

בסייעתא דשמיא

חג הסוכות

בהלכה ובאגדה

חיברתי וערכתיו בחסד ה' עלי

הצעיר באלפי ישראל

דוד שלום נקי ס"ט

אלול ה'תשע"ו

החברות שיצאו לאור בסייעתא דשמיא – בחלכה ובאגדה:

השבת: הלכות שבת המעשיות, בצרוף דברי אגדה להבנת יקרתה וחשיבותה של שבת קודשנו.
הטהרה: הלכות בלשון ברורה, אף למתחילים. שאלות אקטואליות ועוד. פורמט צבעוני מרהיב עין.
סדר היום: השכמת הבוקר, יציאת ותפילין, תפילה ועוד, בצרוף דברי אגדה נעימים ומחזקים.
להיות את: חוברת נרחבת לאשה בנושאים: עוצמת נשים, צניעות, האשה במעגלי החיים ועוד. תובה לכל אשה!
הנישואין: גיל הנישואין, שידוכים, אירוסין, חופה, כתובה, מהלך השמחה, שבע ברכות, הנהגות הבית ועוד.
האבלות: דיני השבעה, השלושים, השנה ועוד. וכן ענייני עילוי נשמה, דברי נחמה וחיוזוק.

כבוד אב ואם: ההלכות המעשיות דבר יום ביומו, עם מדרשי חז"ל וסיפורים מרתקים ומחזקים.
ראש חודש ברכת הלבנה וברכת החמה: בצרוף חידושים נפלאים על המאורות ופלאי הבריאה.
הסעודה: נטילת ידיים, הפסק באכילה, הנהגות הסעודה, מאה ברכות, זימון, ברכת המזון ועוד.
כשרות המטבח: בשר בחלב, הכשרת כלים, תולעים, מליחה, עלייה, פת גויים, טבילת כלים ועוד.

ראש השנה זיום המיפורים: הלכות ודברי אגדה מחזקים לימים אלו. כולל סדר הסליחות והתרת נדרים.
חג הסוכות: ניסי ישראל במדבר, חג הסוכות בירושלים, שמחת בית השואבה, האשפזין, ועוד.
ימי החנוכה: עם סיפור נס חנוכה מדברי חז"ל וממקורות היסטוריים, מרתק במיוחד.

ימי הפורים: סיפור המגילה בהרחבה על פי מדרשי חז"ל, מרתק במיוחד! כולל מגילת אסתר.
חג הפסח: סיפור יציאת מצרים וקריעת ים סוף, ועוד. כולל הגדה של פסח עם פירוש קצר ומתוק.
חג השבועות: סיפור מרתק של מתן תורה. מגילת רות משולבת בסיפורי המגילה. שובה לב.
ארבע התעניות ובין המערים: סיפורי החורבן בהרחבה, הגאולה, ביאת המשיח ועוד. נוגע ללב.
מצוות הארץ: שמיטה, חלה, כלאים, ערלה, תרומות ומעשרות, יישוב ארץ ישראל.

הרפואה: שמירת הגוף והנפש, סגולות לרפואה, מצות ביקור חולים, סיעוד הורים וזנים ועוד.
מרחן הרב עובדיה: הנהגות, מעשים, דרכי לימוד והשקפה על מרחן מלכא זצוק"ל, מזווית אישית.
חדש!!! השבת מחולק ללימוד יומי מארו ג' חלקים פורמט כיס. ב-3 דקות ליום מסיימים הלכות שבת בשנה.

מחירי החוברות: שבת, טהרה, סדר היום, להיות את, נישואין, אבלות - 5.5 ₪. יתר החוברות - 3.5 ₪.

מחיר כל הסדרה [20 חוברות] - 80 ₪. מארז השבת לימוד יומי ג' חלקים - 8.5 ₪.

טהרה המקוצר, שבת המקוצר, להיות את המקוצר - 3 ₪. מחיר מיוחד ברכישת מעל 100 חוברות מקוצרות - 1 ₪ לחוברת.
אפשרות להטבעת זהב על כל החוברות (עלות 70 אגורות לחוברת + מחיר המשלוח החל מ-100 חוברות זהות) - 02-5802398.

נקודות מכירת לרכישת החוברות: אופקים: 0504-185545 אור יהודה: 054-8438347 אור עקיבא: 0585-076785

אזור: 052-7183822 אילת: 054-8491143 אלעד: 054-8422891* 03-5233303* אשדוד: 052-7667048* 054-8447156*

אשקלון: 052-7689873 באר שבע: 054-8447230* 054-7707430* בית שאן: 052-7183329 בית שמש:

0528-985558, 02-9995076 ביתר עילית: 02-5807463* (A) 02-5802398* (B) בני ברק: 0504-174567* [18:00-20:00]

054-8438347* 052-7178888* 052-7178888* בני עיט: 052-7090218 בת ים: 054-2491168* 054-1265666* 0504-8046337 גבעתיים: 052-7334140

גדרה: 054-7429955 גן יבנה: 052-4315009, 052-5454211 דימונה: 052-8427237 הרצליה: 054-8427237 זכרון יעקב:

052-7657756* 052-7129661 חדרה: 04-6271103, 052-7129661 חולון: 052-5114046* 052-8591831/41* חיפה: 052-7657756*

052-7636768* חצור: 052-7383715 הריש: 0585-076785 טבריה: 0508-361166 טירת הכרמל: 0522-753310 יבנאי:

0585-888148 יבנה: 052-7129739, 08-6757677 יד בנימין: 0524315009, 0524544211 יהוד: 053-4158435, 052-

7010722 יקנעם: 054-3320744 ירוחם: 054-7875529 ירושלים: 052-7114363* בית וגן: 050-2290082* סמואל הנביא: 02-

5827008 טהרה: 0545-810328* נילה: 077-3396020* ק. יובל: 052-7141907* פ. זאב: 053-2476758* ג. מרדכי

0506-518504* קסטרו כפר סבא: 050-4143094. כרמיאל: 052-7130822* 0522-813833* לוד: 0504-107540 מגדל העמק:

0506-830791 מודיעין: 054-7794793, 08-9725742 מעלה אדומים: 0506-775847 מעפה רמון: 0524619144 נהריה:

053-4322936 נצרת עילית: 054-8487335 נשר: 054-8446326 נתיבות: 077-5504905, 05271-53938 נתניה:

053-4112422* 0527-632800* 0507-776653* עכו: 052-4317340 עפולה: 0506-830791 עתלית: 077-6200152,

054-8590068 פתח תקוה: 054-3346241* 054-8439076, 0527603435* עפת: 0504-121786 קריית: 0504-102069,

04-8492473 קריית גת: 052-4830879* 054-8445942* 054-06885 קריית ארבע: 054-4441495 קריית מלאכי:

054-7429178 קריית ספר: 0504-172416* קריית שמונה: 05271-92976 ראש העין: 0545-250370* 054-2260186*

0503332293* 054-7917777* 0533-000093* 05484-98449* החובות: 052-7153567* 052-7429955* ראשלה: 054-8417876* 0548408840* 077-3005038 רמלה: 053-8270570* שדרות: 053-

053-8270570* רעננה: 054-7444103 רכסים: 054-8417876* תל אביב: 052-7661162. כמו כן ניתן לרכוש באתר: <http://www.emet9.org>

3131382 שומרון: 054-3992500; 052-7661162.

© כל הזכויות שמורות

ניתן לצלם קטעים לצורך לימוד בבתי הספר, שיעורי תורה, עלונים וכיוצא. לא למטרות מסחר. לתגובות: 6410995@okmail.co.il

🌀 תוכן העניינים 🌀

שער האגדה

6.....	מבוא
10.....	ניסי עם ישראל במדבר
24.....	חג הסוכות בירושלים [בזמן בית המקדש]
30.....	האושפיזין
92.....	מאמרים לסוכות

שער ההלכה

100.....	חודש תשרי
101.....	בניית הסוכה
105.....	דפנות הסוכה
106.....	מדיני הסכך
111.....	מדיני נוי הסוכה
114.....	ערב החג
118.....	ליל החג
120.....	הישיבה בסוכה
129.....	האכילה בסוכה
132.....	השינה בסוכה
134.....	ארבעת המינים
138.....	דיני האתרוג
144.....	דיני הלולב
146.....	דיני ההדס
147.....	דיני הערבה
149.....	מדיני ארבעת המינים בשנה השביעית
150.....	מדיני נטילת ארבעת המינים
157.....	מהלכות יום טוב
161.....	מצות הקהל
162.....	מהלכות חול המועד
170.....	הושענא רבה
174.....	שמחת תורה
182.....	מוצאי החג

לתועלת המעיינים:

יש לציין שההלכות שבחוברת הן לכל הדעות, לבני אשכנז ולבני ספרד. לבד מההלכות שבארנו בהן במפורש, שיש חילוק בין בני אשכנז לבני ספרד.
העמודים המסומנים בהלכות ב- (), הם לפי הספר חזון עובדיה הלכות סוכות.
ובדיני ארבעת המינים כשמסומן (א), (ב), (ג), (ד), מהספר פרי עץ הדר.
דברי האגדה שנכתבו בס"ד, הינם מדברי חז"ל במדרשים ובמפרשים, ומהספרים: מעם לועז,
אוצר אישי התנ"ך, בית המקדש בירושלים ועוד.

כ"ח מנחם אב ה'תשע"ז

הסכמה

הובא לפני הקונטרס היקר "חג הסוכות בהלכה ובאגדה", ערוך בטוב טעם ודעת, בסדר נכון דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף, שאסף וקיבץ כעמיר גורנה, הרב היקר מאוד, שוקד באוהלה של תורה, לילה כיום יאיר כחשכה כאורה, יראת ה' היא אוצרו, ועליו יציץ נורו, שמן תורק שמו, טעמו ונימוקו עמו, אשרי יולדתו, צינה וסוחרה אמתו, מרביץ תורה ברבים ומורה הוראה, כבוד שם תפארתו הרב הגאון רבי **דוד שלום נקי שליט"א**, ההולך בדרכי ההלכתית של מרן אאמו"ר עטרת ראשנו פוסק הדור רבנו **עובדיה יוסף** זצוק"ל, ולא זו מפסקיו ימין או שמאל, בין להקל ובין להחמיר, אשרי חלקו ומה נעים גורלו.

אני מכיר את הרה"ג המחבר שליט"א עוד למעלה מ-25 שנה, וראינו עליו שיש לו עתיד רבני להפיץ תורה ויראה, ועליו יאות להמליץ מה שאמרו חז"ל: "כל מי שיש בו יראת שמים, דבריו מתקבלים".

בחיבוריו היקרים ברוך ה', הוא מסכם בתמצית ובבירור את הדברים באופן נכון, ובשפה ברורה השווה לכל נפש, זריו ונשכר, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, והביא הלכות מאשר עלה בספרי "ילקוט יוסף", וכן מספריו של מרן אאמו"ר עטרת ראשנו רבן של כל בני הגולה רבנו **עובדיה יוסף** זצוק"ל, זיע"א, והדבר הוא לתועלת מרובה לכל שכבות הציבור, הן לאברכים, והן לבעלי הבתים, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

כמו כן צירף דברי אגדה, מתוקים מדבש ונופת צופים, מזהב ומפנינים יקרים, בפרטי הניסים הגדולים שהיו בענני כבוד שהושיב הקב"ה את אבותינו בצאתם ממצרים, והכל ערוך בטוב טעם ודעת.

לבד מזה הגדיל לעשות וללקט ממעלות ואורח חייהם של שבעת האושפיזין עלאין קדישין, וראוי ונכון ללמוד בכל יום מימי החג על האושפיזא של אותו יום. וכמו שכתב בספר מטה אפרים, טוב ללמוד בכל יום משבעת ימי החג, ממעלת האושפיזא של אותו יום, ביום הראשון ידבר בשבחו של אברהם אבינו, היאך מסר עצמו לעבודת השם, והכניס אורחים במסירות נפש, וכן הלאה בכל יום ויום, עד ליום השביעי - הושענא רבה, שילמד על דוד המלך שעל אף כל יסוריו ושונאיו הרבים, כמו שהעיד בעצמו: "רבו משערות ראשי שונאי חינם", בכל זאת בו לכל, וקיים בעצמו "ואני קרבת אלוקים לי טוב", ועבד את בוראו עבודה שלימה עבודה תמה בשמחה. וכמובא בזוהר הקדוש (משפטים קז ע"א) שדוד המלך "בדחנא דמלכא", כביכול המשמח של מלך מלכי המלכים הקב"ה.

מצוה רבה לתמוך ולסייע להוצאת קונטרס זה, כי זיכוי הרבים גדול הוא, ועליהם נאמר: "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד", ויבורכו מפי עליון בבני, חיי אריכי, ומזוני רויחי לעבודת השם יתברך.

ברכתי להרב המחבר שליט"א שיזכה לברך על המוגמר ולחבר עוד חיבורים טובים ומועילים, לזכות את הרבים בדבר ה' זו הלכה, ועוד יפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, להרבות פעלים וחיילים לתורה בארץ ובתפוצות. ויהי רצון שזכות זיכוי הרבים יגן בעדם ובעד בניהם אלף המגן, ולא תמוש התורה מפיהם ומפי זרעם עד עולם, לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים, אמן.

בכרכת התורה,

יצחק יוסף

ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

ZAMIR COHEN

Rosh Yeshivah Of "Heichal Meir"
Rabbi of the Etrog neighborhood
Author Responsa "Nezer Cohen" book
Hatam Sofer St. 5 Betar Eilith

זמיר כהן

ראש ישיבת "היכל מאיר"
רב שכונת אתרוג ביתר עלית
מח"ס ש"ת 'נזר כהן' ועוד
ר'ח' חתם סופר 5 ביתר עלית

בס"ד. כ"ט בטבת תשע"ו

מכתב ברכה

הנני בזה בשבח הסדרה הנפלאה שחבורה על ידי ידיד נפשי המאור הגדול, גריס באורייתא תדירא ויראת ה' היא אוצרו, מרביץ תורה ברבים בפה מפיך מרגליות, הרה"ג הרב **דוד שלום נקי** שליט"א, אשר בהן אסף איש טהור וכתב בלשון בהירה את ההלכות העוסקות בחיי היום יום ומועדי ישראל, בדברים שכל יהודי צריך ללומדם היטב, לדעת את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, שהרי 'לא עם הארץ חסיד', וללא ידיעת ההלכה אי אפשר לקיים את המצוות כראוי, גם כשהוא ירא שמים החפץ בכל נפשו ומאודו להתקרב לבוראו ולעשות רצונו בלב שלם.

ומה גם שהוסיף הרב שליט"א דברי מוסר ומאמרי ומדרשי חז"ל בדברים המאירים את המצוות ומחזקים ומעוררים להבין את מהות המצוות והחגים, בשפה השווה לכל נפש, וכבר פשטה סדרה זו בכל רחבי העולם היהודי באין ספור עותקים, ורבים מעידים כי היא שעמדה להם לשמור מצוות כראוי לאחר שקבעו לימודם בו בשבתם בביתם ובלכתם בדרך.

אשר על כן מצוה רבה לסייע ולפעול להדפסת והפצת סדרה חשובה זו, למען יגיעו לכל תפוצות ישראל בארץ ובעולם, להגדיל תורה ולהאדירה. ולא נצרכא אלא לברכה להרב המחבר שליט"א שיזכה להמשיך להרביץ תורה ברבים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, ויזכה את הרבים בעוד חיבורים רבים טובים ומועילים, מתוך הרחבת הדעת ושפע רב ברוחניות ובגשמיות.

"והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר יתן פריו בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח", אמן.

הכו"ח בברכת התורה.

✧ שער האגדה ✧

מבוא

חג הסוכות - זמן שמחתנו.

כמה נפלא ומרומם הוא החג הזה. הנה, ימי הרחמים והסליחות חלפו עברו, והותירו אחריהם שובל זך של טהרת הלב ונקיות הנפש. וכשהלב זך ונקי - מחפש הוא, הלב היהודי הטהור, קרבת אלוקים. חפץ ומשתוקק הוא להיות דבק בה' יתברך, להיות במחיצתו ובקרבתו, לחסות תחת כנפיו, לחוש את המתיקות הנפלאה של "קרבת אלוקים". או אז - באה לה מצות הסוכה. מיד במוצאי יום הכיפורים, טורחים אנו לבנות "סוכה", שבה כביכול נתייחד עם הקב"ה ונשמח עימו.

את סוכתנו בונים אנו - לא תחת קורת גג, לא תחת השפעתם הסוחפת והמבלבלת של כל קנייני העולם הזה, אלא תחת כיפת השמים, תחת כנפי ה' יתברך. וכפי שחכמינו מכנים את הסוכה: "צִילָא דְמְהִימְנוּתָא" - צל האמונה בה' יתברך.

עוזבים אנו את בתינו, את כל רכושנו ועמלנו, ובאים לחסות בצל השכינה הקדושה, ואז זוכים אנו לחוש תענוג מיוחד ומתיקות נפלאה של קרבת אלוקים - "בְּצִלּוֹ חֲמֻדָּתִי וְיִשְׁבְּתִי, וּפְרִיז מְתוֹק לְחֻפִּי" (שיר השירים ב ג). וכפי שכותב ה"שפת אמת": כי עצם נפשות בני ישראל משתוקקים ונמשכים אחר הקב"ה, רק הבלי העולם הזה מסירים את אהבת הלב, ואחר יום הכיפורים נטהרו הלבבות וחוזרים לשורש, ואז יכולה הנפש היהודית לשוב ולהתענג על ה'.

כמה מרגשים ומרעישים הם דבריו של רבנו האר"י ז"ל (שער הכוונות דרושי חג הסוכות ד), כי צורת הסוכה מרמזת על **חינוק של אהבה** שמחבק אותנו הקב"ה, [שהרי צורתה היא "שתי דפנות שלימות, והדופן השלישית אפילו טפח" (סוכה ד ע"ב), דומה כאדם המחבק את חברו בידו - הזרוע והאמה שהם ארוכים - ועוד טפח שזוהי כף היד], ואכן בשבתנו בסוכה יוכל כל לב יהודי לחוש קירבה מיוחדת ושייכות נפלאה אל הקב"ה.

מצות הסוכה, אף מיוחדת היא בכך, שאנו מקיימים אותה בכל גופנו, בכל 248 אברינו ו-365 גידינו, וכפי שכותב ה"חידוש הרי"ם", שאין לנו מצוה כזו שאדם נכנס בה כל כולו, אפילו עם הנעליים שעל רגליו... כל גוף האדם נכנס לתוך המצוה ומתקדש בקדושתה, ולכן מורגשת קדושת הסוכה בנפש האדם יותר משאר מצוות.

ובאמת כמה נפלא לחוש את הקדושה ואת הקרבה המיוחדת לה' יתברך בימים אלו. תחושת טהרת הלב של יום הכיפורים עודנה מלווה אותנו, יושבים אנו בסוכה המעוטרת בחן, תחת כיפת השמים, בצילה של השכינה הקדושה, בחברתם המרוממת של אבות האומה - "אושפיזין עילאין קדישין". והתורה מצווה ואומרת: "וּשְׂמַחְתֶּם לְפָנָי ה' אֱלֹהֵיכֶם שְׂבַעַת יָמִים!". והשמחה אכן ממלאה את הלב וחודרת אל פנימיות הנפש -

"זמן שמחתנו"!!!

שלושה מועדי מפגש

עתה, מן הראוי, שנתבונן ונבחן יותר, כפי יכולתנו והשגתנו, מהי המשמעות המיוחדת של חג הסוכות.

שלושה רגלים נתן לנו הקדוש ברוך הוא, שלושה ציוני דרך מרכזיים בהתהוותנו לעם, שלושה מועדי מפגש בינינו לבין אבינו אוהבנו - "שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרָךְ אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר, בַּחַג הַמִּצּוֹת וּבַחַג הַשְּׂבָעוֹת וּבַחַג הַסֻּכּוֹת..." (דברים טו טז) **חג הפסח** - "זמן חרותנו". יצאנו ממצרים באותיות ובמופתים גדולים, הקב"ה בחר בנו לעם. מציינים אנו את הולדת עם ישראל. **חג השבועות** - "זמן מתן תורתנו". יום נשגב וגדול, היום שבו כרתנו ברית עם הקב"ה וקיבלנו את התורה הקדושה. **חג הסוכות** - "זמן שמחתנו". ואנו שואלים - לשמחה, מה זו עושה? מהו ציון הדרך, מהו המאורע המיוחד, מהי סיבת המפגש - בחג הסוכות?

"כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי"

נאמר בתורה (ויקרא כג מב-מג): "בַּסֻּכּוֹת תִּשְׁבּוּ שִׁבְעַת יָמִים, כָּל הָאֶזְרַח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַסֻּכּוֹת: לְמַעַן יָדְעוּ דִרְתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם".

מהן אותן סוכות בהן ישבו עם ישראל בהיותם במדבר, ומדוע כה ראויות הן לציון?

בגמרא (סוכה יא ע"ב) נחלקו התנאים באלו סוכות מדובר. רבי אליעזר אומר: עשה הקב"ה לעם ישראל סוכות של "**ענני כבוד**" - שבעה עננים שהקיפום מכל צד, שמרו והגינו עליהם מפני סכנות המדבר, ואף הנעימו להם את הדרך. רבי עקיבא אומר: **סוכות ממש** עשו להם, כדרך הולכי דרכים שעושים לעצמם סוכות להגנה מפני מזג האויר.

בדרך רעיונית, מבארים המפרשים כי למעשה אין כאן מחלוקת בעצם העובדות. גם ענני כבוד הקיפו את עם ישראל במדבר, וגם סוכות ממש עשו בחנייתם במקומות שונים. ואולם הדיון הוא לזכר מה חוגגים את חג הסוכות. נבחן את שני הטעמים, ונראה כי למעשה שניהם משלימים זה את זה לרעיון אחד.

זכר לענני כבוד

דעה אחת - זכר לענני הכבוד, מה המיוחד בעננים אלו?

ניסים רבים עשה הקדוש ברוך הוא לעם ישראל, ניסים גדולים ועצומים, שינוי כל מערכות הטבע - החל מכך ש"בני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד" - למרות כל הגזירות האכזריות של פרעה ועול השעבוד הקשה. לאחר מכן - עשר המכות, שכל מכה ומכה היא פלא עצום בפני עצמו, ומפליא אף לראות את ההפליה הנפלאה, כיצד פגעה המכה דווקא במצרים ולא בבני ישראל. בהמשך - יציאת מצרים, קריעת ים סוף, טביעת המצרים, אלו ניסים מופלאים! ובמדבר - האכילם ה' לחם מן השמים, והשקם מים חיים מן הסלע! אבל מכל הניסים העצומים הללו - מצוה עלינו לזכור דווקא את "ענני הכבוד"! מדוע?

כי מלבד עצם הנס הפלאי שבקיומם של עננים מופלאים אלו [כפי שנרחיב להלן, אודות הניסים המיוחדים שנעשו על ידם], הרי הדגשה מיוחדת יש כאן - "ענני כבוד"! היה בהם גילוי מיוחד של חיבה ואהבה של הקב"ה לעם ישראל. עננים אלו, שהקיפו את עם ישראל מכל צד, הראו איך הקב"ה עוֹטֵף ומחבק את בניו אוהביו באהבה עצומה, ועליהם דרשו את הפסוק (דברים לב י): "יִסְבְּבֵנִהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְרְנֵהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינָיו... יִפְרֵשׁ כְּנָפָיו יִקְחֵהוּ יִשְׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ". הקב"ה חובק את עמו האהוב תחת כנפיו, ומוליכם באהבה ובחמלה. משגיח עליהם בהשגחה גלויה וקרובה. ובאמת גם הגויים התרגשו והתפעלו דווקא

מאותו גילוי חיבה מיוחד שבא לידי ביטוי בענני הכבוד, כמו שנאמר (במדבר יד יד): "וְאָמְרוּ אֶל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת, שָׁמְעוּ כִּי אֵתָהּ ה' בְּקִרְבֵּי הָעָם הַזֶּה, אֲשֶׁר עִיּוֹן גָּעוֹן נִרְאָה אֵתָהּ ה' וְעַנְנָד עִמָּד עֲלֵיהֶם, וּבַעֲמֹד עִיּוֹן אֵתָהּ הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם, וּבַעֲמוּד אֵשׁ לַיְלָה".

זכר לסוכות

דעה שניה - זכר לסוכות ממש, שהקימו עם ישראל. ומה המיוחד בסוכות הללו?

בסוכות אלו רואים אנו את גודל מעלתם של עם ישראל, ואת אהבתם ודבקותם המוחלטת בקב"ה. עם ישראל - בחודשים האחרונים לשהותם במצרים, היו מוקפים בכל טוב, מאומה לא חסר להם. אך כשצויה עליהם הקב"ה לצאת - עשו זאת מיד, בלי היסוס, ואפילו צידה לא לקחו - מלבד מעט בצק, ומצות ומרור שנותרו להם מליל השימורים. כ-3 מיליון אנשים נשים וטף, עזבו את בתיהם ומשכנותיהם ועריהם וכל טוב אשר בהם, והלכו אחר ה' יתברך, אל המדבר הגדול והנורא, נחש שרף ועקרב, מקום אשר אין בו - לא בית ולא צל, לא אוכל ולא מים! ולא שאלו לאן תביאנו, היכן נמצא מחסה משרב ומקור, ומאין יבוא מזוננו. הלכו אחר ה' - ללא שאלות, מתוך אהבה, ובטחון מלא! והקב"ה זוכר להם זאת, כפי שמעיד הנביא (ירמיה ב ב): "כֹּה אָמַר ה', זְכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבְתָּ כְּלִילֶיךָ, לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בְּמִדְבַר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה".

הלכו עם ישראל אחר ה' יתברך בלב בוטח, והקב"ה אכן הראה להם את נסיו וחסדיו הגדולים. "וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמִסֵּס סַפְתָּה" - מרחק של כ-120 ק"מ, מהלך שלושה ימים של אדם בינוני, ואילו הם הגיעו מרעמסס לסוכות באותו יום, בשעה קלה, עם נשיהם וטפם וכל הרכוש הכבד שלקחו עמם! אמנם ישבו בסוכות - אך ה' דאג לכל מחסורם! ללמדך שכל ההולך בדרך ה' ושם עליו מבטחו, אין הקב"ה עוזבו, ומראה לו את נפלאותיו.

מפני זה נצטוונו לעשות סוכות דוגמתן, כדי שיתגלה ויתפרסם מתוך מצות הסוכות גודל מעלתן של ישראל במדבר, שהיו הולכים עם כובד האנשים והנשים והטף במקום שהוא אשר אין בטבע האדם לחיות בו, והוא שהעיד הכתוב: ארץ ציה ושממה, לא מקום זרע ותאנה וגפן. והלכו שם ארבעים שנה, וחיו בניסים תמידיים: מן, שליו, באר מים, ובגדיהם לא בלו ולא חסרו דבר, וישבו שם בסוכות שעשו להם להגן עליהם מפני הקור בחורף... (כד הקמת, רבנו בחיי, רמב"ן ויקרא כג מו)

התאמנות על ה'

ובכל זאת - נשוב ונשאל - מדוע מחייבים מאורעות אלו חג מיוחד? מהו ציון הדרך? מהי סיבת המפגש? מהו השלב החשוב בהיווצרותנו לעם?

נתבונן ונראה. הנה, כבר יצאו עם ישראל ממצרים, התקדשו וקיבלו את התורה. ומה עכשיו? לכאורה הכל מושלם, עם לתפארת! נראה כי הנה הגיע סוף סוף הזמן המיוחל להיכנס אל הארץ המובטחת, ולקיים בה את התורה והמצוות, כפי שהבטיח ה' לאברהם, יצחק ויעקב. אך - לא כן הוא! עם ישראל מתעכבים במדבר למשך 40 שנה: למה?

התשובה היא, כי אומנם כן, עם ישראל הביעו נכונות ללכת אחר ה' יתברך, לקבל את התורה, אמרו "נעשה ונשמע" וזכו להתגלות אלוקית נשגבה במעמד הר סיני, אך בכל זה אין די כדי להגיע לחיים מבוססים של קיום תורה ומצוות, עדיין אין זה מספיק כדי ליצור עם הדבק באלוקיו לדורות עולם.

וכאן ניתן ה' יתברך לעם ישראל תקופה מיוחדת של 40 שנה - תקופה של "התאמנות על ה'", להיות מורגלים להידבק בה'. ה' יתברך נושא את עם ישראל "כאשר ישא האומן את היונק". הם מונהגים בהנהגה מיוחדת על טבעית. אוכל שמיימי מיוחד ניתן להם דבר יום ביומו, ישר מן השמים. מים חיים יוצאים להם מצור החלמיש. כל צרכיהם הגשמיים מסופקים להם במאור פנים. והשכינה הקדושה מסוככת עליהם מכל צד ועוטפת אותם בענני כבוד.

אולם, מה נדרש מעם ישראל? נדרשת מהם **דבקות מוחלטת** בבורא עולם! להאמין ולבטוח בו, ללכת בתורתו. כמו שנאמר (דברים ח ב): "וְיִזְכְּרֶתָּ אֶת כָּל הַדְרֹךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אֲרָפְעִים שָׁנָה בַּמִּדְבָּר... לְנִסְתָּךְ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ, הַתְּשֹׁמֵר מִצְוֹתַי אִם לֹא". והיו אכן בתקופה זו נסיונות לא פשוטים, אשר חישלו את אמונתם בה', ולימדו אותם שוב ושוב להידבק רק בה' יתברך.

רק בתום תקופה זו - כאשר התאמנו עם ישראל על דבקות מוחלטת בקב"ה, והשכילו להבין כי את הטוב האמיתי משיגים רק כאשר הולכים עם הקב"ה, אז היו עם ישראל בשלים להיות "עם ה'", להיכנס לארץ ישראל, ולחיות חיים מבוססים של קיום תורה ומצוות ודבקות בה' לדורות עולם.

ואם כן תקופת המדבר היא השלב הנוסף ביצירת עם ישראל לעם. ואנו מציינים אותה ב"מועד מפגש" מיוחד - הלוא הוא חג הסוכות. "בַּסֹּכֹת תֵּשְׁבוּ שְׁבַעַת יָמִים... לְמַעַן יָדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַּסֹּכֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם - אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם!". למדנו להיות **מסוככים** תחת כנפי ה' יתברך - וה' **סוכך** עלינו ומשפיע עלינו רוב טובה וברכה. כי "כפי הנהגת האדם - כך מתגלה עליו צילו של הקב"ה".
(שפת אמת)

נגילה ונשמחה בד'!

חג הסוכות - זמן שמחתנו! כעין עם ישראל במדבר שהסתופפו תחת כנפי ה' יתברך - אף אנו יושבים בסוכה בצלו של הקב"ה, ששים ושמחים כמשוש חתן וכלה - "נְגִילָה וְנִשְׂמָחָה בָּד'!". כעין חופת כלולות היא הסוכה, המזכירה לנו את הקשר המיוחד בינינו לבין הקדוש ברוך הוא. בשבתנו בסוכה נזכרים אנו באותה תקופה מיוחדת של 40 שנה, שבה הלכנו אחר ה' במדבר הגדול והנורא, מקום ציה ושממה, ובכל זאת היינו מוקפים בשפע עצום ובכל טוב: מזון ושתייה, ביגוד, נוחות וביטחון - מאומה לא חסר לנו! כי כשהולכים עם הקב"ה ודבקים בו וחוסים תחת כנפיו - אזי יש הכל!

וכעין זאת עושים אף אנו - עוזבים את הבית המוגן על כל רכושנו, עוזבים את התבואה שזה עתה אספנו אל ביתנו, ויוצאים - לחסות תחת כנפי ה' יתברך, כי אין לנו בטחון אחר, ואין לנו רצון אחר, ואין לנו שמחה אחרת - אלא בד', רבנו של עולם.

ואנו מתפללים ומייחלים: "הֲרַחֲמֵן הוּא יִזְכְּנוּ לִישֵׁב בְּסֶפֶת עוֹרוֹ שֶׁל לְיִתְרֹן" [סוכה של ענני כבוד ומיני אורות לצדיקים לעתיד לבוא (רבנו בחיי)]. רוצים אנו לזכות לחסות תמיד תחת כנפי ה' יתברך, בהשגחתו התמידית, הגלויה והישירה. "אֶחָת שְׁאַלְתִּי מֵאֵת ה' - אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ: שְׁבַתִּי בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי חַיֵּי, לַחֲזוֹת בְּנֶעַם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכָלוֹ!" (תהלים כז ד)

עם ישראל במדבר

תקופת המדבר – ירח דבש

תקופה מיוחדת היא, תקופת הליכתם של עם ישראל במדבר. מונהגים היו בהנהגה על טבעית נפלאה, מוקפים בניסים תמידיים, רואים את הקב"ה עין בעין, ומתוך כך הוכשרו להיות דבקים בתורה ובמצוות לדורות עולם. כמו שאומר המדרש (תנחומא בשלח א): "אמר הקדוש ברוך הוא: אם אני מוליך את עם ישראל בדרך פשוטה ויגיעו מהר לארץ ישראל, מיד כל איש יחזיק בשדהו ובכרמו, יעדור, יחרוש, יזרע ויקצור, ויתבטל מן התורה. לזאת, אוליכם דרך המדבר, ויאכלו את המן וישתו מי באר, וכך תהא התורה מתיישבת בגופך".

"מי זאת עלה מן המדבר" (שיר השירים ג ו) – **נתעלו ישראל על ידי המדבר!** – התורה מן המדבר, המן והשלי מן המדבר, המשכן מן המדבר, השכינה מן המדבר, כהונה ומלכות מן המדבר, הבאר מן המדבר, ענני כבוד מן המדבר. (תנחומא שמות יד)

על השגחת ה' עלינו באותה תקופה מיוחדת, אומר הפסוק (דברים לב יא): "ימצאהו בארץ מדבר... יסבבהו [בענני כבוד], יבונהו [נתן להם בינה בתורה], יצרנהו פאישון עינו: פנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, יפרש פנפיו יקחהו ישאהו על אברתו". מה מרגשים הם דברי המדרש: "אשרי האזנים שכך שומעות, עד היכן חיבב הקב"ה את ישראל, עד היכן שמרו, עד היכן נצרו, כביכול – עד כאישון עינו: ראה עד היכן שמרו! – שאמר הקב"ה למשה: "לך אמור להם שיעשו לי משכן ביניהם". כביכול אני עוזב את העליונים ויורד ושוכן ביניהם! ולא עוד אלא לך ועשה אותם דגלים לשמי. למה? שהם בני!". (במדבר רבה ו)

שלושה מנהיגים טובים

הולכים עם ישראל במדבר – ולא חסר להם דבר. כשם שהמלך במדינה – אין המדינה חסרה כלום, כך ה' אלהיך עמך – לא חסרת דבר! (מדרש תהלים כג)

"וישב אלהים את העם דרך המדבר" (שמות יג יח) – הלכו כשהם מסובים, כמלכים המסבים על מיטותיהם ואוכלים ושותים.

"ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים" (מייכה ו ד) – אמר הקב"ה לישראל, העמדתי לכם שלשה גואלים המשמשים אתכם: בזכות משה – אכלתם את המן, בזכות אהרן – הקפתי אתכם בענני כבוד, ובזכות מרים, שאמרה שירה על הים – נתתי לכם את הבאר.

אמר רבי ברכיה הכהן: מלך בשר ודם, שיש לו מדינה, והוא שולח אליה אנשים שינהיגו וינהלו אותה – מי הוא זה שצריך לפרנס את אותם מנהיגים? בודאי שבני המדינה! אבל הקדוש ברוך הוא לא עשה כן, אלא שלח לעם ישראל במדבר שלושה מנהיגים טובים – משה, אהרן ומרים, והמנהיגים הללו הם שפרנסו וכלכלו את עם ישראל! (תנחומא במדבר ב)

ענני הכבוד

כי אתה ה' בקרב העם הזה

מתוך הניסים הרבים שהקיפו וליוו את עם ישראל – מיוחדים במינם הם "ענני הכבוד". למעשה, היתה בהם תועלת גדולה ועצומה לעם ישראל: הם הגינו עליהם מפני האויבים ומפני חיות רעות, ישרו את הדרך, הצלו מפני השמש הקופחת ומפני רוחות סער, ועוד

ועוד תועלות רבות ונפלאות [כפי שנראה להלן]. ואולם - מעל הכל - היתה טמונה בהם משמעות נפלאה של חיבה יתירה שאוהב ה' יתברך את עמו, עד שבכיכול יורד ושוכן בתוכם ממש, קָלוּה אֹתָם, עוֹטֵף אֹתָם, ומחבק אותם בענני כבודו, ומשגיח עליהם כבבת עינו, כמו שנאמר (במדבר יד יד): **"כִּי אֲתָה ה' בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה, אֲשֶׁר עִין בְּעֵין נִרְאָה אֲתָה ה', וְעַנְנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם, וּבַעֲמֹד עֵנַן אֲתָה הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבַעֲמֹד אֵשׁ לַיְלָה."**

ענני הכבוד, לא זו בלבד שמשוככים היו בכלליות על עם ישראל, אלא מלואים היו גם **לכל אחד ואחד מֵיִשְׂרָאֵל לְיוּוֵי צְמוּד. שֵׁם הָאָדָם מִיִּשְׂרָאֵל יוֹצֵא מַחוּץ לַמַּחֲנֶה, הָיוּ עַנְנֵי הַכְּבוֹד נִמְשָׁכִים עִמּוֹ יַחַד וּמְלוּיִם אוֹתוֹ עַד שְׁעַת שְׁחוּזוֹ!** (ספרי במדבר פט)

ומנגד - אומות העולם לא זכו ליהנות מענני הכבוד, כי העננים פלטו אותם ולא קיבלו אותם כלל! גם ה"ערב רב", שהם גויים שעלו עם ישראל ממצרים, לא היו ראויים שהעננים יחסו עליהם ממש, אלא הם שכנו בצידי המחנות, ששם שכנו אף הצאן והבקר. (זוהר כי תשא. מעם לועז שמות ב תמ, ושמות ג רה)

איסוף העם

כבר באותו יום שיצאו ישראל ממצרים, התחילו ענני הכבוד ללוותם. נתאר לעצמנו, הרי עם ישראל בלילה האחרון לשהותם במצרים - היו בביתם, חגגו והקריבו "קרבן פסח". בחצי הלילה היתה מכת בכורות, ופרעה רץ בבהלה אל משה להתחנן אליו שיוציא את ישראל ממצרים. בבוקר הלכו עם ישראל אל בתי המצרים לבקש מהם כסף וזהב ובגדים, ואכן אספו רכוש רב ועצום, עד שלכל אחד מישראל היו אוצרות שהטעינום על תשעים חמורים לפחות! וכל חמור היה טעון כ-18 ק"ג כסף וזהב ואבנים טובות ובגדים! והנה - באותו יום ממש, בשעה קלה, מתאספים עם ישראל כולם, מכל רחבי מצרים הגדולה - אל רעמסס, ומתחילים במסעם לכיוון מקום הנקרא "סוכות". הכיצד?! כיצד אפשר לאסוף עם שלם מתוך ארץ כה גדולה, עם נשים וילדים, ומיליוני בהמות טעונות, ועם "ערב רב" שהצטרף אליהם - תוך זמן כה קצר?!

אכן היה זה נס, שנעשה על ידי הענן, היאך?

אמר רבי חנינא, **מתקרב היה הענן אל ישראל, והם טוענים עליו את נשיהם ובניהם וכלותיהם, אף סוסים, פרשים ופרדים. והיה הענן מקיף את כל ארץ מצרים, שהוא מהלך ארבעים יום, כהרף עין!** (מדרש זוטא שיר השירים ח)

על כנפי נשרים

יצאו עם ישראל אל המדבר הגדול - אך הקב"ה עֹטֵף אֹתָם בִּשְׁבַע עַנְנִים, שהגנו עליהם מפני כל פגעי המדבר: **אחד מלמטה** - היה מוליך אותם, כדי שלא יהיה להם טורח בהליכתם, בדומה לאדם המפליג בספינה על מי מנוחות, שלא מרגיש קושי בכך שהספינה מפליגה יומם ולילה בלי הפסק. **אחד מלמעלה** - להגן עליהם מפני השמש הקופחת, ומפני חיצים שעלולים הגויים לזרוק לעברם. **ארבע מארבע רוחות** - להגן עליהם מפני חיות רעות ושוודי דרכים. **וענן נוסף היה מהלך לפניהם** - להורות להם את דרכם, ולהרוג את כל הנחשים והעקרבים והשרפים הנמצאים בדרך, ולשרוף את כל הקוצים. כמו כן, אם היה מקום נמוך היה מגביהו, ואם היה מקום גבוה היה משפילו, כך שעם ישראל לא היו צריכים לעלות על ההרים ולרדת אל הבקעות, אלא הלכו על מישור חלק ונוח. [הענן יישר לפניהם את הדרך בכל מקום, מלבד "הר סיני" לכבוד השכינה במתן תורה. "הר החר" שבו נטמן אהרון הכהן. "הר נבו" שבו נטמן משה רבנו. וכמו כן, במרכז מחנה ישראל נותר תמיד מין הר, שעליו היה מוקם המשכן, כדי שיהיה המשכן גבוה יותר מכל המחנה.] (במדבר רבה טו טז)

עמוד האש

לעת ערב, היה "עמוד הענן" ההולך לפניהם מתחלף ב"עמוד אש" להאיר להם את דרכם, כמו שנאמר (שמות יג כא): "וְהָיָה הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן וּלְחַתָּם הַדֶּרֶךְ, וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם, לְלַכֵּת יוֹמָם וְלַיְלָה".

אורו של עמוד האש היה בהיר מאוד כאור היום. והפלא היותר גדול הוא - שאור זה האיר להם אפילו בתוך חדרים סגורים! כיצד?!

אמר רבי שמעון בן אלעזר, כל אותם ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, לא הצטרכו לאור הנר, אלא **אפילו נכנס אדם אל חדר בתוך חדר - עמוד האש מאיר לפניו, וכמו פנס נכנס עמו עד שעה שחוזר!** (ספרי במדבר פג)

אור זה היה אור פלאי ועל טבעי!

אמר רבי שמעון בר יוחאי, כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם לאור החמה ביום, ולא לאור הלבנה בלילה, אלא - כשהאדים העמוד, היו יודעים ששקעה החמה. כשהלבין, היו יודעים שזרחה החמה. **מסתכל אדם בחבית סגורה - ויודע מה יש בתוכה! מסתכל אדם בכד - ויודע מה יש בתוכו, מפני ענן שכינה שביניהם!** (ילקוט שמעוני שמות פרק ב)

אמר רבי אנטונינוס, משל למלך שהיה נוטל את הפנס ומאיר לבניו. אמרו לו שריו ועבדיו: ניטול אנו את הפנס במקומך ונאיר בו לבניך. אמר להם: אין אני מחזיק את הפנס מפני שאין מישהו אחר שיחזיק, אלא ברצוני להראות לכם את גודל חיבתי לבני, כדי שתהיו אתם נוהגים עמהם בכבוד. כך הודיע הקב"ה את חיבתם של ישראל לאומות העולם, על ידי שהוא בעצמו הלך לפניהם והאיר להם את הדרך, כדי שיהיו נוהגים עמהם בכבוד. (מכילתא בשלח מסכת דויהי פתיחא)

טיפול עליהם אימתה ופחד!

כיצד באמת ידעו הגויים על נפלאות ענני הכבוד?

אומר המדרש: כשהיו מהלכים ישראל במדבר, היה ארון הברית הולך לפניהם. וכמין זיקוקין של אש היו יוצאים מבין שני בדי הארון [המטות שהיו מחזיקים את בהם את הארון], והיו שורפים את הנחשים העצומים שהיו כגודל קורות בית הבד, ואת העקרבים הענקיים שהיו כשישיש טפחים [4.8 מטר], וכן את הקוצים ואת הברקנים.

מעמוד הענן ועמוד האש, היה עולה עשן גבוה, וכל העולם מתבסס מן הריח שהיה מוציא העשן. כל מלכי מזרח ומערב ראו את העשן למרחקים, והיו אומות העולם מתפעלים ואומרים: "מִי זֹאת עֹלָה מִן הַמִּדְבָּר, כְּתִימְרוֹת עֵשָׂן, מְקַטְרֵת מִן הַבְּוֹנָה...". והיו רואים היאך הקדוש ברוך הוא בכבודו מנחה אותם בדרכם בעמוד ענן, ובלילה מאיר את דרכם בעמוד אש. ואז פחד ורעדה היו נופלים עליהם מאימתם של ישראל, אמרו: "מִי זֹאת הַנְּשִׁקָּה כְּמוֹ שְׁחַר" (שה"ש יו ט) - מי היא אומה זו, שכל תשמישיה באור? תורתה של אור, אלוקיה של אור, גואלה של אור, שמחתה של אור. אלוקיים אלו, ואינם בני אדם! (ילקוט שיר השירים תקצב, מדרש תהלים כב, תנחומא ויקהל ז, שיה"ש רבה ג)

שמלתך לא בלתה

ארבעים שנה הלכו עם ישראל במדבר, ומאין היו להם בגדים לתקופה כה ארוכה?

שאלה זו שאל רבי אלעזר את חמיו רבי שמעון בן יוסי, כשיצאו ישראל ממצרים - וכי הצטיידו במלאי של בגדים, עבור ארבעים שנה [הלוא אפילו מזון לא הכינו להם]! אמר לו: לבשו ממה שהלבישו אותם מלאכי השרת כשקיבלו את התורה בסיני, שנאמר: "ואלבישך רקמה" (ויחזקאל טו ט). שאל: ולא היו הבגדים מתבלים? אמר לו: הרי כתוב בתורה, "שמלתך לא בלתה מעליך!" (דברים ח ד). שאל: וכי לא היו הילדים הקטנים גדלים? ומאין היו להם מלבושים כשגדלו? אמר לו: היו מלבושיהם גדלים עימם, כמו החילזון, שכל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו! שאל: ולא היו צריכים כיבוס? אמר לו: הענן היה משפשפם, מכבסם ומגהצם! שאל: ולא היו נדבקים בהם כינים ופרעושים? אמר לו: הלוא במותם לא שלטה בהם רימה ותולעה - בחייהם לא כל שכן? שאל: ולא היו מסריחים מריח הזיעה, שלא היו מחליפים מלבושיהם? אמר לו: הבאר היתה מעלה להם מיני דשאים ומיני בשמים, והיו הריחות הללו מפעפעים בהם, וריחם הטוב היה נודף מסוף העולם ועד סופו, שנאמר (שיר השירים ד יא-ט): "וריח שלמותיך כריח לבנון... נרד וכרכום קנה וקנמון עם כל ראשי בשמים... מעין גנים באר מים חיים". כיון שראו ישראל היאך הקדוש ברוך הוא מנהיגם ומעדנם במדבר, התחילו מקלסים ומשבחים אותו, אמרו: אתה הוא הרועה הטוב, שלא חסרה טובתך לעולם! (מדרש תהלים כג. דברים רבה ז ובמפרשים)

פלא והפלא! הלוא בדרך הטבע, בגד שעברו עליו ארבעים שנה, אפילו מבלי שילבשו אותו, במשך הזמן הוא מתבלה ולא נשאר כפי שהיה. וכלשון הרמב"ן (דברים ח ד): "אם תכסה את הקורה בשמלה חדשה, בארבעים שנה תבלה, אף על פי שאין בה זיעה". וכאן הולכים עם ישראל במשך ארבעים שנה, ובגדיהם שלמים, נקיים, מגוהצים ואפילו ריחניים. גם נעליהם לא בלו, ורגליהם לא בצקו ונפחו, כדרך הולכי דרכים.

"ובלי ספק שבמקום שהיו שם ענני כבוד, אשר כבוד ה' בתוכם, נדחו כל המזיקים, כי אינם מצויים במחיצת השכינה, על כן אמר שלא קבלו נזק בבגדיהם וברגליהם". (כלי יקר דברים ח ד)

גם כשחטאו ישראל ועשו את העגל, עדיין חסד ה' היה עליהם, ולא ביטל מהם את ענני הכבוד, כמו שנאמר (נחמיה ט יח): אֲף כִּי עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסֶּכֶה, וַיֹּאמְרוּ זֶה אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הָעֵלְךָ מִמִּצְרַיִם, וַיַּעֲשׂוּ נֹאצוֹת גְּדוֹלוֹת: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הַרְבִּים לֹא עֲזַבְתָּם בְּמִדְבָּר, אֶת עַמּוּד הָעָנָן לֹא סָר מֵעֲלֵיהֶם בְּיוֹמָם לְהִנְחֹתָם בְּהַדְרָךְ, וְאֶת עַמּוּד הָאֵשׁ בְּלִלְיָהּ לְהָאִיר לָהֶם, וְאֶת הַדְרָךְ אֲשֶׁר יִלְכּוּ בָּהּ. (עיני ציץ אליעזר חלק ט"ז סימן כ. חזו"ע צח)

ענני הכבוד - בזכותו של אהרון הכהן היו, ובפטירתו - הסתלקו עננים אלו, ודרכם נעשתה קשה ומייגע, שמש המדבר הכתה על ראשם, אף אויבים הרימו את ראשם וניסו להילחם בהם. אך מיד לאחר מכן החזיר הקב"ה את ענני הכבוד שוב לעם ישראל בזכותו של משה רבנו עליו השלום. (במדבר כא ובמפרשים. ראש השנה ב סע"ב. תענית ט ע"א)

ירידת המן במדבר

לחם מן השמים

המזון - הינו צורך בסיסי לאדם, אין האדם יכול להתקיים בלעדיו. ולכן, כל מנהיג דואג לספק לאנשיו מזון טוב כראוי. אפילו במחנות עבודה או בבתי סוהר וכדומה - אספקת מזון לחוסים, הינה דבר בסיסי וברור. אך טבעי הדבר, שה' יתברך, הלוקח את עמו לסבוב במדבר ארבעים שנה - יספק להם את מזונם, אין בכך כל פלא והתפעלות.

ואולם - מה רב ההבדל! מה עצום הוא השוני! באיזה מאור פנים מספק ה' יתברך מזוון לעמו, באיזו חיבה ואהבה! "המן" - לחם מן השמים, אוכל שמיימי מיוחד, שנברא כבר מששת ימי בראשית, הוכן וזומן לעם ישראל ההולכים אחר ה' במדבר - דבר יום ביומו, בטוב טעם, בהגשה מאירת פנים, כלול ביופי בהדר ובחן.

רבי יהודה אומר, בנוהג שבעולם - כאשר אדם מקבל אורח, ביום הראשון שוחט לו עגל, ביום השני שוחט לו שה, ביום השלישי - תרנגול, ביום הרביעי מגיש לו קטניות, וכך - ממעט והולך, לא דומה לו יום ראשון ליום אחרון. ואילו אצל הקב"ה אינו כן, אלא "ארבעים שנה לא חסרת דבר" - יום אחרון כיום ראשון! (מדרש תהלים כג)

"כמה היו ישראל חביבים לפני הקב"ה, ששינה להם מעשה בראשית: בנוהג שבעולם - הטל יורד מן השמים, והלחם צומח מן הארץ. ועכשיו - הלחם יורד מן השמים, והטל עולה מן הארץ!" (תנחומא בשלח כ)

יש תורה ויש קמח!

ארבעים שנה ירד המן לישראל, דבר יום ביומו - בזכותו של משה רבנו. למעשה, בחודש הראשון להליכתם במדבר, עדיין לא ירד מן, אלא בני ישראל אכלו מהמצות שהוציאו עימם ממצרים, וה' שלח להם ברכה שהספיקו להם למשך שלושים יום, ואף נתן בהם ה' טעם מיוחד, כטעמו של המן. ואולם המן עצמו התחיל לרדת מיום ראשון ט"ז באייר, במשך 40 שנה, עד שנפטר משה רבנו, ובני ישראל חצו את הירדן והגיעו אל ארץ כנען. (רש"י שמות ט"ז פסוקים א - לה)

הרועה הנאמן, אשר בו בחר ה' להנחיל לעמו ישראל את התורה הקדושה, אשר היא מזוון הנפש היהודית, הוא זה שבזכותו ירד להם אף המזון הגשמי, שהרי אמרו חז"ל (אבות פרק ג משנה יז): **"אם אין קמח, אין תורה. אם אין תורה, אין קמח"** - ללא קמח ומזון, אי אפשר לעסוק בתורה, אך מנגד - ללא תורה, אין כל תועלת בקמח ובמזון, כי לתוהו יכלה אדם את ימיו, ומה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש?! (ברטנורא) משה רבנו, הוא שהוריד לעם ישראל גם את התורה וגם את הקמח.

מהו המן?

מהו, למעשה - המן?

- **"וְהָמָן כְּזָרַע גֵּד הוּא, וְעֵינָיו כְּעֵינֵי הַבְּדֵלַח... וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לֶשֶׁד הַשָּׂמֶן"**. (במדבר יא ז-ח)
 - **"וּתְעַל שִׁכְבַּת הַטָּל, וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר דֶּק מְחֻסָּפֵס דֶּק כְּפָפֵר עַל הָאָרֶץ... וְהוּא כְּזָרַע גֵּד לְבָן וְטַעְמוֹ כְּצַפְיחִית בְּדָבֶשׂ"**. (שמות טז, יד לא)

המן היה כעין זרעים דקים עגולים, בצבע לבן כאבני קריסטל בוהקות. טעמו "כטעם לשד השמן" - אמר רבי אבהו: מה שד זה - תינוק טועם בו כמה טעמים, אף המן, כל זמן שישראל אוכלים אותו, מוצאים בו כמה טעמים. (יומא עה ע"א)

רבי אלעזר המודעי אומר: הרוצה דבר אפוי, היה יכול לטעום במן כל מיני מאפה שבעולם. והרוצה דבר מבושל, היה יכול לטעום כל מיני תבשילים שבעולם! (מכילתא בשלח)

רבי נחמיה אומר: **"לא חסרת דבר"** - לא חסרת אלא **דיבור**, אתה מדבר ומבקש, מהו הטעם הרצוי עליך, וכך נהיה. אמרת: **"ייעשה המן כבשר עגל"** - והוא נעשה כטעם בשר עגל. **"ייעשה המן כעוף מפותם"** - והוא נעשה כעוף מפותם. **"ייעשה המן כתבשיל"** - נעשה כתבשיל. **"ייעשה המן כעוגה"** - נעשה כעוגה. (מדרש תהלים כג)

רבי אבא אמר: אפילו **חושב בלבו לומר** מה שנפשו מתאוה, הקדוש ברוך הוא עושה רצונו, והיה טועם טעם מה שהיה מתאוה! אלא שטעמו של המן עצמו, בחורים היו טועמים טעם לחם, זקנים - טעם דבש, תינוקות - טעם שמן. כל אחד טועם בו טעם לפי טעמו ורצונו! (שמות רבה כה)

ערך שלחן במדבר

לילה לילה, כאשר היו ישראל ישנים על מיטותיהם, היה המן יורד בלט, כדי שישכימו בבוקר וימצאו את פרנסתם מזומנת.

ובאיזה יופי והדר היה יורד!

צא וראה, כיצד היה המן יורד לישראל? תחילה, יוצאת רוח צפונית ומטאטאת את המדבר. אחר כך יורד מטר ושוטף את הארץ. והטל עולה מן הארץ, והרוח מנשבת בו ועושה אותו כמין **שלחנות של זהב**, והמן יורד עליהם. לאחר מכן היה המן מתכסה בשכבה נוספת של טל מעליו, כדי שישאר צח ונקי ולא יבואו עליו זבובים ופרעושים או עפר. (מכילתא בשלח ג)

בכל בוקר, כאשר היו בני ישראל קמים משנתם, היו מוצאים את המן כשהוא מוכן ומזומן להם, כמונח בתוך קופסה, צח ונקי! שמש הבוקר היתה זורחת על שכבת הטל העליונה, וכך היה הטל עולה, והמן היה מתגלה בהדרו ובתפארתו - והוא אף **חם** ונעים לאכילה! (וימא עו ע"א. רש"י שמות טז יד)

דבר יום ביומו ניתן להם המן, ולא כמות גדולה שתספיק לימים רבים, וכך לא היו צריכים אף לטרוח לאחסן את המן ולשאתו ממקום למקום, אלא בכל מקום שהלכו, מצאו את פרנסתם מזומנת מידו המלאה והרחבה של הקב"ה, ישתבח שמו ויתעלה כבוד הדרו!

יחד עם המן היו יורדים להם לישראל דברים נוספים שנצרכו להם במדבר: תמרוקים ומיני בשמים לנשים, תבלינים שונים, ואפילו אבנים טובות ומרגליות, ומהם הביאו נדבה למשכן. (וימא עה ע"א)

ובנוסף למן, בכל לילה היו צומחים במדבר אף עשבים, עבור מאכלם של הבהמות! (וילקוט ראובני, מובא במעם לועז שמות א תד)

פרסום הנס

עד ארבע שעות מתחילת הבוקר, היו ישראל יכולים ללקט את המן, אך לאחר מכן התחזק כוחה של חמה, והיתה זורחת על המן וממיסה אותו, כמו שנאמר "וחם השמש ונמס".

וכיון שהיה המן מפשיר ונמס, היה נעשה נחלים נחלים, ובאים איילים וצבאים ויחמורים וכל מיני בהמות ושותים מהם. וכאשר היו אומות העולם צדים מאותן בהמות ואוכלים אותן, היו טועמים בהן טעם משובח ומיוחד של מן, ויודעים מה שבחן של ישראל! (מכילתא בשלח ד)

איסי בן יהודה אומר: "מן שירד להם לישראל, היה מתגבר ועולה, עד שרואים אותו כל מלכי מזרח ומערב, שנאמר (תהלים כג ה): **"תַעֲרֹךְ לְפָנַי שְׁלֹחַן נֶגֶד צַרְרִי"**. (וילקוט שמות טז)

ברכת ה' היא תעשיר

כמות המון שירדה בכל יום - היתה גדולה ועצומה, הרבה מעבר למה שנדרש לעם ישראל למאכל. רבי אלעזר המודעי אומר: "מן שירד להם לישראל היה גבוה ששים אמה!" (יומא עו ע"א)

ללמדנו, שיש להקב"ה שפע עד בלי די, לא חסר לו כדי לפרנס את כולם ביד רחבה ומלאה, והרבה מעבר לכך. [וימה שלעיתים יש לאדם קשיים בפרנסה, הרי זה לטובתו ולמענו, כדי להעמיד אותו בנסיגות שונים, לחזקו ולחשלו באמונה.]

ואולם, למרות הכמות הגדולה שירדה, מצוה הקב"ה ואומר (שמות טז טז): "לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ, עֶמֶר לַגִּלְגַּלֶּת מִסֵּפֶר נַפְשֵׁיכֶם, אִישׁ לְאִשֶּׁר בְּאֶהְלוֹ תִקְחוּ" - כל אחד יאסוף אך ורק את הכמות הנצרכת לו ולבני ביתו ליום אחד, ואין להותיר מן מיום אחד ליום המחרת!

אוספים עם ישראל מן המון, חלקם יותר וחלקם פחות. ואולם נס גדול היה, שכאשר הגיעו אל ביתם ומדדו את המון - מצאו כל אחד בדיוק "עומר לגולגולת" - כמות מאכל של יום אחד עבור כל אחד ואחד מבני הבית, לא יותר ולא פחות! - "וְלֹא הֶעֱדִיף הַמֶּרְבָּה, וְהִמְמַעֵיט לֹא הֶחְסִיר!"

[ומכאן נלמד שכל אחד מקבל את הפרנסה הקצובה לו משמים, ולא תועיל לו שום השתדלות יתירה כדי להשיג מעבר לכך! עוד נלמד - כי זוהי דרך התורה באכילה, לאכול כפי צורכנו ולא יותר, שלא פריע ויכבד עליו האוכל, ויבוא לידי גאווה ועצלות ורפיון בעבודת ה']

ואולם ביום השישי, כאשר לקטו מן המון ובאו אל ביתם, מצאו שיש בידם שני עומרים עבור כל אחד, ולא עוד אלא שהיה המון משובח יותר בריחו ובטעמו מאשר בכל יום! היה זה "לחם משנה" שהכין להם ה' יתברך לכבוד שבת קודש.

שיהיו נושאים את ליבם

הצורה שבה היה יורד המון - דבר יום ביומו, בשפע כה רב, וכל אחד צריך לקחת רק כפי צורכו מבלי להותיר למחר - היה בה חינוך יומיומי מאלף לעם ישראל!

תלמידיו של רבי שמעון בן יוחאי שאלוהו: מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה, כדרך שהתבואה גדלה פעם אחת עבור שנה שלימה? אמר להם: **אמשול לכם משל, למה הדבר דומה?** למלך בשר ודם שיש לו בן יחיד ואהוב. היה המלך נותן לבנו מזונות בשפע רב - פעם אחת בשנה היה מקציב לו עבור כל השנה כולה. ואולם אז לא היה הבן מקביל פני אביו, אלא רק פעם אחת בשנה, בעת שהיה צריך לקבל את מזונותיו. מה עשה המלך? החל לתת לו את מזונותיו דבר יום ביומו, וכך היה הבן מקביל פני אביו בכל יום!

אף ישראל, עמו האהוב של ה' יתברך, נתן להם ה' מן דבר יום ביומו. וכך, מי שיש לו ארבעה או חמשה בנים, היה דואג ואומר, שמא לא ירד מן למחר, וחלילה ימותו כולם ברעב!! **נמצאו כולם מכוונים את ליבם לאביהם שבשמים!** וכך היו בני ישראל כל אותו הזמן בעלי יראה ולב טוב ומשועבדים לה' יתברך. (יומא עו ע"א)

זה שאומר הפסוק (שמות טז ד): **וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה, הֲנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם, וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקָטוּ דָבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ, לְמַעַן אֲנַסְנוּ הַיֶּלֶד בְּתוֹרַתִי אִם לֹא."**

אין אני נותן להם תבואה רגילה הגדלה בארץ, שהאדם מרגיש שיש לו בעלות ושליטה עליה, וכביכול יכול הוא לפרנס את עצמו, אלא אוריד להם **"לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם"** - ממקום שאין היד שולטת, כדי שיהיו עיניהם תלויות אלי תמיד. וכמו כן אתן להם אותו **"דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ"** - ובכך ילמדו ויפנימו ש"בורא יום - בורא פרנסתו" - מי שבורא את היום ונותן לנו בו חיים, בורא אף את הפרנסה הנצרכת לנו לאותו היום - **"בְּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם!"** ואצוה עליהם שלא להותיר ממנו למחר - **"אִישׁ אֶל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד בֶּקֶר"** - שהמותיר הרי הוא מחוסר אמונה, וכבר אמרו חז"ל: **"מִי שֵׁשׁ לוֹ לֹאכּוֹל הַיּוֹם, וְאוֹמֵר מָה אוֹכֵל לְמָחָר, הֲרִי הוּא מִקְטָנִי אֲמֹנָה!"** (מפרשים שם)

"למען אנסנו הילך בתורתך" - כל זה נאמר על מידת הבטחון, כי מי שאינו שלם במידת הבטחון, מכלה כל ימיו לאסוף ולכנוס, ומתי יעשה לבית ה', לעסוק בתורה? כנודע מדרכי רוב העולם, ההולכים אחר ההבל ויהבלו, ועסק התורה טפל אצלם". (כלי יקר שם)

בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ - חַיִּים!

מלבד אופן ירידתו ולקיסתו של המן, שהיה בו כדי לחזק את ישראל ולקרבתם לאביהם שבשמים, אף המן עצמו - היה מזון רוחני מיוחד, מטוהר ומזוכך, שיש בו כדי לזכך ולטהר את ליבם של ישראל לאביהם שבשמים.

דוד המלך מכנה את המן **"לֶחֶם אֲבִירִים"** (תהלים עח כה).

אמר רבי עקיבא: **"לחם אבירים"** - **לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו!** אמר רבי ישמעאל: **"לחם אבירים"** - **לחם שנבלע באבירים** [שאינו לו פסולת, והאוכל ממנו אין צריך לצאת לנקביו]. (וימא עה ע"ב)

ולכאורה, וכי מלאכי השרת אוכלים לחם? אלא שאכן המלאכים אינם אוכלים לחם, ואולם ניזונים הם **מזיו השכינה**, מאורו של ה' יתברך! והמן, שירד להם לעם ישראל - היה אף הוא מאותו אור עליון - **"וְעֵינֵינוּ כְּעֵין הַבְּדֹלָח"** - מזהיר ומבהיק מאורו של ה' יתברך! וזו הסיבה שהיה נבלע באבירים, כי היה טהור, זך ונקי מכל פסולת.

אכילת מזון כה טהור ורוחני - אינה מתאימה לכל אדם. היתה זו דרגה מיוחדת, שאלה הגיעו עם ישראל רק לאחר קריעת ים סוף, שבה זכו לראות את הקב"ה עין בעין. מאותה השעה, התעלתה נפשם להידבק בזיו השכינה, והיו ראויים לאכול מן המן. (עיין באורד כל יקר ורבנו בחיי שמות טז ז)

דרגות שונות בעם

ואכן, לא כל שכבות העם זכו לחוש את טעמו ומיוחדותו של המן באופן שווה.

ה"ערב רב", מפני גשמייתם וחומריותם, לא הצליחו להשיג את טעמו הזך והמיוחד של המן, הם חשו כי הוא תפל בעבורם, ולכן הכינו אותו כאילו היה מזון שצמח - טחנו אותו ברחיים, לשו וערבבוהו עם תבלינים שונים כדי להכניס בו טעם.

ואילו בני ישראל, כל אחד לפי דרגתו וטהור לבבו, זכו לחוש את טעמו העדין והזך של המן כפי שהוא, מבלי שיצטרכו לעשות בו דבר.

ולעומת זאת - אומות העולם, אם היו מנסים לטעום מן המן עצמו, היו חשים בו טעם מר, ולא היו מסוגלים לאוכלו! כי אין להם כל השגה בידיעת ה' יתברך. (וימא עה ומעם לועז)

ולא רק בטעמו של המן היה הבדל בין שכבות העם, אלא אף באופן לקיטתו!

כל אחד ואחד השיג אותו לפי גודל בטחונו בבורא עולם. צדיקים, שבטחו בה' ללא כל שאלות וספקות, זכו ומצאו מן בפתח אהליהם ממש, מבלי כל צורך לחפש ולהתייגע. על יהושע בן נון אמרו חז"ל, שהמן היה יורד על אבריו ועל זרועותיו, ומאבריו היה נוטל ואוכל! בינוניים, שהיו להם מעט ספקות ודאגות, מצאוהו לאחר חיפוש קל, בתוך המחנה. ואילו הרשעים שפקפקו ביכולת ה' לספק להם מזון במדבר, "וַיִּדְבְּרוּ בְּאֵלֵיהֶם, אָמְרוּ: הַיּוֹכֵל אֵל לְעָרֶף שְׁלַחַן בְּמִדְבָּר?! (תהלים עח יט) - הם לא הצליחו למצוא מן בקלות, אלא היו צריכים להתייגע רבות ולשוטט ממקום למקום עד שמצאו מן מחוץ למחנה! (יומא עה ע"א. מכילתא בשלח ג. אור החיים שמות טז ד)

המן – מגלה נסתרות

תופעה נוספת, מעניינת ורבת משמעות, היתה על ידי ירידת המן.

דרשו חז"ל: "והוא כְּזָרַע גֵּד לְבָן" (שמות טז לא). גֵּד – כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורים ומה שבסדקים, כך המן היה מגיד להם לישראל מה שבחורים ומה שבסדקים. לְבָן – שמלבין עוונותיהם של ישראל.

כיצד? שנים שבאו לפני משה לדין, זה אומר: 'גנבת את עבדיו!' וזה אומר: 'אתה מכרתו לי!' אמר להם משה: 'מחר בבוקר יהיה המשפט'. למחר, בודקים היכן נמצאת מנת המן של העבד, [שהרי כל אחד ליקט מן כפי מספר נפשות ביתו ועבדיו, ואפילו אם ליקט יותר, היה מוצא בדיק עומר אחד, עבור כל אחד מבני ביתו ועבדיו]: אם נמצא המן בבית אדונו הראשון, סימן שהעבד שייך לו והשני גנב אותו. ואם נמצא המן בבית אדונו השני – סימן שאכן העבד נמכר לו כדיון.

וכך, על פי מקום מציאתו של המן, היו מגלים ומבררים ספקות רבים. (עייני עוד יומא עה ע"א)

לא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן!

הנה כי כן, המן – הוא המזון המיוחד שהוכן לעם ישראל כבר מששת ימי בראשית, בערב שבת בין השמשות, לאותה תקופה מיוחדת של "התאמנות על ה'". (אבות פ"ה מ"ו)

היה זה מזון שיש בו תלות תמידית בה' יתברך, מחייב מאוד, ומודד כל העת את דרגתו של האדם. ויחד עם זאת, יש בו הארת פנים מיוחדת, תענוג נפלא ושפע עד בלי די לדבקים בה' ובתורתו.

לא לחינם אמרו חז"ל: "לא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן!" (תנחומא בשלח כ)

- פנויים מדאגות של פרנסה, מתורגלים באמונה ובטחון בבורא עולם, ניזונים ממזון טהור וזך, המזכך ומטהר את לב האדם - הוגים בתורת ה', וכך נחקקת התורה ומתיישבת היטב בגופם.

לימוד לדורות

המן - על כל משמעותו המאלפת ולקחיו הגדולים - נשמר למשמרת לדורות הבאים. בציוויו של הקב"ה, נשמרה במשכן צנצנת אחת של מן, לאות ולזכרון.

"זֶה הַדְּבַר אֲשֶׁר צִוָּה ה', מֵלֵא הַעֲמֹר מִפְּנֵי לְמִשְׁמַרְתְּ לְדֹרֹתֵיכֶם, לְמַעַן יֵרָאוּ אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֵאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בְּמִדְבָּר, בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם." (שמות טז לב)

צנצנת המן נשמרה לפני ארון ברית ה' במשכן, ולאחר מכן בבית המקדש, במשך כ- 900 שנה, עד לחורבן בית המקדש הראשון.

מקומה המיוחד יחד עם לוחות הברית, מלמד אותנו כי כאשר אדם שומר את התורה והוגה בה, אזי הקב"ה מזמין לו את פרנסתו כמו המן.

ואכן, בימי ירמיהו הנביא, כאשר היה ירמיהו מוכיח את ישראל למה אינם עוסקים בתורה, היו ישראל אומרים לו: "אם נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה - מהיכן נתפרנס?!" הוציא להם ירמיהו את צנצנת המן ואמר להם (ירמיה ב לא): **"רְאוּ דְבַר ה'!"** "שמעו" לא נאמר, אלא 'ראו', ראו בעיניכם, בזה התפרנסו אבותיכם במדבר! הרבה שלוחים יש לו לקב"ה להכין מזון ליראיו! (רש"י שמות טז לב)

"כי עשה זה להודיעם, כי הוא המחיה האדם בכל אשר יגזור, אם כן שמור מצוותיו - וחיה!" (רמב"ן דברים ח ג)

🌿 בארה של מרים 🌿

עלי באר!

למעלה מ- 3,000,000 בני אדם, הולכים במשך ארבעים שנה - בתוך מדבר צחיח! מאין היו להם מים לשתות?

"בארה של מרים" - היתה נס מופלא נוסף, בתוך שרשרת הניסים הנפלאה, שהקיפה את עם ישראל במדבר. באר מים חיים, המלווה את עם ישראל במדבר בכל מסעותיהם, בזכותה של מרים הנביאה, אשר אמרה שירה על הים.

היאך היתה הבאר עשויה?

נפלאים הדברים! הבאר היתה כמין סלע עגולה, והיתה מתגלגלת ובאה עמהם במסעותיהם. כאשר היו צריכים ישראל לחנות, היתה הבאר עולה ועומדת בפתח המשכן, ליד אהלו של משה רבנו. כאשר עמדה הבאר, היו באים שנים עשר נשיאי שבטי ישראל, מתאספים סביב הבאר, וכל אחד היה לוקח את מטהו וחוקק על הארץ סימן מהבאר עד מקום המחנה של שבטו.

כאשר היו הנשיאים שרים ואומרים: **"עלי באר ענו לה"** - היתה הבאר עולה על גדותיה, ומימיה נמשכים דרך אותו סימן ובאים לפני חניית כל שבט ושבט, כדי שלא יהיה להם טורח ללכת לשאוב מים ממקום רחוק, [שהרי מחנה ישראל כולו היה בשטח של כ-12 קילומטר על 12 קילומטר!]. נהרות מים אלו היו מקיפים כל מחנה ומחנה מכל צדדיו, וכך היה ניכר הגבול שבין שבט ושבט. היתה בהם תועלת נוספת, שעל ידם נעשה המעבר ממחנה למחנה קל ונעים, כאשר למשל, רצתה אשה ללכת לבקר את חברתה מן המחנה האחר, היתה שטה בסירה כדי לעבור ממחנה למחנה ומגיעה ללא טורח. (במדבר רבה א ובמפרשים, רש"י במדבר כא יח, ילקוט שמעוני שמות מ סימן תכו)

על מי מנוחות

מה היה טיבם של מי הבאר הללו?

אמר רבי שמואל: יש מים שנאים לשתות ואין נאים לרחוץ, ויש מים שנאים לרחוץ ואין נאים לשתות. אבל מי הבאר - נאים לשתות ונאים לרחוץ! נוח לעצם ומרפא

לנפש! (מדרש תהלים כג)

מי הבאר - לא רק היו מים מתוקים וטובים לשתייה, כי אם מים מבושמים ומיוחדים. היתה הבאר מעלה לישראל כל מיני מאכלים משובחים ומעדנים, וכל מיני דשאים ומיני בשמים, והיו הריחות הללו מפעפעים בהם, שנאמר: (תהלים כג ב) "בְּנְאוֹת דְּשָׂא יְרִבִּיצְנִי, עַל מֵי מַנְחוֹת יִנְהַלְנִי". והיה הריח נודף מסוף העולם ועד סופו! כמו שאומר שלמה המלך (שיר השירים ד יג-טו): "נִרְדָּד וְכַרְכָּם קָנָה וְקַנְמוֹן, עִם כָּל עֲצֵי לְבוֹנָה, מֵר וְאֶהְלוֹת עִם כָּל רְאֵשֵׁי בְשָׂמִים - מַעֲנֵן גְּנִים, בְּאֵר מֵיִם חַיִּים..."! (מדרש תהלים כג)

לבד מכך, סגולות רבות היו בבארה של מרים, מים אלו חוננו אותם בשכל זך וזכרון נפלא. גם כל מי שהיה לו איזה מיחוש או כאב, היה שותה ממים אלו ומיד מתרפא, כך שלא הוצרכו עם ישראל לטיפולים רפואיים משך היותם במדבר ארבעים שנה - לא טיפת חלב, ולא קופת חולים... אלא מבארה של מים היו שותים ומתרפאים.

אורו של עמוד הענן היה משתקף בתוך הנהרות, וכך היו הנהרות נראים מצוירים כעין השחר והלבנה והחמה, ואומות העולם רואים אותם למרחק רב, ומשבחים לה' יתברך: "מִי זֹאת הַנְּשָׁקָה כָּמוֹ שָׁחַר, יָפָה כְּלַבָּנָה בְּרָה פְּחֻמָּה..."! (שיר השירים ו ג. ילקוט שמות מ תכו)

שירת הבאר

כאשר התקרבו בני ישראל אל ארץ ישראל, התרחש נס גדול, שהתפרסם על ידי הבאר.

בדרכם, היה עליהם לעבור בנחל ארנון. משני צידי הנחל היו נצבים הרים גדולים, ובהם בליטות ושקעים. הלכו חיילי האמורי והתחבאו בנקיקי הסלעים ובמערות, כשהם מכינים לעצמם מלאי של נשק ואבנים וסלעים גדולים. הם חיכו שישראל יעברו למטה, בנחל, ואז יזרקו עליהם את החיצים והאבנים ויהרגו אותם! אבל אז נעשה נס: ההרים הזדעזעו והתקרבו זה לזה, בליטותיו של ההר האחד נכנסו בתוך השקעים של ההר השני, ומחצו והרגו את כל החיילים האמוריים! לאחר מכן, נפרדו ההרים וחזרו למקומם. כשעברו ישראל למטה, לא ידעו הם איזה נס נעשה להם. אמר הקב"ה: מי יודיע לבני על הנס אשר עשיתי עמהם? התגלגלה בארה של מרים לתוך נחל ארנון, והעלתה משם את דם ההרוגים וזרועות ואיברים, והוליכה אותם סביב מחנה ישראל. ראו זאת ישראל, ומיד פתחו והודו לה' בשירה - שירת הבאר! (רש"י במדבר כא טו-טז)

"אֲזַי יִשִּׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת: **עָלֵי בְּאֵר עֵנֹן לָהּ. בְּאֵר חֲפְרֹה שְׂרִים, כְּרוּהַ**
נְדִיבֵי הָעָם, בְּמַחֲקָה בְּמִשְׁעָנֹתָם". [שחקקו הנשיאים במטותיהם את הסימן לבאר.] (במדבר כא יז)

לאחר פטירתה של מרים, נעלמה הבאר, כמו שנאמר (במדבר כ א-ב): "וַתָּמֹת שֵׁם מְרִים וַתִּקְרָב שֵׁם: וְלֹא הָיָה מַיִם לַעֲדָה...". אך חזרה שוב לישראל בזכותם של משה ואהרן. (תענית ט ע"א)

עכשיו באר זו טמונה בים הכנרת, וכל הרוצה לראותה, עומד במקום הנקרא ישימון, ומסתכל בים, ורואה באמצע הים סלע עגול, זוהי בארה של מרים. (רש"י במדבר כא ט)

הדגלים במדבר

סדר מיוחד

עם ישראל במדבר לא הלכו בערבובייה או באיזו שיירה, כמנהג הולכי דרכים. אלא הם הלכו בסדר מיוחד, מחנות מחנות: במרכז שכן המשכן - "מחנה שכינה", מסביב לכל המשכן שכנו הלויים - "מחנה לוייה", ומסביבם שכן "מחנה ישראל" - מסודרים

ומחולקים לפי שבטים, כל שבט במקום מיוחד, שלושה שבטים בכל צד. כל שבט נשא עימו דגל, בעל צבע מיוחד, שעליו מצוייר סמל מיוחד המאפיין אותו.

שבט ראובן – אבנו בחושן היא 'אודם', ולכן דגלו בצבע אדום, ומצוייר עליו דודאים. **שמעון** – אבנו בחושן היא 'פְּטְדָה', לכן דגלו בצבע ירוק, ומצוייר עליו שכם. **לוי** – אבנו ברכת, צבע דגלו: שליש לבן, שליש שחור ושליש אדום, ומצוייר עליו אורים ותומים. **יהודה** – אבנו נפך, צבע דגלו כמין שמים, ומצוייר עליו אריה (גור אריה יהודה). **יששכר** – אבנו ספיר, צבע דגלו כחול כהה, ומצוייר עליו שמש וירח (ומבני יששכר יודעי בינה לעתים). **זבולון** – אבנו יהלום, צבע דגלו לבן, ומצוייר עליו ספינה (זבולון לחוף ימים ישכר). **דן** – אבנו לשם, צבע דגלו דומה לספיר, ומצוייר עליו נחש (יהי דן נחש). **גד** – אבנו שבו, צבע דגלו אפור, ומצוייר עליו מחנה (גד גדוד יגדנו). **נפתלי** – אבנו אחלמה, צבע דגלו דומה ליין אדום צלול, ומצוייר עליו אילה (נפתלי אילה שלוחה). **אשר** – אבנו תרשיש, צבע דגלו דומה לאבן יקרה שמתקשטות בו הנשים, ומצוייר עליו עץ זית (מאשר שמנה לחמו). **יוסף** – אבנו שוהם, צבע דגלו שחור עד מאוד. ולשני דגלי בניו הנשיאים אפרים ומנשה, מצוירת העיר מצרים, כיון שנולדו במצרים. ועל הדגל של אפרים מצוייר גם שור, על שם "בכור שורו הדר לו", שזה רמז על יהושע שהיה משבט אפרים. ועל הדגל של מנשה מצוייר גם ראם, על שם "וקרני ראם קרניו", שזה רמז על גדעון בן יואש שהיה משבט מנשה. **בנימין** – אבנו ישפה, צבע דגלו דומה לכל י"ב הצבעים, ומצוייר עליו זאב (בנימין זאב יטרף).

כאשר היו צריכים בני ישראל להתחיל לנסוע, או כאשר היו צריכים לעצור ולחנות – גם אז נעשה הכל בסדר נפלא ומיוחד.

כשהיו צריכים לנסוע – היה הענן נעמד מעל מחנה יהודה, ומורה להם את כיוון הליכתם. שני כהנים היו תוקעים 4 תקיעות בחוצרות של כסף. ובכל תקיעה ותקיעה היו מתקדמים שלב נוסף של הכנה לקראת המסע [פירוק המשכן, קיפול ונשיאת הכלים ועוד], לאחר שכולם היו מוכנים למסע, לא היו זזים ממקומם עד שהיה משה אומר: "קומה ה' וְיִצְאוּ אֲבִיךָ וְיִנְסוּ מִשְׁנֵאִיךָ מִפְּנֵיךָ!" או אז היה הענן מתחיל ללכת, ואחריו עם ישראל.

בחנייתם – היה עמוד הענן נעשה כסוכה מעל מחנה יהודה, וכך ידעו שה' חפץ שכאן יחנו. בסדר נפלא היו מתארגנים לחנייה, ואז היה אומר משה: "שׁוּבָה ה' רַבְבוֹת אֱלֹפֵי יִשְׂרָאֵל!", והענן היה נפרש על עם ישראל.

כך היו הולכים עם ישראל בטקסי המלכים, בסדר נפלא ומיוחד, "אִישׁ עַל מַחְנֵהוּ וְאִישׁ עַל דָּגְלוֹ".

"וַיְהִי בְּנִסְעֵ הָאָרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: "קוּמָה ה' וְיִצְאוּ אֲבִיךָ וְיִנְסוּ מִשְׁנֵאִיךָ מִפְּנֵיךָ". וּבָנָחָה יֹאמֶר: "שׁוּבָה ה' רַבְבוֹת אֱלֹפֵי יִשְׂרָאֵל". (במדבר י לו)

צבא ה'!

לאמתו של דבר – צורת הליכה מיוחדת זו, לא היתה רק ענין של סדר וטקסיות, אלא היתה בה משמעות עמוקה:

עם ישראל – אינם איזה קובץ של ציבור המוני, הנמדד בכמותו. אצל עם ישראל – כל אחד ואחד חביב לפני הקב"ה בפני עצמו, לכל אחד יש ייחודיות וחלק מיוחד השמור רק לו – בהמלכתו של הקדוש ברוך הוא! לכל שבט – דגל, מקום מיוחד, חלק ייחודי. עם ישראל הוא צבא ה'! וכבר התברכו עם ישראל להיות ככוכבי השמים, שעליהם נאמר: "מוֹנֵה מִסְפָּר לְכּוֹכְבִּים, לְכֻלָּם שְׁמוֹת יְקָרָא!" (תהלים קמז ד) – לכל אחד שמו, מקומו, מהותו וחלקו המיוחד!

אומר המדרש (במדבר רבה ב): בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני, ירדו עמו כ"ב רבבות [220,000] מלאכים, והיו כולם מסודרים דגלים דגלים. ראו ישראל את המלאכים בהדר תפארתם, כצבא ה', כשלכל אחד חלקו המיוחד בהמלכת ה' יתברך, והתחילו מתאווים אף הם לדגלים. אמרו: "הלואי כך אנו נעשים דגלים כמותם!" אמר להם הקדוש ברוך הוא: "מה נתאוותם להיעשות דגלים? חייכם שאני ממלא משאלותיכם!" מיד אמר הקב"ה למשה: לך עשה אותם דגלים כמו שנתאו.

באתת לְבֵית אֲבֹתָם

התחיל משה לחשוש, אמר: עכשיו עתידה להיות מחלוקת בין השבטים, מי ישכון בכל צד [כי יש בקביעת הצדדים משמעות עמוקה ונשגבה לגבי קביעת תפקידו ומעמדו של כל שבט]. אם אני אומר לשבטו של יהודה שישכון במזרח, והוא אומר לי שרצונו בדרום, וכן ראובן וכן אפרים, וכן כל שבט ושבט - מה אני עושה?!

אמר לו הקב"ה: משה, אל תדאג, הם אינם צריכים שאתה תגלה להם את הסדר, אלא מעצמם הם מכירים כל אחד את מקומו המיוחד. וכיצד? מסורת יש בידם מיעקב אביהם, היאך לשכון בדגלים. אני איני מחדש להם זאת, כבר יש להם טקסים מיעקב אביהם - כמו שנשאו והקיפו את מטתו אחר פטירתו, כך יקיפו את המשכן.

כאשר בא יעקב אבינו להיפטר מן העולם, קרא לבניו, ובירכם, וציווה אותם על דרכי ה' יתברך, וקיבלו עליהם עול מלכות שמים. ומשסיים אמר להם: כשתטלו את מיטתי - ביראה ובכבוד לוו אותי, ולא יגע שום אדם במטתי מלבדכם, לא אחד מן המצריים, ואפילו לא אחד מבניכם! ואז גילה להם יעקב את הסדר שבו ישאו אותו, ולסדר זה היתה משמעות עמוקה ביותר! אמר להם: יהודה, יששכר וזבולון - יטענו את מיטתי מן המזרח. ראובן, שמעון וגד - יטענו את מיטתי מן הדרום. אפרים, מנשה ובנימין - יטענו מן המערב. דן, אשר ונפתלי - יטענו מן הצפון. יוסף אל יטען מפני שהוא מלך, ואתם צריכים לחלוק לו כבוד, ולוי אף הוא לא יטען, מפני שהוא עתיד לטעון את ארון הקודש, ומי שהוא טוען ארונו של חי העולמים אינו טוען ארונו של מת! אם תעשו כן ותטענו את מיטתי כסדר הזה, עתיד הקב"ה לעשות אתכם כסדר הזה בדגלים! ואכן כאשר נפטר טענו אותו כשם שציוו. ובשכר זאת, זכו במדבר להיעשות דגלים כסדר הזה, כמו שנאמר (במדבר ב): "אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בְּאֵתֶת לְבֵית אֲבֹתָם יִחַנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" - כפי שקיבלו מיעקב אבינו.

למעשה - כבר לאברהם אבינו הראה הקב"ה את הסדר שבו ילכו עם ישראל! כשאמר הקב"ה לאברהם "הבט נא השמימה", הראה לו הקב"ה עגלה באמצע, ושתיים עשרה מזלות סובבים לה. אמר לו: זה סימן לבניך, שעתידיים להיות ארבעה דגלים, שלושה שבטים מכל צד, והארון באמצע. (מדרש הגדול במדבר ב א)

על משמעותו העמוקה של סדר זה, דרשו חז"ל את הפסוק (משלי ג יט): "ה' בַּחֲכָמָה יָסַד אָרְצָא". ארבע רוחות ברא הקדוש ברוך הוא בעולם: מזרח, מערב, דרום וצפון. בכל רוח הטביע הקב"ה כוחות מיוחדים, וכנגדם סידר את הדגלים. לדוגמא: מזרח - משם האור יוצא לעולם, יש בו כח להזריח ולהשפיע על העולם כולו. בצד זה העמיד ה' את שבט יהודה שהוא בעל מלוכה, ואת שבט יששכר שהוא בעל תורה, ואת שבט זבולון שהוא בעל עשירות. הם משפיעים ומזריחים בכוחותיהם על העולם כולו. וכשם שהשמש נראית תחילה במזרח, כך היו הם ראשונים בכל המסעות והחנייות. וכך סודר כל שבט ושבט במקומו המיוחד לו על פי כוחותיו, תכונותיו, והחלק המיוחד לו בהמלכת הקב"ה בעולם.

חיבה גדולה:

אומר המדרש (במדב"ר ב): **חיבה גדולה חיבבם הקב"ה שעשאים דגלים**. ומנין שהוא אהבה לישראל? שכן שלמה המלך אומר: **"הִבְיָאֲנִי אֶל בֵּית הַיְיִן, וְדַגְלוּ עָלַי - אֶהְבֶּהּ!"** משל למה הדבר דומה? לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין, נכנס לבודקו, והנה - כל החביות החמיצו! בפחי נפש בא לצאת מן המקום, ולפתע מצא חבית אחת של יין טוב. אמר: חבית זו שווה בעיני כמו כל האוצר! כך, ברא הקב"ה שבעים אומות, אך מכולם לא מצא עם שדבק בו אלא עם ישראל. וזהו שנאמר "הביאני אל בית היין", יין אלו הם שבעים אומות [יין' בגימטריה = 70], ומבין כולם - "ודגלו עלי אהבה" - בחר בעמו ישראל באהבה!

קדושים וגדולים היו ישראל בדגליהם, וכל האומות מסתכלים בהם ומתפעלים. ומרוב התפעלותם היו האומות אומרים לישראל: **"שׁוּבֵי שׁוּבֵי הַשׁוֹלְמִית!"** [שולמית אלו עם ישראל השלמים באמונתם לבורא עולם] - בואו אלינו, הידבקו עמנו, ואנו ניתן לכם גדולה וכבוד, נעשה אתכם מושלים, הגמונים, דוכסים: **"שׁוּבֵי וּנְחִזֶה בְךָ!"** ועם ישראל עונים להם: **"מה תחזו בשולמית, כמחולת המחניים" - איזו גדולה אתם יכולים לתת לנו, האם תוכלו לתת לנו גדולה וכבוד "כמחולת המחניים", האם יכולים אתם לעשות לנו כמו הגדולה שעשה לנו האלוקים במדבר, שהוליד אותנו מחנות מחנות!"**

אף בלעם הרשע הביט בהם ויצאה עינו כנגדם! כמו שנאמר (במדבר כד ב): **"וַיֵּשֶׂא בַלְעָם אֶת עֵינָיו, וַיֵּרָא אֶת יִשְׂרָאֵל שֹׁכְנֵי לְשִׁבְטָיו... וַיֵּשֶׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר... מֶה טָבוּ אֶהְלִידָּךְ יַעֲקֹב, מִשְׁפָּחֶיךָ יִשְׂרָאֵל!"**. התחיל אומר: מי יכול לגעת באלו, שמכירים את אבותיהם ואת משפחותיהם! מכאן למדנו **שהיו הדגלים גדולה וגדר לישראל!**

לא ידעתי נפשי!

אמר רבי חייא: משל לבת מלכים, שנשבתה והוגלתה מארמון המלך. גדלה במרחקים, ולא ידעה כלל שהיא בת מלך. חיה חיי שפל ומחסור, והיתה מלקטת שיבולים למאכלה יחד עם חברותיה. לימים, עבר המלך והכיר אותה שהיא בתו! מיד שלח את אוהבו, נטל והושיב אותה עמו במרכבת המלך. היו חברותיה תמהות עליה ואומרות: **"אתמול היית מלקטת שבולים, והיום יושבת בקרונות מלכות עם המלך!"** אמרה להם: **"יותר ממה שאתן תמהות עלי - אני תמהה על עצמי!"**

כך, היו ישראל במצרים, משועבדים בטיט ובלבנים, שקועים בתועבותיהם וגלוליהם, והיו מאוסים ובזויים בעיני המצרים. כאשר נעשו בני חורין ונגאלו, נעשו כבני מלכים, חוסים תחת כנפי השכינה, מוקפים בגילויי אהבה, והיו כמושלים על כל באי עולם. היו אומות העולם תמהים ואומרים: **"אתמול הייתם עובדים בטיט ובלבנים, והיום נעשיתם בני חורין וסגנים על כל העולם!"** והיו ישראל אומרים להם: **"כשם שאתם תמהים עלינו, כך אנו תמהים על עצמנו!"** וקראו על עצמם את הפסוק: **"לא ידעתי נפשי שמתני מרפבות עמי נדיב"**. (שיר השירים רבה ו)

על שולחן המלך

יצאו עם ישראל משפלות מצרים, והפכו להיות "סמוכים על שולחן המלך" - על שולחן של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. האם חסר משהו בבית המלך?! **"לא חסרת דבר!"** - אלא שהדבר בפיד, מה אתה רוצה? - לחם? - **"הנני ממטיר לכם לחם מן השמים!"** (שמות טז ד) מים אתה רוצה? **"וידך את הסלע... ויצאו מים רבים!"** (במדבר כ יא) בשר, עופות אתה מבקש? **"ותעל השליו!"** (שמות טז יג) **מלך במדינה - אין המדינה חסרה כלום!** כך - **"ה' אלהיך עמך - לא חסרת דבר!"** (מדרש תהלים כג)

ואולם, אכילה על שולחן המלך היא אף מחייבת מאוד! אין זה פשוט לגור בארמון המלך, להיות קרובים אל המלך. יש להתרגל לנימוסי מלכות, להיות מעודנים, להיות נאמנים להוראותיו ומצוותיו של המלך. והיה זה ניסיון לא פשוט! ניסיון - אשר חישל וחיזק את עם ישראל, לימד ותרגל אותם להיות אמונים [מורגלים] ומלומדים על ה' יתברך, לדורות עולם!

וכך אומרת התורה (דברים פרק ח):

"כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם - תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת, לְמַעַן תַּחֲיוּ וְרַבִּיתֶם וּבִאתֶם וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם. וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדְרֹךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכָה ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לְמַעַן עֲנִתָּךְ לְנִסְתָּךְ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר בְּלִבְּךָ הַתִּשְׁמֹר מִצְוֹתַי אִם לֹא... הַשְׁמֵר לָךְ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ... וְרַם לְבָבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים. הַמּוֹלִיכָךָ בְּמִדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נְחֹשׁ שָׂרָף וְעֶקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין מַיִם, הַמּוֹצִיא לָךְ מֵיַם מִצּוֹר הַחֲלָמִישׁ, הַמְאֻכִּילָךְ מִן בְּמִדְבָּר אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּ אֲבֹתֶיךָ, לְמַעַן עֲנִתָּךְ וּלְמַעַן נִסְתָּךְ לְהִיטִיב בְּאַחֲרִיתֶךָ..."

"למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך" - כל ענוי המדבר, הטורח הגדול שהיה לישראל בו, לא היה אלא להביאם לניסיון, כדי להרגיל טבעם במדת הבטחון, ולהכניס בלבם אמונת ה' יתברך, עד שיחזור להם רגילות העבודה לטבע, וזהו לשון התורה - "למען תלמד ליראה את ה' אלהיך", כלומר שתהיה מלומד, ותרגיל טבעך בעבודת ה' יתברך, עד שלא תצטרך לטרוח עליו, ויהיה מעשה היראה דבר טבעי אצלך לעשותו, כשאר הדברים הטבעיים אשר אתה עושה בטבע. (רבנו בחיי דברים ח טז)

"וזכרת את כל הדרך..." - כי תוכל לדעת, שיש בעשיית המצוות טובה שלימה, ולא יהיה צדיק נעזב ומבקש לחס, כי ה' מפרנס אותך במדבר במעשה נס גדול, בעבור לכתך אחר מצוותיו! ...וה' היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם, אבל הביאם בניסיון הזה, כי ממנו יודע שישמרו מצוותיו לעולם!" (רמב"ן דברים ח ב)

חג הסוכות בירושלים

- בזמן שבית המקדש היה קיים -

שמחה יתירה

ירושלים הבנויה - אלו מאגרים עצומים של שמחה את אוצרת בתוכך! שמחת אמת, שמחה החודרת אל פנימיות הנפש. שמחה של השראת השכינה ועבודת ה'.

"שיר המעלות לדוד, שִׁמְחֵתִי בְּאִמְרֵים לִי, בֵּית ה' נִלְדָּה! עֲמֻדֹת הָיוּ רִגְלֵינוּ, בְּשִׁעְרֵיךָ יְרוּשָׁלַיִם! יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה, כְּעִיר שְׁחַבְרָה לָהּ יַחְדָּו, שֶׁשָׁם עָלוּ שְׁבָטִים שְׁבָטֵי יְהוָה, עֲדוֹת לְיִשְׂרָאֵל, לְהוֹדוֹת לְשֵׁם ה'!" (תהלים קכב)

ואולם - מבין כל החגים והזמנים - נחוג חג הסוכות בירושלים בשמחה יתירה! מצוות החג ואירועיו רבים הם: ישיבה בסוכה, ארבעת המינים, עלייה לרגל לבית המקדש, ושם במקדש - שמחת בית השואבה, ניסוך המים, הקפת המזבח בערבה, קרבנות החג הרבים, ולעיתים מזומנות - מידי שבע שנים - אף מצוות הקהל הנעשית ברוב עם. כל

אלו שיוו לה לעיר ירושלים מראה מיוחד במינו, מילאו את סדר יומם של הנמצאים בה בעשייה ברוכה של מצוה, וגדשו את הלבבות בשמחה מיוחדת.

העליה לרגל

מיוחדת ומלאת עוצמה היא - מצות העליה לרגל. שלוש פעמים בשנה, היו ישראל נוהרים בהמוניהם מכל קצוות הארץ, אל בית המקדש בירושלים, גודשים וממלאים את רחובותיה של עיר הקודש, ובאים להיראות לפני ה'. ככתוב בתורה (דברים טו טז): "שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרָא אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֵיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר - בַּחַג הַמִּצּוֹת וּבַחַג הַשְּׁבֻעוֹת וּבַחַג הַסֻּכּוֹת...".

אודות הציבור העצום שהגיע לירושלים ברגלים מספרת הגמרא (פסחים סד ע"ב): פעם אחת ביקש אגריפס המלך לערוך "מפקד אוכלוסין" - לאמוד את מספר היהודים בארץ. מה עשה? ביקש מהכהן הגדול שיספור את מספר הבהמות המובאות ל"קרבן פסח" בבית המקדש. ואכן, בעת הקרבת הקרבנות, נטל הכהן הגדול אבן אחת כנגד כל קרבן, ונמצאו בידי 1,200,000 אבנים! וכל קרבן פסח - משתתפים בו לפחות עשרה אנשים ויותר, ואם כן יוצא שהגיעו לירושלים [דהיינו העיר העתיקה, בתוך החומות] יותר מ- 12,000,000 [12 מיליון] יהודים!

כך היתה העיר ירושלים - "קרית מלך רב" - גדושה בהמוני המוני יהודים, ועם כל זאת - "לא אָמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ, צֵר לִי הַמָּקוֹם שְׂאֵלֶיךָ בִּירוּשָׁלַיִם!" (מסכת אבות פ"ה מ"ה)

קומו ונעלה ציון!

הכנות רבות היו נעשות בירושלים, לקראת קליטתם של עולי הרגל הרבים. כל הדרכים המובילות לירושלים תוקנו וסודרו, הוכנו ונחפרו בורות מים רבים, כדי שתהיה כמות מספקת של מי שתיה עבור כל השיירות ובהמותיהם. ליד המקדש הוכנו מקוואות טהרה רבים עבור טהרת העולים. כמו כן, היו שלוחי בית דין יוצאים אל הדרכים, כדי לסמן בסיד לבן קברים שבצידי הדרכים, כדי שלא יעברו על פני הקברים כהנים או אנשים הנושאים עמהם יין ושמן להקרבה במקדש.

וכיצד היו עולי הרגל מתאספים ובאים לירושלים?

בכל אזור בארץ ישראל היתה "עיר מעמד", בה היו מתכנסות שיירות מן האזורים הסמוכים לעת ערב, כדי לקיים "ברוב עם - הדרת מלך!". יהודים רבים נאספו לשם, כשבידיהם בהמות עבור קרבנות החג: עולות ראיה, שלמי חגיגה. היו רבים שנשאו עימם אף את ה"ביכורים", [שיזמן הבאתם לכתחילה עד חג הסוכות].

לאחר שכולם לנו לינת לילה 'ברחובה של עיר' במקום אסיפתם, נשמעה קריאת הממונה עם שחר: "קומו ונעלה ציון, אֵל בֵּית ה' אֱלֹהֵינוּ!". וכולם היו עונים לעומתו: "שְׁמַחְתִּי בְּאִמְרֵים לִי, בֵּית ה' נִבְּרָא!". המשיכה השיירה את דרכה מעיר לעיר, כשהציבור הולך וגדל, עד הגיעם לירושלים. יודעי נגן, היו מנעימים להמונים את הדרך בשירתם ובנגינתם, והשירה הולכת ומתגברת ככל שהם הולכים וקרבים לירושלים. עם כניסתם אל עיר הקודש, היו העולים שרים ואומרים: "עֲמֻדוֹת הָיָו רָגְלֵנוּ - בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם!".

(ביכורים פרק ג משנה ב ובמפרשים)

בהגיעם, היו יוצאים לקראתם חשובי ירושלים לקבל את פניהם, וכל בעלי מלאכה היו מפסיקים ממלאכתם, ועומדים לפניהם ושואלים בשלומם: "אחינו, אנשי עיר פלונית, בואכם לשלום!"

רחובות ירושלים

רחובות ירושלים שינו את פניהם ולבשו חג לקראת חג הסוכות.

סוכות רבות, עבור תושבי ירושלים ועולי הרגל הרבים, נבנו בכל מקום אפשרי - בחצרות הבתים, על הגגות ובצידי הדרכים. וכדי שיתאפשר מעבר נח במשך היום, היו תושבי ירושלים עושים אף "סוכות מתקפלות" מיוחדות במינן, עבור לינת הלילה. בהגיע הלילה, היו לוקחים מיטה, מוציאים ומשלשלים אותה מעבר לחלון, ומעמידים אותה צמוד לחלון מבחוץ [כעין "מרפסת" מאולתרת], עושים מעליה סכך, וישנים בה. (ירושלמי סוכה ב ב)

מידת הכנסת אורחים מרובה היתה בירושלים. תושביה נרתמו לעזרת עולי הרגל, והיו מכניסים אותם לבתיהם במאור פנים. כדי לשמור על הסדר הטוב, הנהיגו מנהג מיוחד: "זה מנהג גדול היה בירושלים, פורסים מטפחת על גבי הפתח, כל זמן שהמטפחת פרוסה - אורחים נכנסים, נסתלקה המטפחת - אין רשות לאורחים להיכנס". (תוספתא ברכות ד ח)

את הרחובות גדשו המונים הנושאים בידיהם ארבעת המינים מוריקים ורעננים - רבי אלעזר בר צדוק אומר: "כך היה מנהגם של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו - ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת - ולולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל - ולולבו בידו... להודיעך כמה היו זריזים במצוות". (סוכה מא ע"ב)

סוחרים ורוכלים רבים הציעו את מרכולתם לציבור. ביניהם בלטו במיוחד 'קדרים' רבים שמכרו קדרות וכלים לציבור עולי הרגל. וכן מוכרי הבהמות, אשר רבים מעולי הרגלים קנו מהם בהמות, עבור קרבנות החג.

הסדר הליכה מיוחד היה נהוג ברחובות ירושלים. ציבור האנשים בירושלים היו בחלקם טהורים, שכבר נטהרו כדי שיוכלו להכנס לבית המקדש, והיו כאלה שעדיין לא הספיקו להיטהר. וכדי שלא יטמאו הטהורים, נקבע כי הטהורים ילכו באמצע הרחוב, ואילו הטמאים - בצדדים. לתזכורת, ניצבו ברחובות העיר "מודיעים" רבים שהזכירו לכל הטמאים לסור הצידה. (שקלים פ"ח מ"א. רמב"ם שאר אבות הטומאה פ"ג ה"ח)

נעלה לבית המקדש!

עולי הרגל נוהרים בהמוניהם - אל בית המקדש, "לראות פני אלוקים". הגשרים, הכניסות והרחבות הרבים - אפשרו כניסה מהירה והמונית מכל עבר אל חצרות המקדש.

כמובן, שהכניסה להר הבית מותרת אך ורק בטהרה. ולכן, מקוואות רבים הוכנו סמוך להר הבית לטהרת העולים. ובלשכות מיוחדות, היו הכהנים מזים מי אפר פרה אדומה על אלו שנטמאו למת במשך השנה.

לפני הכניסה להר הבית, חולצים העולים את נעליהם ומפקידים אותם בלשכות המיועדות לכך, מפני "מורא וכבוד המקדש". כמאמר הפסוק (שמות ג ח): "שֶׁל נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ, כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמַּת קֶדֶשׁ הוּא".

בשירה ובזמרה היו נכנסים העולים עם הקרבנות והביכורים שהביאו עמם, ומגישים אותם אל הכהנים. על הדוכן היו עומדים מאות לויים, סדורים בשורות על שלוש מעלות [מדרגות], ומנגנים בחצוצרות ובנבלים [קנור' בלשוננו], בכינורות ובצלצלים, בעת הקרבת הקרבנות.

בנוסף לקרבנות העולים, הקריבו בבית המקדש במשך החג - שבעים פרים, כנגד שבעים אומות העולם. ביום הראשון היו מביאים 13 פרים, ביום השני 12, בשלישי - 11 וכך הולכים ופוחתים, עד שביום השביעי מקריבים 7 פרים. רמז להתמעטות כוחן של אומות העולם המצרות לעם ישראל. (סוכה נה ע"ב)

בכל יום מימי החג, היו ישראל מתכנסים כאיש אחד בעזרה שבמקדש, עם לולבים בידיהם, ומקיפים את המזבח סביב, ומשוררים ומנגנים באמירת ההלל לפני ה'.

העליה לבית המקדש היתה ממלאת את הלב בהתרומוות הנפש. מרהיב היה לראות את ההוד וההדר, את הכהנים בעבודתם, את הלויים על דוכנם, את השראת השכינה בקרב עם ישראל, את אהבת ה' לעמו! חוויה זו יש בה כדי למלא את מצברי הלב ביראת שמים ואהבת ה'! אכן זו אחת המטרות של העליה לרגל - "בבוא כל ישראל לראות, כשם שהם באים להיראות לפני ה', כך הם באים לראות את הדר קודשו ובית שכינתו". (רמב"ם הלכות חגיגה פ"ב ה"א)

אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולים לרגל, היו גוללים להם את הפרוכת ומראים להם את הכרובים, שפניהם זה לזה, ואומרים להם: "ראו חיבתכם לפני המקום!" כמו כן, היו מגביהים לפניהם את השולחן, ומראים לעולי רגלים את "לחם הפנים" המונח עליו. לחם זה היה נותר חם וטרי תמיד - מעת אפיינו ביום שישי עד הוצאתו בשבת הבאה מהשולחן, במשך שמונה ימים! והיו אומרים להם: "ראו חיבתכם לפני המקום - סילוקו [טרי בהוצאתו מהשולחן] כסידורו [כשעת הנחתו בשולחן]!" (וימא נד ע"א. חגיגה כו ע"ב ועוד)

שמחת בית השואבה

מכל השמחות הרבות שהקיפו את בית המקדש - בולטת לה במיוחד "שמחת בית השואבה". עד שאמרו חז"ל: "מי שלא ראה שמחת בית השואבה, לא ראה שמחה מימיו!" (סוכה נא ע"א)

שמחה זו נסבה סביב מצוה מיוחדת שניתנה לנו "הלכה למשה מסיני", והיא מצות "ניסוך המים". בכל יום מימי חג הסוכות, מיד לאחר הקרבת קרבן התמיד של שחר, היו מנסכים על גבי המזבח מים שנשאבו ממעיין השילוח. שאיבה זו היתה נעשית בשמחה ובששון, ככתוב (ישעיה יב): "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה". [מעייין השילוח מכונה מעיין הישועה, לפי שבו היו מושחים את המלכים מבית דוד, שעל ידם באה הישועה לעם ישראל].

משמעות עמוקה ומיוחדת טמונה בה במצוה זו של ניסוך המים על גבי המזבח. סודותיה עמוקים ונשגבים. יש בה רמז להכנעה מוחלטת בפני בורא עולם - "הרי אנו לפניך כמים הנשפכים הללו!". המים שניסכו היו יורדים לתוך ה"שיתין", אלו הם נקבים עמוקים שהיו מגיעים עד התהום. שיתין אלו נבראו כבר מששת ימי בראשית! וזה רמז במלה "בראשית" - ברא - שית. חכמי הסוד אמרו כי המים מסמלים את מידת החסד, ומי התהום הם חסד אינסופי הטמון בבריאה. ניסוך המים לתוך מי התהום - יש בו התחברות עם חסדו האינסופיים של בורא עולם שעושה עמנו. על ידי ניסוך המים, אף היו המים של השנה הבאה מתברכים.

על כל פנים, מצוה זו היתה ממלאת את הלבבות בשמחה עצומה. כה גדולה היתה השמחה, וכה מרחיבה את הלב, עד שהיתה מסוגלת לרומם ולהעלות את האדם לדרגות גבוהות במיוחד, כמו שאמרו (ירושלמי סוכה פ"ה ה"א): "למה נקרא שמה בית השואבה? - שמשם היו שואבים רוח הקדש!". ואכן הנביא יונה בן אמית, עלה לרגל לשמחת בית

השואבה - ועקב שמחתו הרבה, זכה להיות נביא ה'!

שמחה זו הקיפה את כל שכבות העם: אנשים, נשים וטף, גדולי עולם לצד המוני בית ישראל, כהנים לויים וישראלים - כולם השתתפו בשמחה מיוחדת זו. השמחה נמשכה זמן רב - החל מאחר הצהריים [לאחר הקרבת קרבן התמיד של בין הערביים] ובמשך כל הלילה - עד עלות השחר, שאז הלכו אל השילוח לשאוב את המים ולנסכם.

ההכנות לשמחה

מיד במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות, היו מכינים את בית המקדש לקראת השמחה. כדי שלא תהיה ערבוביה בין נשים לגברים, היו מתקנים סביב העזרה למעלה כעין מרפסות, שמשם תוכלנה הנשים לראות את השמחה, השירה והריקודים.

הוכנה אף תאורה גדולה ורבת עוצמה. מנורות של זהב היו שם, נתונות בקרקע העזרה וגבוהות חמישים אמה [כ-25 מטר]. בראש כל מנורה היו ארבעה ספלים של זהב, וכנגדם ארבעה סולמות. צעירים מפרחי כהונה היו עולים על הסולמות, שמים בתוך הספלים פתילות עבות במיוחד [שנעשו מבגדי כהונה שהתבלו], ומוזגים לתוכם כמות גדולה של שמן - 30 לוג לכל ספל [כ-10 ליטר]. כה גדול היה האור, עד שלא היתה חצר בירושלים שלא האירה מאור בית השואבה, וכל אשה היתה יכולה לברור חיטים בחצרה לאור בית השואבה.

השמחה

גדולה ועצומה היתה השמחה. מקהלת הלויים עמדה במקומה על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים [שהן כנגד חמש עשרה "שיר המעלות" שחיבר דוד המלך בספר התהילים]. היתה זו מקהלה אדירה של מאות מאות לויים, המנגנים בכינורות ובנבלים, במצלתים ובחצוצרות, ובכלי שיר בלא מספר.

וברחבת העזרה - היתה השמחה פורצת ועולה. כל אחד ואחד אחז בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו, ומי שיודע בפה - בפה, וכך היו רוקדים וסופקים כפיים ומפזזים ומכרכרים, כל אחד ואחד כפי שיודע. וחסידים ואנשי מעשה היו אומרים לפניהם דברי שירות ותשבחות לה' יתברך.

גדולי ומנהיגי הדור, הסנהדרין, ראשי הישיבות, חכמי התורה - הם אלו שרקדו, שרו וניגנו! אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל, כשהיה בשמחת בית השואבה, היה נוטל שמונה אבוקות של אור, וזרק אחת ונוטל אחת, ואין נוגעות זו בזו! וכשהוא משתחוה - נועץ שני גודליו בארץ, ושוחח ונושק את הרצפה וזוקף, ואין כל בריה יכולה לעשות כן! הכל נעשה מתוך התלהבות והתלהטות של קדושה! אותם גדולי עולם וענקי רוח היו בבחינת "כָּל עֲצַמְתֵי תְּאִמְרָהּ - ה' מִי כְמוֹדִי!" (תהלים לה י) - בכל רמ"ח אבריהם, היו מתלהבים ושמחים לכבודו של ה' יתברך!

ניסוך המים

כך נמשכו השירה והריקודים והשמחה עד אור הבוקר. בהאיר השחר, היו שני כהנים תוקעים בחצוצרות, ואז היו המשתתפים יורדים ברוב עם ברחובות ירושלים התחתית - אל בריכת השילוח. הכהן היה לוקח צלוחית של זהב, המכילה שלושה לוגים [כליטר], וממלא מן השילוח, בשמחה ובששון. משם חזרו שוב לבית המקדש והיו נכנסים דרך "שער המים", אשר היה סגור במשך שאר ימות השנה. גם שם הכהנים תקעו והריעו ותקעו, תקיעות של שמחת מצוה.

מיד לאחר שחיתת קרבן התמיד של השחר, היו פונים לניסוך המים והיין על גבי המזבח. כהן אחד היה מחזיק בידו ספל של יין, וכהן שני מחזיק את ספל המים. את המים והיין היו מנסכים בבת אחת, ומאחר שהיין סמיך יותר, הותקן בספל היין נקב רחב יותר מאשר בספל המים, כדי שיהיו שני הספלים כלים בבת אחת. באותה עת שהיו הכהנים מנסכים, ניתנה האות, והלויים שעמדו על הדוכן לצד המזבח, היו פותחים בשירה, בליווי כלי נגינה רבים. (סוכה נא והלאה)

המים והיין היו יורדים מגג המזבח, דרך נקבים מיוחדים אל ה"שיתין".

אמר רבי יוחנן: שיתין - מששת ימי בראשית נבראו, שנאמר: "חמוקי ירכיך כמו חלאים, מעשה ידי אמן". חמוקי ירכיך - אלו השיתין, כמו חלאים - שהם חלולים ויורדים עד התהום, מעשה ידי אמן - אלו מעשה ידי אומנותו של הקב"ה. אמר רבי ישמעאל: "בראשית" - ברא-שית. (סוכה מט ע"א)

כאשר בנה דוד המלך ע"ה את היסודות לבית המקדש, פנה לחפור ולגלות את השיתין שנסתמו בעפר ואבנים מששת ימי בראשית. והנה, מאותו מקום התחיל התהום לעלות ולשטוף את העולם. ידע דוד המלך, כי אם יקח חרס ויכתוב עליו את השם המפורש, או אז ירדו המים שוב. אולם היתה שאלה, האם מותר לעשות זאת, ולגרום לכך ששם ה' ימחק במים? שאל דוד: מי יודע האם מותר לכתוב שם ה' על החרס? היה שם אחיתופל, והוא ידע שהדין הוא שמותר, ואולם לא רצה להשיב, מתוך אינטרס אישי: הוא חשב בליבו, כי מוטב שהתהום ימשיך להציף את העולם וימותו אנשים, ואז ימרדו בדוד המלך, ולאחר מכן הוא יטיל את החרס למים וירדו המים, והוא יהיה המלך! ידע דוד את זממו של אחיתופל, אמר: "מי שידוע הלכה זו ואינו אומר - יחנק בגרונו!" מקללה זו פחד אחיתופל, ומיד פתח ואמר: "הלוא בענין אשה סוטה, אמרה תורה לכתוב שם ה' ולמחקו בתוך המים, כדי להטיל שלום בין איש לאשתו, וכאן - כדי לעשות שלום לכל העולם כולו - לא כל שכן?! שמע זאת דוד המלך, כתב שם ה' על החרס וזרקו אל המים, ואז ירדו המים חזרה אל התהום, והמשיכו לשקוע עוד ועוד עד שהגיעו לעומק 16,000 אמות [כ-8 ק"מ]. ראה זאת דוד, וידע כי לא טוב הדבר, שיהיו המים כה שקועים בתהום, שכן הארץ תהיה יבשה מדאי ולא תוציא פירות. לכן אמר 15 מזמורי "שיר המעלות" שבתהלים [קכ - קלד]. וכנגד כל מזמור עלו מי התהום אלף אמה, עד שהגיעו לגובה של אלף אמה מתחת לפני הקרקע, שזהו הגובה הרצוי ביותר, שבו תהיה האדמה - לא מדאי לחה ולא מדאי יבשה. (סוכה נג ובמפרשים)

כאשר היו מנסכים את המים והיין, היו שומעים מן התהום מלאך שאומר לחברו: "תגביה את מימך!" קול של ניסוך המים והיין אני שומע, ואף הוא היה עונה לעומתו: "הגבה את מימך!". ועל ידי ניסוך זה, היו מתברכים המים והיין! (תענית כה ע"ב ובמפרשים)

לאחר ניסוך המים, היו פונים בשמחה אל יתר מצוות היום - מחיל אל חיל!

אמר רבי יהושע בן חנניה: כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה, לא ראינו שינה בעינינו! כיצד? שעה ראשונה - תמיד של שחר [ולאחריו ניסוך המים], משם - לתפלת שחרית, משם - לקרבן מוסף, משם - לתפלת מוסף, משם - לבית המדרש, משם - לאכילה ושתייה, משם - לתפלת המנחה, משם - לקרבן תמיד של בין הערבים, מכאן ואילך - לשמחת בית השואבה! [ואיך יתכן שלא ישנו כלל, והלוא אדם אינו יכול להתקיים ללא שינה במשך יותר משלושה ימים? אלא אומרת הגמרא, שהיו מתנמנמים מידי פעם אחד על כתפי חברו.] (סוכה נג ע"א)

כך היתה שמחת חג הסוכות בירושלים בבית המקדש, מרוממת ומנשאת את האדם טפח וטפחיים מעל הקרקע, מעבר לכל גבולות הזמן הטבעיים! אהה... אשרי עין ראתה כל אלה! אשרי הלב שזכה להכיל בקרבו עוצמות כה אדירות של שמחה!

וכשנזכה - בקרוב ממש - לחזות בשוב ה' לציון, או אז - תהיה השמחה תמידית - "אז ימלא שחך פינו ולשוננו רנה". (תהלים קכו ב) "ובאו ציון בְּרִנָּה וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים,

שָׁשׁוּן וְשִׁמְחָה וְשִׂיגוֹ, וְנִסּוּ וְגִוּוּ וְאַנְחָה". (ישעיה ל"ה ז') ובתוך חיים שמחים כאלו, כאשר יגיע חג הסוכות, "זמן שמחתנו", ודאי תהיה אז השמחה כפולה ומכופלת, מי יוכל לשערה, מי יוכל לתאר ולדמות בנפשו אפס קציה? מי יתן ונזכה כולנו לראות כל זאת בעינינו אנו, בקרוב בקרוב ממש, יראו עינינו וישמח לבנו, אמון כן יהי רצון!

אורחים נעלים

אורחים נעלים

זכות מיוחדת במינה נפלה בחלקנו בימי חג הסוכות. בשבתנו בסוכה, בצל השכינה, בצל האמונה, באים אל סוכתנו "האושפיזין" שהם האורחים הנעלים רמי המעלה, אבות האומה - שבעת הרועים הנאמנים של עם ישראל, שהם: אברהם אבינו, יצחק אבינו, יעקב אבינו, משה רבנו, אהרון הכהן, יוסף הצדיק ודוד המלך.

ביום הראשון נכנס **אברהם** אבינו בראש וכל האושפיזין עמו. ביום השני נכנס **יצחק** אבינו בראש וכל האושפיזין עמו. ביום השלישי נכנס **יעקב** אבינו בראש וכל האושפיזין עמו. ביום הרביעי נכנס **משה** רבנו בראש וכל האושפיזין עמו. ביום החמישי נכנס **אהרון** הכהן בראש וכל האושפיזין עמו. ביום השישי נכנס **יוסף** הצדיק בראש וכל האושפיזין עמו. ביום השביעי - הושענא רבה נכנס **דוד** המלך בראש וכל האושפיזין עמו.

לפי סדר זה, ראה דבר פלא: ז' באדר שהוא יום פטירתו של משה רבנו, יחול באותו יום בשבוע שבו חל האושפיזין שלו, דהיינו ביום הרביעי של החג. וכן האושפיזין של אהרון הכהן יחול ביום שבו חל יום פטירתו - ראש חודש אב של השנה הקודמת. (התודעה ח"א פב). וכן חג השבועות שהוא יום פטירתו של דוד המלך, יחול באותו יום של האושפיזין שלו - בהושענא רבה. (זווי המנהגים רכה)

אומר הזוהר הקדוש: בשעה שישראל יוצאים מבתיהם ונכנסים לסוכה, זוכים ומקבלים שם את פני השכינה, וכל שבעת הרועים הנאמנים יורדים מגן עדן ובאים לסוכה ונעשים להם אושפיזין [אורחים] ליסב עימהם בסוכה. ושבעת האושפיזין הם אבות האומה, שכל אחד מהם ידע את טעם הנדודים ולא הגיעו אל המנוחה והנחלה אלא אחר עמל ותלאה רבה. וכיון שהסוכה היא מעון לשכינה, לכן צריך להזמין גם אושפיזין בשר ודם, כלומר להזמין אורחים עניים שיסבו על השולחן, כדי לעשות נחת רוח לשכינה ולאורחים רמי המעלה ששמחים עם האורחים של מטה".

רב המנונא, כשהיה נכנס לסוכתו, היה שמת, ועומד בפתח הסוכה מבפנים ואומר: "בואו ונזמין את האושפיזין". והיה מסדר שולחנו ועומד ואומר: "בסוכות תשבו שבעת ימים. שבו, אושפיזין עילאין קדישין. הרים ידיו בשמחה ואמר: "אשרי חלקנו, ואשרי חלקם של ישראל שזכינו להיות חלקו ועמו של ה' יתברך".

נוהגים בכל יום משבעת ימי החג, לומר דברי תורה מענין האושפיזא של אותו יום, ביום הראשון מענין אברהם אבינו, היאך מסר נפשו על עבודת ה' יתברך, היאך הכניס אורחים במסירות נפש, וכן ביום השני ממידת היראה של יצחק אבינו, שעקד עצמו על גבי המזבח, וכן הלאה בכל יום ויום. (מטה אפרים, פסקי תשובות שפז)

על כן הבאנו להלן מעט ממעשיהם הנפלאים בעבודת ה' יתברך של שבעת הרועים הנאמנים שעמדו לעם ישראל, למען נקרא בכל יום מימי החג, ונתחזק ללמוד מדרכיהם ומעבודתם לה' יתברך בתום וביושר.

✻ אברהם אבינו ✻

אבי האומה

אברהם אבינו - אבי האומה, הוא שהכיר תחילה בבורא עולם, הפיץ את אמונת ה' בעולם, הלך נגד כל התיאוריות הכפרניות שרווחו, ודבק בה'. "אברהם העברי" - שכל העולם היה מן העבר האחד, והוא מן העבר השני. דבר לא הזיז אותו מאמונתו. עשרה נסיונות קשים התנסה - ובכולם עמד. הוא שהניח את היסוד ל"עם ישראל", והוריש לנו את תכונת ה"עבריות" - להיות דבקים בה' ובתורתו עד כדי מסירות נפש.

אמר הקב"ה לאברהם: אילולי אתה - לא בראתי שמים וארץ, אילולי אתה - לא בראתי גלגל חמה, אילולי אתה - לא בראתי את הירח! (בראשית רבה מח ח)

"אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהַבְרָאָה" [אותיות אברהם] - כשברא הקב"ה את העולם לא היה העולם יציב, אמר לו הקב"ה לעולם, מה לך שאינך יציב? אמר: רבונו של עולם אינני יכול לעמוד, כי אין לי יסוד על מה להתקיים. אמר לו הקב"ה: עתיד אני להעמיד בך צדיק שהוא אברהם אוהבי, מיד התייצב העולם. (זוהר ח"א עו ע"ב)

ואם כן - מדוע לא ברא הקב"ה את אברהם אבינו בתחילת הבריאה, קודם לאדם הראשון?

אמר רבי לוי, ראוי היה אברהם להבראות קודם לאדם הראשון, אלא שאמר הקב"ה: אם אברא את אברהם תחילה ולאחריו את אדם - שמא יקלקל האדם ויחטא ואין מי שיבוא לתקן אחריו, אלא הריני בורא את האדם תחילה, שאם יקלקל יבוא אברהם ויתקן.

אמר רבי אבא, בנוהג שבעולם, אדם הבונה בנין, ויש לו קורה חזקה במיוחד - היכן הוא מעמיד אותה? - באמצע הטרקלין, כדי שתהיה תומכת בקורות שלפניה ובקורות שלאחריה, כך - למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות? כדי שיתמוך בדורות שלפניו ובדורות שלאחריו. (בראשית רבה יד ו)

כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם, עברו עשרים דורות שלא היתה בהם תועלת, ולא עמד מהם צדיק שיפרסם את ה' בעולם. לאחר עשרים דור, צפה הקב"ה באברהם שהיה נתון בארץ בבל, אמר הקדוש ברוך הוא: האם יש בו כח לפרסם שמי בעולם? כיון שהשליכו אותו לכבשן האש וקידש שמו של הקב"ה ועמד בנסיונו, מיד קירבו הקדוש ברוך הוא לארץ ישראל, או אז בנה לו אברהם פונדק והיה זן עוברים ושבים, והיה מכניס את הבריות תחת כנפי השכינה, והודיע כבודו של הקב"ה בעולם, ומסר נפשו לכבוד הקדוש ברוך הוא! (במדבר רבה פרשה ב)

"עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת מִנֵּחַ יַעֲד אֲבְרָהָם, לְהוֹדִיעַ כְּפֹה אֶרֶץ אֲפִים לְפָנָיו, שְׁכַל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מְקַעֲסִים וְבָאִים, עַד שֶׁבָּא אֲבְרָהָם וְקָבַל שְׂכָר כְּלָם". (אבות פרק ה משנה ב)

אברהם מכיר את בוראו

אברהם אבינו - גדל בבית של עבודה זרה, בסביבה שבה כולם מאמינים באלילים וסוגדים להם, ועליהם מולך היה ביד רמה המלך "נמרוד" - שידע את בוראו והתכוון למרוד בו!

וכיצד הגיע אברהם אבינו אל האמת, אל האמונה בבורא העולם?

- **מתוך חיפוש האמת!** הרצון האמיתי והחזק של אברהם אבינו לגלות את האמת ללא סטיות - הוא שהוביל אותו למציאת האמת, גם בתוך ים השקר הסובב אותו!

אומרים חז"ל: בבוקר, כשראה אברהם את השמש זורחת מצד מזרח, חשב בלבו - זהו האל! אמר, זהו המלך שבראני, והתפלל לשמש כל אותו היום. לערב, כשראה את השמש שוקעת והלבנה זורחת, אמר - זהו בודאי ששולט גם על האל הוא שהתפללתי אליו בבוקר, שהרי הוא גבר עליי. והחל התפלל כל הלילה אל הירח. בבוקר, ראה והנה החושך עובר והאיר צד המזרח! אמר: ודאי כל אלה, יש עליהם מלך ומושל המנהיג אותם. כיון שראה הקב"ה חשקו של אברהם אליו, נתגלה אליו ודבר עימו. (וזהר ח"א פי ע"א)

"כיון שצפה אברהם אבינו עליו השלום, והביט וראה וחקר והבין וחקק וחצב וצרף וצר ועלתה בידו, אז נגלה עליו אדון הכל ברוך הוא, והושיבו בחיקו, ונשקו על ראשו, וקראו אוהבי, וכתת לו ברית ולזרעו". (סוף ספר היצירה)

הלך אברהם לישיבת שם ועבר ללמוד שם תורה, ובמשך השנים נעשה חכם גדול בתורה, וידע את התורה כולה. כמו כן - זימן הקב"ה לאברהם אבינו את שתי כליותיו - כשני חכמים, והיו מבינות אותו, ויועצות אותו, ומלמדות אותו חכמה. וכך ידע אברהם אבינו וקיים את המצוות כולן - אפילו את המצוות שתיקנו חכמים במשך הדורות - כעירובי תבשילין ועירובי חצרות. (בראשית רבה סד ד. יומא כח ע"ב. אבות דרבי נתן לב, א)

עֶשְׂרֵה נְסִיוֹנוֹת

"עֶשְׂרֵה נְסִיוֹנוֹת נִתְּנָסָה אֲבִרְהָם אֲבִינוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם, וְעָמַד בְּכָלָם, לְהוֹדִיעַ כְּמָה חֲבָתוֹ שֶׁל אֲבִרְהָם אֲבִינוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם". (אבות פרק ה משנה ג)

הקב"ה, בוחן כליות ולב, ידע את ליבו של אברהם אבינו כי הוא שלם באמונתו, ובודאי יעמוד בכל הנסיונות וידבק בו, ומדוע אם כן ניסה אותו? כדי להודיע את חיבתו ולפרסם את מעלתו בעולם כולו, שכולם יראו עד כמה הוא דבק בה! כמו שנאמר (ותהלים ס ו): "נִתְּנָתָה לִירֵאָיִךְ נֶס לְהִתְנוֹסֵס" - הנסיון מעלה על נס ומפרסם את גדלותו של הצדיק.

ומה היו עשרה הנסיונות?

א. אור כשדים. ב. לך לך מארצך. ג. רעב בארץ כנען. ד. לקיחת שרה אל בית פרעה. ה. רדיפת אברהם אחר ארבעת המלכים. ו. ברית בין הבתרים. ז. ברית מילה בגיל 99. ח. לקיחת אבימלך את שרה. ט. שילוח הגר וישמעאל. י. עקידת יצחק. (ברטנורא שם)

← הנסיון הראשון - אור כשדים

תרח אבי אברהם - עושה צלמים היה. פעם אחת יצא לדרך, והושיב את אברהם בנו מוכר במקומו. כאשר באו אנשים לקנות, היה אברהם פונה לאדם ואומר לו: בן כמה שנים אתה? והוא עונה לו: בן חמישים או בן שישים שנה. היה אברהם אומר לו: "אוי לו לאדם זה, שהוא בן שישים ורוצה להשתחוות לפסל בן יומו!" היה האיש מתבייש והולך לו. פעם אחת באה אשה ובידה קערת סולת, אמרה לו לאברהם: הא לך זאת והקרב את זה לפני הפסלים. ניסה אברהם לשכנע אותה כדרך ששכנע את כולם, אולם היא לא קבלה את דבריו, הניחה את המגש והלכה לה. מה עשה אברהם? לקח מקל בידיו, ושבר את כל הפסלים וקשר את המקל ביד הגדול שבהם. כאשר חזר תרח

אביו לחנותו, נדהם למראה עיניו, אמר: מי עשה להם כד? אמר לו אברהם בעורמה: מה אסתיר ממך, אבא? באה אשה אחת ובידה קערת סולת, ואמרה לי להקריב בפניהם. הקרבתי לפניהם, והתחילו להתקוטט. זה אומר אני אוכל תחילה, וזה אומר אני אוכל תחילה. עמד הגדול הזה שבהם, לקח המקל ושרבם! כעס תרח ואמר: מה אתה מטעה אותי, האם יש להם דעת? אמר לו אברהם: ישמעו אוזניך מה שפיך מדבר!

בערה בו חמתו של אביו, נטלו ומסרו לנמרוד. אמר לו נמרוד: "השתחוה לאש!" אמר לו אברהם: "נשתחוה למים - שגוברים על האש ומכבים אותה?" אמר לו נמרוד: "השתחוה למים!" אמר לו: "אם כן נשתחוה לעננים שמסוגלים טעון מים!" אמר נמרוד: "השתחוה לעננים!" אמר לו: "נשתחוה לרוח שמפזר את העננים!" אמר לו: "השתחוה לרוח". אמר: "נשתחוה לאדם שיכול להכיל בקרבו את הרוח?" ראה נמרוד כי אברהם מהתל בו, אמר: "מה אתה מרבה בדיבורים, אני איני משתחוה אלא לאש, והריני משליך אותך בתוכו, ויבוא האלוה שאתה משתחוה לו ויצילך!" (בראשית רבה לח י)

מיד יצא כרוז בכל העיר: מי שהוא מאוהבי נמרוד, יביא מטען של עצים, להכנת כבשן אש עבור אברהם המורד. וכך הביאו אנשי העיר מטענים של עצים במשך 40 יום. את כל העצים אספו בכפר אחד, שנקרא לאחר מכן "אור כשדים". באותו כפר היה תנור ענק ממדים, ולאחר שהצטברה בתוכו כמות עצומה של עצים, הבעירו אותו עד שהיה הולך ובוער במשך שלושה ימים ושלושה לילות. מרוב החום הלוהט, נעשה כל הכפר חם וכל תושביו מיהרו לצאת ממנו. נתכנסו רבבות רבבות של אנשים ונשים מכל קצוות תבל אל אזור הכפר, כדי לראות כיצד שורפים את המורד במלך. וביניהם היו 45,000 איש בני מלכים, ו- 80,000 גיבורים, ו- 60,000 אחוזי חרב. (סנהדרין צה ע"ב)

אחד השרים החשובים התכבד לזרוק את אברהם אבינו לתוך כבשן האש. כשהתקרב מעט אל האש, מיד יצאו לשונות של אש מן התנור הבוער ושרפו את השר. ניסו שרים אחרים לזרוק את אברהם, אך כל מי שניסה היה נשרף, עד שנשרפו אנשים רבים, ולא ידע נמרוד מה לעשות.

באותה שעה בא השטן בדמות אחד משרי המלך, ואמר כי יש בכוחו לעשות תחבולה ולזרוק את אברהם מרחוק אל תוך הכבשן. מיד ביקש להביא לוחות, חבלים ומסמרים, ועשו "טראבוקו" - מין מכונת קליעה, שפועלת על ידי הנעה מרחוק. בדקו את המכונה, אם פועלת היא כראוי, על ידי שהכניסו לתוכה שלוש פעמים אבן גדולה וקלעו אותה לתוך הכבשן. כאשר הוכחה המכונה כיעילה, קשרו את ידיו ורגליו של אברהם, שמו אותו בטראבוקו, כדי לזרוקו לכבשן האש.

בא השטן לפני אברהם ואמר לו: אם אתה רוצה להנצל מן האש הזאת, השתחוה לנמרוד. השיב לו אברהם: "גער ה' בך השטן". באה אמו של אברהם אשר נקרא שמה אמתלאי, ואמרה לו: אנא ממך, השתחוה לנמרוד ותנצל. אמר לה: דעי אימי, כי האש של נמרוד סופה להכבות, ואילו האש בגיהנם אינה נכבית לעולם!

אז הטילו את אברהם לתוך הכבשן פנימה. מיד נעשה רעש גדול בשמים, ואמר המלאך גבריאל לקב"ה, רבונו של עולם ארד ואצנן ואציל את הצדיק מכבשן האש. אמר לו הקב"ה, אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולמו, שעומד יחידי מנגד לכל העולם הטועה, נאה ליחיד להציל את היחיד. מיד ירד הקב"ה בכבודו ובעצמו והציל את אברהם וצינן לו את האש, והיה אברהם מתהלך בתוך הכבשן. (פסחים קיח ע"א)

כשראה נמרוד כך, מיד ציוה להוציא אותו מן הכבשן, אך לא יכל אף אחד להוציאו, וכל מי שניסה להתקרב מעט אל האש, היה נשרף מן החום הגדול. או אז נכנע נמרוד וקרא לאברהם: אתה, שהנך עבד נאמן לאלוהי השמים הגדול, המבורך והאמיתי, צא לחוץ!!! יצא אברהם והתייצב לפני נמרוד, וכל המון האנשים שהיו שם יחד עם נמרוד השתחוו לפני אברהם. אמר להם אברהם: אני איני כלום, ולא אלי תשתחוו, אלא האמינו באלוהי האמת שבשמים. או אז נתן נמרוד לאברהם הרבה מתנות, וגם את שני העבדים המובחרים ביותר שהיו לו, אחד מהם היה אליעזר. וכן גדולי המלכות נתנו לו מתנות רבות וליוו אותו לביתו בכבוד גדול. (מדרש הגדול בראשית יב א. מעם לועז)

← הנסיון השני – לך לך

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם, לֵךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ, אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ... וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו ה'... וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ, וְאֵת לוֹט בֶּן אַחִיו, וְאֵת כָּל רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ, וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בַחֲרוֹ, וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן". (בראשית יב א-ו)

בהיותו בחרן, היה אברהם אבינו מקבץ את אנשי מדינתו, ומקרבם אל דרך ה'. וכיצד היה עושה? היה לוקח שני צלמים, קושר אותם בחבל, ומוליך אותם ברחובות העיר כדרך הסוחרים, והיה מכריז: "רוצה אני למכור אליל שאין בו מועיל. פה לו ולא ידבר, עינים לו ולא יראה, אזנים לו ולא ישמע, ולא יהלך ברגליו". כך נכנס בדברים עם אנשי מדינתו, והוכיח להם שהדרך שהם הולכים בה, אינה דרך האמת, ואין ראוי לעבוד לאילים אלא רק לאלוהי העולם האמיתי, בורא שמים וארץ, וראוי לאבד ולשבר את כל הצלמים.

כך עשה אברהם אבינו נפשות רבות, והכניסם תחת כנפי השכינה. גם שרה אמנו היתה מקרבת את הנשים אל דרך ה' - "אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים". (רש"י בראשית יב ה)

אנשי חרן רעים וחטאים גדולים היו, וקיבצם אברהם כמה פעמים, הוכיחם ואמר להם: "לא שמעתם מה עלתה לדור המבול שהיה לפניכם, שלא היה להם לב להבין והיו מקשים ערפם וממרים דברו! ואם לא שנשבע הקב"ה שלא יביא עוד מבול לעולם, כדאי הייתם להביא מבול עליכם". כיון שראה הקב"ה שאינם מקבלים ממנו, אמר: אין נאה לצדיק זה לישב בין רשעים הללו. מיד אמר לו: צא מהם שלא תהא דומה להם, שנאמר: "לך לך מארצך". (מדרש ילמדנו בראשית נו)

"לֵךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ!" - משל לצלוחית המלאה בשמן אפרסמון משובח ומדיף ריח ניחוח, ואולם היא סגורה ונתונה בתוך בית הקברות, ולא היה אדם יודע את ריחה. מה עשו? נטלוה וטלטלוה ממקום למקום, וכך נודע ריחה, ונהנו ממנה כולם. כך היה אברהם דר בתוך עובדי עבודה זרה, אמר לו הקב"ה: "לך לך מארצך!" וכך יתפרסם שמעך בעולם כולו. (תנחומא לך לך ג)

נסיון גדול!

"לֵךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ" - כל זה מורה על גודל הנסיון - "כי יקשה על האדם לעזוב את ארצו אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו, וכל שכן כשהוא ארץ מולדתו ששם נולד, וכל שכן כשנמצאים שם כל בית אביו, ולכך הוצרך לומר לו, **שיעזוב הכל לאהבתו של הקב"ה!" (רמב"ן בראשית יב א)

"אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֶרְאֶךָ" - לא גילה לו הקב"ה לאיזו ארץ עליו ללכת, וזאת כדי להגדיל לו את הנסיון יותר. וכי יש אדם שהולך, ואינו יודע לאיזה מקום הוא הולך?! אדם כזה, ההולך מבלי לדעת לאן הוא הולך, הדרך קשה בעיניו שבעתיים מאשר אדם שדרכו ברורה וידועה. ואברהם אבינו - אכן נטל את כליו ואת אשתו, והיה נודד והולך ממקום למקום, והיה כשה אובד, עד שהגיע אל ארץ כנען, ובה אמר לו הקב"ה להתיישב. כך זכה אברהם אבינו לקבל שכר כפול ומכופל - לא רק שכר כללי בעבור עצם ההליכה, אלא שכר מיוחד עבור **כל פסיעה ופסיעה**, שפסע לשם שמים לעשות את ציווי ה'.

כמו כן, לא גילה לו הקב"ה לאיזו ארץ הוא הולך, כדי שיחכה ויצפה מתי יגיע אל הארץ הנבחרת, ומתוך כך הארץ תתחבב יותר בעיניו. (תנחומא לך לך ג, רמב"ן בראשית יב א, בראשית רבה לט ובמפרשים)

להנאתך ולטובתך!

גדול הוא הנסיון - אך גדול ועצום הוא הרווח והשכר של העומדים בו!

משנה מקום - משנה מזל. אחד הדברים המבטלים את הגזירה הוא "שינוי מקום".
(ראש השנה טז ע"ב)

"לָךְ לָךְ!" - להנאתך ולטובתך, כאן אין אתה זוכה לבנים, ואולם שם אפקוד אותך ואעשה אותך לגוי גדול (רש"י בראשית יב א). "לך לך" - בגימטריה 100, רמז לו, כשתהיה בן מאה תוליד בן כשר. (תנחומא לך לך ג)

הארץ הנבחרת

בשעה שהיה אברהם אבינו מהלך בארם נהרים, ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים, מתלוצצים וריקניים, אמר: הלואי לא יהיה לי חלק בארץ הזאת! ואולם כאשר הגיע ל"סולמה של צור" - בקצה גבול ארץ ישראל, ראה אותם עסוקים במלאכתם, עובדים את האדמה בחריצות ובעמל, אמר: הלואי יהיה חלקי בארץ הזאת! אמר לו הקב"ה: "לזרעך אתן את הארץ הזאת!" (בראשית רבה פרשה לט ח)

← הנסיון השלישי - הרעב בארץ כנען

"וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ, וַיֵּרֶד אֲבְרָם מִצְרַיִם לְגֹר שָׁם, כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאֶרֶץ." (בראשית יב י)

זמן מה לאחר שהתיישב אברהם אבינו בארץ ישראל, נהיה רעב כבד בארץ. בכל העולם היה שובע, ואך ורק בארץ ישראל היה רעב, וזאת כדי לנסות את אברהם אם ירהרר אחר דבריו של הקב"ה, שאמר לו ללכת אל ארץ כנען, ועכשיו הוא מוכרח לצאת ממנה. (רש"י שם)

← הנסיון הרביעי - לקיחת שרה אל בית פרעה

הולך אברהם אל מצרים, ואולם חשש גדול נכנס בלבו: "וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לְבֹא מִצְרַיִם, וַיֹּאמֶר אֶל שְׂרָי אִשְׁתּוֹ: הֲנֵה נָא יְדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפֹת מְרָאָה אָתָּה, וְהָיָה כִּי יֵרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרַיִם וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת, וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יָחִין. אֲמַרְי נָא אַחְתִּי אָתָּה, לְמַעַן יִיטֵב לִי בְּעִבְרֵיךָ, וְחִתֶּיךָ נִפְשִׁי בְּגִלְלֶיךָ" (בראשית יב)

שרה אמנו - יפת תואר ויפת מראה היתה. "הכל בפני שרה - כקוף בפני אדם". (בבא בתרא נח ע"א) והנה עכשיו באים הם בין אנשים שחורים ומכוערים, אחיהם של כושים,

ולא עוד אלא שהם שטופי זימה. שמא יחפצו לקחת את שרה, ואז יהרגו אותו כדי לקחתה. לכן הוא אומר לה: "אִמְרִי נָא אֶחְתִּי אֶתְּ!", כדי שלא יהרגוהו.

ואולם - האומנם רוצה אברהם להציל את עצמו, אף על פי שבכך יקחו את שרה?!

אלא אומר הזוהר הקדוש: ראה אברהם מלאך אחד הולך לפניו, ואמר לו אל תפחד בעבורה, ולכן לא פחד אברהם עליה כלל, כיון שהיא שמורה, ומה שפחד - על עצמו פחד, שלא ראה איתו שמירה כזאת. (זוהר ח"ג נב ע"א)

לפני היכנסם לארץ מצרים, עושה אברהם אבינו השתדלות להסתיר את שרה. הוא שם אותה בתוך התיבה, וכך נכנס כשהוא נושא את התיבה עימו.

כשנכנסו למצרים, בא המוכס לגבות את המכס. אמר לאברהם: "תיבתך נראית טעונה בסחורה, שלם עליה מכס!" הסכים אברהם ורצה לשלם. אמר המוכס: "הלוא יתכן, שהתיבה מלאה בכלי זהב יקרים, שהמכס עליהם גבוה מאוד?" הסכים אברהם לשלם סכום גבוה. אמר המוכס: "ושמא יש בה יהלומים, אבנים טובות ומרגליות?" הסכים אברהם גם לכך. התעוררה חשדנותו של המוכס ואמר: "אולי יש כאן יהלומים יקרים שאין ערוך לשוים, ושמא מתחבא בתוך התיבה איזה שודד או אויב של המלך?!" וכך לא הסכים לו להיכנס, מבלי לפתוח את התיבה.

פתחו את התיבה בכח, והנה - שרה בתיבה. ומזיו יופיה - הבהיקה מצרים. מיד התחילו אנשי המקום להתדיין ביניהם מי יקח אותה. זה אומר אני אתן מאה דינרים, וזה אומר אני אתן מאתיים דינרים. לבסוף נמנו וגמרו, כי ראויה היא אל המלך פרעה, ואדם פשוט אינו ראוי לקחתה. (בראשית רבה מ ה)

אותו לילה שנלקחה שרה - ליל פסח היה. וכל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ומתפללת ואומרת: "רבון העולמים, אתה ציוית עלינו לצאת מארץ מולדתנו, ואנו קיימנו מצוותך והתענינו בדרכים והתגלגלנו בערים נוכריות. אב רחום, הצילני מידי הרשע הזה, שלא יוכל לגעת בי!"

אמר לה הקב"ה: "כל מה שאני עושה - בשבילך אני עושה!" וכך - כל אותו הלילה, היה מלאך עומד לצידה של שרה, ובידו רצועה ומקל. אמר לה המלאך: "נתון אני לפקודתך! אם תאמרי לי להכות - אני מכה, אם תאמרי לי לחדול מלהכות - אני חדל!"

ואכן, כשאך ניסה פרעה להתקרב לשרה, מיד היה המלאך מכה אותו. ולא עוד אלא שה' הכה אותו ואת כל בני ביתו בשחין קשה מאוד, ואפילו קורות ביתו הוכו בשחין! (בראשית רבה מא ב)

או אז - "וַיִּקְרָא פְרָעָה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר: מַה זֹאת עָשִׂיתְ לִי, לָמָּה לֹא הַגַּדְתָּ לִּי כִּי אֶשְׁתָּךְ הִיא? לָמָּה אֶמְרַתְּ אֶחְתִּי הִיא, וְאֶקַּח אֶתָּה לִּי לְאִשָּׁה. וְעַתָּה - הִנֵּה אֶשְׁתָּךְ, קַח וְלֵךְ!" (בראשית יב יח-כ)

בכבוד גדול שלח פרעה את אברהם מארצו, ונתן לו מתנות רבות. לשרה - כתב פרעה שטר מתנה על ארץ גושן לאחוזתו [לפיכך כשבאו עם ישראל למצרים, הושיבם פרעה בארץ גושן שהיא של שרה אמנו], וכן נתן לה את הגר בתו - לשפחה. אמר פרעה להגר: בתי, מוטב לך להיות שפחה בבית אברהם, ולא נסיכה בביתי! (פרקי דרבי אליעזר ו)

← הנסיון החמישי – המלחמה נגד ארבעת המלכים

מלחמה גדולה ועצומה, התנהלה בארץ ישראל באזור ים המלח, בין חמשת מלכי חבל סדום לבין ארבעה מלכים חזקים, בראשותו של המלך כדלעומר. היתה זו המלחמה הראשונה בהיסטוריה בין מדינות, ובה נאלץ אברהם אבינו להשתתף, כדי להציל את לוט בן אחיו הרן.

לוט - גר בארץ סדום. רעים וחטאים היו אנשי סדום וסביבותיה, ובכל זאת לא נמנע לוט מלגור שם, משיקולים של תאוות ממון. מלך סדום היה "ברע" - שמכונה כך על שם היותו "ב'-רע" - פעמיים רע, רע לשמים ורע לבריות. יחד עימו חברו מלכים נוספים מן האזור: ברשע [שנתעלה ברשעו], שנאב [שונא אביו שבשמים], שמאבר [שם אבר כנין] לעוף ולקפץ ולמרוד בהקב"ה, וכן מלך בלע. חמישה מלכים אלו התלכדו למרד ולמלחמה נגד ארבעה מלכים אחרים: אַמְרָפֶל, אַרְיוֹן, קְדָרְלֶעֶמֶר וְתִדְעֶל.

אמרפל - זהו נמרוד! שאמר והפיל את אברהם בכבשן האש. למעשה, מאחורי השיקולים המדיניים שהניעו את נמרוד וחבריו לצאת ולהילחם בסדום, עמד שיקול נוסף, זדוני ומרושע:

כוונת המלכים במלחמתם היתה בשביל אברהם, שיכנס למלחמה, ויעבירו אותו מהעולם, יען שהוא העביר את כל באי עולם מעבודת אלילים, והכניסם תחת כנפי השכינה. וכאשר השתלטו על לוט, חשבו שזהו אברהם, כי דיוקנו היה דומה לאברהם. וכל זה הקב"ה עוררם, כדי שיתגדל ויתפרסם שמו של אברהם בעולם. (זוהר ח"א פ"ב)

ארבעת המלכים, למרות היותם מעטים יותר, ניצחו במלחמה, ואכן הצליחו אף לשבות את לוט. כאן היה עלול חלילה להיגרם חילול ה', שהרי לוט היה דומה במראה פניו לאברהם אבינו, ונמרוד רצה להתפאר בכך שהנה עכשיו הוא מצליח להתגבר על אברהם ולהורגו, ואין ה' שומר עליו כבעבר, חלילה! בשל סיבה זו נאלץ אברהם לצאת ולהילחם נגד ארבעת המלכים, ולהחזיר את לוט בן אחיו משביו.

טובתם של רשעים

כיצד נודע לאברהם אבינו על דבר המלחמה ועל הילקחו של לוט בשבי?

היה זה באדיבותו הרבה של עוג. עוג זה - שפלט מן המלחמה, רץ לבשר לאברהם אבינו על המלחמה ועל הילקחו של לוט בן אחיו בשבי, כדי שיבוא להצילו.

ואולם - מעשה זה לא נבע ממניעים טהורים של עזרה וחסד, אלא ממניעים אנוכיים של חמדנות ורשע. אמר עוג בלבו: "הריני מבשר אותו, והמלכים ברוב חוזקם יהרגוהו, ואז אשא אני את שרה אשתו!" [ואגב, בגלל מעשה זה זכה עוג לשכר, שהאריך ימים. אך כיון שהיתה כוונתו רעה, נענש שנפל בידי משה רבנו - מבני בניו של אברהם אבינו]. (דברים רבה א)

מלחמה ניסית

כששמע אברהם את הבשורה שלוט נשבה, ערב פסח היה, והיה עסוק בהכנת מצות לחג. אולם, החליט לצאת מיד להציל את לוט.

הוא פנה לגייס את נעריו למלחמה נגד ארבעת המלכים, וניסה לחזקם ולדבר על ליבם שלא יפחדו. ואולם, ראה אברהם כי פניהם מוריקות מפחד, אמרו: חמישה מלכים לא יכלו לעמוד כנגדם, ואיך נוכל אנו לעמוד כנגדם!! (בראשית רבה מג ב) ראה זאת אברהם

ואמר: "מי האיש הירא וירד הלֵבב - ילך וישב לביתו!". אכן התפזרו כולם ונשאר רק אליעזר עבדו. (תנחומא ב. לד לד טז)

עוד באותו יום יצאו אברהם ואליעזר למלחמה. קפיצת הדרך נעשתה להם, והם הגיעו אל שדה המערכה באותו ערב - ליל פסח. (תנחומא ב. ויצא ח) ניסים גדולים נעשו להם במלחמה זו, והצליחו לנצח את המלכים בקלות רבה. אפילו אבק לא עלה על רגליהם במלחמה! (פסיקתא רבתי הוספה פ"ב כ)

היו אברהם ואליעזר לוקחים וזורקים עליהם עפר - והוא נעשה לחרבות. היו לוקחים קש - והוא נעשה לחיצים. כמו שנאמר (ושעיה מא ב): "יתן כעפר חרבו, כקש נדף קשתו". (סנהדרין קח ע"ב) וכך נמשכה המלחמה עד חצות הלילה, ובחצות - אמר הקב"ה לאברהם אבינו: די לך עד חצי הלילה! (שמות רבה יח א) ואז: "וישב את כל הרכש, וגם את לוט אחיו ורכשו השיב, וגם את הנשים ואת העם".

קידוש ה'

קידוש ה' גדול נעשה על ידי אברהם אבינו. עמים רבים, עובדי עבודה זרה, נאספו אל "עמק המלך", שם קצצו ארזים ועשו בימה גדולה והושיבו את אברהם אבינו למעלה, והיו משבחים אותו ואומרים: "מלך אתה עלינו! נשיא אתה עלינו! אלוה אתה עלינו!" אמר להם אברהם אבינו: אל יחסר העולם מלכו, ואל יחסר אלוהו - זהו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא! (בראשית רבה מג ה)

מלך סדום "ברוב טובו" מציע לאברהם שיקח לעצמו את כל שלל המלחמה. ואולם אברהם לא מסכים לקחת מאומה - "אם מחוט ועד שרוף נעל... ולא תאמר אני העשיתי את אברם!". ידע אברהם שסופו להתעשר שהרי הקב"ה הבטיח לו ברכה בממונו, ולכן לא רצה שמלך סדום יחשוב כי בשלו התעשר.

דרש רבא: בשכר שאמר אברהם אבינו "אם מחוט ועד שרוף נעל", זכו בניו לשתי מצוות: חוט של תכלת, ורצועה של תפילין. (סוטה יז ע"א)

← הנסיון השישי - ברית בין הבתרים

"אחר הדברים האלה, היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר... קחה לי עגלה משלשת, ועז משלשת, ואיל משלש, ותר וגוזל... ויהי השמש לבוא, ותדמה נפלה על אברם, והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו. ויאמר לאברם, ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם... ויהי השמש באת, ועלטה היה, והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה. ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר, לזרעך נתתי את הארץ הזאת". (בראשית פרק טז)

ברית מיוחדת כרת ה' עם אברהם אבינו. סודות גדולים ונסתרים גילה ה' לאברהם בברית זו, ובין היתר גילה לו את אשר יקרה את בניו במשך הדורות - את כל קשיי הגלות המרה ושעבודם למלכויות שונות, ולבסוף את הגאולה העתידית. דברים קשים ראה אברהם אבינו, ובכל זאת לא הרחיק את אחר מידותיו של הקדוש ברוך הוא.

אומר המדרש: הראה הקב"ה לאברהם אבינו ארבע מלכויות שעתידים לשעבד את בניו, שנאמר: "והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו". "נופלת" - זו מלכות בבל [שכתוב בה "נפלה בבל"]. "גדולה" - זו מלכות מדי [שנאמר "גדל המלך אחשורוש"]. "חשכה" - זו מלכות יון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזרות קשות. "אימה" - זו מלכות אדום [שנאמר עליה, חיל ואימה ותקיפות יתירה]. (מכילתא יתרו דבחדש ט)

עוד ארבעה דברים הראה הקב"ה לאברהם: **תורה** [שנאמר: "לפיך אש"], **קרבת** [שנאמר: "עגלה משולשת"], **גיהנם** [שנאמר: "תנור עשן"], ו**מלכויות** [שעתידיים לשעבד את ישראל, שנאמר: "אימה חשכה גדולה נופלת עליי"]. אמר לו הקב"ה לאברהם, כל זמן שבניך מתעסקים בשתיים - הם ניצולים משתיים: כל זמן שבניך מתעסקים בתורה ובקרבת, הם ניצולים מגיהנם וממלכויות! (פסיקתא דרב כהנא ה)

← הנסיון השביעי - מצות המילה

בן תשעים ותשע שנים היה אברהם אבינו, כאשר ציוה אותו הקב"ה למול. כעת, כאשר הוא מזדקן יותר וכוחותיו נחלשים, והוא עודנו מצפה לבן כהבטחתו של הקב"ה, ודאי הנסיון גדול יותר.

ואולם, מאת ה' היתה זאת, שאברהם אבינו ימול בגיל כה מבוגר, כדי לתת אפשרות לכל גוי שירצה להתגייר ולהסתופף בנחלת ה' - לעשות זאת אף בגיל מבוגר, כשם שאברהם אבינו נימול בגיל 99. אילו מל אברהם בן עשרים שנה או בן שלושים שנה, היה מקום לחשוב כי גר אינו יכול להתגייר אלא עד גיל שלושים! (מכילתא משפטים יח)

כאשר אמר ה' לאברהם אבינו למול, הלך אברהם אל שלושת אוהביו: ענר, אשכול וממרא, כדי לקחת מהם עצה. הלך אצל ענר, אמר לו: כך וכך אמר לי הקב"ה. אמר לו ענר: הלא אתה כבר זקן, ואם תמול בגיל כה מבוגר, יצא ממך הרבה דם, ולא תוכל לסבול עינוי נפש זה, ותמות. הניחו אברהם והלך אצל אשכול, אמר לו: כך וכך אמר לי הקב"ה. אמר לו אשכול: האם רוצה אתה להיות בעל מום?! הלא אם תמול, ישמעו על כך קרובי ארבעת המלכים שהרגת, ינצלו את חולשתך, ויבואו להרגך, ולא תוכל לברוח מפניהם! הניחו אברהם והלך אצל ממרא, אמר לו: כך וכך אמר לי הקב"ה, מה תיעצני? אמר לו ממרא: בדבר הזה אתה מבקש עצה?! הלא הוא שהצילך מכבשן האש, ועשה לך את כל הניסים, והצילך מן המלכים, ואילולא כוחו וגבורתו - היו הורגים אותך! הוא הציל את כל רמ"ח אבריך, ועכשיו - שהוא מצווה עליך מצוה באבר אחד, אתה מתלבט ומבקש עצה?! ודאי שעליך לעשות כמצוותו!

אמר הקב"ה לממרא: תתברך אתה, שנתת עצה לאברהם שימול! איני נגלה אל אברהם אלא בתחומך! שנאמר (בראשית יח א): "וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאֵלֵי מְמָרָא". (תנחומא וירא ג)

מיהר אברהם אבינו לעשות כמצוותו של הקב"ה, ומל את עצמו "בעצם היום הזה". אילו מל אברהם בלילה, היו כל בני דורו אומרים: אילו היינו רואים אותו מל - לא היינו מניחים לו לימול. לכן מל אברהם אבינו בעצם היום, וכך היה קידוש ה' גדול יותר. (בראשית רבה מז ט)

ולא את עצמו לבד מל, אלא אף את ישמעאל בנו ואת כל בני ביתו. אמר רבי אייבו: בשעה שמל אברהם את כל בני ביתו, העמיד גבעה של ערלות, וזרחה עליהם החמה והתליעו, ועלה ריחן לפני הקב"ה כקטורת סמים וכעולה שהיא כליל לאישים. אמר הקדוש ברוך הוא: בשעה שיהיו בניו של זה באים לידי עבירות ולידי מעשים רעים, אני זוכר להם הריח הזה, ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם! (בראשית רבה מז ו)

עלייה בדרגה

כאשר נימול אברהם, זכה להתעלות לדרגה גבוהה יותר של התקדשות וקרבה להקב"ה. כפי שאמרו חז"ל: לא נקרא אברהם אבינו תמים - אלא על שם המילה". (נדרים לב ע"ב) "מתחילה נתן הקב"ה לאברהם חכמה לדעת להידבק בו, וידע סוד האמונה, אבל לדבר

אתו - לא היה יכול אלא בדרגה התחתונה בלבד. כיון שמל - נתעלה אברהם על הכל". (זוהר ח"א פט ע"א) לפני המילה, כאשר דיבר עימו הקב"ה, נאמר: "ויפול אברם על פניו" - כי בעבור שלא היה מהול, לא היה יכול לעמוד! (תרגום יונתן לד יז ג). וכמו כן ראינו שה' דיבר עימו "במחזה" - בהתגלות נסתרת ונעלמת, כדי שהמלאכים לא יבינו שהוא מדבר איתו. ולמה? מפני שאברהם עדיין לא היה מהול, והיה ערל, וה' לא רצה שתהיה למלאכי השרת טענה, מדוע הוא מדבר עם ערל. (זוהר ח"א פח)

בשורות טובות

ביום השלישי למילתו, בא הקב"ה בכבודו ובעצמו לשאול בשלומו! ובאותו יום - הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה, כדי שלא ייצאו אנשים מביתם, וכך לא יטרח אברהם בהכנסת אורחים כהרגלו. ואולם אברהם התאמץ בכל זאת להשיג אורחים. הוא שלח את אליעזר עבדו שיצא לחוץ לחפש עוברי אורח. יצא - ולא פגש אורחים. אמר אברהם: איני מאמין לך. זהו שאומרים הבריות - אין אמון בעבדים! לפיכך יצא הוא בעצמו.

ראה ה' את רצונו של אברהם לקבל אורחים, שלח לו שלושה מלאכים בדמות ערבים. היו אלה המלאכים: מיכאל, גבריאל ורפאל. רפאל - לרפא את אברהם. גבריאל - להפוך את סדום. ומיכאל - לבשר לו את הבשורה שבעוד שנה יולד לו בן! (בבא מציעא פו ע"ב)

כאשר הביא לפניו אברהם מטעמים לאכול, אמרו לו המלאכים: "כן תעשה כאשר דברתי" - אנו, אין שייך אצלנו אכילה ושתייה. אבל אתה, שיש לפניך אכילה ושתייה, כן תעשה לעצמך כאשר דברתי - יהי רצון שתזכה לעשות עוד סעודה אחרת, לבן זכר שיוולד לך! (בראשית רבה מח)

דווקא עכשיו - לאחר שנימול אברהם אבינו, זכה להיפקד בזרע קודש ולהתבשר על הולדת יצחק. עד עכשיו היה שמו "אברם", ומעתה הוסיף לו ה' את האות ה"א על שמו, ונקרא שמו "אברהם" - אב המון גויים. אברהם בגימטריה רמ"ח, שרק עתה הוא תמים ושלם ברמ"ח אבריו, ועתה ראוי הוא להוליד את יצחק. "אברם אינו מוליד, אברהם מוליד". (תנחומא שופטים יא)

← הנסיון השמיני - אבימלך לוקח את שרה

ממקום מגוריו אשר בחברון, מעתיק אברהם את מקומו אל ארץ גרר אשר בדרום ארץ ישראל. וכאן נכון לו נסיון נוסף - לקיחת שרה אל בית אבימלך מלך גרר.

מדוע הלך אברהם להתגורר בגרר? - מפני שנהפכה העיר סדום, ופסקו עוברים ושבים מלעבור באזור זה. אמר אברהם: "מה אני מפסיק צדקה מביתיי?! הלא ונטה לו אהל בגרר! ועליו נאמר: "חכם לב יקח מצוות". (בראשית רבה נח ג)

בהגיעם לגרר, מיד התפרסם בעיר דבר יופיה של שרה - למרות היותה כבת תשעים שנה! גם כאן, כמו במצרים, אמר אברהם כי שרה היא אחותו ולא גילה כי היא אשתו, שאם לא כן בודאי היו הורגים אותו כדי לקחת את שרה. וכך נלקחת שרה אל בית אבימלך מלך גרר.

בדומה לאשר התרחש בבית פרעה מלך מצרים, אף כאן נענשו אבימלך וכל בני ביתו בעונשים קשים ומרים: לקו בצרעת קשה, כל נקביהם נסתמו, כל המעוברות נעצרו מללדת, אף על פי שהגיע זמן לידתו, ואפילו תרנגולת של בית אבימלך - לא הטילה ביצתה! (בבא קמא צב ע"א)

קורא אבימלך אל אברהם ובא אליו בטענה: מדוע אמרת ששרה היא אחותך, ובכך כמעט החטאת אותנו בחטא?! ענה לו אברהם: הלוא כל אורח שבא להתארח בעיר, מה שואלים אותו? - היכן ברצונך לאכול ולשתות? היכן אתה לך? איזו סחורה הבאת עימך? וכי שואלים אותו האם 'אשתך זו?' או 'אחותך זו?' ובראותי כי אתם שואלים אותי שאלות כאלו, אמרתי בליבי: "דק איני יראת אלהים במקום הזה - והרגוני על דבר אשתי!" לכן נאלצתי לומר שהיא אחותי. (מכות ט ע"ב)

לאות פיוס, נותן אבימלך לאברהם מתנות רבות, ומבקש ממנו שיתפלל בעדו ובעד בני ביתו שיתרפאו. ואכן, "ויתפלל אברהם אל האלהים, וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו, וילדו".

"כל המבקש רחמים על חבריו, והוא צריך לאותו דבר - הוא נענה תחילה". מיד לאחר שהתפלל אברהם על אבימלך - "וה' פקד את שרה". (בבא קמא צב ע"א)

◀ הנסיון התשיעי - שילוח הגר וישמעאל

כשגדל יצחק, ראתה שרה אמו שישמעאל מתנכל אליו ומנסה להורגו ולהחטיאו, ובכך מעמיד בסכנה את קיומו הגשמי והרוחני. לכך ביקשה מאברהם שיגרש מיד את ישמעאל ואת הגר אימו מביתם, ולא עוד אלא שיכתוב שטר מתנה ליצחק, שכל מה שנשבע לו הקב"ה - הכל שייך לו, ולא יירש ישמעאל כלום! והקב"ה הסכים עם שרה ואמר לאברהם: "כל אשר תאמר אליך שרה - שמע בקולה!".

נסיון קשה היה לאברהם אבינו, וכל הצרות שעברו עליו, לא היו קשות לו כמו הדבר הזה, לשלח את בנו בכורו מעל פניו! ואולם גם כאן, למרות כל הקושי, מזדרז אברהם אבינו לעשות את רצון אביו שבשמים! - "וישכם אברהם בבקר, ויקח לחם וְחַמַּת מִיִּם, ויתן אל הגר שם על שכםָּה וְאֶת הַיֶּלֶד וַיִּשְׁלַחָהּ". (בראשית כא יד)

גט גירושין נתן אברהם אבינו להגר, ושילח אותה ואת ישמעאל בנו בן השבע עשרה מביתו. ואולם, גם כשגירשם, רצה לעקוב ולראות את ישמעאל בנו, ולדעת את הדרך אשר הלכו בה.

הלכו הגר וישמעאל לדרכם, ובזכות אברהם אבינו לא חסרו המים מן החמת ימים רבים. ואולם - כאשר הגיעה הגר אל פתח המדבר, התחילה תועה ומתפתה אחר עבודה זרה של בית אביה. ואז - מיד חסרו המים ואזלו, וישמעאל כמעט מת בצמא. הלך ישמעאל והשליך את עצמו תחת שיחי המדבר, ואמר: "אלהי אברהם אבי, החיים והמוות בידך, אנא קח את נפשי ממני, ולא אמות בצמא!".

שמע ה' את תפילתו, וזימן לו מעיין של מים חיים. שתו ישמעאל והגר מן המעיין, הירו את צמאונם, ומילאו את החמת עבור המשך הדרך. משם נשאו את רגליהם והמשיכו בדרכם עד שהגיעו למקום יישוב.

לקח לו ישמעאל אשה מבנות מואב, "עשייה" היה שמה. לאחר שלוש שנים הלך אברהם לראות את ישמעאל, ונשבע לשרה שאינו מתעכב כלל, ואף אינו יורד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם: הגיע אברהם אל בית ישמעאל באמצע היום, ומצא שם את אשתו של ישמעאל. אמר לה: "היכן הוא ישמעאל?" אמרה לו: "הלך הוא ואמו להביא פירות ותמרים מן המדבר". אמר לה: "תני לי מעט לחם ומעט מים, כי עייפתי

מדרך המדבר". אמרה לו: "אין לי לא לחם ולא מים". אמר לה: "כשיבוא ישמעאל, אמרי לו: בא זקן מארץ כנען לראותך, ואמר כי מפתח הבית אינו טוב ואינו ראוי לך". כשבא ישמעאל, אמרה לו אשתו את הדברים, והוא הבין את הרמז, וגירש את אשתו. שלחה אמו ולקחה לו אשה מבית אביה - "פטימה" שמה.

לאחר שלוש שנים נוספות, הלך אברהם שוב לראות את ישמעאל, ושוב נשבע לשרה שאינו יורד מן הגמל במקום שישמעאל שרוי שם. הגיע לשם באמצע היום ומצא את אשתו של ישמעאל. הפעם, כאשר ביקש מן האשה לחם ומים, מיד הוציאה ונתנה לו.

עמד אברהם, והיה מתפלל לפני הקב"ה על בנו, ונתמלא ביתו של ישמעאל מכל טוב וממון וברכות, וכשבא ישמעאל סיפרה לו אשתו את כל אשר קרה, וידע ישמעאל שעד עכשיו רחמי אביו עליו, כרחם אב על בנים. (ילקוט שמעוני בראשית כא צה)

אכן, זכה אברהם אבינו, שישמעאל בנו עשה תשובה בימיו! (בבא בתרא טז ע"ב)

← הנסיון העשירי - עקדת יצחק

הנסיון האחרון והקשה מכולם - הוא נסיון עקדת יצחק, בו הוכיח אברהם אבינו מסירות נפש והתבטלות מוחלטת כלפי רצון ה', גם כשהדבר נוגד לגמרי את טבעו האבהי, ואת כל מוסר החסד שהפיץ אברהם בעולם כולו. על ידי עמידתו בנסיון זה, הטביע אברהם אבינו - בנו, בניו, במשך כל הדורות, את הכח הנפלא של מסירות נפש למען רצון ה'.

"וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר הַנְּנִי. וַיֹּאמֶר: קַח נָא אֶת בְּנֶדְךָ אֶת יִצְחָק אֲשֶׁר אֶהְיֶת אֹתוֹ יִצְחָק, וְלֵךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמִּצְרַיִם, וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים". (בראשית כב א)

מהו "אחר הדברים האלה"?

לאחר שעשה אברהם אבינו סעודה גדולה לכבוד היגמל יצחק בנו, בא השטן לפני הקב"ה ואמר: "רבנו של עולם, זקן זה - חננת אותו בפרי בטן בגיל מאה שנה, והוא בשמחתו ערך סעודה גדולה, ואולם - מכל הסעודה שעשה, לא היה לו תור אחד או גוזל אחד להקריב לפניך!" אמר לו הקב"ה: הלוא כל זה לא עשה אלא בשביל בנו מאהבתו אותו, ואם אני אומר לו שיזבח את בנו לפני, מיד הוא זובח!"

פונה הקב"ה לאברהם אבינו בלשון בקשה: "קח נא את בנך!" משל למה הדבר דומה: למלך בשר ודם, שהיו לו מלחמות רבות עם אויביו, והיה לו גבור אחד שהיה יוצא לכל אותן מלחמות ומנצח. לימים, עמדה לפניו מלחמה חזקה במיוחד, אמר המלך לגיבור: בבקשה ממך, תתאמץ לנצח אף במלחמה זו, שאם לא כן יגידו כולם, כי המלחמות הראשונות לא היו רציניות ולכן ניצחת בהן.

אף הקב"ה אמר לאברהם: ניסיתך בכמה נסיונות, ועמדת בכלם. עכשיו, אנא עמוד לי בנסיון זה, שלא יאמרו כי אין ממש בנסיונות הראשונים! (סנהדרין פט ע"ב)

על ידי נסיון זה, נתן הקדוש ברוך הוא תשובה לאומות העולם. שעד עתה, כל האומות היו אומרים: למה הקדוש ברוך הוא מחבב את אברהם, והצילו מכבשן האש, ומן המלכים, ומכל הצרות שעברו עליו? אמר להם הקב"ה: הריני מראה לכם, כי אף אם אומר לו שיקריב את בנו לשמי, הוא שומע לי, לכן אני מגן עליו! (מדרש תהלים יח)

בלב אחד

כאשר פונה הקב"ה לאברהם שיקריב את בנו לפניו, אין הוא אומר לו זאת בבת אחת, שלא תיטרף דעתו עליו. אלא אמר לו הקב"ה: "קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק". תחילה אמר לו "את בנך", אמר אברהם: שני בנים יש לי. אמר לו: "את יחידך", אמר אברהם: זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אמר לו: "אשר אהבת", אמר אברהם: את שניהם אני אוהב. אמר לו: "את יצחק". (סנהדרין פט ע"ב)

באותה שעה הרהר אברהם בלבו, אם אני מודיע לשרה את ציווי ה' להקריב את יצחק על המזבח, הלוא נשים דעתן קלה ואולי לא תקבל זאת, ואם אקח אותו ללא ידיעתה, הרי כאשר היא תגלה שהילד איננו, תפרח נשמתה מרוב צער. מה עשה? בא אל שרה ואמר לה: הכיני לנו מאכל ומשתה לדרך. אמרה לו: מדוע? אמר לה: לא בן שלושים ושבע הוא! ועדיין לא הלך, לא לבית המדרש ולא לבית התלמוד! עד מתי ישאר בחיקך! הלוא יודעת את, כי כאשר הייתי אני בן שלוש שנים בלבד, הכרתי את בוראי, ואילו בננו כבר גדול ועדיין לא התחנך! ויש מקום ששם מחנכים לתורה ולעבודת ה', אקח אותו לשם. השתכנעה שרה ואמרה: "קחנו לשלום!"

השכים אברהם בבקר, אמר: אצא כשהיא עדיין ישנה, שלא תחזור בה מהסכמתה. בא השטן ועמד לפניו כשהוא נדמה לו כזקן, אמר לו: "להיכן אתה הולך?" ענה אברהם: "להתפלל!" אמר לו השטן: "העצים והאש והסכין - למה הם?!" אמר לו: "שמא אתעכב בדרך יום או יומים, ואצטרך לאפות ולאכול". ביטל השטן את דבריו, ואמר: "הלוא הולך אתה לשחוט את בנך! אוי, זקן זקן, האם אבדת את לבך ואת דעתך?!" היאך יתכן כי אדם שכמותך יאבד את בנו שניתן לו בזקנותו! ואין אתה מפחד שתתחייב בדין על כך שהרגת נשמה?!" אמר לו אברהם: "כך אמר לי הקב"ה!"

כשראה השטן שאינו מצליח לשכנע את אברהם, בא ועמד לפני יצחק, כשהוא נדמה לו כנער. אמר לו: "להיכן אתה הולך?" אמר לו: "ללמוד מוסר ובינה". אמר השטן: הלוא תבין, כי אביך הולך לשחוט אותך?!" אמר לו יצחק: אף על פי כן - אלך!"

ראה השטן כי גם את יצחק הוא אינו מצליח לשכנע, בא אצל שרה. אמר לה: "בעלך - היכן הוא?" אמרה לו: "במלאכתו". הוסיף ושאל: "ובנך - היכן הוא? הלוא תמיד את שומרת עליו, ואינך מניחה לו לצאת מן הפתח?!" אמרה לו: "לא למלאכה יצאו, כי אם להתפלל". אמר לה: תדעי לך, כי לא תוכלי לראות אותו יותר לעולם!" אמרה שרה: "הקב"ה יעשה רצונו מבני!" (ילקוט שמעוני בראשית כב צח)

מעשה שטן

ממשיכים אברהם ויצחק בדרכם, ואולם השטן אינו מרפה. שוב ושוב הוא מנסה למונעם מלהמשיך בדרך.

נעשה השטן לפנייהם כנהר גדול, שלא יוכלו לעבור. נכנסו בתוך הנהר והגיעו המים עד צואריהם. נשא אברהם את עיניו לשמים ואמר: "רבו העולמים, נגלית אלי ואמרת לי שאודיע את שמך בכל העולם, ואעלה את בני לעולה, ולא הרהרתי אחר דבריך, ולא התעכבתי מלעשות את מצוותך. ועכשיו, באו מים עד נפש! ואם יטבע יצחק בני - היאך יהיה קידוש ה' בעולם?!" מיד גער הקב"ה בשטן, והלך לו. (ילקוט שמעוני בראשית כב

ואולם השטן לא התייאש. שוב בא אל יצחק, עמד לימינו ואמר לו: "אוי עלוב, בנה של עלובה, כמה תעניות התענתה אמך, וכמה תפילות התפללה, עד אשר סוף סוף נולדת אתה. והזקן הזה - נשתטה מרוב זקנותו, והולך הוא לשוחטך! הלוא תחוס על אמך יולדתך?" מיד הפך יצחק את פניו אל אביו, ולא רצה להקשיב כלל להפצרותיו של השטן. (פסיקתא רבתי מ מג)

בדרך העולה

שלושה ימים הולכים הם בדרך. הדרך אל הר המוריה - קצרה היא, ואולם מאת ה' התעכבו במשך שלושה ימים ולא מצאו את המקום. זאת, כדי שלא יאמרו אמות העולם: בהול היה אברהם, ולא קלט היטב את אשר הוא עושה. לפיכך עיכבם הקב"ה שלושה ימים, שכך יהיה ניכר שאברהם עושה את מעשהו מתוך מחשבה וישוב הדעת. (פסיקתא רבתי מ ט)

"ביום השלישי, וישא אברהם את עיניו, וירא את המקום מרחק" - מה ראה? ראה ענן של שכונה קשור בהר, אמר: ודאי זהו המקום אשר בו רוצה ה' שאקריב את בני. פנה ואמר ליצחק בנו: "האם רואה אתה מה שאני רואה?" אמר לו: כן. אמר לשני הנערים שהתלו אליהם: "האם רואים אתם מה שאני רואה?" אמרו לו: לא. אמר: "הואיל והחמור אינו רואה, ואף אתם אינכם רואים - שבו לכם פה עם החמור!" (בראשית רבה נו א-ב)

"ויילכו שניהם יחדו" - כשם שזה היה שמח להקריב, כך זה היה שמח להיות קורבן. אברהם שמח לעקוד, ויצחק שמח להיעקד. אברהם שמח לשחוט, ויצחק שמח להישחט! (פסיקתא רבתי מ מג)

לרצון על מזבח

מגיעים הם אל הר המוריה, ואברהם בונה את המזבח. היה זה אותו מזבח שבנה אדם הראשון בשעה שהקריב את קורבנו לפני ה', ונהרס בזמן המבול. שוב בנה אותו נח ביוצאו מן התיבה - ונהרס בדור הפלגה. עכשיו בנה אותו אברהם מחדש. (תרגום יונתן בראשית כב ט)

בנה אברהם את המזבח, ולא שיתף את יצחק בבנייתו, אמר: שלא תיפול עליו אבן או צרור עפר, וייעשה בו מום ובכך יפסל יצחק מלהיות ראוי לקרבן. סידר אברהם את העצים, ובא לעקוד [לקשור] את יצחק בנו. אמר לו יצחק: "אבא, בחור אני, וחושש שמא יזדעזע גופי מפחד הסכין ובכך אצער אותך, ואולי חלילה תיפסל השחיטה, ולא יעלה הקרבן לרצון לפני ה'. לכן קשור אותי היטב היטב!"

"וישלח אברהם את ידו" - אברהם שולח יד ליטול את הסכין, ועיניו מורידות דמעות, ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא, ואף על פי כן - הלב שמח לעשות רצון יוצרו! (בראשית רבה נו ח)

כיון שבא אברהם לתת את הסכין על צוארו של יצחק, באו המלאכים והיו בוכים ומצווחים לפני הקדוש ברוך הוא: היכן הוא שכרו של אברהם, עבור כל אותם עובדי דרכים, שהיה מקרבם אליך ומודיע להם את אמונתך! היכן הוא שכרו של אברהם, עבור כל אותם אורחים שהיו באים מכל מקום ולנים ואוכלים אצלו חינם, כדי שיתגדל ויבורך שמך בעולם?! האם מיפר אתה את הברית שאמרת לאברהם "את בריתי אקים את יצחק"?! הרי המאכלת כבר על צוארו, עד מתי אתה ממתין?!

מיד אמר הקדוש ברוך הוא למלאך מיכאל: מה אתה עומד? אל תניחנו לשחוט את בנו! מיד נחפז מיכאל וקרא אל אברהם: "אברהם, אברהם!" - שני פעמים, כאדם הצועק אל חברו מתוך צרה. "אל תשלח ידך אל הנער!" (פסיקתא רבתי פרשה ט)

הסכין שהיתה בידו של אברהם נפגמה, כי נשרו שלוש דמעות ממלאכי השרת ופגמוה. חשב אברהם אולי לחנוק את יצחק במקום לשחטו, כדי לקיים את ציווי ה'. אמר לו המלאך: "אל תשלח ידך!" אמר אברהם: לפחות אוציא ממנו טיפת דם. אמר לו מיכאל: "ואל תעש לו מאומה!" (בראשית רבה נו ט)

אמר לו אברהם למלאך: "מי אתה?" אמר לו: "שליח של רבון העולמים אני". אמר לו: "שמא שטן אתה, ותבקש לרמותני כדי שאעבור על רצון קוניי?" אמר לו: "אני הוא שבשרתיך על הבן הזה, אני הוא שאמרתי לך "שוב אשוב אליך", ועכשיו עשה אותי ה' שליח להציל את בנך יחידך". (בראשית רבתי כב ב)

אמר אברהם: הקב"ה אמר לי להקריב את בני, ואתה אומר לא להקריב! כיצד אוכל לשמוע בקולך? מיד קפץ עליו הקדוש ברוך הוא ואמר: "בי נשבעתי נאום ה'!"

אמר אברהם להקדוש ברוך הוא: אדם מנסה את חבירו, כיון שאינו יודע מה בלבו. ואולם אתה, רבונו של עולם, בוחן כליות ולב, יודע את אשר בלבבות, ואיך יתכן שכל כוונתך היתה רק כדי לנסות אותי?! האם לא היה גלוי לפניך שאני שוחט?! אמר לו הקב"ה: גלוי וצפוי לפני, כי אפילו את נפשך הייתי מבקש ממך היית נותן לי! אמר לו אברהם: אם כן, למה עשית לי כך? אמר לו הקדוש ברוך הוא: מבקש הייתי להודיע בעולם את גדולתך ומעלתך, שלא לחינם בחרתי בך מכל האומות! (פסיקתא רבתי פרשה ט)

אילו של אברהם

"וַיִּשָּׂא אֲבָרָהָם אֶת עֵינָיו, וַיֵּרָא וְהִנֵּה אֵיל אַחַר נְאֻחֲזוּ בְּסֶבֶף בְּקֶרְנָיו, וַיֵּלֶךְ אֲבָרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל, וַיַּעֲלֵהוּ לְעֵלָה תַּחַת בְּנוֹ". (בראשית כב יג)

איל זה, שזימן הקב"ה לאברהם אבינו לקרבן תחת בנו, נברא כבר מששת ימי בראשית, בערב שבת, והיה מוכן ומזומן לאברהם אבינו. (אבות ה ו) עכשיו, כאשר הגיע זמנו להיות קרבן, היה האיל רץ ובא אל אברהם כדי שיקריבו תחת בנו. ואולם, השטן היה עומד ומסיטו, כדי לבטל את קרבנו של אברהם. כך הסתבך האיל, ונאחזו שתי קרניו בין האילנות. מה עשה אותו איל? פשט את ידיו ואת רגליו בבגדו של אברהם. הביט אברהם אחריו, ראה את האיל, התיר אותו מן האילנות והקריבו. (ילקוט שמעוני בראשית כב קא)

אמר רבי חנינא, "וְהִנֵּה אֵיל אַחַר נְאֻחֲזוּ בְּסֶבֶף בְּקֶרְנָיו", זה סימן לישראל. כל ימות השנה ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכים בצרות, ובראש השנה הם נוטלים שופר של איל ותוקעים בו, ונזכרים לפני הקב"ה והוא מוחל להם.

רבי לוי אמר, היה אברהם רואה את האיל הולך ומסתבך בין האילנות - משתחרר מאילן אחד, והולך ומסתבך באילן אחר. אמר לו הקדוש ברוך הוא: כך עתידים בניך להסתבך במלכויות, מבבל - למדי, ממדי - ליון, מיון - לאדום. וסופם להיגאל בקרנו של איל, כמו שנאמר: "וה' אלהים בשופר יתקע". (בראשית רבה נו ט)

כאשר הקריב אברהם את האיל, אמר לפני הקב"ה: רבון העולם, הוי רואה את דמו של האיל הזה - כאילו הוא דמו של יצחק בני, אבריו המוקרבים - כאילו הם אבריו של יצחק בני!

זכות לדורות

"וַיִּקְרָא אֲבִרָהֶם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' יִרְאֶה". (בראשית כב יד)

אמר אברהם: רבנו של עולם, גלוי וידוע לפניך, שהיה לי מה להשיב לך, כאשר אמרת לי להקריב את יצחק. אילו השבתי לך, לא היה לך מה להשיב לי! יכול הייתי לומר לך: אתמול אמרת לי "כי ביצחק יקרא לך זרע", ועכשיו אתה אומר לי לשחטו?! ואולם אני לא אמרתי כך, אלא עשיתי את עצמי כאילם וכחרש. ועתה מבקש אני, רבנו של עולם, כאשר יהיו בניו של יצחק נידונים לפניך, אפילו יש להם כמה קטיגוריים המקטרגים עליהם - כשם שדממתי אני ולא השיבותיך, כך אתה לא תשיב למקטרגים, ותסתום פיות המשטיינים! (פסיקתא רבתי פרשה ט)

* * *

אברהם אבינו - עמוד החסד

אברהם אבינו - עמוד החסד הוא. נתינה שופעת ללא מעצורים - ברוחניות ובגשמיות. היה מכניס אורחים, נותן להם מכל טוב, ובד בבד מפיץ את שמו של ה' בעולם כולו.

בזכות אברהם אבינו, היתה ברכה לעולם. אמר רבי לוי, כל אדם שהיה עושה עסק עם אברהם אבינו - מיד היה מתברך. אברהם היה מתפלל על עקרות - והן נפקדות, על החולים - והם מתרפאים. אמר רבי חנינא, אפילו ספינות שהיו מפליגות בים הגדול - היו ניצולות בזכותו של אברהם! (בראשית רבה לט יא)

אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, שכל חולה הרואה אותה מיד מתרפא! (בבא בתרא טז)

איזה רחמן שבאבות? זה אברהם אבינו. עד שלא בא אבינו אברהם, כביכול היה הקב"ה דן את העולם כאכזרי: חטאו אנשי דור המבול - הציפם על פני המים, חטאו אנשי דור הפלגה - פיזרם מסוף העולם ועד סופו, חטאו סדומיים - הפכס באש וגפירת. ואולם כאשר בא אברהם - לימד זכות על העולם, ואמר לפני הקב"ה: "השופט כל הארץ, לא יעשה משפט" - אם משפט אתה מבקש - אין עולם, ואם עולם אתה מבקש - אין משפט! אם אין אתה מוותר מעט - אין העולם מתקיים! (ספרי האזינו שיא. פסיקתא דרב כהנא יט כז)

הכנסת אורחים וזיכוי הרבים

גדולה ועצומה היתה מידת הכנסת האורחים אצל אברהם אבינו. באהלו - פתח ארבעה פתחים מארבעה כיוונים, כדי שכל עובר ושב יוכל להיכנס אליו בקלות. כל אורח התקבל אל ביתו בכבוד גדול, וזכה לאכילה, שתיה ולינה ביד רחבה. בד בבד, היה אברהם מפיץ את שמו של ה' בעולם כולו. "סידר לחמו ומימיו לכל באי העולם, והיה מזכה ומדבר על ליבם, עבדו את ה' אלוקי השמים והארץ, והיה דורש להם, עד שהיו באים ושבים". (זוהר ח"א רסד)

עד שלא בא אבינו אברהם לעולם, כביכול לא היה הקב"ה מלך - אלא על השמים בלבד, אבל משבא אבינו אברהם לעולם - המליך את ה' על השמים ועל הארץ. (ספרי האזינו שיא)

מכל אומה ולשון הביאו את בניהם לביתו של אברהם ואומרים אליו: ראינו שאתה בוטח בה' שהוא אדון העולם, הדרך את בנינו לפי דרכיך! (זוהר ח"א עז ע"ב)

"וַיִּטַע אֱשֶׁל בְּבֵּאֵר שֶׁבַע, וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֵל עוֹלָם". (בראשית כא לג)

עשה אברהם אבינו פרדס, ונטע בו כל מיני מגדים. ועל ידו הקריא את שמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב. כיצד? לאחר שאכלו ושתו, עמדו לברכו. אמר להם: וכי משלי אכלתם! הלא משל אלוהי עולם אכלתם! הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם! (סוטה דף י)

כאשר היו האורחים אוכלים ושותים, אמר להם אברהם: ברכו! אמרו לו: מה נאמר? אמר להם: אמרו 'ברוך אל עולם שאכלנו משלו'. אם היה האורח מקבל עליו ומברך, היה אוכל ושותה והולך לו. ואם לא היה מקבל עליו לברך, היה אברהם אומר לו: שלם כסף עבור דמי הסעודה. אמר לו: כמה אתה מבקש? היה אברהם עורך לו חשבון: כד יין - עשר מטבעות, ככר לחם - עשר מטבעות, מנת בשר - עשר מטבעות. הלא מי היה נותן לך לחם, בשר ויין במדבר?! וכך היה החשבון מסתכם בסכום גדול מאוד. והאורח שהיה רואה צרה זאת - היה מסכים ומודה לברך לה, ואומר 'ברוך אל עולם שאכלנו משלו'. (בראשית רבה מט)

אשל [אילן] נטע אברהם, ועל ידי אשל זה ידע מי מאמין בהקב"ה, ומי מאמין בעבודה זרה. מי שמאמין בהקב"ה - היה האילן פורש ענפיו על ראשו ועושה עליו צל יפה, ומי שאינו מאמין - האילן היה מסתלק ממנו וענפיו עולים למעלה. כאשר ראה זאת אברהם, היה מדבר על ליבו ומסביר לו בטוב טעם ודעת את אמונת ה', עד אשר איחדו בהקב"ה.

על ידי האילן ידע אברהם, אף מי טהור ומי טמא. אם היה האדם טהור - מקבל אותו האילן, ואם היה טמא - לא היה מקבל אותו האילן, ואברהם היה יודע שיש לטהרו. ומעיין מים היה תחת האילן ההוא, ומי שצריך טבילה - מיד המים היו עולים לקראתו. ומי שצריך להמתין לפני טהרתו - המעיין יבש, ואז ידע אברהם שהוא צריך לשמור שבעה ימי טהרה. [על פי דיני טומאה וטהרה שהיו נוהגים בזמנם]. כך על ידי אילן זה, בחן לכל האנשים. (זוהר ח"א קב ע"ב)

ומאילן מופלא זה, עשו לאחר כארבע מאות שנה - את הבריח התיכון למשכן! (תרגום יונתן שמות כו כח)

זקן בא בימים

"וַיִּאֱבְרְהֶם זֶקֶן בָּא בַּיָּמִים". (בראשית כד א)

עד ימיו של אברהם אבינו לא היתה זיקנה בעולם. וכך קרה, שמי שרצה לשוחח עם אברהם, היה בטעות משוחח עם יצחק, מאחר והיו דומים מאוד, שלא היתה ניכרת התבגרותו של אברהם יותר מיצחק. בא אברהם ותבע מה' זיקנה, אמר לפניו: רבון העולמים, אדם ובנו נכנסים למקום אחד, ואין אדם יודע למי יש לכבד. מתוך שאתה מעטרו בזיקנה, אדם יודע למי יש לכבד! אמר לו הקדוש ברוך הוא: דבר טוב בקשת, וממך אני מתחיל! (בבא מציעא פז ע"א. בראשית רבה סה ט)

"בָּא בַּיָּמִים" - לא התקרב אברהם להקב"ה ביום אחד או בתקופה אחת, אלא מעשיו קרבו אותו בכל יום דרגה אחת, לכך נאמר "בא בימים" - שעלה ונתעלה על ידי אותם הימים! (זוהר ח"א קכט ע"א)

מערת המכפלה

מערת המכפלה - היא המקום אשר איותה נפשו של אברהם להיקבר שם, ושם טמן אף את שרה אשתו. כיצד הכיר אברהם אבינו את המערה, ומה ראה בה?

כאשר באו שלושת המלאכים לבקר את אברהם, מיהר אברהם לשחוט להם שלשה עגלים. ואולם, מאת ה', אחד העגלים ברח ונמלט. רץ אברהם אחריו, והנה נכנס העגל לתוך מערת המכפלה. נכנס אחריו אברהם, וכך גילה את המערה. כמו כן, היה אברהם יוצא בכל יום ויום אל השדה להתפלל, ובהיותו בשדה, היה חש ריחות נעלים של גן עדן עולים מן המערה, וראה אור שהיה יוצא מתוך אותה המערה.

נכנס אברהם אל המערה, וראה אור גדול ונר דולק, ואדם וחיה טמונים שם. ומאין ידע שאלו הם אדם וחיה? נפתח לו שם פתח מגן עדן, ודמותו של אדם נעמדה על ידו, ושמע את מלאכי השרת אומרים: "אדם הראשון קבור כאן, ואברהם יצחק ויעקב מוכנים יהיו למקום הזה". בתוך כך, יצא אדם הראשון מקברו, ובא בשמחה לקראת אברהם. אמר לו אברהם לאדם: בבקשה ממך, האם אהל קשור יש כאן [דהיינו מקום קבר]? אמר לו אדם: הקב"ה הטמין אותי כאן, ומאותו הזמן ועד עכשיו הייתי טמון כקלח עשב באדמה, עד שבאת אתה לעולם, ומעכשיו כל הקיום שלי ושל כל העולם הזה - בשבילך! אז התאוה אברהם שתהא מנוחותו במקום זה, ולבו ורצונו היה תמיד בזאת המערה. והיה בא ומתפלל שם, והקב"ה דיבר אתו שם. (זוהר ח"א קכח ע"א וקכו ע"א. זוהר חדש רות עט ע"ב)

ואולם - אם כה התאוה אברהם למערה זו, מדוע לא קנה אותה אלא עד שנפטרה שרה? - משום שלא רצה ששימו לב שהוא מעוניין בה, אבל כשנפטרה שרה והיה זקוק למערה, אמר: הגיעה השעה לתבוע אותה. ואם עפרון בעל השדה היה רואה במערה מה שראה אברהם - לעולם לא היה מוכר אותה! וכשבא אברהם לקנות את המערה, עשה בחכמה, ותחילה לא ביקש מהם את המערה כלל, ואף לא פנה ישירות אל עפרון, אלא רק פנה כללית אל בני חת ואמר: "תנו לי אחוזת קבר עימכם". רק לאחר מכן, גלגל את השיחה כלפי עפרון וביקש ממנו לקנות את מערת המכפלה. (זוהר ח"א קכו ע"א)

פטירת אברהם אבינו

"וַיָּאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר חָיָה, מֵאֵת שְׁנֵה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחֲמֵשׁ שָׁנִים. וַיָּנֹעַ וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשִׁיבָה טוֹבָה, זָקֵן וְשָׂבֵעַ, וַיֶּאֱסֹף אֶל עַמְיֹו: וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ יִצְחָק וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּנֵי אֶל מְעָרַת הַמְּכַפְלָה..." (בראשית כה ז-ט)

חי אברהם אבינו 175 שנה, ואולם למעשה היה צריך לחיות 180 שנה. ירדו לו חמש שנים משנותיו, כדי שלא יראה את עשו נכדו יוצא לתרבות רעה. ואכן כבר באותו יום שנפטר אברהם, עבר עשו על חמש עבירות חמורות ביותר. אמר הקדוש ברוך הוא: אני כבר הבטחתי לאברהם אוהבי ואמרתיו לו "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום", ועכשיו, אם יצא לחוץ ויראה את נכדו יוצא לתרבות רעה, וישמע בני אדם מדברים על נכדו שהוא מגלה עריות ושופך דמים - ודאי אין זו שיבה טובה! לכן, מה אני עושה לזו? אוספו מן העולם! טוב להם לצדיקים להיאסף בשלום על משכבם. (תנחומא כי תצא ד')

אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם, עמדו כל גדולי אומות העולם ואמרו: אוי לו לעולם שאיבד את מנהיגו, אוי לה לספינה שאבד קברניטה! (בבא בתרא צא ע"א)

כאשר נשאו את מיטתו, הלכו שם ועבר לפני המיטה, וראו איזה מקום פנוי לאברהם אבינו, וקברו אותו במערת המכפלה שלו. (בראשית רבה סב א)

זכותו לדורות

אמר הקב"ה לאברהם: "הֲבֵט נָא הַשְּׁמַיִמָּה וְסִפֵּר הַכּוֹכָבִים... כֹּה יִהְיֶה זְרַעְךָ!" (בראשית טו ה). למה הדבר דומה?

לאדם שיצא לדרך רחוקה, והלך - יום, יומיים, שלושה - עד עשרה ימים, ולא מצא לא עיר ולא פונדק, לא אילן ולא מים! כך הלך עיף, צמא ורעב. והנה, לאחר שלושה ימים ראה אילן אחד מרחוק, אמר: אולי יש תחתיו מים. הלך והגיע אליו, וגילה לשמחתו שהאילן נטוע על מעיין מים חיים, ויש לו פירות טובים וענפים רחבים. ישב תחת האילן, התקרר בצילו, אכל מפירותיו הטובים, ושתה מן המעיין וערב לו ושבה נפשו. כאשר עמד ללכת ולהמשיך בדרכו, אמר לאילן: אילן, אילן במה אברך אותך? שיהא עצך נאה? - הרי כבר נאה הוא! שיהא צלך נאה? נאה הוא! שיהיו ענפיו נאים? נאים הם! שיהיו פירותיך מתוקים? מתוקים הם! שיהא מעיין יוצא מתחתך? כבר מעיין יוצא מתחתך! שתהא עומד במקום חביב? במקום חביב אתה עומד! מה לי לברך אותך? אלא שכל הנטיעות שיצאו ממך - יהיו כמותך!

כך, כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם, עברו עשרים דורות ולא היתה בהם תועלת, עד שבא אברהם וקידש שמו של הקב"ה, ובנה לו פונדק והיה זן עוברים ושבים, ומכניס את הבריות תחת כנפי השכינה, והודיע כבודו של הקב"ה בעולם, ומסר נפשו לכבוד הקדוש ברוך הוא! אמר לו הקב"ה: אברהם, מה יש לי לומר לך, ומה יש לי לברך אותך? שתהא שלם צדיק לפני? או שתהא שרה אשתך צדקת לפני? צדיק אתה, ושרה אשתך צדקת! או שיהיו כל בני ביתך צדיקים? צדיקים הם! מה יש לי לברך? אלא כל בנים שעתידיים לעמוד ממך, יהיו כמותך! (במדבר רבה פרשה ב)

זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, אמן.

✻ יצחק אבינו ✻

הולדת יצחק

שנים רבות ציפו אברהם ושרה אל הבן המיוחל, שיהא ממשיך דרכו של אברהם אבינו. ואולם, הקב"ה עיכב את הולדתו בכוונה תחילה - "לא נוצר יצחק - עד שלא נימול אברהם אבינו ונקרא שלם, ונתוסף לו אות ה"א לשלימותו". (זוהר ח"א צו ע"א)

בליל פסח, שלושה ימים לאחר מילתו, התבשר אברהם אבינו על ידי המלאך מיכאל כי בעוד שנה יולד לו בן, וְיִקְרָא שְׁמוֹ: יצחק. בראש השנה נפקדה שרה, וכעבור שבעה חודשים וחצי - בדיוק בליל פסח הבא, בחצות הלילה, נולד יצחק, [שהיתה אותה שנה מעוברת. (מדרש אגדה בראשית יח יד)] (ו"ה י ע"ב, יא ע"א. בראשית רבה נג ו)

בשעה שנולד יצחק, נתרפאו החולים, נתפתחו החרשים, ונתפקחו הסומים! (תנח"ב וירא לו)

יצחק אבינו - היה הראשון שנולד כתינוק קטן. עד אז היו נולדים כגדולים ובשלים. אמר רבי לוי: "לא נִדְנְדָה עריסה תחילה - אלא בביתו של אברהם אבינו!" (בראשית רבה נג ז)

והיתה לכך סיבה מיוחדת. הלוא נתבונן ונראה, כי כל בעלי החיים, זמן קצר לאחר לידתם הם כבר

בשלים ובוגרים. אין אצלם תקופה ארוכה של תלות בהוריהם, וכבר בימים הראשונים הם הולכים על רגליהם. רק האדם - נולד כשהוא כה תלוי בהוריו! ותקופה זו נמשכת זמן רב: תחילה, תקופה ארוכה של ינקות ותלות מוחלטת בהורים, ולאחר מכן, עוד מספר שנים של ילדות, שבהן עדיין הילד אינו עומד ברשות עצמו וזקוק לתמיכה ולעזרה תמידית. רק לאחר שנים רבות מגיע האדם לבגרות ולבשלות מוחלטת. מדוע יש צורך בתקופה כה ארוכה? התשובה היא, כי רק באדם קיים המושג "חינוך". האדם צריך להתחנך למוסר, למידות טובות, לאמונה ולערכים. וכל אלו יוטבעו באדם בצורה הטובה ביותר, דווקא כשהוא סופג זאת אט אט מההורים תוך כדי גדילתו, כשהוא תלוי בהוריו.

יצחק - הוא למעשה התינוק הראשון בעולם שצריך להעביר את שושלת האמונה של עם ישראל. הוא זה שממשיך את דרכו של אברהם אבינו, ודרכו תעבור האמונה והדבקות בה' ובתורתו - מדור לדור. ולשם כך - זקוק הוא לינוק זאת מהוריו אט אט, וכך יוטבעו הדברים בנפשו.

משתה גדול

כאשר נגמל יצחק מלינק חלב מאמו, עשו לו הוריו משתה גדול. אברהם אבינו הזמין אל המשתה את כל גדולי המלכות, ושרה הזמינה את נשותיהם. זאת, כדי לפרסם רבים את חסדיו ונפלאותיו של הקדוש ברוך הוא.

היו אומות העולם מתלוצצים ואומרים: "ראיתם זקן וזקנה אלו, אשר הביאו תינוק מן השוק, ואומרים: 'בננו הוא'!... ולא עוד, אלא שעשו משתה גדול כדי לחזק את דבריהם ולהתפאר ב'בנם'... בודאי אין זה בנם האמיתי, כי אם בן של אחת השפחות, ושרה עושה עצמה כאילו היא מניקה אותו".

כדי לחזק את דברי הלעג הללו, היו הנשים מביאות עימן אל המשתה את תינוקותיהן. כל אחת הביאה את תינוקה, מבלי להביא את המינקת שלו. כאשר היה התינוק בוכה, היתה אומרת: "שכחתי להביא את מניקתי!" והיתה מביאה את התינוק אל שרה אמנו שתאכיל אותו. כך הובאו תינוקות רבים אל שרה, והקב"ה עשה נס ששרה היניקה את כולם! וזה שנאמר (בראשית כא ז): "היניקה בְּנֵים שָׂרָה". (ותחומא תולדות ג. ילקוט שמעוני בראשית כא צג)

נשים רבות הביאו את תינוקותיהן אל שרה אמנו. חלקן, עשו זאת מתוך רצון טוב ואמיתי, שתינוקן יזכה לינק מצדקת זו. וחלקן, עשו זאת רק מתוך רצון לבדוק את שרה. אלו ואלו - יצאו ברוות. אלו שאמותיהם הביאו אותם מתוך רצון טוב - זכו והתגייירו. ואלו שאמותיהם הביאו אותם רק לשם בדיקה - קיבלו כבוד וגדולה וממשלה בעולם הזה, ונהיו שרים וחשובים. וכל הגרים המתגיירים בעולם, וכל חסידי אומות העולם - צאצאים הם מאותם שינקו מן החלב של שרה! (פסיקתא רבתי מג)

ואולם, עדיין היו אנשים ריקים וליצנים, שהיו מתלוצצים ואומרים: הלוא שרה במשך שנים רבות לא נפקדה בפרי בטן, והנה דווקא מיד לאחר ששהתה בארמונו של אבימלך - זכתה להיפקד בן. בודאי אין זה בנו של אברהם, אלא מאבימלך התעברה שרה! מה עשה הקב"ה? צר את דמות פניו של יצחק - כדמות פניו של אברהם אבינו. הוא כה היה דומה לו, עד שכולם העידו ואמרו: "אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק!" (ילקוט שמעוני בראשית כא צג)

אל הסעודה אשר עשו אברהם ושרה - הגיע אף עוג. אמרו לו הנוכחים: הלוא אתה תמיד היית אומר כי אברהם כמו "פרדה עקרה", ולא יוכל להוליד?! הסתכל עוג על יצחק הקטן, אשר היה שונה מכל התינוקות שנולדו עד כה, בכך שנולד כה קטן, לגלג ואמר: "מה זה... אין זה כלום! באצבעי אני יכול להורגו!" אמר לו הקב"ה: "רשע, כך אמרת! עוד תחיה ותראה אלפים ורבבות יוצאים ממנו, ובידם של צאצאיו אתה עתיד ליפול!". (דברים רבה א)

יצחק וישמעאל

כאשר נולד יצחק, היו כולם שמחים ואומרים: "נולד בן לאברהם, אשר יהיה ממשיך דרכו, נוחל את העולם, ונוטל שני חלקים בירושה [פי שניים מאחיו]. היה ישמעאל מלגלג ואומר: "אל תהיו שוטים, אני הבכור, ואני נוטל שני חלקים!" (ותוספתא סוטה ו ג.)

כך, מאז קטנותו של יצחק, היה ישמעאל נוטר לו שנהא בליבו.

כאשר גדל יצחק, היה ישמעאל מתנכל לו ומנסה להכשילו ולהוציאו לתרבות רעה. ראתה שרה אמנו את ישמעאל כשהוא עובר על עבירות חמורות - עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. היא ראתה אותו צד חגבים כדרך הילדים המשחקים - ומקריב אותם לעבודה זרה! ולא עוד - אלא שניסה להרוג את יצחק, כביכול בדרך של משחק ושעשוע. אמר ישמעאל ליצחק: הבה נלך מעט לשדה, והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים, ומכוונם כלפי יצחק, ועושה עצמו כאילו משחק. (בראשית רבה נג יא)

כאשר ראתה זאת שרה, מיד פנתה אל אברהם ואמרה לו: "גֵּרַשׁ הָאֵמָה הַזֹּאת וְאֵת בְּנָהּ, כִּי לֹא יִירֶשׁ בֶּן הָאֵמָה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עִם יִצְחָק!" (בראשית כא יז) ואכן ה' הסכים לדבריה של שרה, ואמר לאברהם: "כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַיךָ שָׂרָה, שְׁמַע בְּקוֹלָהּ, כִּי בִיִּצְחָק יִקְרָא לְךָ זָרְעוֹ!" - כל ההמשכיות שלך היא דווקא על ידי יצחק ולא על ידי ישמעאל.

מגרש אברהם את ישמעאל, ואכן יצחק הוא זה שממשיך את דרכו של אברהם. "וַיִּתֵּן אֲבֹרָהֶם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ - לְיִצְחָק" (בראשית כה ה) - נתן אברהם ליצחק את הירושה, את הבכורה, את הברכה [שיהיה בידו הכח לברך], ואת הקבורה - שיזכה להיקבר עימו במערת המכפלה. ואילו לישמעאל נתן אברהם רק מתנות.

ואולם - אברהם אינו מברך בפירוש את יצחק, ומדוע?

משל למלך שהיה לו פרדס, ומסר אותו בידי האריס שיטפח אותו ויטפל בעצים. והנה, ראה האריס, כי מתוך כל האילנות, ישנם שני אילנות הכרוכים ומחוברים זה בזה - האחד של סם חיים, והשני של סם המוות. חשב האריס בליבו: אם אשקה את האילן של סם החיים - הרי האילן של סם המוות שותה וגדל עימו, ואם אני נמנע מלהשקות את האילן של סם המוות - היאך יוכל האילן של סם החיים לחיות?! כך הפך בדעתו עד שאמר: הלוא אני אינני בעל הפרדס, אלא סך הכל אריס, והמלך הביא אותי לכאן לשנה אחת. אני את שלי עושה בטיפול שאר האילנות, והמלך יעשה בפרדסו מה שהוא רוצה!

כך אמר אברהם אבינו: אם אני מברך את יצחק - הלוא אף ישמעאל ירצה להתברך. ואם אין אני מברך את ישמעאל - היאך אברך את יצחק?! חזר ואמר: בשר ודם אני, היום כאן ומחר בקבר, כבר עשיתי את שלי - מכאן ואילך, מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו - יעשה!

כיון שנפטר אברהם אבינו, התגלה הקדוש ברוך הוא על יצחק וברכו! שנאמר (בראשית כה יא): "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אֲבֹרָהֶם, וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ". (מדרש תהלים א. בראשית רבה סא י)

יצחק - עולה תמימה

ישמעאל - היה מתרברב בפני יצחק ואומר לו: אני גדול ממך במצוות! שאותך מלו

בגיל שמונה ימים, כשהיית תינוק קטן ולא יכולת להתנגד, ואילו אני - בן שלש עשרה שנה הייתי כאשר מלו אותי, ויכולתי להתנגד ולא התנגדתי! אמר לו יצחק: באבר אחד אתה מנסה להתגרות בי?! הלא אם יאמר לי הקב"ה 'זבח עצמך לפני' - מוכן אני להיזבח בלב שלם! (סנהדרין פט ע"ב)

ואכן - יצחק אבינו, עמוד היראה ["פחד יצחק"], היה מוכן למסור את כל כולו לכבוד ה' יתברך! בן 37 שנים היה, כאשר ציוה הקב"ה את אביו אברהם להעלותו על גבי המזבח. כמובן, שיכול היה להתנגד, ואולם לא די שלא התנגד, אלא שהלך בשמחה ובחפץ לב להיעקד ולהישחט!

"וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו" - כשם שזה היה שמח להקריב, כך זה היה שמח להיות קורבן. אברהם שמח לעקוד, ויצחק שמח להיעקד. אברהם שמח לשחוט, ויצחק שמח להישחט! (פסיקתא רבתי מ מג)

אמנם בתחילה כאשר נודע ליצחק, כי אביו הולך להקריבו, נפל עליו פחד ויראה גדולה, מחמת שלא ראה את עצמו ראוי להיות קורבן על גבי המזבח, אולם הוא אמר: "אם בחר בי הקב"ה - הרי נפשי נתונה לו!". (תנחומא וירא כג)

וכשבא אביו לעוקדו על המזבח, אמר לו: אבא, קשור היטב את ידי ואת רגלי, מפני שהנפש חצופה היא, וכאשר אראה את הסכין - שמא אזדעזע ויפסל הקרבן. בבקשה ממך, קשור אותי היטב לבל ייעשה בי מום, ואפסל מלהיות קרבן!" (שם)

כאשר נעקד יצחק על גבי המזבח, זכה להגיע לדרגות גבוהות מאוד, ולראות דברים נעלים ונשגבים - "נפתח הרקיע, ויצחק נשא את עיניו וראה חדרי מרכבה [עניינים נסתרים בהנהגת ה']", והזדעזע". (תנחומא תולדות ב) "עיניו של אברהם מסתכלות בעיני יצחק, ועיני יצחק מסתכלות במלאכי מרום. יצחק ראה אותם, ואברהם לא ראה אותם". (תרגום יונתן בראשית כב ז)

כאשר הגיעה החרב על צווארו, פרחה נשמתו של יצחק. אולם כאשר השמיע הקב"ה את קולו ואמר "אל תשלח ידך אל הנער", חזרה נשמתו לגופו, ואביו התיירו ונעמד יצחק על רגליו, וידע שכך המתים עתידים לחיות. פתח ואמר: "ברוך אתה ה', מחיה המתים". (פרקי דרבי אליעזר לא, מדרש הגדול בראשית כב יב)

לאחר העקידה, שלח אברהם את יצחק ללמוד תורה בבית מדרשו של שם. משל לאשה שהתעשרה על ידי מלאכת הפלך [אריגה וטוויה], אמרה: הואיל ומן הפלך הזה התעשרתי, עוד אינו זו מידי לעולם!" כך אמר אברהם: כל מה שבא לידי - אך ורק משום שעסקתי בתורה ובמצוות, לפיכך איני רוצה שתזוז התורה מזרעי לעולם! (בראשית רבה נו) ואכן באו מלאכי מרום ולקחו את יצחק והובילוהו לבית מדרשו של שם, ונשאר שם שלוש שנים. (תרגום יונתן בראשית כב יט)

זכות זו של עקדת יצחק עומדת לבניו אחריו לדורות עולם. בכל שנה ביום ראש השנה - יום הדין, תוקעים כל ישראל בשופר [קרן של איל], וזכר העקידה [אילו של יצחק] עולה לפני הקב"ה. אף כאשר הלכו עם ישראל בגלות חורבן בית המקדש הראשון, הזכיר יצחק לפני הקב"ה זכות זו: פתח יצחק ואמר: רבונו של עולם, כשאמר לי אבא: "אַלֵּהִים יִרְאֶה לֹו הַשָּׁה לְעֹלָה בְּנִי" - לא עכבתי על דבריך, ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח, ופשטתי את צווארי תחת הסכין, ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני! (איכה רבתי פתיחתא

זיווגו של יצחק

מיד לאחר העקדה, כשהם עדיין בהר המוריה, הרהר אברהם בלבו: אילו היה יצחק מת בהר המוריה - הרי היה מת בלא בנים, לכן אין טוב הדבר שישאר כך ללא אשה ובנים. אלך ואשיא לו אשה מבנות ענר, אשכול וממרא. אמנם הן אינן מיוחסות לזרעו של שם, ומזרעו של כנען הן, אולם צדקניות הן, ומה איכפת לי מיוחסין שלהן! אמר לו הקב"ה: אין אתה צריך לכך, כעת נולדה בת זוגתו של יצחק, מבני משפחתך. (בר"ר נז)

ואכן כעבור שלוש שנים, פונה אברהם אל אליעזר עבדו, שילך לקחת ליצחק אשה מבנות משפחתו בפדן ארס. צייד אברהם את אליעזר בכל טוב - עשרה גמלים טעונים חפצים יקרי ערך ואבנים טובות ומרגליות, וכן נתן בידו את שטר המתנה שבו הוריש את כל אשר לו ליצחק, זאת כדי שישכימו משפחת הכלה לשלוח אותה אל יצחק.

ברך אברהם את אליעזר שה' יצליח את דרכו: "ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם... הוּא יִשְׁלַח מְלָאָכוֹ לְפָנֶיךָ, וְלִקְחֶתָּ אִשָּׁה לְבְנֵי מִשְׁסָם". בשעה שאמר לו אברהם כך, זימן הקב"ה לאליעזר שני מלאכים, האחד - להוציא את רבקה מהבית אל הברא, והשני - ללוות את אליעזר. והקדוש ברוך הוא היה מאיר לו את הדרך בזיקים ובברקים! כך הלך אליעזר בדרך - ונעשתה לו קפיצת הדרך - שהלך מרחק של 17 ימי הליכה - תוך שלוש שעות. (בראשית רבה נט י, ס. מעם לועזי בראשית ב תפב)

צדיקים - מלאכתם נעשית על ידי אחרים. בזכותו של יצחק, היתה לאליעזר סיעתא דשמיא מרובה בשליחותו - עוד באותו יום הגיע, וביום שלמחרת כבר הביא את רבקה אל יצחק! "באותה שעה שבא יצחק להתפלל מנחה - הגיע אליעזר אל רבקה, ובאותה שעה שבא יצחק להתפלל מנחה למחרת - באה רבקה אצלו!" (זוהר ח"א קלב ע"א)

"וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֵה [להתפלל] לְפָנֹת עָרֵב, וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה גַמְלִים בָּאִים. וַתִּשָּׂא רַבֵּקָה אֶת עֵינֶיהָ וַתֵּרָא אֶת יִצְחָק וַתִּפְּל מֵעַל הַגָּמֶל... וַתִּקַּח הַצְּעִיר וַתִּתְקַס. וַיְבָאָה יִצְחָק הָאֱהָלָה שָׂרָה אָמוֹ, וַיִּקַּח אֶת רַבֵּקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבָה, וַיִּנָּחַם יִצְחָק אַחֲרֵי אָמוֹ". (בראשית כד טז)

באותה שעה שראתה רבקה את יצחק, שהוא הדור ביותר - לבוש ומעוטף בציצית, ודמותו כמלאך אלוקים, ושטוח בתפילה. אמרה: ודאי אדם גדול הוא! (בראשית רבה ס יד. שוחר טוב צ יח)

גם יצחק ראה את צדקותה של רבקה. כאשר הכניס אותה אל האוהל - שרתה ברכה וקדושה באוהל. כיצד? כל זמן שהיתה אמו בחיים, היה ענן קשור על פתח האוהל, והדלתות פתוחות לרווחה, וברכה שרויה בעיסה, ונר שבת היה נשאר דולק מליל שבת ועד ליל שבת הבא. כאשר נפטרה שרה, פסקו הדברים הללו. עכשיו - כאשר נכנסה רבקה אל האוהל, חזרו שוב. (בראשית רבה ס טז)

באותו יום ששלח אברהם את אליעזר, הלך יצחק להחזיר לאביו את הגר. אמר: "אפשר שאהיה אני יושב עם אשתי, ויהיה אבי יושב לבדו! אלך ואחזיר לו את הגר, ואמציא לו קורת רוח!" (מדה"ג בראשית כב טב) הביא יצחק את הגר, ונהג בה תמיד בכבוד, ואפילו אחר מיתת אביו כיבד אותה ולא הוציאה מבית אביו. (בראשית רבתי עמוד קב)

פקידת רבקה

כ- 20 שנה היו יצחק ורבקה נשואים, וטרם נפקדו בפרי בטן. אמרו חז"ל: "מפני מה היו אבותינו עקרים? מפני שהקב"ה מתאוה לתפילתם של צדיקים!" (יבמות סד ע"א)

עד כה המתינו יצחק ורבקה, מפני שרבקה נישאה בגיל 3 שנים בלבד, ולא היתה ראויה להוליד עד גיל 13. לאחר מכן, המתינו 10 שנים נוספות אולי יזכו להיפקד, כפי הדין שצריך האדם להמתין לאשתו 10 שנים, ורק לאחר מכן יכול לקחת לו אשה אחרת. ואולם משעברו אף עשר השנים הללו ורבקה לא נפקדה, לא רצה יצחק לגרש את רבקה הצדקת, ואף לא רצה לקחת לו שפחה שתוליד לו בנים, כמו שעשה אברהם אביו, מפני שהוא נחשב כקרוב עולה תמימה, ואין הדבר ראוי בעבורו. לכן פנה להשתטח בתפילה על הר המוריה, ולבקש רחמים מאת ה' שיתן לו בנים מרבקה.

היה יצחק שטוח בפינה אחת, ורבקה שטוחה בפינה אחרת, ושניהם שופכים שיח לפני ה'. אמר יצחק: "רבונו של עולם, כל הבנים שאתה נותן לי - יהיו מן הצדקת הזו!" ואף היא התפללה ואמרה: "רבונו של עולם, כל הבנים שאתה עתיד לתת לי - יהיו מן הצדיק הזה!" (בראשית רבה סג ה)

התעברה רבקה, ואולם היה הריונה קשה מאוד. היתה הולכת לפתחיהן של נשים ואומרת להן: האם הגיע גם לכן הצער הזה בזמן שהייתן מעוברות?! אם כך הוא צער של ההריון - הלוואי שלא התעברתי! (בראשית רבה סג ו)

"וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקֶרְבָּה" - שהיו עולים ויורדים בתוך מעיה כגלי הים. זה אומר - אני אצא תחילה, וזה אומר - אני אצא תחילה. אמר עשו ליעקב: אם אין אתה מניח לי לצאת תחילה, הריני הורג את אימי ויוצא דרך הדופן! אמר יעקב: הרשע הזה שופך דמים הוא כבר מתחילתו, והניחו לצאת תחילה. (מדרש הגדול)

ועוד - בשעה שהיתה רבקה עומדת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות - היה יעקב רוצה לצאת, ובשעה שהיתה עוברת ליד בתי עבודת כוכבים - היה עשו רוצה לצאת. רבקה, אשר לא ידעה כי יש בבטנה תאומים, דאגה והצר לה על כך מאוד, והלכה לשיבת שם בן נח לשאול אותו לפשר הדבר. אמר לה: "שְׁנֵי גוֹיִם בְּבֶטֶןְךָ וְשְׁנֵי לְאָמִים מִמֶּעֶיֶךָ יִפְרְדוּ". (בראשית כה כג) ואכן, כאשר מלאו ימיה ללדת - והנה תאומים בבטנה - יעקב ועשו.

יצחק בגרר

יושבים יצחק ורבקה בחברון, והנה הביא עליהם הקב"ה נסיון - "וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ". רעב זה בא בשביל יצחק, שניסחו ה' אם יתלונן או לא, ועמד בנסיון ולא התלונן. (מדרש אגדה)

רצה יצחק לרדת למצרים, כדרך שעשה אביו, ואולם אמר לו ה': "גור בארץ הזאת" - אתה עולה תמימה, והעולה - אם יוצאת היא לחוץ, היא נפסלת. אף אתה - אם יצאת לחוץ לארץ, נפסלת. (בראשית רבה סד ו)

לכן הלך יצחק לגור בארץ גרר. התחילו אנשי המקום לשאול על רבקה, מה עשה? למד מאביו ואמר: "אחותי היא". ואולם הפעם, למרות שאמר יצחק כך, פחד אבימלך לקחת אותה, הוא זכר היטב את העונשים הקשים שבאו עליו בעקבות לקיחת שרה, למרות שגם עליה אמר אברהם שהיא אחותו.

לאחר תקופה ארוכה שישב יצחק בגרר, נודע לאבימלך כי חששו התאמת, ואכן רבקה היא אשת יצחק. מה עשה? הלביש את יצחק ורבקה בבגדי מלכות, הרכיב אותם על סוסים יפים, סיבב אותם בעיר כולה, והכריז בקול גדול ואמר: "כל מי שיעיז לפגוע באנשים יקרים אלו - מות יומת!"

המשיך יצחק לגור בגרר, "וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַחֵיט, וַיִּמְצָא בְשָׁנָה הַהִיא מָאָה שְׁעָרִים, וַיְבָרְכֵהוּ ה' וַיִּגְדַּל הָאִישׁ, וַיִּלְוֶה הָלוֹד וַיִּגְדַּל, עַד כִּי גָדַל מְאֹד". (בראשית כו יב)

למרות שזרע יצחק באזור הנגב, שזהו אזור צחיח ולא משובת, וכן זרע בשנה צחיחה של רעבון - בכל זאת היתה לו ברכה מיוחדת ביבול: גדלה לו תבואה פי מאה ממה שהיתה השדה יכולה להצמיח באופן רגיל. ומדוע מדד יצחק את התבואה, הלוא "אין הברכה שרויה אלא בדבר הסמוי מן העין"? - מפני שרצה לעשר את התבואה. (בראשית רבה סד ה')

הלך יצחק וגדל והתעשר, והיתה לו ברכה בכל מעשי ידיו, עד שהיה גדול ועשיר יותר מן המלך בעצמו! והיו תושבי המקום אומרים: "זבל פרדותיו של יצחק - ולא כספו וזהבו של אבימלך!" ומדוע? מפני שהיו לוקחים מן הזבל של הפרדות של יצחק לזבל בו את אדמותיהם, ומכך היתה אדמתם מתברכת מאוד, וברכה זו היתה מרובה יותר ממה שהרויחו אצל המלך. (בראשית רבה סד ז. הרא"ם)

ומדוע זכה יצחק לברכה כה גדולה? אמרו חז"ל: אין הקב"ה מעלה את האדם לגדולה עד שבוחן ובודק אותו תחילה, וכיון שהוא עומד בנסיונו, הוא מעלה אותו לגדולה! וכך היה ביצחק - שניסהו הקב"ה ועמד בנסיונו ולא הרהר אחר מידותיו של הקב"ה, ולכך ברכהו ה'. (תנחומא קדום בהעלותך יג)

כאשר רואה אבימלך את עושרו וגדולתו של יצחק, פונה הוא אליו ואומר לו: "לָךְ מֵעַמְּנֹנִי, כִּי עֲצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד!" - יש לך כעת צאן ובקר ונכסים יותר ממני, וזהו בזיון בעבור המלך! ניסה אבימלך אף לרמוז ליצחק שכל העושר שלו - הוא בזכותו. אמר לו: הלוא כאשר באת לכאן היה לך עדר אחד, ועכשיו יש לך עדרים רבים. ואם כן ודאי שכל מה שגדלת ועצמת, הכל מאתנו - "עֲצַמְתָּ - מִמֶּנּוּ!" (בראשית רבה סד ז)

שומע זאת יצחק, ועוזב מיד את המקום - אל "נחל גרר", רחוק מן העיר.

באזור גרר - היו בארות מים אשר חפרו עבדי אברהם בהיותו בגרר, ואנשי המקום שתמו אותם בטענה שעלול לבוא נזק בגללם, שמא יבואו אויבים וימצאו די מים, וכך יוכלו להתעכב במקום ולהילחם בהם. כעת - "וַיֵּשֶׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר אֶת בְּאֵרֵת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בְיַמֵּי אַבְרָהָם... וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת פְּשָׁמוֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אָבִיו".

בוא וראה: אדם קונה לו בית וקורא לו שם, כאשר עומד בנו ומחדש ומשפץ מעט את הבית - הוא כבר קורא לו שם אחר. אבל יצחק אבינו אינו כן, אלא כל הבארות שחפר אברהם אבינו וקרא להן שם, אף על פי שעמדו פלשתים וסתמום, ויצחק חזר וחפרן שוב, לא חידש להן שם חדש, אלא קרא להן באותן שמות שקרא להן אביו. ולמה? מפני ענוותנותו, ומפני שנהג כבוד באביו. ומהו השכר שנטל על כך? - שכל האבות, השתנו שמותם: אברהם - מתחילה נקרא "אברם" ולבסוף "אברהם", יעקב - מתחילה שמו "יעקב" ולבסוף נקרא "ישראל". אבל יצחק - מתחילה, עוד לפני שנולד, קרא לו הקב"ה "יצחק", ולא השתנה שמו לדורות! (מדרש הגדול תולדות כו)

כאשר יצא יצחק מגרר, חשו בני המקום בחסרונו. הברכה שהיתה מצויה בזכותו - נעלמה: לפתע התייבשו הנהרות, והאילנות לא הוציאו פירות. והרגישו שמפני שגירשו את יצחק קרה להם כל זה. (תרגום יונתן בראשית כו כז)

החליט אבימלך ללכת בכבודו ובעצמו אל יצחק, כדי לכרות עימו ברית שלום. פונה

אבימלך אל יצחק ואומר לו: "רְאוּ רְאִינוּ כִּי הִיָּה ה' עִמָּךְ, וְנֹאמְרָם... נִכְרְתָהּ בְּרִית עִמָּךְ". הוא אף מזכיר לו את הטובה אשר עשו עימו: "כִּפְאֶשֶׁר לֹא נִגְעַנְוָךְ, וְכִפְאֶשֶׁר עָשִׂינוּ עִמָּךְ רַק טוֹב, וְנִשְׁלַחְךָ בְּשָׁלוֹם".

משל לאריה שנתחבה לו עצם בגרונו, ולא ידע כיצד להוציאה. ביקש מן החיות ביער שיוציאו אותה, אך שום חיה לא יכלה לעשות זאת. והנה, בא התרנגול שצווארו ארוך ואמר לאריה: תן לי שכרי, ואני אוציאה! הסכים לכך האריה. הכניס התרנגול את צווארו והוציא את העצם, אמר לאריה: תן לי שכרי. אמר לו האריה: לא די לך בכך שנכנסת לתוך לועי ויצאת בשלום?! הלוא זה השכר הגדול ביותר, לך ותתפאר בו לפני חבריך!...

כך אבימלך - מתפאר ומשתבח בפני יצחק - "כִּפְאֶשֶׁר לֹא נִגְעַנְוָךְ" - די לך שלא עשינו לך נזק. ואולם אפילו "טובה גדולה" זו, לא היתה מושלמת: שכאשר שלחו אותו מארצם, הכינו לו אורבים בדרך להורגו - אך הקב"ה הצילו מהם! (בראשית רבה סד י. מדרש הבאור)

כרת יצחק ברית עם אבימלך, וקרא שם המקום "באר שבע" על שם השבועה.

זקנותו של יצחק

"וַיְהִי כִּי זָקַן יִצְחָק, וַתִּכְהֶינּוּ עֵינָיו מִרְאֵת". (בראשית כז א) מספר סיבות היו לכך שכהו עיניו של יצחק.

← עד ימיו של יצחק, לא היו יסורים בעולם. בא יצחק ואמר: רבונו של עולם, אדם מת בלא יסורים, מידת הדין מתוחה כנגדו בעולם הבא. אבל אם אתה מביא עליו יסורים, אין מידת הדין מתוחה כנגדו. אמר לו הקב"ה: דבר טוב בקשת, וממך אני מתחיל! לכן - "וַיְהִי כִּי זָקַן יִצְחָק, וַתִּכְהֶינּוּ עֵינָיו מִרְאֵת". (בראשית רבה סה ט)

← בשעה שעקד אברהם את יצחק בנו על גבי המזבח, נשא יצחק את עיניו במרום, והביט בזיו השכינה. ומכח אותה ראייה - כהו עיניו. משל למלך שהיה מטייל בפתח ארמונו, ולפתע ראה את בן אהובו שמציץ עליו מבעד לחלון. מעשה זה - אין הוא ראוי לכבוד המלכות. אמר המלך: אם אהרוג אותו, הריני מצער את אוהבי, ואם אניח אותו - הרי זה בזיון למלכות. אלא, הריני גוזר שיסתמו את החלונות שדרכם הציץ. כך - כאשר הביט יצחק בזיו השכינה, אמר הקב"ה: הלוא אני אמרתי "כי לא יראני האדם - וחיי", ואולם אם אהרוג אותו, הריני מצער את אברהם אוהבי, אלא גוזר אני שיכהו עיניו. וכיון שהזקין - כהו עיניו. (בראשית רבה סה י)

← בשעה שעקד אברהם את יצחק, בכו מלאכי השרת, ונשרו דמעות עיניהם לתוך עיניו של יצחק, ועשו רושם בתוך עיניו. כיון שהזקין - כהו עיניו. (בראשית רבה סה י)

← אמר רבי אלעזר: כהו עיניו, כדי שיימנע מלראות ברעתו של בנו הרשע עשו. שאמר הקב"ה: אם יהיה יצחק יוצא לשוק, יהיו הבריות מצביעים עליו ואומרים, 'זהו אביו של הרשע הזה!'; לכך אני מכהה את עיניו, וכך הוא יושב בתוך ביתו. (בראשית רבה סה י)

← עשו הרשע נשא נשים רשעיות, והיו מקטירות לעבודה זרה, והיה העשן עולה, וכהו עיניו של יצחק. (פסיקתא רבתי יב טז. מדרש אבכיר מובא בילקוט כאן רמז קיז)

← אמר רבי חנינא: "רבות עשית אתה ה' אלהי, נפלאותיך ומחשבותיך - אלינו..." (תהלים מ

ו) - כל הפעולות והמחשבות שפעלת - הכל אלינו, בשבילנו! למה כהו עיניו של יצחק? כדי שיבוא יעקב ויטול את הברכות! (בראשית רבה סה ט)

ברכת בניו

טרם פטירתו, רוצה יצחק אבינו לברך את בניו. אולם, שני בנים לו - יעקב ועשו, למי מהם ינתנו הברכות? חשב יצחק, כי מן הדין הוא שינתנו הברכות לעשו, שהרי בכור הוא. אולם הסתיר ממנו הקב"ה שעשו יצא לתרבות רעה, ושמכר את הבכורה ליעקב.

כפי שאומר המדרש: בשעה שבא יצחק לברך את עשו, לא היה יודע שיצא לתרבות רעה, שהיה עשו בא ושואל את אביו: אבא, היאך מעשרים את המים? היאך מעשרים את המלח? והיה יצחק אומר: אם מים ומלח הוא רוצה לעשר - בודאי נותן הוא את שאר המעשרות ומדקדק בכל המצוות! לכן נאמר: "וַיֵּאָהֵב יַצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בְּפִיו" - שהיה צד ומרמה את אביו בדברי פיו. (פסיקתא דרב כהנא לב סח. רש"י בראשית כה כח)

עוד אמרו חז"ל: היה שואל יצחק את עשו, 'בני היכן היית היום הזה?' והוא משקר ואומר לו: "בבית התלמוד! הלוא כך היא ההלכה בנושא פלוני? לא כך איסורו? לא כך היתרו?", וכך היה עשו מתפלפל עם אביו בדברי הלכה מידיעותיו הקדומות, ומתוך דברים אלו היה צדו ומרמה אותו בפיו, על כן אהבו. ורוח הקודש צווחת ואומרת: "כי יחַן קולו אֵל תֵּאָמֵן בוּ, כִּי שָׁבַע תּוֹעֵבוֹת בְּלִבּוֹ!" (משלי כו כה). (תנחומא תולדות ח)

ואולם יש מבארים, כי באמת אהבה זו של יצחק לעשו, היתה רק מן השפה ולחוץ, כדי לקרבו, שמתוך כך אולי יחזור למוטב. כפי שאומר המדרש: "ויאהב יצחק את עשו" - וכי לא היה יודע יצחק אבינו במעשי עשו שהם כעורים? והרי הכתוב אומר "משנאיד ה' אשנא", ומפני מה אהבו?! אלא שהיה אוהבו בפניו בלבד, כדי לקרבו ולמושכו. והנהגה טובה ונכונה נהג יצחק! שהרי קל וחומר - אם כשהוא אוהבו, היו מעשיו מקולקלים, אילו שנא וריחק אותו, על אחת כמה וכמה! ואמרו רבותינו (סוטה מז ע"א): "לעולם תהא שמאל דוחה, וימין מקרבת". (מדרש הגדול)

אולם רבקה אמנו - ידעה כי עשו הרשע אינו ראוי כלל לקבל את הברכות, ולכן דרשה מיעקב שיכנס הוא אל אביו במקום עשו, כדי לקבל את הברכות. (בר"ר סה ו)

בי"ד בניסן, ערב פסח, קורא יצחק אל עשו ומבקש ממנו להכין לו שני גדיים לסעודת ליל פסח, אחד כנגד קרבן פסח, ואחד כנגד קרבן חגיגה, כדי לברכו - "וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנוֹ הַגְּדֹל, וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי... וְאַבְרָכְכָּה לְפָנָי ה' לְפָנָי מוֹתִי". (בראשית כז)

למרות שיצחק רוצה לברך את עשו, אין הוא נותן אמון מלא ב"צדקותו" של עשו, ולכן הוא אומר לו: "שָׂא נָא כְּלִידְךָ וְקִשְׁתְּךָ" - קח את כלי הזין שלך, ותלך לצוד לי ציד מן ההפקר, שלא תאכילני גזלות וחמסים! וכמו כן - השחז היטב את סכינך, שלא תאכילני נבלות וטרפות! (בראשית רבה סה יג)

"ויקרא את עשו בנו הגדול" - אמר רבי אלעזר: משל למדינה שרצתה לשלוח משלחת חשובה אל המלך. היתה שם אשה אחת, והיה לה בן ננס, והיא היתה מחשיבה אותו מאוד. באה ואמרה: בני הוא כה מיוחד, גבוה, גיבור חיל משכמו ומעלה, האם אין אתם מצרפים אותו אל המשלחת?! אמרו לה: אם בעיניך - גבוה וגיבור חיל הוא, הרי שבעינינו הוא ננס שבננסים! כך עשו - אביו קורא אותו "גדול" [ויקרא את עשו בנו הגדול], אימו קוראת אותו "גדול" [ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול], אמר להם הקדוש

ברוך הוא: אם בעיניכם הוא גדול, בעיני הוא קטן - "הנה קטן נתתיך בגוים, בְּזוּי אֶתְּהָ מָאֹד!" (ועבדיה א ב). (בראשית רבה סה)

פונה רבקה אל יעקב ואומרת לו: "וְעַתָּה בְּנִי, שְׁמַע בְּקוֹלִי לְאֲשֶׁר אֲנִי מְצוּהָ אֶתְּךָ. לֵךְ נָא אֶל הַצֹּאן, וְקַח לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְדֵי עִזִּים טוֹבִים, וְאֶעֱשֶׂה אִתָּם מִטְעָמִים לְאֶבֶיךָ פֶּאֶשֶׁר אֲהַב. וְהִבֵּאתָ לְאֶבֶיךָ וְאָכַל, בְּעֶבֶר אֲשֶׁר יְבָרְכְךָ לְפָנַי מוֹתוֹ". (בראשית כז ח-ז)

ואולם יעקב חשש מאוד לעשות זאת. יעקב - עמוד האמת, "תִּתֵּן אֶמֶת לְיַעֲקֹב", כיצד יוכל לעשות מעשה כזה, שנראה כ"מרמה"! חושש הוא כי בכך יביא עליו חלילה קללה ולא ברכה. אך רבקה יודעת את האמת, כי הברכות מיועדות מן השמים ליעקב, ולכן היא עומדת בשלה, ואף מבטיחה ואומרת לו: "עֲלֵי קִלְלָתְךָ בְּנִי, אֲדָ שְׁמַע בְּקוֹלִי וְלֹד קַח לִי!"

הולך יעקב ועושה כמצות אימו, והדבר קשה עליו ביותר! "וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ" - וי, וי, וי! אנוס, כפוף, ובורח! (בראשית רבה סה טו)

יעקב מעלה בפני אימו את החשש: "הֵן עָשׂוּ אֶחָי אִישׁ שְׁעִיר, וְאֲנֹכִי אִישׁ חֶלֶק, אִוִּילִי מִשְׁנֵי אָבִי, וְהֵייתִי בְּעֵינָיו כְּמִתְעַתֵּעַ!" ואולם רבקה מוצאת פתרון גם לכך. היא לוקחת עורות גדי עיזים, ומלבישה אותם על ידיו של יעקב ועל צווארו, כדי שייראה שער.

כמו כן, היא מלבישה ליעקב את "בגדי החמודות" של עשו. היו אלו בגדים מיוחדים, שעיימם היה עשו משמש את אביו, ועיימם אף היה יוצא לצוד ציד, ובזכותם היה מנצח וגובר על אויביו. ומאין היו לו בגדים מיוחדים אלו? היו אלו למעשה הבגדים שעשה הקב"ה בכבודו ובעצמו לאדם הראשון ולאשתו! [שנאמר (בראשית ג כא): "וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כִּתְנוֹת עוֹר וַיְלַבֵּשֵׁם"]. בגדים מיוחדים אלו, מסרם אדם הראשון לחנוך, חנוך מסרם למתושלח, ומתושלח - לנח. כאשר יצאו נח ומשפחתו מן התיבה, לקחם חם בן נח, והוריש אותם לנמרוד, שהיה מבני בניו. ובשעה שהיה נמרוד לובש אותם, היה מצליח בצידו, וכל בהמה חיה ועוף שרוצה לצוד היו נופלים לפניו בקלות. חמד אותם עשו בליבו, הרג את נמרוד ולקחם ממנו. והיה עשו מפקיד את בגדים אלו בידיה של אימו, ולא בידי נשיו, כיון שהיה חושד בהן שיגנבו אותם. ומאת ה', באותו יום השאיר עשו את הבגדים ולא לקחם עימו. (ספר הישר. פרקי דרבי אליעזר כד. עיין פסחים נד ורש"י שם)

נותנת רבקה בידי יעקב את המטעמים ואת הלחם אשר עשתה, ומלווה אותו עד הפתח. אמרה לו: עד כאן הייתי חייבת לעשות ולהשתדל למענך, מכאן ואילך - בוראך יעזור לך!

בשעה שניגש יעקב אל יצחק אביו, היה שרוי בצרה גדולה, ופחד מאביו שמא יתברר לו הדבר. התפלל לה' ואמר: "אֵל ה' בְּצַרְתָּה לִּי... ה' הַצִּילָה נַפְשִׁי מִשְׁפַּת שֶׁקֶר, מִלְשׁוֹן רְמִיָּה!" (וזהר ח"א קמג ע"א) ואכן השתדל יעקב להיזהר בדיבורו, ואמר: "אֲנֹכִי. עָשׂוּ בְּכַרְךָ" - אנכי הוא המביא לך. ועשו הוא בכורך. (רש"י)

כאשר אמר יצחק ליעקב: "נִשֶׂה נָא וְאֶמְשֶׁךְ בְּנִי", הזיע יעקב מרוב פחד, והיה לבו רפה כמו שעוה. זימן לו הקדוש ברוך הוא שני מלאכי השרת, אחד מימינו ואחד משמאלו, והיו אווזים אותו במרפקו כדי שלא יפול.

כך סובב הקב"ה שינתנו הברכות ליעקב ולא לעשו, וכאשר נודע לעשו על כך, צעק צעקה גדולה ומרה ואמר: לא לחינם נקרא שמו "יעקב" שהרי - "וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פַעֲמִים! "

את בְּכַרְתִּי לְקַח, וְהִנֵּה עִתָּה לְקַח בְּרַכְתִּי!". וכשמוע יצחק שיעקב קיבל את הבכורה מאת עשו, הבין כי הברכות אכן מגיעות ליעקב בצדק וביושר, כי הרי הוא באמת הבכור, ולכן אין הוא חוזר בו מן הברכות שברך, אלא אדרבה - הוא "חותם" עליהן ומאשרן ואומר: "גַּם בְּרוּךְ יְהִי!". (בראשית רבה טז)

פטירתו וזכותו לדורות

"וַיְהִי יָמֵי יַצְחָק מֵאֵת שְׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה: וַיָּגֹעַ יַצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל עַמּוּי וְקָו וַיִּשְׁבַּע יָמִים, וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֶשָׂו וַיַּעֲקֹב בְּנָיו". (בראשית לה כח)

נקבר יצחק אבינו במערת המכפלה, כשהוא "זקן ושבע ימים" - שזכה יצחק לראות קודם פטירתו את חלקו בגן עדן. (מדרש הגדול)

אמר רבי שמואל בר נחמני: לעתיד לבא יאמר הקב"ה לאברהם: "בניך חטאו ליני" יאמר אברהם: "רבונו של עולם, ימחו על קדושת שמך!" יאמר הקב"ה, אלך אל יעקב, שהיה לו צער גידול בנים, אולי הוא ילמד עליהם רחמים. יאמר הקב"ה ליעקב: "בניך חטאו ליני", יענה יעקב ויאמר: "רבונו של עולם, ימחו על קדושת שמך!" ילך הקב"ה ליצחק ויאמר לו: "בניך חטאו ליני" יאמר לפניו: "רבונו של עולם, אתה אומר לי שבני חטאו, וכי לא בניך הם?! הלא בשעה שנגלית אליהם בהר סיני, והם הקדימו 'נעשה' ל'נשמע' - קראת להם 'בני בכורי', עכשיו אתה אומר לי בני ולא בניך?! ועוד הלא כמה הם שנותיו של אדם? - שבעים שנה. הורד מהם עשרים שנה ראשונות, שהרי אין אתה מעניש עד גיל עשרים, נותרו חמישים. הורד מתוכם מחצית, שמחצית מן הזמן הם הלילות שאדם עייף וישן ואין זמן וכח לעשיית עבירות, נותרו 25 שנה. הורד מהם מחצית נוספת, שבה הם עסוקים בתפילות ובאכילה וביתר צרכיהם, ואז אינם חוטאים, נשארו שתים עשרה וחצי שנים. אם אתה מוכן לסבול את כל השנים הללו - מוטב, ואם לא - חצי עלי וחצי עליך. ואם תאמר שכולם עלי, הלא הקרבתי את נפשי לפניך!". וכששומעים ישראל את בקשת הרחמים שמבקש עליהם יצחק, אומרים ליצחק: "כִּי אַתָּה אֲבִינּוּ! כִּי אֲבָרְהָם לֹא יָדָעְנוּ, וַיִּשְׁרָאֵל [יעקב אבינו] לֹא יִכְרְנוּ" אומר להם יצחק: עד שאתם משבחים אותי, שבחו את הקב"ה. מיד נושאים ישראל את עיניהם למרום ואומרים: "אַתָּה ה' אֲבִינוּ גֹאֲלֵנוּ, מֵעוֹלָם שְׁמַד!" (ישעיה סג טז) (שבת פט ע"ב)

✻ יעקב אבינו ✻

יעקב בחיר האבות

יעקב אבינו - בחיר האבות הוא. (מדרש שכל טוב בראשית לג)

אמר רבי אבא: עד שלשה דורות לא פסקה זוהמה מאבותינו - אברהם הוליד גם את ישמעאל, יצחק הוליד גם את עשו, אולם אצל יעקב פסקה הזוהמה, וזכה להוליד י"ב שבטים שכולם קדושי עליון, ולא היה בהם שום דופי. (שבת קמו ע"א)

"יעקב - כולו קדושה" (שוחר טוב פא) "מיום שנברא אדם הראשון, לא היה גוף קדוש כגופו של יעקב, ותואר פניו של יעקב - מעין תואר פניו של אדם הראשון". (זוהר ח"ב קיא. בבא מציעא פד ע"א)

יעקב אבינו - עמוד התורה. אין לך אדם שהתייגע בתורה כיעקב אבינו. יוצא מבית מדרשו של שם, והולך לבית מדרשו של אברהם. (תנחומא ב וישלח ט) ובכל מקום שהיה יעקב - יושב ועוסק בתורה! (בראשית רבה צה ג) ארבע עשרה שנה שהיה יעקב בישיבת שם ועבר, בדרכו לחרו, לא טעם טעם שינה אלא היה יושב והוגה בתורה! (רש"י בראשית כח יא)

יעקב ועשו

"הלכה בידוע - שעשו שונא ליעקב!" (ספרי בהעלותך טט) רבי ברכיה אמר: "שלא תאמר - משנולד יעקב ויצא ממעי אמו, הזדווג לו עשו והתחיל להתנכל לו, אלא עוד כשהוא בתוך מעי אמו - מלחמתו נטושה נגדו!" (בראשית רבה סג ו)

"וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים, וַיְהִי עֲשׂוֹ אִישׁ יָדַע צִיד אִישׁ שֶׁדָּה, וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֲהָלִים". (בראשית כה כז) - שניהם הלכו לבית הספר, ולא היה אדם מבדיל בין זה לזה, במשך חמש עשרה שנה. אמר רבי לוי: למה היו דומים? להדס ולעצמוני [מין קוף], כל זמן שהם קטנים, אין אדם מבדיל ביניהם, אך כאשר הם גדלים - זה מראה את קוציו, וזה מדיף את ריחו הטוב. כך יעקב ועשו, כל זמן שהיו קטנים, לא היה אדם מבדיל ביניהם, גדלו - ויהי עשו איש יודע ציד, ויעקב איש תם יושב אהלים!" (תנחומא כי תצא ד)

שנאתו של עשו ליעקב גדלה ביותר כאשר מסר יצחק אביהם את ברכתו ליעקב ולא לו. שנאמר (בראשית כז מא): "וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ בְּלִבּוֹ, יִקְרְבוּ יָמֵי אָבֶל אֲבִי, וְאַהֲרֹגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי" מה עשה עשו? הלך לו אל ישמעאל דודו, אמר לו: "אין זו דרך ארץ שאהרוג אני את אבא יצחק, אלא אתה תהרוג אותנו, ואני אהרוג את יעקב, ואחר כך אני ואתה נירש את העולם כולו!". כך היה עשו אומר בפיו, אבל בלבו היה חושב: לאחר שיהרוג ישמעאל את אבא ואני את יעקב, אני בא אל ישמעאל ואומר לו: "למה הרגת את אבא שלי?" ואז אני הורג את ישמעאל, ואני יורש את כל העולם כולו לעצמי! (אגדת בראשית ב)

מכירת הבכורה

אותו יום שנפטר אברהם אבינו, היה יעקב מבשל עדשים, להביא לאביו ולנחמו. ואילו עשו - באותו יום ממש, היה נמצא בשדה, ועבר על חמש עבירות חמורות. כאשר חזר עשו מן השדה כשהוא עיף ורעב, נכנס וראה את יעקב שהוא עומד ומבשל, ועיניו מתעשנות מן הבישול, אמר לו: כל האנשים בעולם אוכלים מכל דבר שנמצא, דגים ושקצים ורמשים וכל הבא ליד, ואתה כה טורח ומתייגע כדי לבשל קערה של עדשים?! אמר לו יעקב: "ואם אנו עושים כמוהם ואוכלים מאכלים אסורים, היאך נגיע לעולם הבא, לאותו יום שבו משלם הקב"ה שכר טוב לצדיקים, ונפסיד את שכרנו?!" לגלג לו עשו: "וכי יש עולם הבא? וכי יש תחיית המתים?!" אמר לו יעקב: "אם אין עולם הבא, ואין תחיית המתים, לשם מה צריך אתה את הבכורה?! מכור לי אותה!" (מדרש הגדול בראשית כה לא)

ומדוע כה היה חפץ יעקב לקנות את הבכורה? כי כל עוד שלא הוקם המשכן, היו הבכורות מקריבים קרבנות. אמר יעקב: "היתכן שהרשע הזה עשו, יהיה עומד ומקריב קרבנות לה?!" לפיכך נתן נפשו על הבכורה, והשתוקק מאוד ליזכות בה, אך לעומתו עשו שנא את הבכורה מתחילה, והיה מחכה ליעקב שיקחה ממנו אפילו בלי כסף! (זבחים קיב ע"ב. בראשית רבה סג. במדבר רבה ד ת. זוהר ח"א קלט ע"א)

הסכים עשו למכור את הבכורה, בתנאי שיתן לו יעקב את נזיד העדשים שבישל. הוא פנה אליו ואמר לו: "הֲלֹעִיטְנִי נָא מִן הָאֲדָם הָאֲדָם הַזֶּה, כִּי עֲנִי אֲנִי" - עשו הרשע פער את פיו כמו גמל, ואמר ליעקב: "אני פותח את פי, ואתה שופך את התבשיל לתוך גרוני!" (בראשית רבה סג יב)

דרש עשו תמורת הבכורה, שיעקב יתן לו זהב אדום יקר. שילם לו יעקב ככל אשר דרש, ואף האכילו והשקהו כדי שימכור לו בעין טובה. ואכן עשו מכר לו את הבכורה בלב שלם, וגם לאחר שהשביע את רעבונו והתיישב יותר בדעתו, לא התחרט על

המכירה, אלא בז לבכורה, כמו שכתוב: "וַיֵּאכַל וַיִּשֶׁתּוּ וַיִּקְסוּ וַיִּלְדוּ, וַיִּבְזוּ עֲשׂוּ אֶת הַבְּכוֹרָה".
 (לקח טוב בראשית כה לד)

יעקב ועשו - היו ראויים יחד להעמיד את עם ישראל: עשו היה ראוי להעמיד מלכים, ויעקב - כהנים. אך כאשר מכר עשו את הבכורה, הפסיד את חלקו הרוחני, וקיבל זאת יעקב. ועל עשו נאמר: "לֹא חָפַץ בְּבְרָכָה, וַתִּרְחַק מִמֶּנּוּ". (מדרש שיר השירים עמוד יח. בראשית רבה ט)

זיווגו של יעקב

"וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ, וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ: לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן, קוּם לְךָ פָּדְנָה אָרָם... וְקַח לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לְבִן אָחִי אֱמֶדָּה". (בראשית כח א)

בשעה שאמר זאת יצחק ליעקב, עדיין לא היו ללבן בנות, אולם מפני שיצאו מפיו של הצדיק המילים "מבנות לבן", מיד התעברה אשת לבן, וילדה לסוף השנה שתי בנות תאומות - רחל ולאה. וכיון שידע יעקב אבינו על כך, לא הלך מיד אל פדן ארם, אלא הלך לבית המדרש של שם ועבר ללמוד תורה, ושהה שם ארבע עשרה שנה, עד שתגדלנה הבנות ותהיינה ראויות להביא ילדים. (בראשית רבתי לה יט)

כשהיה יעקב בדרך לבית לבן, רצה עשו אחיו להורגו, ושלח את אליפז בנו לרדוף אחריו. אמר לו יעקב: אנה ממך אל תהרגני. אמר לו אליפז: ומה אעשה לציוויו של אבא? אמר לו יעקב: קח ממני את כל רכושי, והרי "עני - נחשב כמת". ואכן לקח ממנו אליפז את כל ממונו, ואפילו את בגדיו הסיר מעליו, וכך לא היה ליעקב אפילו בגד ללבוש. נכנס יעקב אל הנהר הסמוך, וידיו פרושות השמימה בתפילה. מיד זימן ה' פרש רוכב על סוס, נכנס לנהר וטבע. פשט יעקב את בגדי הפרש מעליו, כיבסם בנהר ולבשם ורכב על סוסו בדרכו ללבן. (מדרש אגדה בראשית כח כ. ספר הישר)

אצל לבן

בבואו לחרו, הגיע יעקב אל באר המים, וראה שם את רועי הצאן יושבים סביב הבאר, והם אינם מצליחים להסיר את האבן שעל פי הבאר מחמת כובדה. בעודו משוחח עימם, הגיעה אל הבאר אף רחל בתו של לבן, כשהיא רועה את צאנו של אביה. ניגש יעקב והסיר את האבן בקלות רבה בידו האחת, כמו שמסירים פקק מפני הבקבוק! ועלו המים לפניו, והשקה את צאן לבן אחי אימו, ומאז היתה באר המים שוטפת ושופעת מים במשך עשרים שנה! וכשראה שהמים עולים לפניו, אז ידע שמכאן יזדמן לו זיווגו. (תרגום יונתן בראשית כט י. זוהר ח"א קנב ע"א)

אמר יעקב לרחל: תנשאי לי? אמרה לו: כן, אלא שאבא שלי רמאי הוא, ולא תוכל להסתדר איתו. אמר לה: אל דאגה, אחיו אני ברמאות, יודע אני כמוהו לרמות. אמרה לו: האם מותר לצדיק להתנהג ברמאות? אמר לה: כן, "עם עיקש - תתפתל!" אמר לה, במה יכול הוא לרמות אותי? אמרה לו: יש לי אחות גדולה ממני ושמה לאה, ולא ישיא אותי לפניו. מה עשה יעקב? מסר לרחל סימנים, כדי שבליל החתונה יכיר בה שהיא רחל. (מגילה יג ע"ב)

פנה יעקב ללבן ואמר לו: "אֶעֱבֹדְךָ שְׁבַע שָׁנִים, בְּרַחַל בְּתֵדָה הַקְּטָנָה". אמר יעקב ללבן: יודע אני שאנשי המקום רמאים הם, ולכן אני מברר היטב על עסקי עימד. "ברחל" - ולא בלאה. "בתך" - שלא תביא לי אשה אחרת מן השוק ששמה רחל, "הקטנה" - שלא תחליף את שמות בנותיך זו בזו, וללאה תקרא רחל, ולרחל תקרא לאה. (בראשית רבה ע יז)

לאחר שעבד יעקב שבע שנים, מה עשה לבן? אסף את כל אנשי מקומו ואמר להם: "יודעים אתם שעד עכשיו היינו דחוקים למים, וכאשר הגיע הצדיק הזה לכאן, נתברכו המים". אמרו לו: "ומה נוכל לעשות עכשיו?" אמר להם: "אם תעזרו לי, אני ארמה אותו ואתן לו את לאה, ומכיון שהוא אוהב מאוד את רחל, הוא יעבוד כאן עוד שבע שנים, וכך נרוויח שנמשיך להתברך בזכותו". אמרו לו: "הטוב בעיניך - עשה!" אמר להם: "חושש אני שאחד מכם יגלה את כוונתי ליעקב, וכך כל התוכנית שלי תתקלקל, לכן אני דורש שתנתנו לי משכונות, שיהיו מופקדים בידי עד אחר החתונה, כדי שאף אחד מכם לא יפרסם את הדבר". הסכימו ונתנו לו משכונות, אך לבן ברמאותו לקח את המשכונות וקנה בהם בשר, יין ושמן, וכל צורכי סעודת החתונה. ערך לבן משהתה גדול, וכל אנשי המקום היו שרים ושמחים ורוקדים לכבוד החתן והכלה. אמר להם יעקב: "מדוע אתם כל כך גומלים עימי חסד, ומשמחים אותי?" אמרו לו במתק שפתיים: "הלוא אף אתה גמלת עימנו חסד, שבזכותך התברכו המים, ויש לנו הכרת הטוב אליך". והיו כולם משוררים בקולם בקולות וקריאות של שמחה וחגיגה: "הא-לייא הא-לייא", כמתכוונים לומר לו: "היא לאה, היא לאה", [כדי שיוכלו לאחר מכן לומר לו שגילו לו שהיא לאה]. בלילה, הביאו את הכלה וכיבו את כל הנרות. אמר להם יעקב: "מדוע אתם מכבים את הנרות?" אמרו לו: "מה אתה חושב, שאנו פרוצים כמו במדינתכם? אצלנו עורכים הנישואין בהצנעו!", וכך הביאו לו את לאה. ויעקב לא הרגיש בכך, כי רחל מסרה לה את הסימנים כדי שלא תתבייש. (בראשית רבה ע יט)

כך סיבב הקב"ה את הדברים, כדי שיעקב ישא גם את לאה וגם את רחל, ומהם יעמיד שנים עשר בנים קדושים וצדיקים.

שהה יעקב בבית לבן 20 שנה, שבהם התנכל אליו לבן ורימה אותו שוב ושוב. אמרו חז"ל: כל הסכם שהיה לבן מתנה עם יעקב, היה חוזר בו מדיבורו עשר פעמים! (בראשית רבה עג ט) ועוד, אם היה פועל מקבל עשרה מטבעות ליום, היה נותן לבן ליעקב חמישה מטבעות. ואם סבל מקבל ששה מטבעות, היה נותן לבן ליעקב שלושה מטבעות. (בראשית רבה ע ד)

ואולם הקב"ה נתן ליעקב ברכה במעשי ידיו, "וַיִּפְרָץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד, וַיְהִי לוֹ צֹאן רְבֹת, וַשְּׂפָחוֹת וְעֶבְדִּים וְגַמְלִים וְחֻמְרִים". צאנו היה פרה ורבה ביותר, והיו אומות העולם באים ונותנים ליעקב כסף וזהב בשביל לקנות בהמות מצאנו המבורך. (תנחומא וישלח יא)

התמהמה יעקב אבינו בבית לבן, ולא רצה ללכת מעימו אלא רק כאשר תלד רחל, שמא יאמר לו לבן: "הואיל שלא ילדה לך רחל במשך כל השנים הללו, השאר אותה כאן". (ואגדת בראשית נה) ואולם כאשר נולד יוסף, אז ידע יעקב כי הגיע הזמן ללכת. כעת גם יש בידו את הכח לעמוד מול עשו, שהרי "כיון שנולד יוסף, נולד שטנו של עשו". (בראשית רבה עג ה)

אמר הקדוש ברוך הוא ליעקב: "חמיך אינו מסביר לך פנים, ואתה יושב כאן?! שוב אל ארץ אבותיך, ואהיה עמך!" (בראשית רבה עג יב), ואכן ברח יעקב מחרן, וששים ריבוא מלאכים [600,000] היו שמחים ורוקדים לפני יעקב אבינו בצאתו מבית לבן. (שיר השירים רבה ז א)

והנה לאחר שברח יעקב, באו הרועים אל הבאר ולא מצאו מים כמקודם. המתינו שלושה ימים אולי יתגברו המים, אך המים לא התגברו. חששו שמא יצא יעקב מן המקום, הלכו ללבן, ואז התברר להם שאכן יעקב ברח! (ותרגום יונתן בראשית לא כב)

רדף לבן אחריו, והשיג אותו ביום השביעי. לאחר דין ודברים, הסכימו לכרות ביניהם ברית שלום. "ועתה לכה נכרתה ברית אגני ואתה, והיה לעד ביני ובינך. ויקח יעקב אבן וזרימה מצבה... ויקרא לו לבן יגר שהדוּתָא ויעקב קרא לו גלעד".

אמר רבי שמואל בר נחמן: אל יהא לשון פרסי הזה קל בעיניך, שבתורה, בנביאים, ובכתובים מצינו שהקב"ה חולק לו כבוד! [בתורה: "ויקרא לו לבן יגר שהדוּתָא". בנביאים: "כִּדְנָה תִּאמְרוּן לְהוֹם...". בכתובים: "וַיִּדְבְּרוּ הַכַּשְׂדִּים לְמֶלֶךְ אֲרַמִּית" (בראשית רבה עד יד)]

ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד

נפרד יעקב מלבן - וכבר תכפו עליו צרות נוספות, בזו אחר זו: אחיו עשו הרשע יצא לקראתו, עם צבא מזויין, כדי להורגו. בדרכו אף נפגש יעקב עם מלאכו של עשו אשר נאבק עימו. לאחר מכן באה עליו צרת דינה, אשר שכס בן חמור חטף אותה. ועל כולם - עלתה צרת יוסף, אשר נמכר לעבד במצרים. במשך 22 שנה היה יעקב שרוי באבל עצום ומאן להתנחם, "מיום שנגנב יוסף, נסתלקה רוח הקודש ממנו, רואה ואינו רואה, שומע ואינו שומע". (בראשית רבה צא ו) אמר יעקב: "כמה יגעתי להעמיד שנים עשר שבטים, הרי נפרצה ברית השבטים!" (ילקוט שמעוני וישב קמג)

רק בסוף ימיו זכה לישוב בשלוח כשהוא רואה את כל בניו הולכים בדרך ה'. "שבע עשרה שנה חי יעקב בארץ מצרים, בשמחה וביקר ובשלמות כללית". (זוהר ח"א קפ ע"א) עליו נאמר הפסוק (איוב ח ז): "וְהִיָּה רֵאשִׁיתְךָ מִצְעָר, וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׁגָּה מְאֹד", שהצדיקים תחילתם צער וסופם שמחה לעולם, שנאמר (ישעיה לה י): "וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים". (מדרש הגדול)

פטירת יעקב אבינו עליו השלום

"וַיְהִי יָמֵי יַעֲקֹב שְׁנַי חַיָּי שְׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמָאתַי שָׁנָה. וַיִּקְרְבוּ יָמָיו וַיִּשְׁאַל לְמוֹתָיו..." (בראשית מז כח-כט)

עד שנפטר יעקב, כיצד היו בני האדם נפטרים? - היו מתעטשים ונפשם יוצאת, בשוק או בדרך! בא יעקב וביקש מהקב"ה שיביא חולי על האדם לפני שהוא נפטר. אמר לפניו: "רבון העולמים, אם אדם מת בלא חולי, אינו מספיק ליישב בין בניו ולצוות עליהם את דבריו האחרונים. על ידי שהוא חולה שניים או שלשה ימים קודם פטירתו, הוא יכול ליישב בין בניו. אמר לו הקדוש ברוך הוא: חייך, דבר טוב תבעת, ומנחם הוא מתחיל!" (בראשית רבה סה ט. ילקוט שמעוני לד לך עז)

ואכן בעת שחלה יעקב אבינו, קרא לכל בניו, ובירך אותם אחד אחד, בזה אחר זה. והקב"ה הסכים עימו על כל ברכה וברכה. (אוצר המדרשים רכט)

רצה יעקב אבינו לגלות לבניו את הקץ [זמן ביאת המשיח], ונתכסה ממנו הדבר. משל לאוהבו של מלך, שבא להיפטר מן העולם, והיו בניו סובבים את מיטתו, אמר להם: בואו ואגלה לכם את סתרי המלך, ובאומרו כך נשא את עיניו והנה ראה את המלך, אמר להם: "היו זהירים בכבודו של המלך!". כך יעקב אבינו, נשא את עיניו וראה שכינה עומדת על גביו, אמר להם: היו זהירים בכבודו של הקדוש ברוך הוא: אמרו לו בניו: "שִׁמְעָה יִשְׂרָאֵל, ה' אֱלֹהֵינוּ, ה' אֶחָד!" ואף הוא ענה ואמר להם: "ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד!". (בראשית רבה צח)

עם פטירתו של יעקב אבינו, היה אבל כבד בכל מצרים. כולם הוקירו את יעקב, אשר בזכותו פסק הרעב, והיה שפע טובה וברכה. כעת התאבלו על פטירתו, ובכו אותו במשך 70 יום.

נשאו בניו את ארונו בכבוד גדול אל ארץ ישראל כדי לקבורו במערת המכפלה. כששמעו על כך בני עשו ובני ישמעאל, רצו לצאת נגדם למלחמה. ואולם כאשר ראו הם את כתרו של יוסף הצדיק תלוי על הארון, נטלו כל אלופי עשו ונשיאי ישמעאל את כתריהם ותלו אותם אף הם על ארונו של יעקב, וכך היה הארון מוקף בשלושים וששה כתרים, וכולם ספדו שם מספד גדול וכבד מאוד.

כאשר הגיעו אל מערת המכפלה, בא עשו ורצה למנוע מהם מלקבור את יעקב. אמר להם: "הלוא שני קברים נותרו במערת המכפלה שאותם ירשנו מאבינו יצחק, ומאחר ויעקב קבר את אשתו לאה במערה, בכך קיבל את חלקו, ואם כן הקבר האחרון שנותר – מגיע לי!" אמרו לו: "הלוא אתה מכרת את חלקך לאבינו יעקב?" אמר להם: "הראו לי את שטר המכירה!" ואמנם שטר המכירה היה במצרים, ושלחו את נפתלי ללכת ולהביאו, כי היה קל רגליים מאוד כאיילה שלוחה. בינתיים שכולם ממתנינים, היה שם חושים בנו של דן שהיה חרש, ולא שמע את כל השיחה עם עשו. תמה ואמר: "מדוע מתעכבים מלקבור את סבי יעקב?!" הצביעו לו על עשו ואמרו לו: "זה מעכב אותנו. כעת מחכים עד שישבו נפתלי מארץ מצרים ויביא את שטר המכירה". אמר להם: "ועד שיגיע נפתלי מארץ מצרים, יהא אבי אבא מוטל בבזיון?!" מה עשה? לקח אבן וזרקה על ראשו של עשו, בא יהודה ערף את ראשו ומת, ונפלו עיניו לרגליו של יעקב. פתח יעקב את עיניו וחייד! כמו שנאמר: "ישמח צדיק כי חזה נקם, פעמיו ירחץ בדם הרשע".

(סוטה יג ע"א. תוספת גיטין נה ע"ב)

כך נקבר יעקב אבינו במערת המכפלה, זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, אמן.

❁ משה רבנו ❁

לידת משה

בשנת מאה ושלושים לרדת ישראל מצרימה, ופרעה חולם, והנה הוא יושב על כסא מלכותו. וישא עיניו וירא זקן אחד עומד כנגדו ובידו מאזנים. ויקח האיש הזקן את המאזנים ויתלם לפני פרעה. ויקח את כל זקני מצרים, שריה וגדוליה ויאסרם ויתנם יחד בכף מאזנים האחת. ואחר כן לקח טלה קטן אחד ויתנהו בכף המאזנים השנית, ויכריע הטלה את כולו. ויתמה פרעה על החזון הנורא שהוא מדוע יכריע הטלה את כולם? וייקץ פרעה והנה חלום. וישכם בבקר ויקרא לכל עבדיו ויספר להם את החלום, וייראו האנשים יראה גדולה. ויען סריס אחד מסריסי המלך ושמו בלעם, אין זה כי אם רעה גדולה אשר תצמח למצרים באחרית הימים, כי יולד ילד בישראל ויחריב את כל ארץ מצרים. אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי מצרים, אשר כל זכר הילוד בעברים יהרג, למען תחדל הרעה הזאת מארץ מצרים, ויצו המלך כן, ויצא כרוז בכל מדינת מצרים: "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו".

אך על אף כל המאמצים של מצרים להרוג את הזכרים שנולדו, על ידי הטבעתם ביאור, שמר הקב"ה על תינוקות אלו, ורובם ניצלו ולא מתו. כיצד? ציוה הקב"ה לגלים לפולטם למדבר, והיה בא מלאך משמי מרום ומנקה אותם ומשפר אותם כיוולדת שמשפרת את הולד, ונותן להם שני עיגולים אחד של שמן ואחד של דבש, שנאמר (דברים לב יג): "ויניקהו דבש מסלע, ושמן מחלמיש צור".

למעלה משנתיים ימים זורקים המצריים ליאור את תינוקות ישראל הזכרים, כדי למעט אותם. ומאז חלומו של פרעה, היו עוקבים ביתר שאת ודקדוק. המעקב אחרי הילודים

מחריף. ומנגד - בשעה זו צריך להיוולד מושיעם של ישראל. האם יוכל מושיעם של ישראל, גם במצב קשה זה, להוולד ולהשרד, למרות הרדיפות הקשות? השתלשלות הדברים המדהימה, רצופת השגחה פרטית מופלאה, מלמדת אותנו בלי ספק כי "אין עצה ואין תבונה נגד ה'!!!" איך וכיצד התרחשו הדברים?

גזירת עמרם ועצת מרים

עמרם גדול הדור היה, ואשתו היתה יוכבד. ראה עמרם כי גזר פרעה לזרוק ליאור את הזכרים הנולדים, אמר: 'לשואו אנו עמלים', לשואו אנו מביאים ילדים לעולם. מה עשה? גרש את אשתו יוכבד. כשראו בני ישראל את גדול הדור עושה כך, למדו ממנו וגרשו כולם את נשותיהם. מרים, בתו קטנה בת ה-5, אשר כבר מקטנות שרתה עליה רוח נבואה, וידעה כי עתיד מושיעם של ישראל להיוולד מהוריה, באה לפני אביה ואמרה לו: אבא! הגזרה שלך קשה יותר מהגזרה של פרעה. פרעה גזר רק על הזכרים, ואילו אתה גזרת גם על הזכרים וגם על הנקבות. שמע עמרם לעצת בתו, והחזיר מיד את אשתו. ראו בני ישראל כי גדול הדור החזיר את אשתו, מיד החזירו כולם את נשותיהם.

הצפנת משה

יוכבד, שהיתה כבר בגיל 130 שנה (!!!), התעברה, וילדה את משה בחודש השישי להריונה ביום ז' באדר. כאשר נולד משה נתמלא כל הבית אורה. אולם יחד עם זאת דאגו עמרם ויוכבד: מה לעשות כדי שהמצרים לא יתפסו את הרך הנולד וישליכוהו ליאור? כיון שנולד משה בחודש השישי, יכלו להצפינו שלושה חודשים בביתם, כי המצרים מנו ליוכבד 9 חודשים מזמן שעמרם החזיר אותה. אכן בשלושת החודשים הראשונים הצליחו להסתיר את משה בבית.

באותם שלושה חודשים בהם הוצפן משה בביתו, שוד ושבר היה במצרים. על מה ולמה? באותו יום שנולד משה הודיעו החוזים בכוכבים לפרעה: "היום נולד מושיעם של ישראל, ואין אנו יודעים אם הוא נולד מבני ישראל או מן המצרים. עוד רואים אנו כי עתיד הוא ללקות במים". כששמע זאת פרעה, מיד ציוה ללא רחמים כי ביום זה יזרקו ליאור את כל התינוקות הנולדים, גם מבני ישראל וגם מן המצרים. למחרת, אמרו האצטגננים לפרעה כי המושיע של ישראל עדיין לא הושלך ליאור, ועדיין הם רואים את הסימן שלו - שילקה במים. הכריז פרעה כי הגזירה שגזר אתמול עדיין בתוקפה. וכך היה במשך שלושה חודשים, שכל עוד שלא הושלך משה ליאור, עדיין ראו האצטגננים את הסימן שלו בכוכבים, ונמשכה הגזירה על כלל האוכלוסיה במצרים. ומה קורה בתום שלושה חודשים?

ביום ו' בסיון, כתום שלושה חודשים מיום הולדת משה, הבינו עמרם ויוכבד כי לא יוכלו יותר להצפינו בביתם, כי המצריים כבר יחפשו אחריו. בלית ברירה, הם מנסים להצילו בדרך אשר סיכויי הצלחתה נראים אבודים מראש. הם יוצרים לו תיבת גומא קטנה ומכניסים אותו לתוכה. את התיבה שמים ביאור. האם אכן לא יגלו המצרים את התיבה? וכיצד יתקיים הילד ללא מזון ושתייה? ואולי חס ושלום תטבע התיבה הקטנה ביאור הגדול? אכן השלכתו של משה ליאור נעשתה בלב כבד מלא חששות.

מה נסתרות הן דרכי ה'! דווקא על ידי פעולה אבסורדית זו, ניצל משה רבנו! כשהושלך משה ליאור, באו האצטגננים ואמרו לפרעה: הנה, כעת אנו רואים בכוכבים כי מושיעם של ישראל כבר לקה במים והושלך אל היאור. מששמע זאת פרעה, ביטל מיד את הגזרה של השלכת הבנים ליאור, בחושוב שמטרתו כבר "הושגה".

בתיה 'מאמצת' את משה

באותו בוקר, יצאה בתיה בת פרעה לרחוץ ביאור. לשם מה ירדה לטבול דווקא ביאור? יש אומרים שרצתה להטהר מעבודה זרה של בית אביה ולהתגייר. ויש אומרים שהיתה מצורעת, ורצתה לשכך את כאביה על ידי טבילה במימי הקרירים והמבריאים של היאור. והנה באותו רגע נראתה תיבת משה לפנייה. היא הושיטה את ידה כדי לתופסה. כיון שראו שפחותיה שהיא רוצה להציל תינוק מן המים, אמרו לה: "גבירתנו, מנהגו של עולם, אם מלך גוזר גזרה, גם אם כל העולם לא מקיימים אותה - בניו ובני ביתו מקיימים אותה. ואת, בתו של פרעה, עוברת על מצות אביך?!" בא המלאך גבריאל וחבט אותן בקרקע. הושיטה בתיה את ידה, והתארכה ידה לאורך של 12 אמה - ששה מטר (ויש אומרים 16 אמה, ויש אומרים 60 אמה). וראה זה פלא! מיד כשנגעה ידה בתיבה, נתרפא גופה כליל מן הצרעת.

מרים אחות משה, עומדת כל הזמן מן הצד ורואה את מה שנעשה. היא ממשיכה לעקוב ורואה כי בתיה מנסה לחפש למשה אשה שתניק אותו, אך התינוק לא מוכן לאכול בשום אופן מאף אשה. ואז היא ניגשת אל בתיה ומציעה לה שהיא תתן לה אשה מניקה מן העבריות. בתיה הסכימה ומרים הביאה את יוכבד אם התינוק שתניק את בנה. בתיה כמובן לא יודעת כי קיים קשר בין התינוק לבין האשה המניקה. כך מניקה יוכבד את משה במשך שנתיים תמימות עד היגמלו.

פלאי פלאים!!! למעלה משלוש שנים גזירת פרעה בתוקפה - להשליך ליאור כל בן ישראל שנולד. מעת לידת משה, זורקים אפילו את התינוקות המצריים ליאור, אלפי תינוקות נזרקים בשביל תינוק אחד - משה. והנה באותו יום שבו מודיעים אצטגניני פרעה כי לקה מושיעם של ישראל במים, חוזרת הביתה בתו של פרעה מאושרת, נקיה מן הצרעת, ובחיקה מציאה - ילד שברצונה לאמץ. הילד, כך נראה, נולד לפני מספר חודשים. הוא מהול! קטן שאינו סר למשמעתם, ואינו רוצה לינוק ממצריות, רק מאשה עברית!!! ברור שהוא לא ילד רגיל. השם "משה" שניתן לו, מזכיר שוב ושוב את העובדה שהוא משוי מן המים. המסקנה המתבקשת היא שיתכן מאוד מאוד שהוא מושיעם של ישראל!!! אבל הנסיכה מבקשת מפרעה להחיות את הילד. הוא מסכים לאמצו בביתו, מכניסו לארמונו, והוא בעצמו מחבקו ומנשקו; האיש המתקרא אויב מצרים, המבוקש מספר אחד, גדל בתוך בית המלוכה! "עוצו עצה ותופר, דברו דבר ולא יקום, כי עמנו אל!"!!!

יותר מכך - יוכבד אם הילד מקבלת את בנה אל חיקה למשך שנתיים תמימות ומניקה אותו, ואף מקבלת על כך משכורת נכבדה מאת המלך. כך יכלו עמרם ויוכבד לחנכו בדרך ה', ואף כשגדל משה היה לו תרוץ טוב לבוא מפעם לפעם לביקורים בבית אביו עמרם, ללמוד ולקבל ממנו תורה וידיעת ה'.

משה בארמון פרעה

גדל משה בבית המלך כשהוא לבוש בבגדי ארגמן, וכל מנעמי ארמון המלוכה לפניו. בכל זאת היה יוצא לראות בסבלות אחיו בני ישראל אשר עבדו בטיט, והיה בוכה ואומר: חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם. והיה נותן כתפיו ומסייע לבני ישראל. אמר הקב"ה: אתה הנחת את השררה והגדולה והלכת לראות בצערם של ישראל, ונהגת בהם מנהג אחים, חייך שאני מניח את העליונים והתחתונים ובא לדבר עמך.

ראה משה שאין מנוחה לעם ישראל, הלך ואמר לפרעה: מי שיש לו עבד, אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם

מתים. הסכים עמו פרעה, ותיקן להם משה את יום השבת לנוח.

כאשר היה משה בגיל 12, יצא אל אחיו וראה איש מצרי מכה ומבקש להרוג איש עברי מאחיו. אחרי שבדק ברוח קדשו וראה שלא יצא מהמצרי במשך הדורות איש שעתידי להתגייר, הרג אותו על ידי שם המפורש וטמן אותו בחול. הלך משה ושב לבית המלך, והאיש העברי שב לביתו. למחרת יצא משה וראה שני אנשים עבריים [דתן ואבירם] רבים. הרים האחד את ידו כדי להכות את רעהו. עמד משה והוכיח את הרשע: "למה תכה רעך?" הם כעסו על משה והלכו והלשינו לפרעה שאתמול הרג איש מצרי.

כששומע על כך פרעה, החליט כי יש לשים קץ ל"תעלוליו" של משה. עד עכשו שתק על סרבנותו ועל כל מיני מעשים שעשה, אך כעת כשהגיע לידי שפיכות דמים לא ישתוק עוד, אלא יעשה מעשה. מיד אמר לעבדיו: תפסו והרגו אותו. אולם כשתפסוהו והכו בחרב על צוארו, נעשה צוארו כשיש. כאשר ניסו שוב ושוב, נהפכה החרב על ההורג והרגה אותו. רצו להורגו במיתה אחרת, אבל אז נתן הקב"ה בלב משה שיברת. צעק פרעה: "תפסוהו!!!" עשה הקב"ה את חלק מהשרים חרשים, ולא שמעו את קריאת המלך. לעומתם, השרים ששמעו נעשו סומים ולא ראוהו כשעבר לפניהם. ואותם שרים שגם שמעו וגם ראו, אך לא היו די קרובים כדי לתפוס אותו, נעשו אילמים ולא יכלו לצעוק לאחרים שיתפסו אותו. בתוך כל המהומה הזאת, ברח משה ונמלט לנפשו.

משה במדין

להיכן ברח משה? לארץ מדין. שם, ליד הבאר, ראה את רועי הצאן של מדין מתנכלים לבנותיו של יתרו. חילץ אותן משה מן הרועים ואף עזר להן לדלות מים מן הבאר. הזמין יתרו את משה לביתו, ונתן לו את בתו ציפורה לאשה. למשה נולד בן, אשר נקרא בשם "גרשום", כי אמר: "גר הייתי בארץ נכריה".

כל אותן שנים היה משה רועה את צאן יתרו. ברכת ה' ליוותה אותו שהתרבה הצאן מאוד, ומעולם לא טרפה חית השדה מן הצאן. יום אחד, כשהיה משה רועה את צאן יתרו במדבר חורב, ברח גדי אחד מן העדר. רדף משה אחריו, והנה הגיע הגדי אל בריכת מים ועמד לשתות. כשהגיע משה אליו, אמר: לא ידעתי שרץ היית מפני הצמא. כעת בודאי עייף הנך. הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקב"ה: יש לך רחמים לנהוג את הצאן, ראוי לך להיות רועה את צאני ישראל.

התגלות ה' למשה

עוד באותו יום נגלה הקב"ה אל משה. הולך משה במדבר והנה הוא רואה סנה - שיח קוצני מאוד, הגדל בתוך מים. הסנה היה בוער באש, אך הפלא ופלא! הסנה אינו נשרף! והמים שתחתיו אינם מכבים את האש!

מתוך הסנה אמר ה' למשה כי צעקת בני ישראל, עוניים ומכאובם, לא נעלמו ממנו, וכעת הגיע זמן הגאולה. בוחר הוא בו, במשה, שילך ויושיע את ישראל. 7 ימים מסרב משה העניו מכל האדם, שלא הוא יהיה השליח להוציא את בני ישראל, אלא אהרון אחיו הגדול. הרי אהרון מנהיג כעת את עם ישראל במצרים, ואיך הוא משה יבוא לתפוס את מקומו?! אולם הבטיח הקב"ה למשה שאהרון ישמח בכל לבו בראותו בגדולתו. מלבד זאת גם הוא ישתתף עם משה בהצלת בני ישראל. אתה תדבר אליו ותשים את הדברים בפיו, ואני אהיה עם שניכם ויורה לכם מה תעשו. הקב"ה מורה למשה ללכת למצרים כשמטה האלוקים בידו, כדי לעשות בו אותות ומופתים לעיני בני ישראל ולעיני פרעה.

משה חוזר למצרים

בשעה שאמר הקב"ה למשה במדין "לך שוב מצרימה", נחלק דיבורו של הקב"ה לשני קולות. משה שומע "לך שוב מצרימה", ואהרון שומע "לך לקראת משה המדברה". יצא משה ממדין לכיוון מצרים, ואהרון יצא לכיוון המדבר. "מה' מצעדי גבר כוננו" - למרות שלא קבעו שום סימן ביניהם, הם נפגשו בתוך המדבר הגדול. ראה אהרון את משה בגדולתו ושמח מאוד. בזכות השמחה ששמח בכל ליבו, זכה בעתיד לבגד מיוחד - חושן - על ליבו.

"וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֵּאָסְפוּ אֶת כָּל זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיְדַבֵּר אֶהָרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֵתָת לְעֵינֵי הָעָם: וַיֵּאָמְרוּ הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָיִם וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ."

כאשר שמעו בני ישראל את משה, מיד האמינו לו כי הוא שליח מאת ה', וכדי לחזק יותר את ליבם, עשה משה לעיניהם 3 אותות, שציוה אותו ה' לעשות. א. זרק משה את מטתו על הארץ, והנה נהפך המטה לנחש. ב. הכניס משה ידו אל חיקו, והנה נעשתה היד מצורעת כשגלג. וכאשר הכניס אותה שוב בחיקו - שבה ידו ונרפאת. בכך הראה הקב"ה לעם ישראל שהוא הממית והמחיה. בדברו נהפך המטה הדומם והמת ליצור חי, ובדברו המית ה' את ידו של משה ועשה אותה מצורעת. ג. משה שפך מים על הקרקע, ונהפכו המים שבקרקע לדם.

לאחר שהעבירו משה ואהרון לעם ישראל את בשורת הגאולה, הם אוספים את 70 זקני העם, והולכים כולם יחד אל ארמונו של פרעה. ארמונו של פרעה היה כעין מבצר ענק ומפחיד. כאשר התקרבו אל הארמון נגלה לעיניהם מחזה מוזעזע: ערימה גדולה של גויות בני אדם אשר נהרגו בגזירת פרעה. לצד הערימה היה מין 'מחנה' של בני אדם קטועי ידים ורגלים, לצידו 'מחנה' של בני אדם צלובים, ולצידו 'מחנה' של בני אדם אשר רמסו אותם בטיט. הזדעזעו הזקנים מן המחזה הנורא ונשמטו אחד אחד. כשהגיעו אל פתח הארמון נותרו רק משה ואהרון, כולם ברחו. אמר משה לאהרון: הללו אינם מצווים מפי הקב"ה, אנו מצווים מפי הגבורה, נלך ונעשה שליחותינו אפילו הורגים אותנו.

איש לא עמד בפניהם

כאשר ראו משה ואהרון את השמירה סביב ארמונו של פרעה, הזדעזעו אף הם. גודלו של הארמון היה ענק, והיו לו 400 פתחים! 100 מכל כיוון. מרוב פחדו של פרעה שמא יהרגוהו, העמיד ליד כל פתח גדוד שלם של 60,000 גיבורים. בנוסף לחיילים, היו על כל פתח ופתח אריות, דובים וחיות רעות, המונעים את הכניסה לארמון. למרות השמירה המעולה, הצליחו משה ואהרון להכנס ללא בעיה! כאשר נכנסו ראו לפניהם שני כפירי אריות אסורים בכבלי ברזל. כל מי שנכנס אל הארמון, היו האריות פותחים את פיהם ומנחמים ושואגים, ונפשו יוצאת מפחד האריות. לקח משה את מטתו והניפו על האריות, והנה השתחררו האריות מכבליהם, ובאו לקראת משה ואהרון בשמחה. כמו שני כלבים נאמנים ליוו אותם עד בואם לפני פרעה, גם חיות נוספות התלוו אליהם. כאשר הגיעו לפני פרעה, כעס פרעה על השומרים, כיצד נתנו להם להכנס! מיד העניש אותם פרעה: את חלקם הרג, חלקם חלקה, וחלקם פיטר מתפקידם ושם אחרים תחתיהם.

טיפול עליהם אימתה ופחד

אותו יום היה יום שמחתו של פרעה. היה זה יום המלכתו, והוא סבר שזהו בעצם יום

יצירתו כאלוהים. הוא לבש בגדי מלכות, וישב על כסאו. הגיעו אליו מלכים מכל קצוות תבל, הביאו לו דורות, ועטרו אותו שיהיה השולט בכיפה על כל המלכים. נשלחו משה ואהרן דווקא ביום זה, כדי שיתקדש שמו של הקב"ה ברבים.

נכנסו משה ואהרן לפני פרעה כשהם עטופים, ומקלותיהם בידיהם. לא נתנו לו שלום ולא כיבדוהו. באותה שעה היתה לו בושה גדולה. כראות פרעה את משה ואהרן, נבהל מאוד מפניהם, כי היה תארם כתואר מלאכי השרת, ורום קומתם כארזי הלבנון, וגלגלי עיניהם דומים לגלגלי החמה, וזיו פניהם כזיו החמה, ומטה האלוהים בידם, ודיבור פיהם כאש שלהבת. וכל מלכי מזרח ומערב כשראו אותם נפל פחדם עליהם. זיע ורתת וחלחלה אחז את פרעה וכל היושבים לפניו, והסירו כתריהם מעל ראשיהם והשתחוו להם.

באותה שעה הוצרך פרעה לנקביו. איזה בושות!! הרי הוא עשה עצמו אלוה שאיננו צריך לנקביו! וכאשר עשה צרכיו הזדמנו לו 12 עכברים והיו נושכים אותו בכל צד מושבו, וצעק צעקה גדולה ומרה, עד ששמעו כל גדולי המלכות את צעקותיו. אולם מיד לאחר מכן חיזק פרעה את לבו וישב על כסאו, כאילו לא קרה כלום.

דין ודברים בין משה לפרעה

אמר פרעה למשה ואהרן: מה אתם רוצים? מי אתם? מנין באתם? מי שלח אתכם אלי? אמרו לו: "ה' אלוקי העברים נקרא עלינו". אמר להם: וכי יש אלוה לעבריים, והלוא למעלה ממאה שנה הם מתענים תחת ידי, ומפני מה לא הציל אותם עד היום? שקרנים אתם! אם היה האלוהים שלהם מצטער על כך שהם נמצאים פה, לא היה מעכב אותם כל כך הרבה זמן, שהרי בשביל לילה אחד שעיקב אבימלך את שרה, מיד נגלה אליו והוכיחו. כל שכן בעם שלם, שהיה עליו להתגלות.

אמרו לו: דע לך שיש לעבריים אלוה, אלא שהוא הניח לך עד עכשיו, כדי להפרע ממך על הכל בבת אחת.

אמר להם: וכי אלוהיכם - יש לו כח וגבורה יותר ממני, או גדולה ומלכות יותר ממני? בכמה מדינות הוא שולט? בכמה עיירות הוא מולך? כמה מדינות לכד? כמה ארצות כבש? כמה מלחמות עשה וניצח? כמה חיילות ופרשים יש עימו בצאתו למלחמה?

אמרו לו: אלוקינו אינו במושגים שאתה מדבר עליהם, אלא כוחו וגבורתו מלא עולם, קולו חוצב להבות אש, דיבורו מפרק הרים, קשתו אש, חיצו שלהבת, רמחיו לפיד, מגיניו עננים, חרבו ברק, חניתותיו ניצוצי אש, לוחם הוא בלי עשייה, נוצח ולא ביגיעה. הוא יצר את כל העולם כולו, ברא שמים וארץ, יוצר הרים ובעות, ימים וכל אשר בהם. על פיו יחיו וימותו. צר את העובר במעי אימו, ומוציאו לאויר העולם. והוא זן ומפרנס את כל העולם כולו, הוא מסיר מלכים וממליך מלכים, ומלכותו לא תיפסק לעולם ולעולמי עולמים.

אמר להם: הואיל ואתם אומרים כך, המתינו לי עד שאחקור בבית גנזי בספרים שלפני. לפי שאין מלך בעולם שלא שיגר לי כתב ודורון, ואם אמת אתם אומרים עכשיו, אמצאנו באגרות שלי. מיד ציוה והוציאו לפניו כל אגרות וספרים שהיו בבית גנזיו, ונתנם לו - 70 סופרים המבינים ב- 70 שפות. בדקו ופשטו, וכיון שלא מצאו שם אמר להם: לכו לעמיכם. לא ידעתי את ה' ולא שמעתי עליו מעולם. אין אני צריך לו, שאני בראתי את עצמי, ויש לי נילוס נהר שמשקה את ארצי.

אמרו לו: שוטה, אלוהות אלו שאתה אומר מתים הן, אבל ה' אלוקים אמת הוא, אלוקים חיים ומלך עולם. הוא היה עוד לפני שנברא העולם והוא יהיה בסוף כל העולמים. הוא ברא אותך ברחם אמך, נתן בך רוח חיים, גידל אותך והושיב אותך על כסא מלכות מצרים. והוא יקח את רוחך ונפשך ממך וישב אותך אל האדמה שממנה לוקחת!

כעס פרעה על דבריהם, וגרש אותם מלפניו.

למחרת, שוב נכנסו משה ואהרן לפני פרעה ללא רשות. מיד קרא לשומרים וצעק עליהם: איך נכנסו אלו לארמון? אמרו לו: איננו יודעים, כנראה מכשפים הם, ודרך הפתח לא נכנסו. נשא פרעה עיניו וראה אותם עם המטה, אמר: הכלב אני, כי באו אלי הללו במקל? ושוב הקשה את ליבו ולא רצה לשמוע לדבריהם, ובעקבות זאת הקשה את עבודת הפרך על עם ישראל יותר ויותר.

כשראה משה את המצב הקשה, חזר חזרה למדין, ואמר: "אֲדַנִּי, לָמָּה הִרְעִיתָ לְעַם הַזֶּה, לָמָּה זֶה שָׁלַחְתָּנִי: וּמֵאֵז בְּאֵתִי אֶל פְּרַעֲה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לְעַם הַזֶּה וְהִצֵּל לֹא הִצֵּלְתָּ אֶת עַמְּךָ".

ענה לו ה': לו יצויר שילחם חלש שבחלשים מלמעלה בחזק שבחזקים מלמטה, מי ינצח? החלש ינצח, כיון שהוא נלחם מלמעלה. עכשיו - שגבור שבגבורים נלחם מלמעלה, והחלש מלמטה - על אחת כמה וכמה!

שלושה חודשים שהה משה במדין, ואז חזר בציווי ה' חזרה מצרימה. הוא ניסה לעודד את עם ישראל בהזכירו להם את הברית שכרת ה' עם האבות הקדושים. אולם עם ישראל מרוב העבודה הקשה והלחץ הגדול, לא היטו אוזן לדבריו.

הפיכת המטה לתנין

הלכו משה ואהרן שוב אל ארמונו של פרעה ושוב נכנסו אליו ללא רשות. אמרו לו: ה' שלח אותנו לומר לך שתוציא את בני ישראל ממצרים. אמר להם פרעה: תעשו לי מופת, שעל פיו אבחן את חוזקו ויכולתו של האלוקים שלכם. אהרון, שקבל על כך הכנה מוקדמת, זרק מיד את מטהו ארצה. לאחר שהושלך המטה לארץ, אמר משה "יהי לתנין", ומיד נהפך המטה לתנין. כך ראו כולם שהתנין נוצר על ידי דיבורו של משה.

באותה שעה התחיל פרעה משחק עליהם ומקרקר אחריהם כתרנגולת, ואומר להם: כך אותותי של אלוהיכם?! האם באתם לצחוק עלי? בנוהג שבעולם - אדם מביא סחורה למקום שבו יש מחסור, ולא למקום שיש בו שפע גדול מאותה הסחורה. הנה אתה בא לעשות לי כאן כשפים, וארץ מצרים מלאה כשפים!!! האם אין אתם יודעים שכל הכשפים ברשותי הם? מיד שלח פרעה והביא ילדים קטנים בני 4-5 ולקחו אף הם מקלות והפכו אותם לתנינים. קרא גם לאשתו, ואף היא עשתה כן.

אמר משה: אדרבה, אם רוצים לבחון סחורה אם היא משובחת או לא, מביאים אותה דווקא למקום שהיא מצויה בו, ואז השבח שלה ניכר יותר שהיא טובה יותר מכל האחרים. עכשיו תווכח לראות כי מעשיו של האלוקים גדולים מכל כשפי מצרים.

מה עשה אהרון? לאחר שחזרו כל התנינים להיות מקלות, לקח הוא את מטהו, והנה

בלע מטה אהרון את מטותיהם של כל חרטומי מצרים. ואף על פי שבלע מטות רבים מאוד, נשארה צורתו כמקודם ולא השתנתה. ויותר מכך - דרך הכישוף, שלאחר שפג הכישוף, חוזר הכל להווייתו הראשונה כמו שהיה קודם, כי אינו אלא "אחיזת עיניים", ואילו כאן בליעת המטות היתה מציאות שגם לאחר מעשה נשארו מטות החרטומים בלועים במטה אהרון. מיד נזדעזע פרעה וכל גדולי המלכות, ופרעה תמה והתיירא: מה יקרה אם יאמר אהרון למטהו 'בלע את פרעה וכסאו', עכשיו הוא בולע אותי?!

אך שוב חיזק פרעה את ליבו, ולא אבה לשמוע לדברי משה ואהרון. בכל פעם אחרי שמשה יצא מאצל פרעה, היה פרעה אומר: אם יבוא אלי בן עמרם אני הורגו ואני שורפו. וכשהיה משה נכנס, היה נעשה פרעה כמו בול עץ ולא יכל לפגוע במשה. חשב פרעה כי הוא יכול לעשות כל מה שעולה בלבו, הוכיח לו בורא עולם, שאפילו על גופו עצמו אינו שולט.

יציאת מצרים

כאשר סרב פרעה לשלוח את ישראל, הביא הקב"ה עליו ועל כל מצרים עשר מכות - יסורים קשים ומרים, כמבואר בהרחבה בחוברת "חג הפסח בהלכה ובאגדה", ובסופם הסכים פרעה לשלח את בני ישראל ממצרים.

בשנת 2,448 לבריאת העולם, ביום חמישי, בחמשה עשר לחודש ניסן, יצאו בני ישראל ממצרים. "בעצם היום הזה" - בחצות היום. לא בלילה, כדרך הגנבים. אמר הקב"ה הריני מוציאם בחצי היום, וכל מי שיש בו כח למחות - יבוא וימחה.

ואומנם לא היה מי שעכב ואפילו לא מי שימחה. אפילו הכלבים המכושפים של מצרים כיבדו את בני ישראל, ולא פערו את פיהם ולא נבחו, למרות שכל אותו הלילה של מכת בכורות, היו נובחים הכלבים ומוציאים את כל הבכורות שמתו בעבר מקבריהם. המצרים גם הם לא עיכבו בעדם ולא מחו אלא ביקשו מהם שילכו. ופרעה בעצמו ליוה אותם מעט, וביקש שיתפללו עליו ויבקשו עליו רחמים.

מחנה ענק של למעלה מ- 3,000,000 אנשים, כשאליהם מתלויים גם "ערב רב" וכן צאן ובקר, גמלים וסוסים, בכמות שאינה ניתנת לתיאור - כולם יוצאים יחד.

היה זה מחזה מרהיב עין. בני ישראל, מיליוני אנשים, יצאו על צבאותם, כל שבט ושבט מסודר לפי דגלו בסדר נפלא, כאילו התאמנו בצורת עמידה זו חודשים ארוכים. הסדר היה מופתי על אף עשרות מיליוני הבהמות שהיו עמוסות מכל טוב מצרים. עיני המצרים התרחבו מהתפעלות כשראו את בני ישראל, עבדיהם לשעבר, שהיו משועבדים בטיט ובלבנים, חונים לדגליהם בטקסי המלכים, כולם לבושים בבגדים מפוארים, ומקושטים בתכשיטים יקרים שקבלו מהמצריים. וכך הוציא הקב"ה את בני ישראל ממצרים, בזרוע נטויה וביד רמה!

גדול הנביאים

בורא העולם מעיד על משה רבנו (במדבר יב): **בְּכָל בְּיַתִּי נֶאֱמַן הוּא. פֶּה אֶל פֶּה אֶדְבֵּר בּוֹ, וּמִרְאָה וְלֹא בְחִידָת, וּתְמִנַת ה' בִּיט.** (שמות לג יא): **וְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים, כְּאִשֶּׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ, וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה.** (דברים לד י): **וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה, אֲשֶׁר יָדְעוּ ה' פְּנִים אֶל פְּנִים.**

וזה תוכן דברי הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ז): הפרש יש בין נבואתו של משה רבנו רבן של

כל הנביאים, לשאר כל הנביאים, שכל הנביאים מקבלים את הנבואה בחלום, ומשה רבנו מתנבא והוא ער ועומד, שנאמר "ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו, וישמע הקול מדבר אליו". כל הנביאים על ידי מלאך, ומשה רבנו לא על ידי מלאך, שנאמר "פה אל פה אדבר בו", ונאמר "ודבר ה' אל משה פנים אל פנים", ונאמר "ותמונת ה' יביט", כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו, הוא שהתורה מעידה עליו "במראה ולא בחידות". כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגים מפחד, ומשה רבנו אינו כן, הוא שהכתוב אומר, כאשר ידבר איש אל רעהו, כלומר כמו שאין אדם נבהל לשמוע דברי חברו, כך היה כח בדעתו של משה רבנו להבין דברי הנבואה והוא עומד על עומדו שלם. כל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו, ומשה רבנו אינו כן, אלא כל זמן שיחפוץ, רוח הקודש לובשתו, ונבואה שורה עליו, ואינו צריך לכוון דעתו ולהזדמן לה, שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת, לפיכך מתנבא בכל עת, שנאמר "עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם". ע"כ.

משה רבנו לא ליקק דבש

מהלכים היו עם ישראל במדבר ארבעים שנה בהנהגתו של משה רבנו, אך אל לנו לחשוב שמשה רבנו שהיה מלך עליהם ליקק דבש כל הזמן, כי היו רבים שציערו אותו, וכמו שאמר (דברים א יב): "אִיכָה אֶשָׂא לְבָדִי טֶרְחָכְם וּמִשְׁאָכְם וְרִיבְכֶם: הֲבֵי לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנִבְנִים וַיְדַעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וְאֲשִׁימֶם בְּרִאשֵׁיכֶם". אמרו חז"ל: "משאכם" - מלמד שהיו בהם אפיקורסים, שהיו מדברים ומרננים אחריו. הקדים משה לצאת, אמרו: מה ראה בן עמרם לצאת? שמה אינו שפוי בתוך ביתו. [כלומר, שמה יש לו ריב בבית עם בני ביתו]. איחר לצאת, אמרו: מה ראה בן עמרם שלא לצאת? מה אתם סבורים שאכל ושתה וישן? לא, אלא יושב הוא ויועץ עליכם עצות רעות וחושב עליכם מחשבות רעות. דבר אחר, הקדים משה לצאת, אמרו ראו בן עמרם שהקדים לצאת ללקוט את החלק הגדול [של המן]. איחר לצאת, אמרו ראו בן עמרם שאכל ושתה וישן לו. היה מהלך באמצע הדרך, אמרו: ראו בן עמרם מהלך באמצע [מאחר ורוצה כבוד]. היה מהלך לצדדים, אמרו: ראו בן עמרם מהלך לצדדים, כדי שלא נעמוד מפניו. מצוה קלה שבידינו "מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן", הוא מבקש לעקור ממנו. אמר להם עשיתי כך וכך, ולא קיבלתם עליכם. עשיתי כך וכך, ולא קיבלתם עליכם. אם כן הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם, אולי ימצאו חן בעיניכם. (מדרש תנאים דברים א יב)

"והביטו אחרי משה עד בואו האוהלה" - רבי חמא אמר, לגנאי היו אומרים: רָאָה צוואר, רָאָה שוקיים, אוכל משלנו, ושותה משלנו, וכל מה שיש לו משלנו הוא! וחברו משיבו: אדם ששלט על מלאכת המשכן, והגיעו לידיו אוצרות כה גדולים, אין אתה חושב שיהיה עשיר? כיון ששמע משה כך, אמר להם: חייכם משהמשכן נגמר, אני עושה עמכם חשבון, שנאמר "אלה פקודי המשכן". (תנחומא פקודי ד)

וישמע משה ויפול על פניו. מה שמע? אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, מלמד שחשדוהו באשת איש, שנאמר (תהלים קו) ויקנאו למשה במחנה. אמר רב שמואל בר יצחק אמר רב, מלמד שכל אחד קינא לאשתו ממשה, [שהזהיר אותה שלא תתייחד עם משה רבנו]. ה' ירחם. (במדבר רבה יח ט)

מכאן יש ללמוד לכל מנהיג ציבור, קהילה וכיוצא, שאם רואה שמרננים אחריו ומרכלים עליו ומצערים אותו, שלא יחלש ולא יפול ברוחו חס ושלומו, כי הלוא אפילו על משה רבנו בחיר כל נברא, שעשה ניסים כה רבים לעם ישראל: עשר המכות, יציאת מצרים, קריעת ים סוף, הוריד את המן, קיבל את התורה מידי של בורא עולם, עלה לשמים

שלוש פעמים ארבעים יום וארבעים לילה, מסר נפשו להצילם בעגל ובמרגלים ועוד ועוד, ועם כל זאת דברו עליו דברים כה חמורים, אם כן מה יאמר כל מנהיג אחר. וכבר אמרו חז"ל למנהיגי הציבור הוריות י ע"א: וכי שררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם! על כן, אשריו ואשרי חלקו של אותו מנהיג, שנושא בעול הציבור באמונה, ומוכיחם בדברי נועם באהבה וחובה, ועל ידי זה מזכה אותם גם בעולם הזה וגם בעולם הבא.

פטירתו של משה רבנו עליו השלום

אמר רבי יוחנן, עשר פעמים נגזר על משה רבנו שלא יכנס לארץ ישראל אך לא נחתם דינו, עד שנגלה עליו בית דין הגדול ואמר לו: גזירה היא מלפני שלא תעבור, שנאמר: כי לא תעבור את הירדן הזה. ודבר זה היה קל בעיניו של משה, מפני שאמר, ישראל חטאו חטאות גדולות כמה פעמים, וכיון שבקשתי עליהם רחמים מיד קיבל ממני, שנאמר: "הרף ממני ואשמידם", ולאחר מכן "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו". וכן "אכנו בדבר ואורישנו", ולאחר מכן "ויאמר ה' סלחתי כדברך". אם כן אני שלא חטאתי מנעורי, לא כל שכן כשאתפלל על עצמי שיקבל ממני! כיון שראה הקב"ה שקל הדבר בעיניו של משה ואינו עומד בתפלה, מיד קפץ עליו ונשבע בשמו הגדול שלא יכנס לארץ ישראל, שנאמר: "לכן לא תביאו את הקהל הזה, אל הארץ אשר נתתי להם". כיון שראה משה שנחתם עליו גזר הדין, גזר על עצמו תענית, ועג עוגה קטנה [חקק צורת מעגל] ועמד בתוכה, ואמר איני זו מכאן עד שתבטל אותה גזירה. באותה שעה מה עשה משה? לבש שק, ונתעטף שק, ונתפלש באפר, ועמד בתפלה ובתחנונים לפני הקב"ה, עד שנזדעזעו שמים וארץ וסדרי בראשית, ואמרו שמה הגיע רצונו של הקב"ה לחדש את עולמו? יצאה בת קול ואמרה, עדיין לא הגיע רצונו של הקב"ה לחדש את עולמו. מה עשה הקב"ה באותה שעה? הכריז בכל שער ושער של רקיע ורקיע ובכל בית דין ובית דין, שלא יקבלו את תפלתו של משה, ולא יעלו אותה לפניו, מפני שנחתם עליו גזר הדין. כיון שגבר קול תפלתו של משה, קרא הקב"ה בבהלה ואמר להם למלאכי השרת, רדו בבהלה ונעלו כל שערי רקיע ורקיע, שגבר קול תפלתו כלפי מעלה, ובקשו לעלות את הרקיע מפני קול תפלתו, שהיתה תפלתו דומה לחרב שהוא קורע וחותר ואינו מעכב. באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך יגיעי וצערי שהצטערתי על ישראל עד שיהיו מאמינים לשמך, כמה צער הצטערתי עליהם במצוות עד שקבעתי להם תורה ומצוות, אמרתי כשם שראיתי בצרתם, כך אראה בטובתם, ועכשיו שהגיע טובתם של ישראל, אתה אומר לי לא תעבור את הירדן הזה? זו היא שילום עבודה של ארבעים שנה שעמלתי עד שיהיו עם קדוש ונאמן!

כיון שהגיע קיצו של משה, אמר לו הקב"ה: הן קרבו ימיך למות, אמר לו: רבונו של עולם, לשווא דשו רגלי בערפלי? [שנאמר: ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים], לשווא רצתי לפני בניך כסוס, שאהיה רמה ותולעה? אמר לו: כבר קנסתי מיתה על אדם הראשון. אמר לו: אדם הראשון ימות, שמצוה קלה צוית אותו ועבר עליה, ואולם אני לא אמות. אמר לו הקב"ה: הרי אברהם שקידש שמי בעולם, אף הוא מת? אמר משה: אברהם יצא ממנו ישמעאל שזרעו מכעים לפניך. אמר לו: הרי יצחק שפשט צווארו על גבי המזבח, אף הוא מת? אמר לו: יצחק יצא ממנו עשו שהחריב את בית המקדש ושרף את היכלך. אמר לו: הרי יעקב שיצאו ממנו שנים עשר שבטים ואין בהם דופי, ואף הוא מת? אמר לו: יעקב לא עלה לרקיע, ולא דשו רגליו בערפל, ולא היה כמלאכי השרת, ולא דברת עמו פנים אל פנים, ולא קיבל את התורה מידך. אמר לו הקב"ה: רב לך, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה.

אמר משה: רבונו של עולם, שמא יאמרו הדורות הבאים, אם לא שמצא הקב"ה במשה דברים רעים, לא היה מסלקו מן העולם? אמר לו: כבר כתבתי בתורתך "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה". אמר משה: אם רצונך, אכנס לארץ ישראל ואהיה שם שתיים או שלוש שנים ואח"כ אמות? אמר לו: גזירה היא מלפני שלא תכנס שם. אמר: אם לא אכנס בחיי, אכנס לאחר מיתתי? אמר לו: לא בחיך ולא לאחר מותך. אמר לו: כל הכעס הזה עלי למה? אמר לו הקב"ה: על אשר לא קידשתם אותי בתוך בני ישראל כשהוצאתם מים מן הסלע. אמר משה: רבונו של עולם, אני יחיד וישראל שישים רבוא, הרבה פעמים חטאו לפניך, ובקשתי עליהם רחמים ומחלת להם, לשישים רבוא מחלת, ולי אינך מוחל? אמר לו, אינו דומה גזירת יחיד לגזירת צבור... אמר לו, רבונו של עולם, עמוד מכסא דין ושב על כסא רחמים ולא אמות, ועוונותי יהיו נמחלים ביסורים שתביא בגופי, ואל תתנני בחבלו של מלאך המות. אם אתה עושה כך, איגיד שבחך לכל באי עולם.

כיון שראה משה שאין משגיח בו, הלך אצל שמים וארץ, חמה ולבנה, כוכבים ומזלות, הרים וגבעות, שיבקשו עליו רחמים, אמרו לו: עד שנבקש רחמים עליך, נבקש עלינו. הלך אצל הים הגדול, אמר לו הים: בן עמרם, מה היום מיומים? לא אתה בן עמרם שבאת עלי במטח והכיתני וחלקתני לשנים עשר חלקים, ולא יכולתי לעמוד לפניך מפני שכונה שמהלכת לימינך, ועכשיו מה עלתה לך? כיון שהזכיר הים למשה, מה עשה בנערותו, צעק ובכה ואמר, בשעה שעברתי לפניך הייתי מלך בעולם, ועכשיו אני משתטח ואין משגיחים בי. מיד הלך לו אצל מלאך שר הפנים, אמר לו בקש עלי רחמים, אמר לו: משה רבי, טורח זה למה?! כבר שמעתי מאחרי הפרגוד, שאין תפילתך נשמעת בדבר זה! הניח משה ידיו על ראשו והיה צועק ובוכה, ואמר אצל מי אלך לבקש רחמים?

אמר הקב"ה למשה: שתי שבועות נשבעתי, אחת שתמות ואחת לאבד את ישראל. לבטל את שתיהן אי אפשר, אם תרצה אתה לחיות ויאבדו ישראל, מוטב. אמר לו משה: רבונו של עולם, בעלילה אתה בא עלי, יאבד משה ואלף כיוצא בו, ואל יאבד אחד מישראל. ובכל זאת המשיך משה להתחנן ואמר: רבונו של עולם, רגליים שעלו לרקיע וקבלו את השכינה, וידיים שקבלו את התורה מידך, ילחכו עפר?... אמר לו הקב"ה למשה, כל הצער הזה שאתה מצטער, למה? אמר לו: מתיירא אני ממלאך המות. אמר לו הקב"ה, איני מוסרך בידו. אמר לו: רבונו של עולם, יוכבד אימי שהצטערה עלי בחייה, עוד תצטער במיתתי? אמר לו: כך עלתה במחשבה, וכך מנהגו של עולם, דור דור ודורשיו, דור דור ופרנסיו, דור דור ומנהיגיו, עד עכשו היה חלקך לשרת לפני, ועכשו נטלת אתה חלקך, והגיע עשה של יהושע תלמידך לשרת.

אמר משה: רבונו של עולם, מפני מה אני מת? אם בשביל כבודו של יהושע, יכנס יהושע לשררה ולגדולה ואני אצא. אמר לו הקב"ה: האם תעשה לו כמו שהיה עושה לך? אמר לו: כן. מיד הסכים משה והלך אחר יהושע, וקרא לו 'רבי' יהושע. נתיירא יהושע מאד, אמר, ולי אתה קורא רבי?! אמר לו משה ליהושע, רוצה אתה שאחיה ולא אמות? אמר לו כן. אמר לו, וכי לא טוב לך שאחיה באופן שאתנהג כתלמידך? ואם יקשה לך איזה דבר בתורה, אני מלמדך, אבל קבל עליך שאחיה ואעשה לך כמו שהיית עושה לי. אמר לו יהושע: משה רבי, כל מה שתגזור עלי אני מקבל, בשביל שאראה פניך. התחיל משה רבנו עליו השלום לעשות ליהושע את כל הכבוד שהיה עושה לו יהושע.

בבוקר עמד משה והשכים, והיה יהושע יושב ודורש, עמד משה וכפף קומתו, והניח ידו

על פיו, ונתעלמו עיניו של יהושע ולא ראה אותו. הלכו ישראל אצל פתחו של משה ללמוד תורה, שאלו: משה רבנו היכן הוא? אמרו להם, השכים לפתחו של יהושע, הלכו ומצאוהו בפתחו של יהושע, והיה יהושע יושב ודורש, ומשה עומד. אמרו לו ליהושע, מה זה שמשך עומד ואתה יושב? כיון שהרים עיניו וראהו, מיד קרע את בגדיו וצעק ובכה, אמר רבי רבי אדוני אבי, למה אתה מחייבני ומענישני. אמרו ישראל למשה: משה רבנו, למדנו תורה. אמר להם: אין לי רשות. אמרו לו: אין אנו עוזבים אותך. יצאה בת קול ואמרה להם: למדו מיהושע. קבלו עליהם לישב וללמוד מיהושע. ישב יהושע בראש, ומשה מימינו, ובני אהרן משמאלו, והיה יהושע יושב ודורש בפני משה.

אמר רבי יונתן: בשעה שאמר יהושע, ברוך שבחר בצדיקים, נטלו כללי החכמה ממשה ונתנו ליהושע, ולא היה יודע משה, מה יהושע דורש. אחר שעמדו ישראל מהישיבה, אמרו לו: משה, באר לנו את התורה, אמר להם: איני יודע מה להשיב לכם. והיה משה רבנו עליו השלום, נכשל ונפל. באותה שעה אמר משה: רבנו של עולם, עד עכשיו בקשתי חיים, עכשיו הרי נפשי מסורה בידך. כיון שהשלים נפשו למיתה, התחיל הקדוש ברוך הוא מפייסו, אמר לו: בעולם הזה הנהגת את בני, אף לעתיד לבא - על ידיך אני מנהיג אותם.

עד כאן נשאר משה שעה אחת לחיות. אמר הקב"ה למלאך גבריאל: גבריאל צא והבא נשמתו של משה. אמר לפניו: רבנו של עולם, מי שהוא שקול כנגד שישים רבוא, איך אני יכול לראות במוותו? ומי שיש בו דברים אלו, איך אני יכול לעשות לו קצף? אמר הקב"ה למיכאל: צא והבא נשמתו של משה. אמר לפניו: רבנו של עולם, אני הייתי לו רב והוא היה לי לתלמיד, ולא יכול אני לראות במוותו. אמר הקב"ה לס"מ הרשע, צא והבא נשמה של משה. מיד לבש כעס וחגר חרבו ונתעטף אכזריות, והלך לקראתו של משה. כיון שראה את משה שהוא יושב וכותב שם המפורש, וזוהר מראהו דומה לשמש, והוא דומה למלאך ה' צבאות, אחזתו חיל ורעדה, אמר: ודאי שאין המלאכים יכולים ליטול נשמתו של משה, ולא מצא פתחון פה לדבר עם משה.

אמר לו משה לס"מ: אין שלום אמר ה' לרשעים, מה אתה עושה כאן? אמר לו: ליטול נשמתך באתי. אמר לו: מי שלח אותך? אמר לו מי שברא את כל הבריות. אמר לו: אין אתה נוטל נשמתו. אמר לו: כל באי העולם נשמתם מסורים לידי. אמר לו: יש בי כח יותר מכל באי העולם. אמר לו: מה כחך? אמר לו: אני בן עמרם שיצאתי ממעי אמי מהול, ובו ביום שנולדתי הייתי מדבר, והלכתי ברגלי, ודברתי עם אבי ואמי אפילו שעדיין לא ינקתי חלב. וכשהייתי בן שלשה חדשים התנבאתי שעתיד אני לקבל תורה מתוך להבי אש. וכשהייתי מהלך בחוץ, נכנסתי לארמונו של מלך, ונטלתי כתר מעל ראשו. וכשהייתי בן שמונים שנה, עשיתי אותות ומופתים במצרים, והוצאתי שישים רבוא לעיני כל מצרים, וקרעתי את הים לשנים עשר קרעים, והפכתי מי מרה למתוק, ועליתי לשמים, והתווכחתי עם המלאכים, וקבלתי תורה של אש, ודרתי תחת כסא אש, ודברתי עם הקב"ה פנים בפנים, ונצחתי בפמליא של מעלה, וגליתי סודותיהם לבני אדם, וקבלתי תורה מימינו של הקב"ה, ולמדתי אותה לישראל, ועשיתי מלחמה עם סיחון ועוג שני גיבורי עולם, שכשירד המבול לא הגיעו המים לקרסוליהם מפני גובהם, והעמדתי חמה ולבנה ברום עולם, והכיתים במטה שבידי והרגתים, מי יש בבאי עולם שיכול לעשות כן? לך רשע מכאן, לך ברח מלפני, איני נותן נשמתו לך. מיד חזר ס"מ והשיב דבריו לפני הקב"ה. א"ל הקב"ה לס"מ: לך והבא נשמתו של משה, מיד שלף חרבו מתערה, ועמד על משה. מיד קצף עליו משה, ונטל את המטה בידו, שחקוק בו שם המפורש, ופגע בו בס"מ בכל כוחו, עד שברח ס"מ, ורץ אחריו משה בשם המפורש ונטל קרן הודו מבין עיניו, ועיור את עיניו. [יש בדברים סודות עמוקים ואינם כפשוטם].

יצאה בת קול ואמרה למשה: הגיעה השעה שתפטר מן העולם. אמר: המתינו לי שאברך את ישראל, שלא מצאו ממני קורת רוח כל ימי, מפני אזהרות ותוכחות שהייתי מוכיחם. התחיל לברך כל שבט ושבט בפני עצמו, וכיון שראה שנתקצרה השעה, כללם כולם בברכה אחת. אמר להם לישראל: הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצוות, ועכשיו מחלו לי. אמר לו: אדוננו רבנו מחול לך. אף ישראל אמרו לו: רבנו משה, הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טורח, מחול לנו. אמר להם: מחול לכם. אמרה לו בת קול: הגיעו רגעים שאתה נפטר בהם מן העולם, אמר: ברוך שמו חי וקיים לעד ולעולמי עולמים. אמר לישראל: בבקשה מכם, כשתכנסו לארץ זכרו אותי ואת עצמותי. אמרו ישראל: אוי לו לבן עמרם שרץ לפנינו כסוס, ונפלו עצמותיו במדבר.

עד כאן נשאר למשה עוד רגע לחיות, יצתה בת קול ואמרה: הגיע סוף מיתתך. אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, זכור אותו היום שנגלית עלי בסנה ואמרת לי, לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. זכור אותו היום שהייתי עומד על הר סיני ארבעים יום וארבעים לילה, בבקשה ממך אל תמסרני ביד מלאך המות. יצאה בת קול ואמרה לו: אל תתיירא, אני בעצמי מטפל בך ובקבורתך! באותה שעה עמד משה, וקידש עצמו כשרפים, וירד הקדוש ברוך הוא משמי שמים העליונים, ליטול נשמתו של משה, ושלושה מלאכי השרת עמו, מיכאל וגבריאל וז-ג-ז-ג-א-ל. מיכאל הציע מיטתו של משה, וגבריאל פרס בגד של בוץ [מין פשתן] מראשותיו, וז-ג-ז-ג-א-ל מרגלותיו. מיכאל מצד אחד, וגבריאל מצד אחד, אמר הקב"ה למשה: משה, השקף עיניך זה על גב זה, והשקיף עיניו זה על גב זה. אמר לו, הנח ידך על החזה, והניח ידו על החזה. אמר לו, הקף רגליך זה על גבי זה, הקיף רגליו זה על גבי זה. באותה שעה קרא הקב"ה לנשמה מתוך גופו, אמר לה: בתי, מאה ועשרים שנה קצבתך היותך בגופו של משה, עכשיו הגיע קצך לצאת, צאי אל תאחרי. אמרה לפניו: רבנו של עולם, יודעת אני שאתה אלוה כל הרוחות וכל הנפשות, נפש החיים והמתים מסורים בידך, ואתה בראתני, ואתה יצרתני, ואתה נתתני בגופו של משה מאה ועשרים שנה. ועכשיו, יש גוף טהור בעולם יותר מגופו של משה, שלא נראה בו רוח סרוחה מעולם, ולא רמה ותולעה? לכן אני אוהבת אותך, ואיני רוצה לצאת ממנו. אמר לה הקב"ה: נשמה, צאי אל תאחרי, ואני מעלה אותך לשמי השמים העליונים, ואני מושיבך תחת כסא כבודי אצל כרובים ושרפים וגדודים. אמרה לפניו: רבנו של עולם, בבקשה ממך, תניחני בגופו של משה. באותה שעה נשקו הקב"ה, ונטל נשמתו בנשיקת פה.

ולא נתעסק איש בקבורתו, לא ישראל ולא אחד מהמלאכים, אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו שנאמר: ויקבור אותו בגיא בארץ מואב. ומפני מה נקבר בחוצה לארץ? כדי שבזכותו, גם המתים שבחוצה לארץ יחיו. ואימתי נפטר משה? ב-ז' באדר, זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, אמן. (מדרש רבה דברים, ואתחנן. אוצר המדרשים ערך משה)

❁ אהרון הכהן ❁

מזכה הרבים

בנביא מלאכי (ב) נאמר: "תורת אמת היתה בפייהו, ועולה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אתי, ורבים השיב מעוון". "תורת אמת היתה בפייהו", זה אהרון שלא טימא את הטהור ולא טיהר את הטמא. "ועולה לא נמצא בשפתיו", זה אהרון שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור. "בשלום ובמישור הלך אתי", זה אהרון שלא הרהר אחר מידותיו של הקב"ה, כדרך שלא הרהר אברהם אבינו. "ורבים השיב מעוון", זה אהרון שהשיב את הפושעים ללימוד התורה. היה אהרון קושר חבל של ברזל

במותניו, ומחזר על כל פתחי ישראל, וכל מי שאינו יודע לקרות קריאת שמע, לימדו קריאת שמע. ומי שאינו יודע להתפלל, לימדו תפלה. ומי שאינו נכנס בגופה של תורה, היה מלמדו. [ולא אהרן בלבד, אלא כל המלמד תורה ברבים לישראל לשם שמים, ואינו נושא פנים לעשיר ולעני, אלא מלמד את כולם כאחת, מתוך כך הקב"ה מרחם עליו, ונותן בו רוח חכמה ובינה ודעה והשכל, ונותן חלקו עם שלשה צדיקים אברהם יצחק ויעקב]. [ספרא שמיני פרשה א. ילקוט שמעוני פרשת אחרי תעטע. תנא דבי אליהו יז]

אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה

שפל רוח היה אהרון, מנין? שאין לך שפל רוח יותר ממי שהוא רודף שלום. חשוב בדעתך, היאך אדם רודף שלום, אם אינו משפיל רוחו והולך?! הא כיצד, אם היה אדם מקלל את אהרון, היה אהרון אומר לו שלום. אם היה אדם מריב עמו, היה שותק. אם רבו שני אנשים, הוא משפיל רוחו והולך אצל זה ומרצה אותו על זה, וכן לזה, שכך היתה אומנותו של אהרון הצדיק, כששמע על שניים שהיו רבים זה עם זה, הולך אצל האחד, ואומר לו שלום עליך רבי, והוא אומר לו שלום עליך רבי ומורי. מה מבקש מורי כאן? והוא אומר: "פלוגי חברך שלח אותי אליך לפייסך, הוא כה מתחרט על מה שעשה לך! ושרוי הוא בצער גדול ואומר: אוי לי, איך אשא את עיני בחברי, בושתי ממנו, שהרי אני הוא שפגעת בו וחסאתי כנגדו! הלוואי ויסכים להשלים עימי ולסלוח לי!" כך היה אהרון יושב אצלו עד שהיה מוציא כל קנאה והקפדה שיש בלבו על רעהו. מיד אותו האיש היה מהרהר בדעתו, וכי כזה צדיק בא אלי לפייסני. היה אומר לאהרון, רבי, אני הוא שציערתי את חברי. לאחר מכן, היה אהרון הולך אצל החבר, ואומר לו גם כן כדברים הללו, עד שאף הוא היה מוחל וסולח בלב ונפש. וכשנפגשו השניים זה עם זה, מיד חיבקו ונשקו זה לזה, ושב השלום לשרור ביניהם.

אם שמע אהרון על בעל ואשתו שעשו מריבה ביניהם, היה הולך אצל הבעל ואומר לו, שמעתי שהיה לך ריב עם אשתך, אם אתה מגרש אותה, ספק תמצא כמותה ספק לא תמצא. וגם אם אתה מוצא כמותה, אם תריב איתה, היא תאמר לך, כך עשית גם לראשונה. וכך היה נעשה שלום ביניהם, וכשנולד להם בן, היו קוראים אותו 'אהרון' על שמו. ועל זאת היו כל ישראל אנשים ונשים אוהבים אותו. [וכלה רבתי פרק ג הלכה א. ילקוט שמעוני מלאכי ב תקפח]

כאשר היה אהרן מהלך בדרך, היה מאיר פנים לכולם. גם כאשר נפגש עם אדם רע או רשע, היה אומר לו 'שלום' בסבר פנים יפות. וכאשר אותו אדם רשע היה מתאווה ללכת ולעבור עבירה, היה אומר לעצמו: אוי לי, היאך אשא את עיני ואראה את אהרון?! מתבייש אני ממנו, שהרי הוא כה מתעניין בשלומי! וכך היה אותו האיש מונע את עצמו מלעבור עבירה. זה שנאמר: ורבים השיב מעווון, שהשיב פושעים לתורה. [אבות דרבי נתן יב ג. ספרא שמיני א]

כך זכו עם ישראל בזכותו של אהרון הכהן, שהיתה אהבה ואחוה שרויה ביניהם, והקב"ה בכבודו ובעצמו הלך עימם והשרה עליהם את שכנתו.

אהבת אחים אמיתית

כבר מקטנותו של אהרון, אהב את משה אחיו, כדברי המדרש: "והנה נער בוכה" - נער זה אהרון, מלמד שהיה אהרון עומד ובוכה, בשעה שלקחו את משה אחיו ליאור. [ילקוט שמעוני שמות קסו]

בשעה שציוהו הקב"ה למשה במדין, לך שוב מצרים ותבשרם על הגאולה, סרב משה, שלא הוא יהיה השליח להוציא את בני ישראל, אלא אהרון אחיו הגדול. שהרי אהרון

מנהיג כעת את עם ישראל במצרים, ואיך הוא יבוא לתפוס את מקומו?! אולם ידע בורא עולם שאין אהרון מיצר כלל ואדרבה שמח הוא, והרגיע הקב"ה את משה והבטיחו שאהרון ישמח בכל לבו בראותו בגדולתו, שנאמר: "וראך ושמח בלבו". ועל טוב וטוהר לבו של אהרון ששמח בגדולת אחיו, זיכהו הקב"ה ללבוש אורים ותומים, שנאמר: "והיו על לב אהרן". (שמות רבה פרשה ג)

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהְרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: דַּבְּרוּ אֵל כָּל עַדְת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר" - (שמות יב א) אמר רבי ישמעאל: וכי שניהם מדברים היו, ומה תלמוד לומר דברו? אלא כשהיה משה מדבר, היה אהרן מרכין אוזנו לשמוע באימה, ומעלה עליו הכתוב כאילו שומע מפי הקב"ה. רבי שמעון בר יוחאי אומר: משה היה חולק כבוד לאהרן ואומר לו: למדני. ואהרן היה חולק כבוד למשה ואומר לו: למדני. והיה הדיבור יוצא מביניהם כאילו שניהם מדברים. (מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכת דפסחא פרשה ג)

חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, זה משה, שנאמר: "אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה, ויעש האותות לעיני העם". וכי מי ראוי היה לדבר משה או אהרן? משה, שהרי משה שמע מפי הגבורה, ואהרן שמע מפי משה. אלא כך אמר משה: אפשר שאדבר במקום שאחי גדול ממני עומד שם? לפיכך אמר לו לאהרן: דבר. לכך נאמר: "וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה". (אבות דרבי נתן פרק יז)

פטירתו של אהרון הכהן עליו השלום

אמר הקב"ה למשה: עשה טובה ואמור לו לאהרן על מיתתו, מפני שאני בוש לומר לו. מה עשה משה? השכים בבוקר, והלך לו אצל אהרן, התחיל קורא: אהרן אחי. ירד אליו אהרון. אמר לו אהרון: מה ראית להשכים ולבוא אלי היום? אמר לו משה: הלילה למדתי איזה דבר בתורה והתקשיתי בו, לכך השכמתי ובאתי אצלך לדבר עמך בזה. אמר לו, ומהו הדבר שהתקשית בו? אמר לו: איני יודע מה היה הדבר, אלא אני יודע שבספר בראשית הוא, הבא אותו ונקרא בו. לקחו ספר בראשית וקראו בו, ועל כל קטע אמר: יפה עשה ויפה ברא הקב"ה. וכיון שהגיעו לבריאת אדם הראשון, אמר משה: מה נאמר לאדם הראשון, שהביא מיתה לעולם? אמר לו אהרן: משה אחי, לא תאמר כן, שנראה חלילה שאין אנו מקבלים עלינו גזרת אלוקים! והלוא אפילו אדם וחוה, שיצירי כפיו של הקב"ה הם, והקב"ה השיאם יחד, ועשה להם י"ג חופות בגן עדן, עם כל זה נאמר להם למות, שנאמר "כי עפר אתה ואל עפר תשוב". אמר לו משה: וכי אנחנו לא הגענו למעלות גדולות, שאני שלטתי במלאכי השרת במתן תורה, ואתה שלטת במלאך המות ועצרת את המגפה, ולא סופנו להיות כך? ועדיין לא היה אהרון מבין את הרמז. והיה משה מתבייש לומר לאהרן, הגיע זמנך להפטר מן העולם. אמר משה: אהרן אחי, רצונך לבאר לי מה שנאמר באברהם אבינו? אמר לו כן. אמר לו, נאמר באברהם: "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום, תקבר בשיבה טובה". ועדיין לא היה אהרון מבין.

אמר לו משה: אהרון אחי, אם יבוא הקב"ה ויאמר לך כי בעוד עשרים שנה תמות, היית מקבל את הדברים באהבה? אמר אהרון: צדיק הדיין, נאמן הוא עלי. אמר לו משה: ואם יאמר לך, כי אין לך לחיות אלא עוד חמש עשרה שנה, מה היית אומר? אמר לו: צדיק הוא וצדיק דינו. הוסיף ושאל: אם היה אומר לך כי נותרו לך עוד עשר שנים? עוד חמש שנים? עוד שנה אחת? השיב אהרון וענה: צדיק הוא וצדיק דינו! אמר לו משה: ואם יאמר לך הקב"ה כי היום הזה אתה מת? אמר אהרון: צדיק הוא וצדיק

דינו, ברוך הגוזר. אז אמר לו משה: אהרון אחי, אחרי שקבלת גזירת המיתה בחפץ לב, נעלה אל הר ההר. מיד הרגישו עצמותיו של אהרן, אמר לו אהרון: שמא בשבילי הוא הדבר? אמר לו: כן, מיד נגרעה קומתו. אמר לו משה: מקובל עליך למות? אמר לו כן. מיד עלו משה, אהרן ואלעזר להר ההר לעיני כל ישראל.

"אילו היו יודעים ישראל שעולה אהרון למות, לא היו מניחים אותו לעלות, והיו מבקשים עליו רחמים". כיון שעלו להר ההר נפתחה להם מערה, ומצאו שם מיטה העשויה בידי שמים, ומנורה של שבעה קנים למראשותיה.

התחיל משה להפשיט את בגדי הכהונה שעל אהרון מקרסוליו, כדי להלביש בהם את אלעזר. וכשהיה משה מפשיטו, היה ענן הכבוד עולה ומכסה אותו. אמר לו משה: מה אתה רואה? אמר לו איני רואה כלום אלא שענן הכבוד מלביש את אברי שאתה מפשיט. הפשיטו עד ירכו, ועלה ענן הכבוד וכסה אותו. הפשיטו עד צווארו, אמר לו: אהרן אחי מה אתה רואה? אמר לו עד עכשיו לא ראיתי כלום, אלא שעלה ענן הכבוד וכסה אותי עד צווארי. כיון שהפשיט את כולו כסה הענן את כולו, והיה משה קורא: אהרן אחי, מה היא מיתתם של צדיקים? היכן אתה? אמר לו איני כדאי לומר לך, אלא הלוואי שקודם זמן הייתי בא לכאן. אחר כך ירד הקב"ה ונטל נשמתו בנשיקה, שנאמר: "על פי ה'", והיו משה ואלעזר מנשקים את אהרן, משה על לחיו אחד, ואלעזר על לחיו אחד. כשראה משה היאך מת אהרן, נתאוה משה למיתתו.

וכיון שמת אהרן ונתעלם מהם, ירדו משה ואלעזר, והיו כל ישראל עומדים וחרדים ומצפים לראות את אהרון, מפני שהיה אוהב שלום ורודף שלום. נכנס השטן ביניהם, והתסיס את כל ישראל על משה ואלעזר. תפשו כל ישראל, אמרו היכן הוא אהרון? אמר להם משה: גזזו הקב"ה לחיי העולם הבא. אמרו: אין אנו מאמינים לך, היאך יכול מלאך המות לפגוע באדם שעמד נגד מלאך המות ועצרו! שמא אמר לך דבר שלא כהוגן, וגזרת עליו מיתה? אם אתם מביאים אותו, מוטב, ואם לאו, אנו נסקול אתכם! באותה שעה נחלקו ישראל לשלש כתות, אחת אומרת: משה הרג את אהרון, מפני שהיה מתקנא בו. ואחת אומרת: אלעזר בנו הרגו, מפני שהיה מבקש לרשת את הכהונה הגדולה. ואחת אומרת: דרך שמים מת. באותה שעה עמד משה בתפלה ואמר: רבונו של עולם, הוציאנו מן החשד. מה עשה הקב"ה? אמר למלאכי השרת, פתחו את המערה והוציאו את מיטתו של אהרן אוהבי, והגביהו אותה ברומו של עולם, כדי שידעו ישראל ולא יזיקו את משה ואת אלעזר. והגביהו מלאכי השרת את מיטתו ברומו של עולם, והקב"ה הולך לפני המיטה ומספיד עליו, ומלאכי השרת עונים אחריו: תורת אמת היתה בפיהו וכו'. וכיון שראו ישראל את מיטתו ברומו של עולם, והקב"ה ומלאכי השרת מספידים אותו, מיד עמדו כל ישראל מגדולם ועד קטנם וספדו עליו מספד גדול, ובכו עליו בכיה גדולה, שנאמר: "ויבכו את אהרון שלושים יום כל בית ישראל", אפילו נשים. ולא נשים בלבד, אלא היו נותנים טיט ועפר בילדים הקטנים ובוכים, לקיים מה שנאמר: כל בית ישראל. אמרו: 80,000 בחורים קרואים בשם 'אהרון', יצאו אחר מיטתו, מאהבתם אל אהרון, שבאו לעולם בזכותו שעשה שלום בין אביהם ואמם.

וכיון שראה משה כבודו ושבתו של אהרן, שמיטתו נתונה ברומו של עולם והקב"ה ומלאכי השרת מקיפים אותו ומספידים אותו מספד גדול, היה יושב ובוכה, אמר אוי לי שנותרתי לבדי, כשמת אהרן התעסקנו בו אני ובנו, ועמדנו לפני מיטתו, אני מה תהא עליי מי יעמוד עלי בשעת מיתה? לא אב ולא בן, לא אח ולא אחות, מי יבכה עליי באותה שעה השיבו הקב"ה, ואמר לו: אל תירא, הריני עומד בעצמי וקוברך

בכבוד גדול, שנאמר: "ויקבור אותו בגיא". וכשם שלא שלט מלאך המות באהרן אלא מת בנשיקה, כך אתה לא ישלוט בך מלאך המות, ותפטר בנשיקה. מיד התיישבה דעתו של משה. אשריהם הצדיקים שהקב"ה בעצמו מאספם, שנאמר: "וכבוד ה' יאספך". ולא עוד אלא שמלאכי השרת יוצאים לקראתם, ושמיים בהם, ומקבלים אותם בסבר פנים יפות, ואומרים להם: בואו לשלום. וילקוט שמעוני חקת תשסד, מסעי תשפז. כלה רבתי פרק ג הלכה א. מעם לועז)

פטירתו של אהרון הכהן עליו השלום, היתה ביום ראש חודש אב, זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, אמן.

❁ יוסף הצדיק ❁

הבן יקיר לי

רחל אמנו עליה השלום היתה עקרה כמה שנים, עד שפנתה אל ה' בתפילה ותאמר: "ה' אלוקים זכרני נא ופקדני, שמע נא את תחינתי לפניך, וראית את עניי ונתת לי בנים כאחת השפחות, ולא אשמע חרפתי עוד". וישמע אלוקים בקול רחל, ותלד את יוסף, ותאמר: יוסף ה' לי בן אחר.

אהב יעקב אבינו את יוסף יותר מכל בניו, מאחר ונולד לעת זקנתו, וגם כי היה זריז וחכם כמותו, ועל כן, כל ההלכות שלמד בבית מדרשם של שם ועבר מסרן לו. גם ריחם עליו, מאחר והתייתם מאמו בהיותו בגיל שמונה שנים, לכן הוסיף לו אהבה על אהבתו ועשה לו כתונת פסים, שפסי היד היו עשויים מבד משי מיוחד.

התייחסותו המיוחדת של יעקב אבינו ליוסף בנו, גרמה ריחוק בין יוסף לשאר האחים. אף שני חלומותיו של יוסף, הוסיפו לאחיו קנאה ושנאה עליו. כי בחלומו הראשון חלם, שכל האחים אוספים אלומות של חיטים בשדה, ופתאום קמה וניצבה אלומתו, וכל האלומות השתחוו לאלומתו. ובחלומו השני חלם, שהשמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לו, הבינו אחיו כי מחשבותיו שהוא ימלוך עליהם, והם יהיו לו לעבדים וישתחוו לו, כמו שנאמר: "וַיֹּאמְרוּ לוֹ אָחִיו, הַמֶּלֶךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ, אִם מְשׁוֹל תִּמְשָׁל בָּנוּ, וַיֹּסֶפוּ עוֹד שְׂנֵא אֹתוֹ, עַל חֲלֹמֹתָיו וְעַל דְּבָרָיו". אך כשיעקב שמע את חלומותיו, אמנם גער ביוסף בפני אחיו, כמו שכתוב: "וַיִּגְעַר בּוֹ אָבִיו, וַיֹּאמֶר לוֹ: מָה חֲלֹמֹס הָיָה אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ, הֲבֹא נְבוֹא אֲנִי וְאִמִּי לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֲרָצָה". אבל בלבו שמר את הדברים, והמתין לראות אימתי יתקיימו החלומות, כי ראה ברוח הקודש שעתידים הם להתקיים.

עילת העילות וסיבת הסיבות

"מה גדלו מעשיך ה', מאד עמקו מחשבותיך!" - מבקש היה הקב"ה לקיים את דבריו אשר אמר לאברהם בברית בין הבתרים (בראשית טו יג): "יָדַע תִּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם...", וכדי לקיים גזירה זו היו חייבים יעקב ובניו לרדת למצרים, אפילו כשהם כפותים בשלשלאות של ברזל ובקולרים, ואולם לא עשה הקב"ה כך, אלא חשב היאך להורידם בכבוד, והביא עלילה שיאהב יעקב ליוסף יותר משאר בניו, ושנאוהו אחיו, וימכרוהו לישמעאלים, ויורידוהו למצרים, וישמע יעקב שיוסף חי במצרים, ואז ירדו יעקב ובניו בשבילו.

למה הדבר דומה? לפרה שמבקשים להוליך אותה עם המחרשה שתעבוד בשדה, אך היא מסרבת ומונעת את העול מצווארה. מה עשוי? נטלו את בנה ולקחו אותו למקום החרישה בשדה, והיה העגל גועה. שמעה הפרה את בנה גועה, מיד הלכה בעל כורחה

בשביל בנה. כך הקב"ה היה מבקש לקיים גזירת "ידוע תדע", והביא עלילה לכל אלו הדברים, ועל ידי כך ירדו למצרים ופרעו את החוב. (תנחומא וישב ג-ד)

בבית פוטיפר

כשהגיע יוסף למצרים, מכרוהו לעבד לפוטיפר. ויבוא יוסף אל בית פוטיפר וישרת אותו באמונה, ולא היה זו שמו של הקב"ה מפיו של יוסף. וכשהיה נכנס לשמשו, היה אומר בלחש: "רבונו העולם אתה הוא בטחוני, אתה הוא פטרוני, תנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך, ובעיני כל רואי, ובעיני פוטיפר אדוני". ופוטיפר שאלו: מה אתה לוחש, שמא כשפים אתה עושה לי? והוא משיבו: לא, אלא אני מתפלל לה' שאמצא חן בעיניך. אמר לו פוטיפר: מבקש אני לראותו, אמר לו יוסף, הרי החמה היא אחד מכמה שמשים שלו, ואין אתה יכול להסתכל בה, והיאך תוכל להסתכל בכבודו? אמר לו הקב"ה ליוסף, בשביל כבודך אני מראה לו את השגחתי שיבין שאין זה כישוף, שנאמר: "וירא אדוניו כי ה' אתו".

כשהיה יוסף מוזג לאדונו קונדיטון, הוא אומר לו מה מזגת לי? הוא אומר קונדיטון, אומר לו אדוני, פסינתטון [משקה אחר משובח יותר] אני רוצה, ופתאום היה נהפך הקונדיטון לפסינתטון. הוא אומר יין אני רוצה, ונהיה יין. הוא אומר יין מבושל אני רוצה, ונהיה מבושל. וכן על המים, וכן על כל דבר ודבר, שנאמר: וכל אשר הוא עושה, ה' מצליח בידו. כיון שראה אדוניו כן, מסר את כל המפתחות בידו, ולא היה בודק ועוקב אחריו כלל. אך כיון שראה יוסף את עצמו שהוא ברשות עצמו ועושה את כל אשר יחפוץ, התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו, ואומר: ברוך המקום שהשכיחני בית אבי. אמר לו הקב"ה: אביך מתאבל עליך בשק ואפר, ואתה אוכל ושותה ומסלסל בשעריך? הרי אני מגרה בך את הדוב, זו זליכה, אשת פוטיפר שתהא מצירה לך.

יוסף הצדיק עומד בניסיון גדול

ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף, ותבוא לפתותו יום יום במשך שנה שלימה, וכשהיתה מדברת עמו, היה מרכין את פניו למטה לארץ, כדי שלא להביט בה. מה עשתה? לקחה ברזל והניחה מתחת לזקנו, שאם ירכין פניו יהא הברזל מכהו, ואעפ"כ לא שמע אליה. אמרה לו למה אין אתה שומע לי, וכי בגלל שאשת איש אני, הרי אין אדם יודע בנו? אמר לה: אפילו הפנויות שלכם אסורות לנו ליהודים, קל וחומר שאת אשת איש שאסורה. והיתה משדלתו בכל יום ויום בדברים, ומחליפה שלוש חליפות בגדים בכל יום, בגדים שלבשה בבוקר, לא לבשה אותם בחצי היום, ובחצי היום לא לבשה בערב, כדי שיתן עיניו בה. פעם אחת נתקבצו המצריות ובאו לראות את יופיו של יוסף, מה עשתה אשת פוטיפר? לקחה אתרוגים וכיבדה לכל אחת ואחת מהן, ונתנה סכין לכל אחת, וקראה ליוסף שיעמוד לפניהן. מרוב שהיו שקועות ביופיו של יוסף, לא שמו לב שהיו חותכות את ידיהן והתמלאו דם. אמרה להן, ומה אתן בשעה אחת כך, אני שבכל שעה רואה אותו על אחת כמה וכמה.

"אין אתה מוצא נאמן גדול מיוסף, שהוא בן שבע עשרה שנה ולא נחשד על העריות".

מנהג היה לאנשי מצרים, שכאשר נהר הנילוס עולה על כל גדותיו ומשקה את מצרים, אותו היום, מביאים כלי שיר וזובחים בהמות לנילוס, והמלך והשרים וכל העם הולכים לשם. אך יוסף מה לו ולעבודה זרה, לכן נשאר בביתו. ניצלה זליכה הזדמנות זו, ואמרה להם שהיא חולה ואינה יכולה לבוא, ונשארה בבית. שוב ניסתה לפתותו, אך יוסף לא שמע לה. כשראתה כן, תפשהו בבגדו, אך מיד ברח ממנה ויצא החוצה. כיון שראתה

שלא שמע לה, התחילה להקים צעקות, ראו מה עשה לי העברי הזה. וכשבא בעלה פוטיפר, אמרה לו: בא אלי העבד העברי, וכשצעקתי, עזב את בגדו אצלי וברח החוצה. כששמע פוטיפר כך, רצה להורגו, אמרה לו אשתו אל תפסיד את ממונדך, תניח אותו בבית הסוהר עד שתמכרהו לעבד, ותקח את ממונדך. אך כל זה לא עשתה אלא כדי שישאר יוסף חי ואולי יתרצה בה. אז ציוה פוטיפר את אנשיו להכות את יוסף מכות נמרצות, ויצעק יוסף אל ה' ויאמר: "ה' אלוקים אתה ידעת כי אני נקי מכל הדברים האלה, למה אמות היום על שקר בידי הערלים הרשעים האלה". שמע ה' את תפלתו ויעשה לו נס.

תינוק היה לפוטיפר בגיל 11 חודש, ויפתח ה' את פיהו, וידבר לפני אנשי פוטיפר, ויאמר להם: "מה לכם באיש הזה, ועל מה תעשו לו את הרעה הזאת, שקר אימי זליכה דוברת וכזב תאמר, וכך וכך היה הדבר". וישמעו האנשים את דברי הילד ויתמחו מאוד, ויכל לדבר וידום. ופוטיפר נכלם מאוד מדברי בנו התינוק, ויצו שלא להכות עוד את יוסף. ויקחהו לשופטים, וישפטו את יוסף לחובשו בבית האסורים.

אך בכל זאת לא חדלה אשת פוטיפר מדבר אליו, גם בהיותו בבית האסורים. והיתה מאיימת עליו: הריני מעוורת את עיניך, והוא אומר לה: ה' פוקח עיורים. הריני כופפת את קומתך, והוא אומר לה: ה' זוקף כפופים. כאן תהא מיתתך בכבלים, והוא אומר לה: ה' מתיר אסורים. אני מוכרת אותך בארץ רחוקה, הוא אומר לה: ה' שומר את גרים. ואף נתנה לו אלף ככרי כסף, ולא רצה לשמוע אליה. (ותנחומא וישב ה, ט. במדבר רבה יד. מדרש שכל טוב בראשית לו. ספר הישר. יומא לה ע"ב)

לאחר שנים עשרה שנה שקצב הקב"ה ליוסף להיות בבית האסורים, חלם פרעה מלך מצרים שני חלומות שכל חרטומי מצרים לא הצליחו לפותרם, עד שקראו ליוסף והוציאוהו מבית האסורים ופתרו לפרעה, ככתוב בתורה בפרשת מקץ. וכאשר התפעל פרעה מדבריו של יוסף, שהיה בן 30 שנה בלבד, מינה אותו למשנה למלך. כמו שכתוב (בראשית מא לו): **וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה אֶל יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתָךְ אֶת כָּל זֹאת, אֵין נְבוֹן וְחָכֵם כְּמוֹךָ: אֵתָה תִּהְיֶה עַל בֵּיתִי, וְעַל פִּיךָ יִשְׁק כָּל עַמִּי, רַק הַכֶּסֶא אֲגַדֵּל מִמֶּךָ: וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה אֶל יוֹסֵף, רְאֵה נִתְּתִי אִתְּךָ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיֹּסֶר פְּרֹעֶה אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל יַד יוֹסֵף, וַיִּלְבֹּשׂ אֹתוֹ בְּגָדֵי שֵׁשׁ, וַיִּשֶׂם רֶבֶד הַזָּהָב עַל צְוָארוֹ: וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמַרְכָּבַת הַמִּשְׁנָה אֲשֶׁר לוֹ, וַיִּקְרָאוּ לְפָנָיו אַבְרָךְ, וַנִּתְּנוּ אֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם: וַיֹּאמֶר פְּרֹעֶה אֶל יוֹסֵף אֲנִי פְּרֹעֶה, וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָרִים אִישׁ אֶת יָדוֹ וְאֵת רִגְלוֹ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. שִׁילֵם הַקַּב"ה לְיוֹסֵף שְׂכָרוֹ, מִדָּה כְּנֹגַד מִדָּה, כִּיצַד? הוּא שִׁלַּט בִּיצִרוֹ, לְפִיכֵךְ נַעֲשֶׂה שְׁלִיט, שְׁנֵאמַר: **וַיֹּסֵף הוּא הַשְּׁלִיט.** הוּא לֹא שָׁמַע לָהּ, לְפִיכֵךְ הַמְּלִיכוֹ הַקַּב"ה עַל מִצְרַיִם כֹּלָהּ, וְהָיוּ כֹּלֵם נִשְׁמָעִים לְדַבְרָיו, שְׁנֵאמַר: **לָכוּ אֶל יוֹסֵף, אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֵם תַּעֲשׂוּ.** פִּיּו לֹא נִשְׁקַע בַּעֲבִירָהּ, לְפִיכֵךְ: **וְעַל פִּיךָ יִשְׁק כָּל עַמִּי.** הוּא אָמַר לָהּ, אֵין גְּדוֹל בְּבֵית הַזֶּה מִמֶּנִּי, כִּדִּי לְהַדִּיחָה מֵעֲלָיו, לְפִיכֵךְ: **אֵתָה תִּהְיֶה עַל בֵּיתִי.** הוּא לֹא תַפְשָׂה בִּידָיו, לְפִיכֵךְ: **וַיֹּסֶר פְּרֹעֶה אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ, וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל יַד יוֹסֵף.** הוּא עִזַּב בְּגָדוֹ בִּידָהּ, לְפִיכֵךְ: **וַיִּלְבֹּשׂ אֹתוֹ בְּגָדֵי שֵׁשׁ.** הוּא לֹא הִרְכִּין צְוָארָו לְעַבְרִיָּהּ, לְפִיכֵךְ: **וַיִּשֶׂם רֶבֶד הַזָּהָב עַל צְוָארָו.** הוּא לֹא רָכַב עִמָּה, לְפִיכֵךְ: **וַיַּרְכֵּב אֹתוֹ בְּמַרְכָּבַת הַמִּשְׁנָה אֲשֶׁר לוֹ.** הִיא קָרָאָה לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ עַל כֵּךְ, לְפִיכֵךְ: **וַיִּקְרָאוּ לְפָנָיו אַבְרָךְ.** הוּא נִיתַן לְבֵית הַסּוּהָר עַל כֵּךְ, לְפִיכֵךְ: **וַנִּתְּנוּ אֹתוֹ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרָיִם.****

יוסף אף התברך בברכה מיוחדת במינה: "**בן פורת יוסף, בן פורת עלי עין**" – הוא שולט על העין, ואין העין שולטת בו. גם בניו התברכו: "**ויזדגו לרוב בקרב הארץ**" – כשם

שהדגים שבים, המים מכסים אותם, ואין העין שולטת בהם, אף זרעו של יוסף, אין עין הרע שולטת בו. זכינו שנתברכנו כל עם ישראל בזכותו של יוסף, גם מי שלא בא משבט יוסף, שהרי נאמר בתהילים: "גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה" - כל עם ישראל נקראים בני יעקב ויוסף, כיון שיעקב הוליד, ויוסף כלכל את אחיו ואת כל בית אביו.

ומדוע זכה יוסף לברכה זו? התשובה בהמשך הפסוק: "**בנות צעדה עלי שור**" - שבשעה שעלה יוסף לגדולה והומלך על מצרים, היו בנות מצרים עולות על החומה ומסתכלות בו, וכל אחת היתה זורקת לעברו תכשיטים ואבנים טובות כדי שישתכל בה, אך הוא שמר את עיניו ולא הסתכל באף אחת מהן. "עין שלא רצתה לזון במה שלא שלה, עין הרע לא תשלוט בה". (בראשית רבה צ ג. במדבר רבה פרשה יד)

"יוסף ירד למצרים, וגדר עצמו מן הערוה, נגדרו ישראל בזכותו". (ויקרא רבה לב ה)

יוסף נתן לכל יהודי ויהודי את העוז והכוח להתגבר על יצרו ולהיות קדוש. כפי שציונו הקב"ה: "**קְדוּשִׁים תְּהִיוּ, כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם**" (ויקרא יט ב) - מפרש רש"י: "קדושים תהיו, היו פרושים מן העריות". הקב"ה מצפה מכל אחד מבניו שיהיה **קדוש**, וישתמש בגופו בקדושה ובטהרה, כיאה לבנו של מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא!

וכן אמרו חז"ל: "יוסף מחייב את הרשעים", כלומר: אין אדם שיכול להצטדק שיצרו תקפו, שהרי יוסף כבר נתן את הכח לכל יהודי שלא לתת ליצרו לשלוט עליו. תעמוד לנו זכותו של יוסף, שנזכה תמיד לעבוד את ה' בקדושה ובטהרה, אמן.

❁ דוד המלך ❁

נתיב של יסורים

דוד המלך - מילים אלו מעוררות בנו רגש טמיר של כיסופים וקדושה, של שירה וזמרה, ודבקות לקב"ה. "**כִּרְתִּי בְרִית לְבְחִירִי נִשְׁבַּעְתִּי לְדָוִד עֶבְדִּי**" (תהלים פט ד) - כך אומר הקב"ה. דוד הוא המלך הנבחר ביותר בעיני הקב"ה, אשר למענו מבטיח לנו הקב"ה כי ישלח לנו את משיח צדקנו. וכך אנו מתפללים שוב ושוב: "**בְּעֶבֶר דָּוִד עֶבְדְּךָ אֵל תִּשָּׁב פְּנֵי מְשִׁיחְךָ**". (תהלים קלב י)

אולם האם יודעים אנו, איזו דרך עבר דוד עד שנוכחו כולם לראות במעלתו? באלו ניסיונות התנסה? אלו יסורים ורדיפות עברו עליו עד שהגיע למלוכה, וגם במשך תקופת ממלכתו, עד שהעיד על עצמו (תהלים סט ה): "**רַבּוֹ מַשְׁעָרוֹת רֵאשֵׁי שָׁנָאֵי חָנָם**".

ננסה לעמוד על מעט מקורות חייו המאלפים של דוד המלך, נעים זמירות ישראל.

ישי - ירא חטא

בבית לחם גר איש מורם מעם, גדול בתורה וביראת שמים, הלוא הוא ישי, בנו של עובד, נכד לבועז ורות. ששה בנים נולדו לישי, ואין ממותם צדיקים בכל בית לחם, גבורים במלחמתה של תורה, ויראי ה'. עיני ישראל כולם היו נשואות לבית זה, שבודאי ממנו תצא המלוכה לעם ישראל.

ישי - ירא חטא היה. ומגודל חרדתו מפני כל שמץ של חטא, עלה בלבו ספק לעת זקנתו. אמר: שמא חס ושלוס לא כיוונו בועז ובית דינו אל ההלכה, וחס ושלוס לא היתה ראויה סבתי רות לבוא בקהל ה'. אם אכן כך - מואבי אני, ואיך דר אני עם אשתי, שבת ישראל כשרה היא? כאשר עלתה מחשבה זאת בלבו, מיד החליט לפרוש מאשתו.

כעבור מספר שנים, בהם היה פרוש מאשתו, אמר ישי: אין נאה לאדם לשהות בלא אשה. מה עשה? לקח שפחה כנענית שהיתה בביתו, ואמר לה: הרי את משוחררת על תנאי: אם כשר אני לבוא בקהל ה' - הרי את משוחררת וגירת, ותהיי לי לאשה כדת משה וישראל. אך אם פסול ומואבי אני - הרי אינך משוחררת, ונשארת את שפחה כנענית, המותרת להנשא למואבי.

מוזר הייתי לאחי

אשת ישי, נצבת בת עדיאל, שהיתה צדיקה מאוד, הצטערה צער רב על שצדיק זה, בעלה, פרש ממנה, והיתה רוצה להעמיד ממנו עוד ילדים. ראתה השפחה בצער האשה, פנתה ואמרה לה: עשי כמו המעשה שעשתה לאה, שנישאה ליעקב תחת רחל אחותה ללא ידיעת יעקב. אף את תבואי במקומי, מבלי שישי ידע על כך.

אכן עשתה אשת ישי כעצת שפחתה, והתחלפה עמה ללא ידיעתו של ישי כלל. התעברה אשת ישי, וכעבור תשעה חודשים ילדה בן. הצטער ישי צער רב, הוא חשב כי בן זה ממזר הוא חס ושלוס, שהרי פרוש הוא מאשתו כבר כמה שנים, וכיצד נולד הבן הזה?!

ששת הבנים של ישי קנאו את קנאת ה' ורצו להרוג את הבן ה"ממזר". אמר להם ישי: הניחו לו, ולא תוציאו לעז עליכם. אולם יהיה הולד מאוס ועבד לכם, ועל ידי כך לא יתערב בעם ישראל, ולא יבוא בקהל ה'.

אותו בן, מי הוא היה? - לא פחות ולא יותר מאשר דוד המלך.

הוא שאמר דוד בתהילים: (ס"ט ט): "מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי".

הרחקת מידעי ממני

תינוק היה דוד, וכבר עמד על דעתו וידע את כל אשר אתו. עוד כשהיה תינוק בעריסה לחשה לו אמו: טהור אתה בני, קדוש מרחם. אל יפול לבך עליך ביסורים המצפים לך. קבל אותם באהבה והישען על ה'!

גדל דוד מעט, ועיניו ראו את המחיצה המבדילה בינו לבין יתר אחיו. אמרו חכמים: ישי גדול בכל עמו היה, וכל מקום שהיה מגיע אליו, היו אנשים רבים יוצאים לקראתו ומלווים אותו בכניסתו וביציאתו. כל בניו חשובים היו כמוהו, אף הם היו מכובדים בעיני העם. רק דוד הקטן, רחוק היה מכולם ומאוס.

ראו כל העם שאחי דוד מרחקים אותו, אמרו: ודאי יש דברים בגו. שמועות רבות הילכו על דוד הקטן, ועלילות רבות טפלו עליו. "נשיחו בי ישבני שער ונגינות שותי שָׁכַר" (תהילים ס"ט יג). תחילה היו העלילות רק בגדר ספק, אולם כאשר ראו כי אין אחי דוד מכחישים אותו, הפכו העלילות לודאיות. כל איש ישראל "ידע" על "חסרונותיו" ו"מעשיו הרעים", וכבר לא היה איש חושש לפגוע בכבודו. אמרו כולם: הכלמתו של דוד - זהו כבודו של בית ישי. אם מקורביו מואסים בו, אנו ודאי צריכים למאוס בו

ולרחק אותו. את "קלקלתו" היו תולים כולם במקור קדמון: הרי מרות המואביה הוא בא! כנראה כל צדקתו של בועז יצאה בישי וששת בניו, וכל ה"פסולת" של רות - דבקה בדוד.

ידע דוד על שום מה מרחקים אותו, והבין כי כוונתם לשם שמים. אמר: לא אותי הם מתעבים, כי אם את העוון. הוא לא נטר להם שנאה, ואף הוסיף עליהם אהבה בסתר לבבו.

צמאה נפשי לאלוקים

לא מצאו אחיו ובית אביו מנוחה מדוד, עד שהחליטו כי הטוב ביותר הוא, שילך לרעות את צאן אביהם במדבר.

מרוחק מביתו ומבודד מכל עמו, מצא דוד פורקן לנפשו במדבר הצחית. שם, רחוק מקרבת בני אדם, יצא לבקש לו קרבת אלוהים. אדם הנמצא בתוך חברת אנשים - פעמים שקשה לו להתענג על דבקות בה'. תמיד טרוד הוא באהבת הבריות, שואף הוא למצוא חן בעיניהם, מוטרד הוא מאותם אלה ששונאים אותו ומתנכלים לו. אולם דוד - פנוי הוא מטרדות אלה. כל ליבו ובשרו מרננים לאל חי, "ואני קרבת אלוהים - לי טוב!!", כל תענוגות העולם הזה - נחשבים בדעתו כאין וכאפס לעומת ההתענגות האמיתית על ה'. "טוב לי כי עוניתי - למען אלמד חוקיך" - שמח דוד ביסוריו ומודה עליהם, שבלעדיהם לא היה זוכה לדבקות כה גדולה באלוהים חיים.

שאל מלך ישראל

ובינתיים - מה קורה ב"דרג המדיני" של ישראל? באותה תקופה היה שאל מולך על ישראל. הוא נבחר למרות שלא היה משושלת המלוכה של שבט יהודה, אלא משבט בנימין. ומדוע? רצה הקב"ה שיקום מלך משבט בנימין וילחם בעמלק. כי עמלק מזרעו של עשו היה, ובשעה שהשתחו יעקב אבינו ובניו לעשו, בנימין עדיין לא נולד ולא השתחוה לרשע הזה. אמר הקב"ה: יבוא שאל הבא מבנימין, וילחם בעמלק הבא מעשו. אף יעקב אבינו ברח את בנימין: "בְּנִימִין יָאֵב יִטְרָף" - ממנו יצא המלך שאל, שילחם בעמלק.

מצות מחיית עמלק

ואכן פונה שמואל הנביא אל שאל ואומר לו (שמואל א טו א - ט):

"אֲתִי שָׁלַח ה' לְמִשְׁחָךְ לְמִלְכָּךְ עַל עַמּוֹ עַל יִשְׂרָאֵל. וְעַתָּה שְׁמַע לְקוֹל דְּבָרֵי ה': כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת פְּקֻדְתֵּי אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה עִמְלֶק לְיִשְׂרָאֵל...עַתָּה לֵךְ וְהִפִּיתָ אֵת עִמְלֶק וְהִחַרְמְתָם אֵת כָּל אֲשֶׁר לוֹ, וְלֹא תִחַמַּל עָלָיו וְהִמַּתָּהּ מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעוֹלָל וְעַד יוֹנֵק מִשׁוֹר וְעַד שֶׁה מִגְּמָל וְעַד חֲמוֹר".

שאל מצטווה להילחם בעמלק ולמחותו כליל, עד שלא ישאר לו שום זכר. אולם שאל החטיא את המטרה: "וַיִּחַמַּל שָׁאֹל וְהָעָם עַל אֲגַג וְעַל מֵיטֵב הַצֶּאֱן וְהִבְקֵר" (שם ט) - שאל מרחם על הצאן והבקר ומותיר אותם, ואף את אגג מלך עמלק הוא מותיר בחיים.

קריעת המלוכה מעם שאל

בעקבות כך, פונה הקב"ה אל שמואל הנביא ואומר לו (שם יא): "נִחַמְתִּי כִּי הִמְלַכְתִּי אֵת שָׁאֹל לְמִלְכָּךְ, כִּי שָׁב מֵאַחֲרַי וְאֵת דְּבָרֵי לֹא הִקִּים". ובציווי ה', פונה שמואל אל שאל

ואומר לו (שם כח): "קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעה הטוב ממך" - בעקבות כך שלא קיימת את דבר ה' במלואו, תם תפקידך כמלך, ותחתיך ישב אדם הראוי למלוכה יותר ממך.

לאחר מעשה זה, ממשיך שאול עדיין להיות מלך בפועל, אולם הקב"ה מכין כבר את מלכותו של המלך הנבחר, משושלת המלכות של שבט יהודה. מיהו אותו מלך נבחר, אשר אותו ראה ה' כראוי למלוך על עמו ישראל תחת שאול?

מלך ממשפחת ישי

זאת מגלה הקב"ה לשמואל הנביא מיד בהמשך (שמואל א טז א): "ויאמר ה' אל שמואל: עד מתי אתה מתאבל אל שאול וְאֶנִּי מְאַסְתִּיו מִמֶּלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל. מִלֵּא קִרְנֶךָ שָׁמֹן וְלֶךָ אֶשְׁלַחְךָ אֶל יְשִׁי בֵּית הַלְחָמִי, כִּי רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ."

אכן, חושב שמואל, ראויה היא משפחתו החשובה של ישי, שממנה תצא מלכות לישראל. שבעת ילדיו מוכתרים בתורה וביראת שמים ובכל מידה טובה, ודאי ראויים הם למלוכה.

הולך שמואל הנביא אל העיר בית לחם, כשבדו "קרן השמן". היה זה כלי מיוחד, שהיה שמור במשכן באוהל מועד, ומיועד למשיחת מלכי יהודה. אולם שמואל חושש ששאל ישמע על המלכת המלך החדש, ויתפוס אותו כ"מורד במלכות", ולכן בעצת ה' הוא לוקח עמו עגלת בקר, ומודיע לאנשי בית לחם כי הוא בא לעירם כדי לזבוח זבח לה'.

האדם יראה לעיניים

אל הזבח מזמין שמואל את ישי ובניו. כל הבנים מגיעים חוץ מדוד, כמובן. דוד נמצא במדבר, רועה את הצאן, ואף אחד לא חושב לרגע כי יש להביא את הבן המאוס והמרוחק למעמד נכבד זה. מיד כשמגיעים הבנים, רואה שמואל את אליאב הבכור, שהיה בעל קומה והדרת פנים של מלכות. אמר שמואל בלבו, בודאי הוא ההגון ביותר למלוכה, ורצה להמליכו.

אמר רבי יצחק: נטל שמואל את קרן השמן, ובא ליצוק על ראש אליאב. וברח השמן לאחוריו! אמר הקב"ה לשמואל: "אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו, כי מאסתיהו... **כי האדם יראה לעיניים וה' יראה ללבבו!**" - לא באליאב חפצתי לי למלך! כי האדם מתרשם ממה שרואות עיניו, אולם הקב"ה רואה דווקא את פנימיות הלב, ויודע מיהו הראוי באמת.

מעביר ישי את בנו השני - אבינדב - לפני שמואל, אולם גם אבינדב לא נבחר. לאחוריו עבר הבן השלישי שמעא, ולאחריו כל אחיו, אולם באף אחד מהם לא בחר ה'. פונה שמואל אל ישי ושואל אותו: "התמו הנערים?!", האם אין לך בן נוסף, הרי הקב"ה אמר לי בפרוש שאחד מבניך יבחר! עונה ישי ואומר: "עוד שאר הקטן, והנה רעה בצאן" - אכן "נשאר" לי עוד בן, נחשב הוא כמו "שיריים" [שאריות], אינו חשוב הוא כמו כל אחיו, רועה הוא את הצאן במדבר.

ויקחהו ממכלאות צאן

"ויאמר שמואל אל ישי: שלחה וקחנהו כי לא נסב עוד באז פה" - שמואל, ששומע כי

הקטן הוא רועה צאן, מבין כי אכן ראוי הוא להיבחר, כיון שהוא מבודד מהבלי העולם הזה, ומתבודד עם אלוקיו בשדות.

אמרו רבותינו: אין הקב"ה נותן גדולה לאדם, עד שהוא בודקו בדבר קטן. דוד רועה צאן היה לאביו, ומסר את נפשו כדי לשמור על צאנו. מה היה עושה? בשעה שהיה מגיע זמן המרעה, היה כולא וסוגר את הצאן. תחילה היה משחרר את הגדיים הקטנים והחלשים, והם היו אוכלים את ראשי העשבים, שהם החלק הרך ביותר. לאחר מכן היה מוציא את התיישים הזקנים שיאכלו את אמצעם של העשבים, שהם חלק קשה יותר בעשב. ולבסוף היה מוציא את הצעירים והחזקים, להם הותר את העשב הקשה ביותר. אמר הקב"ה: מי שהוא יודע לרעות את הצאן, ולדאוג לכל אחד כפי כוחו, יבוא וירעה את צאני - עם ישראל. וזהו שנאמר בתהלים (ע"ח ע): "וַיִּבְחַר בְּדָוִד עֶבְדוֹ וַיִּקְחֵהוּ מִמִּכְלַת צֹאן... לְרֵעוֹת בַּיַּעֲקֹב עִמּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל נִחְלָתוֹ".

אדמוני עם יפה עיניים

מיד שלחו להביא את דוד מן המדבר. רואה אותו שמואל והנה הוא "אדמוני עם יפה עינים וטוב ראוי" (שמואל א טז יב). היו בדוד שתי תכונות מנוגדות: מצד אחד - "אדמוני", ומצד שני - "יפה עיניים וטוב רואי". האדמוניות היא תכונה של שפיכות דמים, ואילו "יפה עיניים" היא תכונה של טוב לב ומידות נאצלות. לכן הפסוק מכנה את דוד בשם: "עַדִּינוּ הָעֵצֵנִי". שבשעה שהיה יוצא למלחמה, היה מקשה את עצמו כעץ. ובשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, היה מעדן את עצמו כתולעת רכה.

היה שמואל חושש שמא דוד הוא שופך דמים כמו עשו, שגם עליו נאמר "אדמוני". אמר לו הקב"ה: "עם יפה עיניים" - שכל מה שהוא עושה, הכל לפי דעת תורה. לפני כל מלחמה היה נועץ בסנהדרין, שהם "עיני העדה".

ועל כן "קום מִשְׁחָהוּ כִּי זֶה הוּא!" מה שנראה אינו אלא בגלוי, אבל אני בוחן ליבות וכליות יודע שכל מעשיו ותכונותיו מופנים ומפועלים לשם שמים, ויש לו פנימיות וכוחות נסתרים.

בשמן קדשי משחתיו

מיד לקח שמואל את קרו השמן, ובא ליצוק על ראש דוד. והנה, אומרים חז"ל, השמן רץ מעצמו וניצוק בראש דוד! נקראו טיפות השמן על ראשו, ונצצו כאבנים טובות ומרגליות. ובתום המשיחה, חזר קרו השמן להיות מלא כבתחילה. אותה שעה עמדה 'נצבת' אשת ישי וגילתה את הסוד, וידעו כולם כי דוד כשר וישר והגון למלכות.

באותה שעה אמר דוד (תהלים קיח כא): "אֹדֶדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי, וַתֵּהִי לִי לִישׁוּעָה" - אותם עינויים שהתענית עד כה, היו לי לבסוף לישועה ונחמה. ישי, שהבין עכשיו למפרע את כל מה שקרה, אמר: "אַבְן מְאֹסוֹ הַבּוֹנִים - הִיְתָה לְרֹאשׁ פְּנֵהוּ!". אחי דוד אמרו: "מֵאֵת ה' הִיְתָה זֹאת, הִיא נִפְלְאֹת בְּעֵינֵינוּ". ושמואל בשמחתו, שהתנבא שיושיע דוד את ישראל מיד אויביהם, אמר: "זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' נִגִּילָה וְנִשְׁמַחָה בּוֹ!".

"וַתְּצַלַח רוּחַ ה' אֶל דָּוִד" - מהיום ההוא התעוררה בדוד רוח מיוחדת של קדושה, נבואה וגבורה. רוח הקודש שרתה עליו, ובהשראתה גם התחיל דוד לשורר את מזמורי התהילים.

"וְרוּחַ ה' סָרָה מֵעַם שְׂאוּל וּבִעַתְתוּ רוּחַ רָעָה מֵאֶת ה'" - אין שני מלכים משמשים בכתר אחד! כיון שנמשח דוד למלך, הוסרה משאול רוח ה', ובאה עליו רוח בער. אותה רוח ה' קפצה ועברה משאול אל דוד. התחיל דוד לעלות מעלה מעלה, ושאול החל לרדת. על דוד צלחה רוח נבואה, ומשאול סרה ונסתלקה השכינה.

דוד מנגן לפני שאול

כשראו עבדי שאול את מצבו הרע, חיפשו עצה לעזור לו ולרפאתו. אמרו לו: יביאו לפני המלך איש מנגן בכינור, ובעת שתהיה על המלך רוח רעה, ינגן המנגן לפניו, ובכך ייטב למלך. הסכים שאול לעצתם, וביקש כי יחפשו לו איש מיטיב לנגן.

"וַיֵּעַן אֶחָד מִן הַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר: הִנֵּה רֵאִיתִי בֶן לִישֵׁי בֵּית הַלְּחָמִי, יוֹדֵעַ נֶגֶן וְגִיבּוֹר חֵיל, וְאִישׁ מִלְּחָמָה וְנִבּוֹן דָּבָר, וְאִישׁ תּוֹאֵר וְה' עִימוֹ" (שמואל א יז יח) - אמרו חז"ל: אותו נער שדיבר היה שמו "דואג", וכל דבוריו לא היו אלא בלשון הרע. הוא שיבח את דוד שבחים רבים, שאינם שייכים לנגינה, כשכוונתו לרעה, להכניס קנאה בלב שאול. ואכן כששמע שאול על מעלותיו של דוד נחלשה דעתו והתקנא בו.

שולח שאול לישעי שישלחו לו את דוד, "ויבוא דוד אל שאול ויעמוד לפניו ויאבהו מאוד... והיה בהיות רוח אלוקים אל שאול, ולקח דוד את הכינור וניגן בידו... וסרה מעליו רוח הרעה". לא הכינור בלבד היטיב את רוח שאול, אלא גם דוד עצמו, על ידי חן מעלותיו ואור נפשו, היה מנעים זמירות ה' לפני שאול, שאין לאדם להתיימש בשום מצב, אלא להישען על קונוהו ורועו - "ה' רועי לא אחסר, בנאות דשא ירביצני, על מי מנוחות ינהלני". כך הביא דוד נחמה ועידוד לשאול, והתחבב מאוד בעיניו.

גלית הפלישתית

שמעו הפלשתים, אויבי ישראל, על מצבו וחולשתו של המלך שאול, והחליטו לנצל את ההזדמנות. הם נאספו למלחמה, אולם הפעם רצו להעמיד פנים כאילו אינם מעוניינים בשפך דמים. הם שלחו את גיבורם - גלית: "וַיַּעֲמֵד וַיִּקְרָא אֶל מַעֲרַכַת יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תִצְאוּ לַעֲרֹךְ מִלְּחָמָה הַלּוֹא אֶנְכִי הַפְּלִשְׁתִּי וְאַתֶּם עֹבְדִים לְשָׂאוּל בְּרוּ לָכֶם אִישׁ וַיֵּרֶד אֵלָיו" - תבחרו לכם גבור שילחם בי, ואם הוא ינצח אותי - נהיה כולנו עבדים לכם. אך אם אני אנצח אותו - תהיו אתם לנו לעבדים.

במשך ארבעים יום, בוקר וערב, יוצא גלית ומשמיע דברי חירופים ועוזות נגד הקב"ה. רואים ישראל את מראהו הנורא והמבעית - בריון בגובה למעלה משלושה מטרים, חמוש כולו מכף רגל ועד ראש, ומזויין בכלי זין. שומעים הם את דבריו הנועזים - "ויחתו ויראו מאוד". לאחר שסרה רוח ה' משאול המלך, אחז את העם פחד וחלחלה, ולא היה בהם איש שהעז להילחם נגד גלית.

דוד בשדה המערכה

והיכן היה דוד כל אותו הזמן? האם לא שמע את דברי הנאצה והחוצפה? אכן דוד לא היה במערכה באותם ימים. בזמן שהיה שאול בשופי ובצלילות הדעת, היה דוד הולך חזרה לאביו לרעות את הצאן ולשמשו. גם בימי מלחמה אלו שהה הוא עם אביו ועם הצאן, כי המנהג בישראל היה שמכל משפחה יוצאים הגדולים להלחם, ואילו הקטנים נשארים עם אביהם, בפרט אם הוא זקן.

"ודוד הוא הקטן, ושלושה הגדולים הלכו אחרי שאול" - אף על פי שכבר נמשח דוד

למלך, לא גבה ליבו ולא רמו עיניו. דוד הוא הקטן, שהיה מקטין עצמו תמיד.

כעבור ארבעים ימי מלחמה, שיער ישי כי כלתה הצידה מכליהם של בניו הנמצאים בשדה הקרב, ולכן שלח את דוד לספק לאחיו מזון. מיד מילא דוד את שליחות אביו, הוא הפקיד את הצאן ביד שומר נאמן, ומיהר ללכת אל אחיו.

עוד הוא מדבר עם אחיו ודורש בשלומם, והנה יוצא גלית כמידי יום, ומתחיל לחרף ולגדף מערכות אלוקים חיים. מזדעזע דוד מן העזות והחוצפה של גלית, ורוח קנאת ה' בוערת בליבו. הוא שומע את אנשי הצבא של ישראל אומרים זה לזה בפחד: הראיתם את האיש הזה, שעולה לחרף את ישראל?! אפילו שאול פוחד ממנו, והוא הבטיח כי האיש אשר יכנו - יעשיר אותו המלך עושר רב, ויתן לו את בתו לאישה, ואף ישחרר את כל בית אביו ממסי המלך.

דוד, שרצה שיביאו אותו לפני שאול, כדי להציע לו להילחם בגלית, עשה את עצמו כמתעניין בכרוז שהוציא המלך. הוא הלך מאיש לאיש, שאל שאלות והראה התעניינות. ואכן, עוברת השמועה כי דוד מעוניין להילחם בגלית, והוא מובא לפני שאול.

גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך

עומד דוד לפני שאול ומספר לו: רועה צאן אני, ובאחד הימים באו אל העדר אריה עם שני גוריו יחד עם דוב ושני גוריו. הם לקחו שה מן העדר, ואני מיד רדפתי אחריהם, תפסתי ושיסעתי אותם, וגם את האריה תפסתי בזקנו והכיתי אותו, וכך הצלתי את השה מבין שיניהם. ואם כן בקשתי שטוחה לפניך: "והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם, כי חרף מערכות אלוקים חיים!".

ובאמת כיצד היה בכוחו של דוד להילחם באריה ובדוב? את כוחו קבל הוא מכח הנבואה ורוח ה' ששרתה עליו לאחר משיחתו בשמן.

כשאירע לדוד מעשה זה עם הארי והדוב, אמר: וכי מה אני חשוב, שהכיתי את החיות הרעות האלה? אלא ודאי מאת ה' היתה זאת, לרמוז לי שעתידה לבוא צרה על "שה פזורה ישראל", והם עתידים להינצל על ידי דוד בענוותנותו לא גילה את הדבר לאיש, אלא שמר זאת בלב, ואף עשה לעצמו תזכורת תמידית: כששחט דוד את אותו השה, הפשיט את עורו ועשה ממנו בגד, והיה לבוש בו תמיד. רק עכשיו בהתייצבו לפני שאול, הוצרך דוד לספר ולגלות את הסיפור, כשהוא מראה לשאול את כנף בגדו שעשוי מעור השה.

לא בחיל ולא בכח

כששומע שאול את דבריו האמיצים של דוד, הוא אומר לו: "לך, וה' יהיה עמך!". הוא הליבש את דוד בבגדי המלחמה שלו - כובע נחושת, שריון וחרב. היו אלו בגדים שניתן להרחיבם ולהצירם כפי הצורך. ניגש שאול אל דוד להתקין עליו את המדים באופן שיתאימו למידתו, אבל להפתעתו ראה שאין צורך בזה - הבגדים התאימו בדיוק למידתו של דוד. ראה זאת שאול, וקנאה עברה בלבו. הוא חשש שמא יש כאן רמז שאף כתרו הולם אותו, והכניס בדוד עין הרע.

הרגיש דוד בדבר, ולכן הסיר מיד את הבגדים. הוא אמר לשאול: "לא אוכל ללכת באלה, כי לא נסיתי" - אינני מלומד בכלי קרב ובמדי מלחמה, נוח לי יותר בבגדי

הרגילים. דוד אף ראה בלבשת בגדים אלו - חסרון בבטחון בבורא עולם. הפלישתים סומך על כלי זינו ושריונו, ואילו הוא דוד ילבש עוז וגבורה ובטחון בה'.

לוקח דוד את מקלו בידו, בוחר לו חמשה אבני נחל חלקות מאוד ושם בתרמילו, וכך הוא פונה להילחם בפלישתי הענק.

באבוד רשעים רינה

רואה גלית הפלשתי והנה נער מתקרב לקראתו. והנער אינו מזויין ואינו משוריין, רק מקל בידו, ותרמיל רועים על שכמו. חרה לו מאוד על כך שעושים ממנו "צחוק" לעג וקלס ומהתלים בו, והוא פונה אל דוד בכעס: "הכלב אנוכי כי אתה בא אלי במקלות?!" אמר לו דוד: "אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון, ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת: היום הזה יסגרד ה' בידי והפתיך והסרתי את ראשך מעליך ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ וידעו כל הארץ כי יש אלהים לישראל!"

גלית נבוך מאוד למשמע הדברים. הוא כבר התרגל לתגובות של פחד ומורד לב מצד ישראל, ונדהם והתבלבל מול אומץ לבו של דוד. או אז לקח דוד אבן בידו, והשליך אותה בכח רב על מצחו של גלית. אמרו חז"ל: חמש האבנים התווכחו ביניהן, כל אחת אמרה: אני אהרוג את הפלשתי. עשה הקב"ה נס: אמר דוד המלך חמש מילים מן הפסוק "שמע ישראל" כנגד חמש האבנים: "שמע ישראל ה' אלוקינו ה'", ולאחר מכן אמר "אחד" ואז נתאחדו כל האבנים לאבן אחת.

כשהגיעה האבן אל מצחו של גלית, נחסמה על ידי כובע הנחושת. אמרו במדרש, שהנחושת לא רצתה להיבקע. אמרה לה האבן: הבקעי לפני, ובשכר זה תזכי שימולו מעתה בברזל, במקום שהיו מלים עד אז בצור [אבן חדה מאוד]. אכן נכנסה האבן במצחו של גלית, וכל כך גדול היה כח הקליעה, עד שהאבן טבעה במצחו. נפל גלית על פניו, ודוד לקח את חרב גלית, ערף את ראשו, והביא אותו אל שאול. לאחר מכן סבב עימו בכל מחנה ישראל לבשר לכולם על התשועה הגדולה.

נרדף למוות

מכאן ואילך מותחבב דוד מאוד בעיני העם. בחזרתו משדה הקרב שרו הנשים ואמרו: "הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו". היה דוד בכל דרכיו משכיל וה' עימו. אולם כאן לא תמה מסכת ייסוריו. הצלחתו הגדולה היתה לצנינים בעיניו של שאול. "ויחר לשאול מאוד וירע בעיניו הדבר הזה, ויאמר נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים, ועוד לו אך המלוכה" (שמואל א יח ט) רק חסר שימליכו אותו במקומי למלך. לא ידע שאול כי בעצם כבר נמשח דוד למלך על ידי שמואל.

במשך הזמן דן שאול את דוד למיתה כ"מורד במלכות", וניסה בדרכים שונות להורגו. בתחילה בסתר, ואחר כך בגלוי. הוא ניסה להטיל בדוד את חניתו, תוך כדי שהוא מנגן לפניו. כשלא הצליח בכך, ניסה לחבל תחבולה והתנה עמו תנאי שאם יצא למלחמה בפלשתים ויביא לו מאה עורלות פלשתים, יתן לו את בתו מיכל לאשה. כך קיוה שימות בקרב. כשגם זה לא עזר, ודוד חזר מן המלחמה עם 200 עורלות פלשתים, התחיל שאול להתנכל לדוד בדרכים גלויות. הוא שלח שומרים לביתו של דוד כדי לתופסו ולהורגו, אולם כאן נחלצה לעזרה מיכל בת שאול, אשת דוד, והבריחה אותו בחכמה. כך היה דוד נרדף למוות, עד שהוא זועק ואומר: (תהלים סט ב) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש.

מאת ה' היתה זאת

חז"ל מאירים את עינינו להבין, כי שאול לא עשה את מעשיו מתוך רשעות חס ושלום. אדרבה, שאול מתואר בנביא ובחז"ל כאישיות מרוממת מעם, עניו, צדיק וחסיד. אלא מאת ה' היתה זאת להפיח בלבו של שאול רוח קנאה בלתי טבעית ובלתי נשלטת, כמו שנאמר: "ותהי רוח ה' רעה אל שאול" - רוח הקנאה היתה מאת ה', כדי שירדוף אחרי דוד.

גם לאחר מות שאול, כאשר היה דוד למלך ישראל בפועל, לא תמו צרותיו ויסוריו. נרדף היה תמיד על ידי אנשים שונים שהתנכלו להורגו, וביניהם אף בנו - עצמו ובשרו - אבשלום. היו רבים אשר אף דאגו תמיד להזכיר לו את יחוסו ה"מעורער" ולהטיל בו דופי. כה רבים היו רודפיו וצרייו, עד שאומר דוד לפני הקב"ה: "רבו משערות ראשי שונאי חינם!" - דברים כפשוטם. אדם יש לו בראשו 20,000 שערות - 30,000 ואולי יותר. ושונאי חינם של דוד - רבים יותר!

כך גזרה חכמתו יתברך, שיהא דוד נרדף כל ימיו, ותדבק נפשו באלוקים. הודה דוד לה' על יסוריו ומכאוביו, קיבל אותם באהבה ובשמחה, ומצא בהם מקור השראה לשורר את מזמורי התהלים, שירי כיסופים וערגה להקב"ה, שירי אמונה ובטחון, שירי תפילה ותחנונים, אותם הנחיל לנו לדורות עולם.

כה שמח היה דוד ביסוריו, עד שאמרו חז"ל: מוניטין [מטבע] של דוד - היה מצוייר בו מקלו ותרמילו מצד אחד, ומגדל דוד מצד שני. שאפילו בימי גדולתו לא רצה לשכוח את מצבו הקודם, שעל ידו זכה בדבקות כה מופלאה בבורא עולם.

פטירת דוד המלך ע"ה

אמרו חז"ל: היה דוד משתוקק לדעת כמה שנים יחיה, וביקש מה': "הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני!" (תהלים לט ה). אמר לו הקב"ה: גזירה היא מלפני, שאין מודיעים קיצו של בשר ודם. הוסיף דוד וביקש: הודיעני לפחות את היום בשבוע שבו אמות. אמר לו הקב"ה: בשבת תמות. הצטער דוד ולא רצה למות בשבת, שבו המת מוקצה וישאר מונח כך עד לאחר השבת ללא קבורה. לכן ביקש שיוסיף לו הקב"ה יום נוסף, כדי שימות ביום ראשון. אמר הקב"ה: כבר הגיעה מלכות שלמה בנדך, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימה. אמר דוד: אם כן תפחית לי יום מחיי, שאמות ביום שישי. אמר לו הקב"ה: "כי טוב יום בחצריך מאלף בחרתי הסתופף בְּבֵית אֱלֹהֵי". (תהלים פד יא) - טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה, יותר מאלף עולות שעתיד שלמה בנדך להקריב לפני על גבי המזבח!

ראה דוד כי אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד רצון ה', מה עשה? כל יום השבת היה יושב ועוסק בתורה בלי הפסקה, כיון שהתורה מגינה על האדם, ובשעה שאדם עוסק בתורה, אין מלאך המות יכול לשלוט עליו. כאשר תמה השבת, היה דוד המלך עורך סעודה של שמחה והודיה לבורא עולם שהוסיף לו שבוע נוסף של חיים. [לכן סעודה רביעית, סעודת "מלווה מלכה" במוצאי שבת קודש, נקראת על שמו של דוד המלך: "דא היא סעודתא דדוד מלכא משיחא"].

כאשר הגיע עתו של דוד המלך להפטור מן העולם, היתה זו שבת שחל בה חג השבועות. עמד מלאך המות מנגדו, ולא היה יכול ליטול את נפשו, כיון שלא הפסיק רגע אחד מלימוד התורה. אמר, מה אעשה לו? היה לו לדוד גן מאחורי ביתו, הלך מלאך המות

ונענע את האילנות. חשב דוד שבא איזה אדם לקטוף בשבת, והלך להוכיחו כשעדיין פיו לא פוסק מלימוד התורה. אך כשעלה במדרגות לגן, נשמטה המדרגה מתחתיו. נשתתק דוד מלימודו לרגע אחד, ואז מיד עלתה נשמתו לגניזי מרומים.

כיון שנפטר דוד המלך בשבת, היתה גופתו מוטלת, ולא ידעו כיצד לנהוג בה, שהרי היא אסורה בטלטול. שלח שלמה בנו לבית המדרש לשאול: אבא מת ומוטל בחמה, מה אעשה? שלחו לומר לו: הנח על אביך כיכר לחם או תינוק, ואז תהיה הגופה מותרת בטלטול. מה עשה שלמה? קרא לנשרים ופרסו עליו כנפיהם, כדי שלא תיקוד עליו השמש.

מיד לאחר השבת קברו את דוד המלך ב"עיר דוד" - בירושלים. רצה דוד להיקבר בירושלים דוקא, כי מעלה גדולה בירושלים, ששמה ישבו כסאות למשפט, כסאות לבית דוד, ובירושלים מלך והנהיג את ישראל. זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל, אמן.

מאמרים לחג הסוכות

מרעמסס - סוכות!

יכול היה הקב"ה לעשות נס לצבאותיו, ולבנות להם בתים חזקים וארמונות מפוארים גם במדבר - היפלא מה' דבר?! מדוע הושיבם בסוכות ארעיות?

מאתיים ועשר שנה היו עם ישראל במצרים. ארץ מצרים באותם ימים - **מעצמת על, אימפריה אדירה ועצומה!** עשירים היו המצריים - עושר עצום ורב, הלוא מכל העולם באו לקנות מהם אוכל בשנות הרעב. חכמים היו - כל חכמת הכישוף, חכמת הכוכבים והמזלות, חניטה, חרטומים, הכל היה מרוכז שם. וחזקים היו - עד שלא היה שום אדם יכול לצאת ממצרים. ובנו להם ערים בצורות וחזקות - את פיתום ואת רעמסס. גאים היו בגבורתם, בוטחים ברוב עושרם וחכמתם! ובני ישראל - השתקעו שם ולמדו מדרכיהם, האמינו כי לגבורים הכה, ולעשירים הבטחון, ולעריצים הממשל.

ואולם - אט אט לימד הקב"ה את עם ישראל, עד מה אפסיים הם כוחותיהם של מצרים. מכה אחר מכה הביא עליהם, וכך ניפץ את כל כזביהם ושקריהם, הראה לעם ישראל - כי כל הכוחות כולם - אין בהם ממש, הכל כלה ואובד, וכפוף אך ורק לרצונו של הקב"ה.

והנה - יוצאים עם ישראל ממצרים, ובאים לדור במחיצת ה' יתברך. לא בבתיים מבוצרים, ולא בארמונות מפוארים, אלא בסוכות עראיות.

"למען ידעו דור גאולים, וידעו כל דורותיהם אחריהם, כי אין מושב בית, ואין מקום דירה, אלא זה שה' בונה אותו, ואם ה' לא יבנה בית - שוא עמלו בוניו בו. ברצונו - הופך בית רשעים, ושם בתיהם קבריהם כמהפכת סדום ועמורה. וברצונו - **סולל בים דרך, ושם מדבר לישוב, וענני שמים - מחסה ממטר.**"

אתם, בני אהובי, לא עבדי פרעה אתם, לא עבדים לכל אליליהם, ולא משועבדים לאמונותיהם! עבדי אתם, ואוציאכם מיד פרעה, ואגאלכם מכל הבליו - צאו מכל

מחסה שאינו מחסה, **עזבו בתיכם ומבצריהם**, ובואו חסו בצל כנפי, והוא יהיה לכם מחסה אמת ויציב. ארמונותיהם פאר ובתיהם כבוד - אך לשממה ולדראון עולם יהיו למו. ואתם - בענן שאין בו ממש אקיפכם, והוא יהיה לכם לכבוד עולם."

"ויסעו מרעמסס - סוכות", מערי המסכנות ומבתי המבצר של פרעה, נסעו, ויבואו לחסות בצל סוכתו של ה' אלוקים אמת. (ספר התודעה)

סג עב

"אמר לה' - **מחסי ומצודתי**, אֱלֹהֵי אֲבֹטָח בּוֹ. כִּי הוּא יִצִּילֵךְ מִפֶּחַ יְקוֹשׁ מִדְּבַר הַוּוֹת, בְּאַבְרָתוֹ יִסֹּד לְךָ, וְתַחַת כַּנְּפֵי תַחְסֶה, צִנָּה וְסַחֲרָה אֲמַתּוֹ". (תהלים צא ב-ד)

סג עב

🌀 "וְשִׂמְחַת בְּחַגְדְּךָ" 🌀

אומרת התורה (דברים טז יג-טו): "חג השפּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים, בְּאַסְפֹּד מִגְרָנְךָ וּמִיִּקְבָּדְךָ, וְשִׂמְחַת בְּחַגְדְּךָ אֶתָּה וּבְנֶדְךָ וּבִתְךָ... וְהֵייתָ אֵד שְׂמִיחַ".

עלינו להבין: לשמחה - מה זו עושה? הלוא תמיד צריך האדם לעבוד את בוראו בשמחה, ובפרט בחגים ישנה שמחה מיוחדת, אך מהו הציווי המיוחד של השמחה בחג הסוכות?

🌀 שמחת האסיף

חג הסוכות נקרא "חג האסיף", משום שבו אוספים את היבול אל הבית.

שמחת האסיף היא שמחה גדולה מאוד. צריך להיות חקלאי, כדי להבינה! כמה עמל ויגיעה השקיע במשך השנה! בחרישה, בזריעה, בהשקיה, בטיפול ובטיפוח. כמה ידע ומיומנות נדרשו לו! מתי ואיך לזרוע, כמה להשקות, כיצד להגן מפני השמש, היאך להרחיק מזיקים כחרקים למיניהם, אלו ענפים לגזום ולהרחיק ועוד ועוד. וכמה תפילות ותקוות! שירדו גשמי ברכה בעיתם, שלא יהיו נזקים ממזג האוויר, שלא יבואו מזיקים ויקלקלו את היבול.

והנה עתה - התבואה נאספת פנימה, וגודשת את הבית. איזה ריח משכר, איזה מראה מלבב! איזו שמחה!

שמחה טבעית זו - הפוקדת את האדם בעונה זו של השנה - באה התורה לקדש ולרומם! ככתוב בתורה (דברים טז יא): "חג השפּת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים בְּאַסְפֹּד מִגְרָנְךָ וּמִיִּקְבָּדְךָ. וְשִׂמְחַת בְּחַגְדְּךָ אֶתָּה וּבְנֶדְךָ וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוִי וְהַגֵּר וְהַיִּתּוֹם וְהָאֵלֶמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ. שִׁבְעַת יָמִים תַּחַג לַה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' כִּי יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל תְּבוּאֲתֶיךָ וּבְכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ, וְהֵייתָ אֵד שְׂמִיחַ".

יהודי צריך לכוון את הרגשות הטבעיים שלו - לעבודת ה'. את רגשות השמחה - עליו לכוון לרגש של הודיה לה' ושמחה במתנותיו, שהרי כל השפע מאת ה' לבדו הוא, ולא מ"כוחי ועוצם ידי".

ארבעת המינים שהאדם נוטל בידיו, אף הם באים לקדש ולהשלים את השמחה של

היבול הנאסף. נוטל היהודי בידיו ארבעה מינים מוריקים ורעננים, הוא חש ומרגיש את השפע שזכה לו, וליבו מלא שמחה והודיה לה' על כל הטוב אשר עשה עמו.

ענין זה מפורש הוא בתורה (ויקרא כג לט): **"אֶךָּ בַחֲמִשָּׁה עֶשְׂרֵי יוֹם לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי, בְּאַסְפְּכֶם אֶת תְּבוּאת הָאָרֶץ, תַּחֲגוּ אֶת חַג ה' שְׁבַעַת יָמִים... וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הַדָּר כַּפַּת תְּמָרִים וְעֵנָף עֵץ עֵבֶת וְעֵרְבֵי נַחַל, וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שְׁבַעַת יָמִים..."**

וכך כותב ספר החינוך (מצוה שכד): **"מצות הלולב עם שלושת מיניו - מזה השורש היא, לפי שימי החג הם ימי שמחה גדולה לישראל, כי הוא עת אסיפת התבואות ופירות האילן לבית, ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה, ומפני כן נקרא חג האסיף. וציוה האל לעמו לעשות לפניו חג באותה העת, לזכותם להיות עיקר השמחה - לשמו יתברך. ובהיות שהשמחה מושכת את החומר הרבה [מושכת את האדם אל הגשמיות], ומשכחת ממנו יראת אלקים, על כן בעת ההיא ציונו ה' לקחת בין ידינו דברים המזכירים אותנו, כי כל שמחת לבנו - לשמו ולכבודו היא. והיה מרצונו שיהיה המזכיר - מין המשמח, כמו שהעת עת שמחה, כי צדק כל אמרי פיו, וידוע מצד הטבע כי ארבעת המינים כולם משמחי לב רואיהם."**

עבודת ה' התמידית - בשמחה

זה עתה חלפו עברו "הימים הנוראים": ראש השנה - יום הדין. "היום הרת עולם, היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם". ו"מי לא יירא מיום דין הנורא". בחרדת קודש התפללנו לפני ה', שנזכה לשנה טובה ומתוקה, לגזירות טובות, ישועות ונחמות.

לאחר מכן הגיעו "עשרת ימי תשובה", שבהם נדרש כל יהודי לעשות תשובה על חטאיו ולהיטיב את מעשיו. ובשאינם - "יום הכיפורים", יום סליחה ומחילה. ביום זה אנו נדמים למלאכים, לא אוכלים ולא שותים, ומרבים תפילות ותחנונים לפני ה' שיטהרנו מעוונותינו, ויחתמנו לחיים טובים ולשלום.

קעת מגיעים ימי חג הסוכות - "ושמחת בחגך... והיית אך שמח!"

האין זה ניגוד? סתירה?

לא ולא. להיפך - זוהי השלמה. המשך טבעי וישיר.

אומר דוד המלך ע"ה (תהלים צז יא): **"לְיִשְׂרָאֵל - שְׂמֹחָה".** השמחה הכי אמיתית היא, שמחה היוצאת מלב ישר ונקי. לאחר שאדם זכה ויישר את לבבו, תיקן והיטיב את מעשיו, אזי לבו נעשה כלי קיבול מצויין לקבל את השמחה. שמחה כזו היא שמחה הכי אמיתית ומושלמת, זכה וטהורה.

מאידך, באה התורה ללמדנו, כי עיקר עבודת ה', איננה מתוך חרדה ויראה, ומתוך סיגוף, כמו ביום הכיפורים. אמנם צריכים גם לזה, כדי להכניע את הלב וליישר אותו לשוב לדרך הישרה, אבל עיקר עבודת ה' התמידית היא - בשמחה, באהבה!

ביום הכיפורים נדמינו למלאכים. לא אוכלים ולא שותים. נישאים ומרוממים. היינו צריכים וחיבים זאת, כדי שתהיה לנו "נקודת זינוק" גבוהה לכל השנה. אבל לא זה רצון ה' התמידי מאתנו. אין הקב"ה רוצה שנעבוד אותו מתוך סיגוף וביטול הגשמיות, אלא עבודת ה' התמידית הנדרשת מאיתנו היא דווקא מתוך הפעולות הגשמיות

והפשוטות שלנו. "בכל דרכיך - דעהו" - דע ועבוד את ה' בכל דרכיך, בכל פעולותיך, אף הגשמיות והפשוטות, כאכילה ושתייה ושינה.

חג הסוכות מלמד אותנו ליישם בפועל את עבודת ה' - בשמחה ובאהבה, בתוך החיים הפשוטים והחומריים. "כיצד מצות ישיבה בסוכה? שיהיה אוכל ושותה וישן ודר בסוכה כל שבעת הימים, בין ביום ובין בלילה, כדרך שהוא דר בביתו". (סימן תרלט סעיף א)

סוכות הוא היישום המעשי של הימים הנוראים. כיצד אנו פועלים בחיים עם ההתעלות שהתעלינו. היאך אנו מקדשים את כל פעולותינו ומעשינו, ועובדים את ה' בשמחה.

סג שמחה שלימה - גוף ונפש

רבים יכולים להרגיש ולהעיד, כי הישיבה בסוכה - משרה שמחה מיוחדת. אכן, "פיקודי ה' ישרים, משמחי לב", כל מצוות התורה משרות על האדם שמחה. אולם מסבירים רבותינו, כי מעלה וסגולה מיוחדת יש במצות הסוכה, להשרות שמחה שלימה בנפש האדם:

בסוכה כל גוף האדם נכנס לתוך המצוה, ומתקדש בקדושתה, וכמו שכותב חידושי הר"ם, שאין לנו מצוה כזו שאדם נכנס בה כל כולו, אף עם הנעלים... שאר המצוות יש בכוחן לקדש את אותו איבר בלבד שבו נעשו, שאר הגוף נשאר חולין כמו שהיה, ומהווה משקל נגד לאותם איברים שנתקדשו על ידי המצוה. וכאשר נפשו של האדם מתאוה להתענג מיקרת קדושתה של המצוה שקיים, בא הגוף שלא זכה לטעום מדבשה המתוק, ומקחה את רגשות הקודש שהחלו להתנוצץ בקרבו. לכן ההנאה איננה מושלמת. לא כן בסוכה, אין עימות בין הגוף לנפש, מכיון שגם הגוף - כולו - זוכה למשש את הניצוצות הקדושים הטמונים במצוה זו, שהרי הסוכה מהווה מעטה רוחני קדוש לכל אברי האדם, בהיות שכולם נמצאים בה, לפיכך בשעה שמתעוררת תשוקתה הטבעית של הנפש לחוש את קדושת הסוכה, בא הגוף, שהיה חולין ונהפך להיות קודש - ומסייע לה להשביע את עצמה בצחצחות, להתענג על ה'. לכן נרגשת קדושת הסוכה בנפש יותר משאר מצוות.

הגאון מוילנא אומר כי ישנן שתי מצוות שהאדם נכנס בהן בכל גופו בשלימות: סוכה וארץ ישראל. ורמז לכך בפסוק (תהלים עו א): "וַיְהִי בְּשָׁלֹם סִכּוֹ וּמְעֹנֶתוֹ בְּצִיּוֹן".

רבנו האר"י (שער הכוונות דרושי חג הסוכות ד) אומר, כי צורת הסוכה "שתים כהלכתן והשלישית אפילו טפח" (סוכה ד ע"ב) דהיינו שהדפנות המינימליות הנדרשות לסוכה הן שתיים שלימות, ועוד דופן אחת צרה - זוהי צורת חביקה כאדם המחבק את חברו בידו - הזרוע והאמה שהם ארוכים - ועוד טפח שזוהי כף היד. היש שמחה גדולה מזו, להיות חבוקים בחיקו של הקב"ה?!

סג שמחת הארעיות

בחג הסוכות אנו צריכים לשמוח. אז מה עושים? מן הסתם, עלינו ללכת לאיזה בית מלון מפואר, פנסיון מלא, חדרים מאובזרים ומפנקים, וכעת נוכל לשמוח יותר!

והנה, מה אומרת התורה? "בַּסֻּכּוֹת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים". "צא מדירת קבע ושב בדירת עראי!" לא רק שלא תלך לבית מלון, אלא גם עזוב את כל הנוחיות של הבית שלך, ושב בדירת ארעי, בצריף שאין בו אפילו תקרה ראויה לשמה, ושם תשב ותשמח 7 ימים.

מה ההיגיון בזה?

אכן כן. השמחה - מאין [מכלום] תימצא!

שמחה אמיתית ושלימה לא ניתן להשיג, אלא כשבאים לידי הכרה כי העולם הזה הוא דירת ארעי. כל עוד סבור האדם, כי לעולם הזה יש ערך וחשיבות, לא תוכל לשרות השמחה בנפשו. "הקנאה התאוה והכבוד - מוציאים את האדם מן העולם", מפילים על האדם עצבות וצער ומפח נפש. אם יש לו מאה - רוצה מאתים, ולעולם איננו מגיע לסיפוק ושובע. "מרבה נכסים - מרבה דאגה".

רק כשבן אדם מפסיק לפתח תלות בחומריות שיש לו, ושמחתו היא פנימית הנובעת מהלב, אז יכול הוא להשיג שמחה. אכן כן, צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי, ואז תוכל לשמוח בחגך, מתוך שחרור נפשי, בלי מתחים ולחצים של הישגיות חומרית.

ומה גם שהאדם צריך להתייחס לכל העולם הזה - כאל דירת ארעי. כמאמר דוד המלך (תהלים צ ו): "יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בְּהֶם שְׁבָעִים שָׁנָה, וְאִם בְּגִבּוֹרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה... כִּי גַז חֵישׁ וְנִעְבָּה". אין זו הדירה הקבועה שלנו כאן, חבל להשקיע בה יותר מדי.

פעם אחת הגיע תייר עשיר מארצות הברית לביתו של החפץ חיים, ותמה לנוכח הדלות ששררה בביתו של רבן של ישראל. שאל אותו החפץ חיים: ומדוע אינני רואה את הארמון שלך? - אמר לו אותו תייר: "הארמון שלי בארצות הברית, עכשיו אני רק בדרך..." אמר לו הרב: "גם אני כעת בדרך. הארמון האמיתי שלי הוא למעלה..."

אומר האלשיך הקדוש, כי רמז לכך אנו מוצאים במידות הסוכה. גודל הדופן המינימאלי של הסוכה הוא שבעה טפחים באורך על עשרה בגובה, שה"כ 70 טפחים מרובעים, רמז לימי שנותינו, כמאמר הפסוק (תהלים לו ו): "הִנֵּה טְפָחוֹת נִתְּתָה יָמֵי, וְחֻלְדֵי כְּאֵין נִגְדָּךְ...". הסוכה מלמדת אותנו על ארעיות החיים בעולם הזה, לא כדאי להשקיע בהם יתר על המידה, ולפתח תלות בהישגים שנשיג בהם. אלא תהיה כל מגמתנו לקניינים האמיתיים של הנפש, אשר ילוו אותנו לעולם ועד, וכאשר האדם יודע ומפנים זאת, הוא מאושר ושמח, טוב לו בעולם הזה ובעולם הבא, כפי שאמרו חז"ל (אבות ו ד): "פֶּת בְּמַלְחָתָא כְּאֵין בְּמַשְׁוֹרָה תְּשִׁתָּה, וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן, וְחַיֵּי צַעַר תַּחְתֶּיהָ, וּבִתְוֹרָה אֲתָה עֹמֵל, אִם אֲתָה עֹשֶׂה כֵן, אֲשֶׁרִיד וְטוֹב לָךְ. אֲשֶׁרִיד בְּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ לְעוֹלָם הַבָּא". אשרי המבין זאת. (עיין ביאור למשנה זו במאמרים שבחוברת "ימי החנוכה בהלכה ובאגדה").

סמחת האחדות

הסוכה מכונה: "סוכת שלום". הסוכה היא גורם מאחד. אמרו חז"ל (סוכה כז ע"ב): "מלמד שכל ישראל ראוים לישב בסוכה אחת".

הישיבה בבית - מבצרת לכל אדם את מקומו, אנוכיותו והישגיו. "איש תחת גפנו ותחת תאנתו", כל אחד דואג לטיפוח ביתו ושכלולו. אבל בסוכה, בביטול ההישגיות החומרית, כשיושבים בדירת ארעי, אזי אפשר לקיים ולחוש: "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד" וראויים כל ישראל לישב בסוכה אחת.

אומר הרב דסלר זצ"ל (מכתב מאלוהו): לא תתכן מציאות של שלום, אלא רק בביטול ה"יש" הגשמי, היינו בראיה בהירה מאוד, שאין ערך לכל השאיפות, אלא רק לשאיפה

לרוחניות. כי כל זמן שבני אדם שואפים למטרות גשמיות ואנוכיות, אי אפשר שיהיה שלום ביניהם, כי כל אחד רוצה מה שיש לחברו, וכל מה שיש לחברו כביכול ממעט משלו, וכך מוכרחים לבוא לידי תחרות ומריבות ומלחמות. אך כשואפים למטרות רוחניות, אין תחרות ואין הגבלות, אין אחד מיצר לחברו, ואדרבה כשמתרבה לחברו זה מועיל לו, וממילא כולם נוחים זה לזה ושמחים זה בזה.

וכן אמרו חז"ל (סנהדרין ז' ע"א בתרגום): כשאהבתנו היתה גדולה, היינו שוכבים שנינו על רוחב הסייף והיה לנו מקום, אבל כשאין אהבתנו עזה, אפילו מקום של שישים אמה - איננו מספיק לנו.

סג שמחת הבטחון בה'

משל לאדם שמסתגר בביתו מפחד השודדים. אף אם נועל את ביתו במנעולים חזקים, עדין הוא שרוי בפחד פן יפרצו השודדים ויבוא לידי סכנה. אולם כאשר הוא שומע את קול המלך מבחוץ, שהוא בא עם פמליתו, והוא קורא לו: "צא מחדריך ובוא אלי", מיד הוא פותח את ביתו ויוצא בשמחה להתלוות עם המלך, שכל מקום שהמלך שם, אין השודדים מצויים. ואין הביטחון והשמחה סרים ממנו אף לרגע.

הנמשל: האדם - ישראל. הבית - עיסוקו של האדם כל השנה. השודדים - יצר הרע ומלאכי חבלותיו. המלך - מלך מלכי המלכים הקב"ה. פמלייתו - אלו שבעת הרועים הנאמנים: אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרון, יוסף ודוד. קול המלך קורא לצאת - זה חג הסוכות, כמו שנאמר: "בסוכות תשבו שבעת ימים". שמחים ויוצאים לסוכה "ושמחתם לפני ה' אלוקיכם שבעת ימים".

על כל הימים שישיראל בבתיהם נאמר **בם** (משלי כח): "אשרי אדם מפחד תמיד", אולם על אותם שבעת הימים שהם בסוכה, מה נאמר בהם? "והיית אך שמח!" למה? לפי שבימי הסוכות, בעת שישיראל יוצאים מבתיהם ועושים דירתם בסוכת עראי, באותה שעה הכל רואים שאין ישראל חוסים בצל קורות בתיהם, לא בצל שחר, ולא בצל כנפי ארץ, אלא בצל מי שאמר והיה העולם. לכן נקראת סוכת החג בפי חכמינו בשם "צלא דמיהמנותא". הסוכה היא צל אמונתנו ובטחוננו בקב"ה. (ספר התודעה)

נבין מדוע הסוכה מסמלת שלום, כמו שאנו אומרים: "ופרוש עלינו ועל ירושלים עירך **סוכת שלום**". הימצאות בסוכה רעועה חסרת מגן, ולא בבית מבוצר, מעידה כי מצב של שלום שורר עתה. במצב של לוחמה, ההימצאות היא במקלט או בבנין מבוסס ומפולד.

מצב של שלום, המסומל בסוכה, יבוא אך ורק כתוצאה מבטיחוננו של האדם בה', ולא מחמת כוחו ועוצמתו המסומלים בבית אבנים מוצק וחזק. אף שלטון בית דוד מסומל בסוכה: "ביום ההוא אקים את **סוכת דוד** הנופלת" (עמוס ט' יא). דימוי זה בא לומר, כי שלטון בית דוד וחוסנו - אינם תלויים בכח הפיזי. לא העוצמה הצבאית והכלכלית מבטיחה את הימשכות שלטון בית דוד, אלא ההליכה בדרך ה' היא המבטיחה זאת. למרות חוסר ההתגוננות [סוכה], בכל זאת מובטח להם החוסן והעוז.

אם השגחת ה' חופפת על הסוכה ושכינתו שורה בה - אין צורך בהגנה אחרת! מגינה היא יותר מהבטון היצוק של החדר האטום!

סיפור: הסוכה הקרבית של הצלף גוזלן

עמוס גוזלן גוייס לסיירת כמעט בעל כורחו. אם הייתם שואלים אותו, הוא היה מעדיף להישאר בגדוד הרגיל של גולני, עם סיורי הבט"ש (בטחון שוטף), האימונים וכל הפשטות הכרוכה בחייו של לוחם מן המניין. אבל גוזלן - דתי מבית, היה טיפוס כזה שנעתר לכל בקשה. אף פעם לא אומר "לא".

ביקשו שלוחם ילווה נהג, הוא ראשון. ביקשו שמישהו יתנדב לאבטח מוצב דליל, הוא כבר בקבינה. צריך שומר על הציוד, לא צריך לחשוב פעמיים, כולם במקלחות וגוזלן הלוחם הבלתי נלאה מפטרל סביב, שלא ייגנב ולא ייעלם אפילו לא פאוצ'.

היה לו "מינוס" אחד לעמוס גוזלן. כשהוא עמד בתפילת שמונה עשרה, או בירך ברכת מזון, הוא היה מנותק לחלוטין מכל העולם. העיניים שלו נעצמו, וכולו היה מרוכז וממוקד באביו שבשמים. יש אומרים שזה דווקא הפלוס שלו. יכולת הריכוז שלו היתה מדהימה. וכמו שהוא היה מרוכז בתפילות ובברכות, כך גם יכולותיו להתמקד במטרה היו מדהימות. עמוס גוזלן היה צלף ממדרגה ראשונה. הדיוקים שלו חוללו מהפך גדול בתפיסת העולם של קבוצת הצלפים של הגדוד, אבל אלה עניינים צבאיים.

השמועה על יכולת הצליפה שלו, גם במהלך הסתערות, כמו במארב, עשתה לה שם בכל החטיבה, וכשמפקד הסיירת שמע שיש לו "דובדבן" בגדוד, הוא ביקש מהמח"ט להעבירו מיידית לסיירת. קודם כל הוא צריך צלף, וחוף מזה שהגוזלן הנ"ל הוא חייל דייקן וממושם שיוסיף המון לאיכות היחידה.

המח"ט זימן את הלוחם המצטיין רב"ט גוזלן והודיע לו על המעבר לסיירת, והימים ימי תשרי, ראש השנה מאחורינו. עוד מעט יום הכיפורים ואחר כך חג הסוכות. המח"ט החמיא לרב"ט גוזלן ואיחל לו הצלחה בתפקידו החדש כצלף בסיירת וכלוחם ביחידה המובחרת ביותר. הרב"ט הדתי לא הראה שום סימנים של התלהבות, מבחינתו כל מקום הוא מבורך, אם זה המקום שיעדה לו ההשגחה העליונה. הוא ישב מול מפקד הסיירת וקיבל את ההנחיות הדרושות. כהרגלו היה מרוכז בכל מילה של המפקד, והכין את עצמו נפשית למשימות קשות ממה שהכיר עד כה.

"יש לי פלוס אחד בולט" אמר למפקד הסיירת "אני דתי, ואני מבקש לתת לי זמן להתפלל... עוד מעט חג הסוכות, אני מבקש ממך שתאפשר לי לבנות סוכה קטנה לאכול ולישון שם... בכל מקום שנחת" המפקד בלע את לשונו והנהן בהסכמה... "אבל קח בחשבון רב"ט גוזלן... שיש מצבים קשים שכנראה לא יהיה זמן לברך, או לאכול... גם בסוכה".

הימים ימי מלחמת לבנון הראשונה. עוד באותו לילה הוקפצו במסוקים חיילי הסיירת לכפר לבנוני נידח, והתחפרו להם בשוחה עמוקה, לקראת התקפה על יעד מחבלים. גוזלן שזה היה לו המבצע הראשון בסיירת, ניקה היטב את הטלסקופ ומלמל פרקי תהילים שרק הוא שמע ומלך מלכי המלכים. המשימה הראשונה הוכתרה בהצלחה. הצלף גוזלן - בעזרת השם כמובן - הצליח להוריד כמה זקיפים של האויב, והסיירת הצליחה לחטוף אישיות בכירה של טרור ולהעבירה לידי המודיעין של צה"ל.

והנה הגיע בשעה טובה ערב חג הסוכות. רב"ט גוזלן, הצלף המהולל של הסיירת איתר כמה קרטונים ודיקטים, חיבר אותם אחד אל השני, עד שיצר מהם ריבוע של 2 מטר

על 2 מטר בגובה 2 מטר. אחר כך הוא נע שפוף אל שיפולי הואדי לקצוץ קני סוף. המפקד נזעק: "גוזלן, מה אתה עושה. אתה נחשף לאויב!!!"

"סוכה, המפקד. תוך חמש דקות אני חוזר עם סכך, וברשותך אמקם את הסוכה בתוך השוחה המערבית מאחורי שורת המחסנים... זה נראה לי מקום בטוח".

"שטויות" זעם המפקד. "הסוכה שלך לא מוצאת חן בעיני... המיקום שלה מסוכן, ואם צלפי האויב יראו תנועה חשודה זה עלול לסכן את כולנו...".

"המפקד" לחש גוזלן ומיקד בו שתי עיני תכלת בצבע ים רגוע, "אתה ידעת היטב שהפלוס שלי, שאני דתי שומר מצוות. אני לא אוכל חוץ לסוכה, גם במחיר שאצטרך לרעוב... ובאמת, במלוא הכנות, אם קשה לך איתי, אני מוכן עכשיו לחזור לגדוד, המח"ט גם יבין אותי...".

מפקד הסיירת בלע את לשונו, והביט בחייל המסור המקצץ קני סוף ומייצב את סוכתו בקצה השוחה המערבית. דקות ספורות בטרם התקדש החג לקח רב"ט גוזלן שתי חלות, בקבוק יין וקופסת טונה ונכנס לסוכה. הוא הדליק את הפנס כאשר אלומת האור מכוונת כלפי מטה. אל תשאלו איך ולמה, אבל תוך דקות ספורות הגיעו לסוכה מנין של לוחמי סיירת. גוזלן שלף את הסידור שלו, מזג יין לכוס הקידוש, והחל לקדש. "אלה מועדי... מקראי קודש אשר תקראו אותם... במועדס. סברי מרנן... ברוך מקדש ישראל והזמנים".

ענני הכבוד סביב לסוכה הקרבית של הצלף גוזלן, בתוך שדה קרב שורץ אויבים, הקרינו השראה רוחנית נשגבה בקרב לוחמי הסיירת, שלגמו איש אחר רעהו מכוס הקידוש... הם טפחו על שכמו בהערצה חברית. "אשריך גוזלן, אשריך".

לפתע נשמע פיצוץ עז, ואחריו עוד אחד, ועוד אחד, ואחר כך זעקות. השוחה המזרחית חטפה שלושה פגזי מרגמה מדויקים שגרמו לפציעתם של שלושה לוחמים, אחד מהם קשה. מסוקי הפינוי אחרו לבוא, גוזלן וחבריו יצאו מן הסוכה השיבו אש למקורות הירי, ובמקביל צוות החובשים טיפל בנפגעים.

למותר לציין, שכל עשרת הלוחמים שלא נפגעו מההפגזה, היו אמורים לשהות באתר הנפילה עם התקדש חג הסוכות. אך הם שהו בסוכתו של עמוס הצלף.

שלושה ימים אחר כך, כשהסיירת כבר חזרה לשטח ישראל, התפנה רב"ט גוזלן לבקר את מפקדו, זה שנפצע קשה מרסיסי פגז המרגמה. עמוס גוזלן הגיע עם הלולב שלו למחלקה לטיפול נמרץ בבית חולים רמב"ם בחיפה. המפקד חייך אליו בעיניים בורקות מבעד למסכת התחבושות, אחז את הלולב ביד ימינו והאתרוג בשמאלו ולחש כמעט בלי קול "תגיד לי עמוס, למה לא הזמנת גם אותי לקידוש בסוכה שלך, אתה לא אוהב אותי?".

"אני אוהב אותך המפקד. אוהב מאד. אבל את הקדוש ברוך הוא אני הכי אוהב בעולם...". (העיתונאי ¹)

✧ שַׁעַר הַהֵלְכָה ✧

חֲדָשׁ תְּשׁוּרֵי

מִן הַתּוֹרָה

נֹאמֵר בַּתּוֹרָה (דברים טו יג): "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספד מגרנד ומיקבד", וְנֹאמֵר (ויקרא כג מב-מוג): "בסוכות תשבּו שבעת ימים, כל האזרח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַסֹּכֶת. לַמַּעַן יָדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם, כִּי בַסֹּכֶת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם".

לְמוּד הַלְכוֹת הַחֵג

על כל אדם להשתדל ללמוד את הלכות חג הסוכות היטב קדם החג, לבל יכשל בקיום המצוות שלא כהלכה חס ושלום, ויש לשים לב לזה, כי על פי רב מצוי שלומדים בחדש אלול את הלכות ראש השנה ויום הכפורים, ומזניחים את הלכות חג הסוכות, ונמצא שמקומים את מצוות החג כפי ההרגל מימי הקטנות מבלי ידיעה הלכתית ברורה. והאמת, שרבו פרטי המצוות בחג הסוכות, אם במצות הישיבה בסוכה, ואם במצות נטילת ארבעת המינים ועוד. על כן טוב ונכון לשלב את הלכות חג הסוכות עם שאר למונדי משלשים יום קדם החג [י"ד באול]. (רש"י סוכה ט ע"א, הריטב"א, המאירי, המהרש"א, פרי חדש, הב"ח, חק יעקב, מטה יהודה עייאש, פרי עץ הדר ח"א לז, ועוד. סב)

מנהג טוב נהגו בבתי כנסת רבים לאחר תפלת ערבית של ליל כפור, ללמוד בצבור את הלכות חג הסוכות. ובפרט ביום הקדוש הזה, שחשוב להוסיף כמה שיותר זכויות ומליצי ישר על עם ישראל, ואין לך רבוי זכויות כלמוד התורה. וכל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו.

יְמֵי שְׂמֵחָה לְיִשְׂרָאֵל

אין אומרים 'ודוי' מיום שלמחרת יום הכפורים עד סוף חדש תשרי, לפי שכל אותם הימים הם ימי שמחה וששון לעם ישראל.

והבאור בזה, כתב בספר שבולי הלקט (ענין תפילה סימן לו) כי הנה הימים שבין כפור לסוכות, ימי שמחה הם, זכר לחנכת בית המקדש הראשון שבנה שלמה המלך שהיתה בימים אלו. ועוד, כי עסוקים אנו בהם בהרבה מצוות, כבניית הסכה, ארבעת המינים, ושמחה גדולה היא לנו. (קצוש"ע קלג סע"ף לא) ולאחר מכן שמונת ימי החג עד אסרו חג, שהוא כ"ג בתשרי. ומיום כ"ד בתשרי עד סוף החדש, כתב הגאון החיד"א (שו"ת חיים שאל חלק ב סימן לה אות ב) על פי מדרש ילקוט שמעוני (פרשת פנחס): "אמר רבי לוי, בכל חדש וחדש בקש הקדוש ברוך הוא לתן מועד לישראל, בניתן נתן להם פסח, באיר נתן להם פסח קטן, בסיון נתן להם שבועות. בתמוז היה בדתו לתן להם מועד גדול, אך מאחר ועשו את העגל, בטל המועד של תמוז וגם המועדים של אב ואלול, ובא תשרי ופרע להם שלש מועדים כנגדם: ראש השנה, כפור וסוכות. אמר הקדוש ברוך הוא: חדש תשרי לאחרים הוא פורע, ואת שלו אינו נוטל! תן לו יומו! לכן נאמר 'ביום השמיני עצרת תהיה לכם'". ויתכן שפדי להראות שאנו שמחים גילה ורנן על המועדים שהחזירם לנו הקדוש ברוך הוא, לכן תקנו גאוני הדורות שלא לומר ודוי עד סוף החדש, כי בשמחת החג אינו נכר פרט זה, כי הגם שמפריים בשמחה, אך נראה שהוא על החג ולא על חזרת המועדים. עכ"ל. (תפז)

נְשֵׁמָה טְהוֹרָה

דָּרְשׁוּ חַז"ל (מדרש תנחומא) על הפסוק "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן" [שהוא יום ט"ו בתשרי] - יום הראשון לחשבון עוונות. והינו, כי מאחר וביום הכפורים נמחלו כל עוונותינו, ובימים שבין יום הכפורים לסוכות אין שהות כל כך לעשות עברות, שהרי אנו עסוקים בהרבה מצוות, כבניית הספה, קניית ארבעת המינים וכל צרכי החג - נמצא שהיום הראשון שאנו פנויים בו, הוא היום הראשון של החג, וכבר יכולים חס ושלום להפשל באיזו עברה, לכך הוא היום הראשון לחשבון העוונות. אשר על כן, על כל אדם להזהר, בפרט בימים אלו, שלא לילכך את נשמתו החדשה והטהורה שקבלה במוצאי כפור, ובפרט יתגבר מאד שלא יכעס, שאמרו חז"ל: כל הכועס כאלו עובד עבודה זרה, וכל מיני גיהנם שולטים בו. (מסכת נדרים כב ע"א. רמב"ם פ"ב מהלכות דעות)

תקון חצות

אומרים 'תקון חצות' בחדש תשרי ובחל המועד סכות, אלא שמדלגים 'תקון רחל' ואומרים רק 'תקון לאה'. (בו איש חי, כף החיים ועוד)

בניית הספה

אין פטור

ראשית, יש לידע את הצבור הרחב, כי חובה בכל בית לבנות סכה לאכילה ושנה למשך שבעת ימי החג, ולא יתעצלו במצוה יקרה זו, אלא יאזרו עז ויבנו את הסכה ברב פאר והדר. וזכות מצוה זו תגן עליהם אלף המגן, ויזכו לכל מלי דמיטב. על כן, על כל אדם, טרם שקונה או שוכר דירה, להוכח שיש מקום לבניית סכה, כדי שיוכל לקיים את מצות התורה כהלכתה.

המרפסת לסכה הגדולה בבנין

בכל פעם שרצה רבנו הבבא סאלי לעבר דירה, היה מקפיד לשים לב למספר תנאים, שבלעדיהם אי אפשר להקנס לדירה. אחד התנאים היסודיים היה שיהיה מקום מרוח לעשיית סכה, כדי שיוכל לקיים את מצות הסכה כנאה וכיאה, בשמחה ובטוב לבב.

ומעשה ביהודי ירושלמי שבנה ליד ביתו שבסנהדריה המרחבת מרפסת גדולה לסכה. כל השכנים התנגדו לכך התנגדות נמרצת, ופנו לעיריה בבקשת צו הריסה. בצר לו פנה לרבנו כדי לקבל את ברכתו. כששמע רבנו את ספורו, אמר לו: אם פונתך לשם שמים, איש לא יוכל להפריע לך, והספה תשאר תמיד... לאחר דבריו אלה, חזר לביתו שמח וטוב לב, מלוח בהבטחתו המפורשת של רבנו, שספה זו תשאר תמיד... ואכן כל מאמציהם של שכניו להפריע לו במהלך הבניה ולהרס את המבנה עלו בתהו, והמרפסת עומדת על תלה עד היום. וזוהי המרפסת לסכה היחידה בגדלה בבנין. (ישראל סבא 290)

ומעשה בנכדו של הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל שקנה דירה ובא לבשר לסבו, שאלו סבו: האם יש מקום לסכה? אמר לו: לא. אמר לו: לך תבטל את העסקה. אמר לו: אם אבטל אצטרף לשלם קנס. אמר לו הרב: מוטב שתשלם קנס ולא תקנה דירה בלי מקום לסכה.

והא לך מדברי מרו הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, בבואו לכהן כאב בית דין במצרים: והנה בבואי לשרת בקדש בעיר קהיר, ראיתי שערוריה בפרס החג תשרי תש"ט, כי רק אחד מאלף עושה סכה כדת, ואלו כל שאר המון העם אינם עושים סכה כלל. ותמהתי מאד עד היכן מגיעה בורותם, כי לא ידעו ולא יבינו שיש מצות עשה באכילת פת בלילה הראשון, ובהתנהגותם מראים זלזול במצוה יקרה זו. ועוד, שבכל ימות החג אוכלים ושותים חוץ לסכה, ולא ישיתו אל לבם שאהו נגד התורה. ודרשתי ברבים בישיבת 'אהבה ואהבה', וברחוב היהודים במדרש רשב"י, להודיעם גדל מצות סכה, ושכל אחד חייב לעשות סכה לו ולבניו בראש גגו, כי גבה התבים אינו אלא ארבע או חמש קומות לכל היותר, והגרים בקומות העליונות עולים ויורדים בכל ימות השנה ולא מרגישים טרחה ועיפות, ומדוע לא יטריחו עצמם לעלות לראש הגג לקיים מצות ה' יתברך!! ואנשים יראי שמים עשו כדברי וזכו במצוה, אף שאר המון העם נשארו במנהגם הקלוקל. ומכה ישנה היא, שמצינו לריב"ש בתשובה (סימן שצד) שכתב: חי נפשי שראיתי בעירנו זאת רבים מעמי הארץ שאינם עושים סכה לחג, וכל ימות החג אוכלים ושותים בביתם חוץ לסכה... ראה עתה אידם הם טועים במצוה מפרסמת כזאת, ואין אני חפץ לספר בגנותם של ישראל. ע"ש. ואני בעניי בהיותי במצרים עשיתי סכה בגג הבית, והייתי עולה לגג לקיים מצות הסכה כהלכתה, ולא הרגשתי לא טרח ולא עמל, כי אין דבר עומד בפני הרצון. ע"כ. ישמע חכם ויוסף לקח. (קיס)

מחיל אל חיל

מצוה רבה להתחיל במוצאי יום הכפורים בבניית הסכה, כדי לצאת ממצוה למצוה, כמו שנאמר (תהלים פד ח): "ילכו מחיל אל חיל", וזרזים מקדימים למצוות. (הרמ"א סימן תרכד. טז)

בניה על ידי תלמיד חכם

אף על פי שתלמידי חכמים אינו להם להתעסק במלאכה בפני אנשים זרים, מפל מקום, מאחר ובניית הסכה היא בניה של מצוה - יתעסקו בה, כי זהו כבודם - להתעסק במצוות ה' יתברך אף בגלוי, ומהם יראו אחרים וכך יעשו. (שערי תשובה סימן תרכה. חז"ע שבת א יז)

"מצוה בו יותר מבשלוcho"

מי שזקן ותשש כחו וקשה עליו לבנות את הסכה, ימנה אדם אחר להיות שלוחו לבנות לו את הסכה, ויאמר לו: 'שלוחי אתה לבנות לי את הסכה'. ומפל מקום ישתדל גם הוא להשתתף בבניית הסכה כפי יכולתו, בהנחת הסכך וכיוצא, כי "מצוה בו יותר מבשלוcho", ו"לפנים צערא אגרא". דהינו, כפי הצער והמאמץ של האדם לקיים המצוות, כך שכרו בשמים גדול יותר. (צט. חז"ע שבת א יז)

בניה על ידי גוי

מי שקשה לו לבנות את הסכה, מן הדין רשאי לומר לגוי שיבנה לו את הסכה, והסכה כשרה ללא ספק. [וישתדל הוא להניח לפחות מעט סכך, טפח על טפח (8 ס"מ)]. אף טוב יותר שימנה אדם יהודי שיהיה שלוחו לבנות לו את הסכה, כי מאחר וקדשתה של הסכה גדולה מאד, לא נאה ולא יאה שתבנה על ידי גוי. (נו, סב)

סכה ישנה

אם בנה את הסכה עד שלשים יום לפני החג [עד י"ג באולול], ולא אמר שבניתי לשם מצוה, ישתדל קדם החג להניח לפחות מעט סכך לשם מצוה. (ס)

בְּנֵיהַ עַל יְדֵי אִשָּׁה

מִתֵּר לְכַתְחֵלָה לְאִשָּׁה לְבָנוֹת אֶת הַסֶּכֶה, וְאִין צְרִיךְ שְׂדוּקָא אִישׁ יְנִיחַ אֶת הַסֶּכֶד.
וּלְבְנֵי אִשְׁכָּנֵי עַדִּיף שְׁלִכְתְּחֵלָה יִתּוּ הָאִישׁ אֶת הַסֶּכֶד. (סד)

בְּנֵיהַ עַל יְדֵי קָטָן

מִתֵּר לְכַתְחֵלָה לְקָטָן לְבָנוֹת סֶכֶה, וְאִין צְרִיךְ שְׂדוּקָא הַגְּדוֹל יְנִיחַ אֶת הַסֶּכֶד. (סד)

בְּנֵיהַ בְּעֶרֶב שַׁבָּת

אִין לְבָנוֹת אֶת הַסֶּכֶה בְּיוֹם שְׁשִׁי לְאַחַר זְמַן 'מִנְחָה קָטָנָה' [בְּעֶרְף בְּשַׁעַה 16:00, שְׁעוֹן קִי"א], כְּדִין כָּל עֶרֶב שַׁבָּת שְׁאִסוּר לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה מִזְמַן זֶה. אוּלָם אִם הִיָּה טְרוּד וְלֹא הַסְפִיק לְבָנוֹתָה עַד עֶרֶב הַחֹג, רִשְׁאֵי לְבָנוֹתָה עַד זְמַן כְּנִיסַת הַחֹג, מֵאַחַר וְעוֹסֵק בְּמְלָאכָה שֶׁהִיא לְצַרְף הַחֹג. (שְׁלַחַן עֲרוּךְ סִימָן רֵנ"א, בְּכוּרֵי יַעֲקֹב וְעוּד. ק)

בְּנֵית סֶכֶה בַּחַל הַמוֹעֵד

אִם לֹא בָּנָה סֶכֶה קִדְּם הַחֹג, מִתֵּר לוֹ לְבָנוֹתָה בַּחַל הַמוֹעֵד. וְרִשְׁאֵי גַם לְהַבִּיא בְּעַל מְקוּצוֹעַ יְהוּדֵי שִׁיבְנָה אֶת הַסֶּכֶה, וְיִתּוּ לוֹ שְׂכָרוֹ, מֵאַחַר וְהוּא דָּבַר מְצוּהָ. (מט)

בַּפְּעַם הַרְאִשׁוֹנָה שִׁיּוּשׁ בְּסִכְתּוֹ הַנ"ל בַּחַל הַמוֹעֵד, יִכְרֹף גַּם 'שְׁהַחֲיִנוּ'. וְהַטַּעַם בְּזֶה, כִּי מֵאַחַר וְגַם עַל עֵצֶם לְבָנֵית הַסֶּכֶה הִיָּה צְרִיךְ לְכַרֵּף 'שְׁהַחֲיִנוּ' קִדְּם הַחֹג, אֲלֵא שְׁאֵנִי פּוֹטְרִים זֹאת בְּבִרְכַת 'שְׁהַחֲיִנוּ' שְׁמִבְרַכִּים בְּקִדּוּשׁ בְּלִיל הַחֹג, אֲבָל כֹּאן, שֶׁהַסֶּכֶה עָדִין לֹא נִבְנָתָה בְּלִיל הַחֹג, יִכְרֹף עֲתָה עַל בְּנֵיתָה, אֲף שְׁכָבֵר בְּרֹף בְּלִילָה הַרְאִשׁוֹן בְּסֶכֶה אַחֲרֵת. (עֵינֵי שו"ע וְרַמ"א סִימָן תְּרַמ"א. הַב"ח, מִשְׁאֵת מֹשֶׁה, רוּעֵי יִשְׂרָאֵל קַצִּין. נ"א)

מְקוֹם הַסֶּכֶה

אִין בּוֹנִים אֶת הַסֶּכֶה אֲלֵא תַּחַת כַּפַּת הַשָּׁמַיִם, וְאִם בָּנָה אֶת הַסֶּכֶה תַּחַת גַּג הַמְרַפֶּסֶת וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה, הַסֶּכֶה פְּסוּלָה. וְכֵן יֵשׁ לְהַזְהֵר שֶׁלֹּא לְבָנוֹת אֶת הַסֶּכֶה תַּחַת אֵילָן הַמְחַבֵּר לְקַרְקַע. וּבְפֶרֶט יֵשׁ לְהַזְהִיר בְּזֶה אֶת בְּעַלֵי הַמְסַעְדוֹת הַבוֹנִים סֶכֶה בְּרַחוּב, וּמַחֲמַת חֶסֶר מְקוֹם פְּעָמִים שְׁנִמְצָאֵת סִכְתָּם תַּחַת אֵילָן, וְסִכְתָּם פְּסוּלָה. (סִימָן תְּרַכ"ו ס"א. י"א)

אִין לְבָנוֹת אֶת הַסֶּכֶה בְּמְקוֹם שֵׁישׁ שֶׁם רִיחַ לֹא טוֹב, כְּמוֹ בְּסִמּוּף לְפַחֵי הָאִשְׁפָּה שְׁבְּרַחוּב וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה, כִּי שְׁמֵא לֹא יוֹכֵל לִישֵׁב שָׁם, וְיִצֵּא מִן הַסֶּכֶה. (סִימָן תְּרַמ"ד ס"ד)

הַגֵּר בְּמְקוֹם שְׁמִצּוּיִים שֶׁם גּוֹיִים, וְחוֹשֵׁשׁ שְׂאֵם יַעֲשֶׂה סִכְתּוֹ קָבַע לְאֲכִילָה וְשִׁנָּה, יִכְרָצוּ גִבְבִים לְבֵיתוֹ - הִרְיָהוּ פְּטוּר מִן הַסֶּכֶה. (קַצִּין)

בְּנֵית סֶכֶה בְּבֵית הַכְּנֶסֶת

עַל גְּבַאי בְּתֵי הַכְּנֶסֶת הַיְקָרִים הַמְשֻׁרְתִים אֶת הַצְּבוּר בְּאַמוּנָה, לְהַשְׁתַּדֵּל בְּבְנֵית סֶכֶה בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, מִפְּאַת הַבָּאִים לְלַמֵּד שָׁם, שְׁפַעְמִים אוֹכְלִים אִיזוֹ עוֹנָה וְכִיּוֹצֵא, וְצִרִיכִים סֶכֶה, וּבְפֶרֶט בְּלִיל 'הוֹשַׁעְנָה רַבָּה' שְׁלוֹמִידִים זְמַן מְמוּשָׁד, וְצִרִיכִים לְאָכַל מַעֵט כְּדִי לְהַתְחַזֵּק בְּלַמּוּד. וּמִכָּל מְקוֹם, אֶת הַתְּפִלוֹת לֹא יִתְפַּלְלוּ בְּסֶכֶה, אֲלֵא בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, שְׂאִין תְּפִלְתּוֹ שֶׁל אָדָם נִשְׁמַעַת אֲלֵא בְּבֵית הַכְּנֶסֶת. (קַמ"ו)

בניית סכה ברחוב

מי שאין לו מרפסת או חצר לבנות בה את סכתו, מתיר לו לבנותה על יד ביתו ברחוב, רק שיזהר ככל היותר שלא יפריע לעוברים ושבים. (גב)

סיוע לזה אנו מוצאים בבבלי נחמיה, שכאשר עלו מגלות בבל לבנות את בית המקדש השני, בנו את סכותיהם ברחובות ירושלים, שנאמר (נחמיה ח טו-יז): "ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ויבירושלים לאמר, צאו החר והביאו עלי זית ועלי עץ שמון ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשות סכת כפתוב: ויצאו העם ויביאו, ויעשו להם סכות איש על גגו ובחצרותיהם, ובחצרות בית האלהים, וברחוב שער המים, וברחוב שער אפרים: ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות, וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא, ותהי שמחה גדולה מאד". וכן פסקו האליה רבה, מאמר מרדכי, פפות תמרים, היעב"א, בית השואבה, בכורי יקב, מהר"ח אבולעפא, שואל ומשיב, בית מאיר, תועפות ראם, מאורי אור, מקור חיים לגאון מליסא, חוות יאיר, בגדי ישע, ועוד רבים מהפוסקים. וכתב בהליכות שלמה אורבך: שבירושלים, עוד בימי שלטון הטרקים, קבלו רשות מאת המושלים על בניית סכות ברשות הרבים, ואחר כך קבלו רשות בימי שלטון המנדט הבריטי, ואף היום יש רשות מראשי העיר, רק שיזהר ביותר שלא להפריע להלוח הרבים. (גכ)

לא תגנב

אדם שעבר ונזל עצים לצורך בניית הסכה - אם התחרט על מעשהו הרע והחליט בדעתו לשלם את הכסף לבעל העצים, אף אם עדן לא הספיק לשלם - סכתו כשרה, ומברך עליה. אך אם עדן עומד ברשעו ואין בדעתו לשלם - אין לו לברך על סכה כזו. (סימן תלז ס"ג, משנ"ב ס"ק טו. נז)

"תקנת השבים"

יש להבהיר, כי מן הדין, הגוזל עצים ובנה בהם בית או סכה, אינו חייב להחזיר את העצים עצמם, שכן תקנו חכמים כדי להקל על הגנבים הרוצים לשוב בתשובה, כי אם יהיו חייבים להחזיר את העצים עצמם שגנבו, קים חשש שיהיו גנבים שיתחרטו מלשוב בתשובה ולא יחזירו כלל, מאחר שצריכים הם למרק את מה שבנו מאותם עצים כדי להשיבם לבעלים, ולכן די בכך שישלמו לבעל העצים את תמורתם. ומכל מקום, אם בא לשלם לאחר החג, צריך להחזיר את העצים עצמם, ולא את הכסף, הואיל ולא שנה כלום בעצים ולא בנאם ממש בגננו. וש"ע חושן משפט סימן שס ס"א

אסור לקחת עצים מינערוות 'קרן קיימת לישראל' או מעצים הנטועים ברחובות העיר, אלא אם כן קבל רשות מפרשת מהממנים. (נז)

כאשר קונים סכך, יש לברך שהסכך שיך למוכר ממש, ואינו גזול חס ושלוס מקרקעות של אנשים פרטיים או חברות מסוימות. (פסקי תשובות שנת. שיט)

הגוזל עצים מחברו, אף אם דעתו להחזירם לאחר החג, לא יברך על הסכה. (נז)

ויש להבין, הרי לעיל בארנו, שאם בדעתו לשלם את דמי העצים, אף שעדין לא שלם - סכתו כשרה ויכול לברך עליה. ואם כן, במקרה זה, שדעתו להחזיר את העצים לאחר החג, אף שעדין לא החזיר, למה לא יוכל לברך עליה? וצריך לומר, שבמקרה הנ"ל, כיון שבדעתו עכשו בחג להחזיר את הכסף - כבר עתה מתקן הוא את גזלתו, והתירו לו חכמים להשתמש בעצים מפני "תקנת השבים", וממילא יברך על הסכה. לא כן במקרה זה שדעתו להחזיר את העצים רק לאחר החג, נמצא שעתה בחג הוא גזול גמור, מאחר ואינו רוצה להחזיר עתה בחג לא עצים ולא כסף, ודינו כגזול שלא רוצה לשלם כלל, ולגזול כזה לא עשו חכמים תקנה שיהיה ראוי להשתמש בעצים כבשלו, ונמצא שישב בסכה גזילה, והיא יברך על ישיבתו בה!!

🕊 דפנות הסכה 🕊

שֵׁשׁ דְּפָנוֹת

הסכה צריכה להעשות משש דפנות, דהינו שלש מחיצות, ועליהן מניחים את הסכך. ואם עשה רק שתי דפנות - הסכה פסולה. (א)

עמידה בפני הרוח

דפנות הסכה מתר לעשותן מכל דבר, כאבנים, ברזלים, עצים וכיוצא, ובלבד שהדפן תהיה ראויה לעמד בפני רוח מצויה. אך אם הדפן נדה ברוח אפלו נדנוד כלשהו, אינה נחשבת כמחיצה, ופסולה היא לדפן לסכה. על כן, סדינים המנחים כדפן לסכה, הרי סכה זו פסולה, מכיון שהסדינים נעים ונדים ברוח. כן פסקו רש"י, הרמב"ם, הרא"ה, הרטב"א, המאירי, מהרי"ל, מחצית השקל, קהלות יעקב מסרליו, עמק ברכה, משנה ברורה, שלמת חיים זוננפלד, הליכות שלמה אוירבך, הגר"ש אגלישיב, משנה הלכות ועוד. וכתב האגרות משה: ומה שרואים במדינתנו באמריקה שמוכרים סכות שנעשו דפנותיהם מיריעות, פשוט שלא היה זה על פי הוראה. (א)

גם אם יקשר היטב את הסדינים לעמודים, אין להתיר, לפי שפעמים מתנתקים הם ברוח ואינו שם על לבו, ונמצא שהאוכל בה מברך ברכות לבטלה, ונחשב גם כאוכל חוץ לסכה. על כן, מה שמצוי היום בכמה מסעדות שבונים סכה בפתח החנות והדפנות עשויות מסדינים, יש לנדע אותם שספקתם פסולה, ומכשילים הם את הצבור בברכה לבטלה ובאכילה חוץ לסכה. (א) [ועינו להלו את הפתרו לסכות אלו.]

אם הדפן השלישית היא דלת שפותחים וסוגרים אותה תמיד, כשרה הסכה, ובלבד שיקפיד שבשעה שאוכל וישן תהיה הדלת סגורה. ומתיר גם לפתח ולסגור דלת זו בשבת ויום טוב, שכיון שעשויה היא לפתח ולסגור תמיד, אינה נחשבת כמחיצה המתרת שאסור לעשותה בשבת. (א)

מדות הסכה

גבה הסכה צריך להיות לא פחות מעשרה טפחים [הטפח = 8 ס"מ. עשרה טפחים = 80 ס"מ]. וארפה ורחבה לא פחות משבעה טפחים [56 ס"מ] על שבעה טפחים. אבל בפחות משעור זה, בין בגבה בין בארץ בין ברחב, הרי היא פסולה. כן פסקו מדות אלו, הרמ"ע מפאנו, מהרש"ם, דברי יששכר, רבי איסר זלמן מלצר, מסגרת השלח, הגרא"ח נאה ועוד. (ט)

סכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה [האמה = 48 ס"מ. עשרים אמה = 9.60 מטר], הרי היא פסולה. ואם מעט את גבהה, הרי היא כשרה. (א)

אם הדפנות גבוהות עשרה טפחים [80 ס"מ], אפלו שאינו ממשיכות עד גבה הסכך, ויש מרחק רב ביניהן - הסכה כשרה. מכיון שסבלה בדינו 'הלכה למשה מסיני': "גוד [תמשך] אסיק [ותעלה] מחיצתא [את המחיצה]". דהינו, מחיצה שעשויה בדיו, כשיש צדד, אנו מתחסיים אליה כאלו היא ממשיכה ועולה עד למעלה לסכך. ואמנם, יש לשים לב שהסכך למעלה יהיה מכון כנגד הדפנות למטה, ואם אינו מכון ממש כנגדן - אם הוא בתוך שלשה טפחים [24 ס"מ] כנגד הדפנות, הסכה כשרה. (ב)

דפנות שהניחן במרחק של שלשה טפחים [24 ס"מ] מהארץ, פסולות. כיון שכל שיכול להכנס גדי דרך המחיצה מלמטה, אינה נחשבת כמחיצה. (ב)

דפנות מעמודים

עמודים רצופים, שבין עמוד לעמוד יש מרחק של פחות משלשה טפחים [24 ס"מ], הרי הם כשרים לדפנות. מכיון ששבלה בידינו 'הלכה למשה מסיני': "שלשה טפחים, כלבוד [כמחבר] דמי [דומה]", דהיינו, כשהמרחק הוא פחות משלשה טפחים בין אחד לשני, אנו מחשיבים שהכל חבור אחד, וכאלו אין מרחק ביניהם כלל. (ה)

על כן, מרפסת שיש בה סורגים, ובין עמוד לעמוד יש פחות משלשה טפחים [24 ס"מ], הרי סורגים אלו נחשבים כדפן, ובלבד שיהיה גבהם עשרה טפחים [80 ס"מ]. ואז רשאי יהיה להעמיד ארבעה עמודים גבוהים מן הצדדים ולסכך עליהם, אף על פי שיש מרחק בין הדפנות לסכך, וכמבאר לעיל. (ו)

וכיצא בזה, הרוצה לבנות סכה בקלות, יעמיד ארבעה עמודים מארבעה צדדים, ובין עמוד לעמוד בשלשה צדדים ימתח חוט אחד, ויקפיד שהחוט יהיה בגבה של פחות משלשה טפחים [20 ס"מ] מהקרע, ולמעלה ממנו ימתח עוד חוט אחד בתוך שלשה טפחים לחוט הקודם, וכך ימתח עוד שני חוטים לגבה, עד שהחוט הרביעי יגיע לגבה של עשרה טפחים [80 ס"מ]. והעקר שיקפיד שבין חוט לחוט יהיה מרחק של פחות משלשה טפחים, והרי זה מועיל כאלו עשה גדר ממש של עשרה טפחים. מאחר והלכה למשה מסיני: שכל שסמוך חוט אחד לשני בפחות משלשה טפחים, נחשב כאלו הכל חבור אחד, ונמצא שיש כאן מחיצה של עשרה טפחים.

ויש לציון, כי עצה זו ממלצת מאד לבעלי מסעדות, ויכולים כן לבנות סכה בקלות, ופשוט, שלאחר שנתנו את החוטים הנ"ל, רשאים לתת סדינים מסביב לעמודים, אף שהסדינים נעים ברוח, מאחר והדפנות כבר עשויות בהכשר גמור.

אם רואה במשך ימי החג שהחוטים התרופפו באפן שהם נדים ברוח, ישים לב להדק אותם שוב היטב, כדי שלא תפסל הסכה.

סדר בנית הסכה

לכתחלה יבנה קדם את הדפנות, ואחר כך יניח עליהן את הסכך, ומכל מקום, אם לא עשה כן, אלא סכך על גבי עמודים ואחר כך עשה את הדפנות, הסכה כשרה. וכל שכן אם בנה את הסכה כהגון ולאחר מכן נפלו הדפנות, שבודאי די ישעמיד את הדפנות שוב, ואינו צריך לפרק את הסכך כדי שהדפנות יעשו קדם. (ז, לח, מ)

מדיני הסכך

תנאי הכשר הסכך

ישנם שלשה תנאים להכשר הסכך: א. שיהיה גדולו מן הארץ. ב. שיהיה תלוש מהקרע. ג. שלא יהיה ראוי לקבל טמאה. [דהיינו, שאם יגע בו טמא, הוא לא יטמא].

אי לכך, אין מספכים במיני מתכות, פלסטיק, נילון, זכוכית וכיוצא, מאחר ואין גדולם מן הארץ. וכן אין מספכים בענפי אילן המחבר לקרע, מאחר ואינו תלוש. וכן אין מספכים במאכלים או בכלי עץ, כיון שראויים הם לקבל טמאה. (יד, טו,

כְּלֵי עֵץ, כְּאַרְגָּז וּמִגְרָה, הָרִי הֵם מִקְבְּלִים טְמֵאָה מִן הַתּוֹרָה, מֵאַחַר וַיֵּשׁ לָהֶם בַּיִת קַבּוּל. וְאֵם נִשְׁבְּרָה, אִף שְׁעֵתָה אֵינָם מִקְבְּלִים טְמֵאָה, אֵינָן לְסִכּוּד בָּהֶם. שְׁכִינּוֹן שְׂרָאוּיִים הָיָה לְקַבֵּל טְמֵאָה מֵהַתּוֹרָה, גְּזֵרוֹ חֲכָמִים שְׁמָא יִטְעָה וַיִּסְכּוּד בְּכָלִים שְׁנִשְׁבְּרוּ רַק מֵעֵט, שְׁעִדְוִין רְאוּיִים לְקַבֵּל טְמֵאָה.

אוּלַּם, כְּלֵי עֵץ שְׁטוּחִים, שְׂאִין לָהֶם בַּיִת קַבּוּל, כְּמוֹ שְׁלַחַן מִדְּבָר, דְּלֵת וְכדוּמָה, מֵאַחַר וְהֵם מִקְבְּלִים טְמֵאָה רַק מִדְּרַבְּנָן - אִם נִשְׁבְּרוּ, מֵתָר לְסִכּוּד בָּהֶם. (וי' יט)

רחב הקורה

קוֹרֵת עֵץ שְׂרַחְבָּה אֲרַבְעָה טַפְחִים [32 ס"מ], אֲסָרוּ חֲכָמִים לְסִכּוּד בָּהּ, מִשּׁוּם "גְּזֵרַת תַּקְרָה". דְּהֵינּוּ, בְּזַמְנָם הָיָה בּוֹנִים אֶת תַּקְרוֹת הַבַּיִת מִקוֹרוֹת כְּאֵלוֹ רַחְבוֹת, וְקִיָּם חֲשֵׁשׁ שְׁיִטְעָה הָאָדָם וַיֹּאמֶר: 'מָה הַהֶבְדֵּל אִם אֲסִכּוּד בְּקוֹרוֹת אֵלוֹ אוֹ שְׂאֵשֶׁב תַּחַת תַּקְרַת בֵּיתִי?' וְהָרִי הַתּוֹרָה אֲמָרָה לִישֵׁב בְּסִפָּה, וְלֹא בְּבֵית שֶׁל כָּל הַשָּׁנָה. (סימון תרכט סעיף יח. ל)

גַּם קוֹרוֹת שְׂרַחְבוֹת פְּחוֹת מֵאַרְבְּעָה טַפְחִים, נִהְגוּ שְׁלֹא לְסִכּוּד בָּהֶן כֻּלָּל. אוּלַּם אִם אֵינָן לֹא סִכּוּד אַחֲרַי, וְשֵׂאִי לְסִכּוּד בָּהֶן. (סימון תרכט סעיף יח. לא)

הַמְנַהֵג פְּשׁוּט לְסִכּוּד בְּקִרְשֵׁים דְּקִיָּם [פְּלִפוּנִים] שְׂרַחְבָּם פְּחוֹת מִטַּפַּח [8 ס"מ], שְׁהָרִי אִף בְּזַמְנָם לֹא הָיָה דְרָף לַעֲשׂוֹת תַּקְרָה מִקְרָשִׁים אֵלוֹ כֻּלָּל. כֵּן פִּסְקוֹ שְׁלֵמַת חִיִּים זִוְנִיפְלָד, בֵּית הַשּׁוֹאֲבָה, הַרצ"פ פֶּרֶק, יִשְׁכִּיל עֲבָדֵי, צִיץ אֲלֵעֶזֶר, שְׂאֵרִית יִשְׂרָאֵל מִינְצְבֶּרֶג, אִזְ נִדְבָרָה, וְעוּד. וְכֵן נִהַג הַרצ"ז אוֹרְבַּד בְּסִפְתּוֹ. (ל)

דבר המעמיד

מִן הַדִּין מֵתָר לְהַנִּיחַ אֶת הַסִּכּוּד אִף עַל דְּבַר הַפְּסוּל לְסִכּוּד, כְּעַמּוּדֵי בְרָזֵל וְכִיוּצָא, אֲלֵא שְׁטוּב וְנִכּוֹן לְהַחְמִיר וְלִתֵּת עֲלֵיהֶם אֵיזָה עֵץ, וְעֲלֵיו יִנִּיחַ אֶת הַסִּכּוּד.

וְהַטַּעַם בָּזֶה, כִּי הִנֵּה בְּגִמְרָא (מִסְכַּת סוּכָה כ"א ע"ב) מְבַאֵר, שְׁלִדְעַת חֲכָמִים אֵינָן שׁוּם אֲסוּר לְהַעֲמִיד אֶת הַסִּכּוּד עַל גְּבֵי דְבַר הַפְּסוּל לְסִכּוּד. וּבְדַעַת רַבֵּי יְהוּדָה נִחְלָקוּ בְּגִמְרָא אִם יֵשׁ אֲסוּר אוֹ לֹא. וְרַב הַגְּאֹוִנִים פִּסְקוֹ כְּחֲכָמִים, וְכֵן דַּעַת הַרְמְב"ם, הַר"ז, הַר"צ גְּאֹוִת, רַבְנֵי שְׁעִיָּה מִטְרָאנִי, שְׁבִלֵי הַלְקֵט, הַרְאֲבָ"ה וְעוּד. (עֵינֵן מִשְׁנ"ב וְשַׁעַר הַצִּיּוֹן סִימּוֹן תַּרל ס"ק ט) וְאִף הַפּוֹסְקִים כְּרַבֵּי יְהוּדָה כְּתָבוּ, שְׁלַרְבֵי יְהוּדָה מֵתָר לְהַעֲמִיד בְּדַבַּר הַפְּסוּל לְסִכּוּד, וְנִמְחַלְקָתוֹ עִם חֲכָמִים הִיא בְּעֵינֵינוּ אַחֲרָי, וְכֵן דַּעַת הַר"י, הַר"א"ש, הַתּוֹסְפּוֹת בְּשֵׁם הַיְרוּשָׁלַּמִי, תְּרוּמַת הַדִּשּׁוֹן וְעוּד. וְכֵן מְבַאֵר בְּבֵית יוֹסֵף וּבְשְׁלַחַן עֲרוּף (סִימּוֹן תַּרל סעיף יג). וּבְגִמְרָא אֲמָרוּ, שְׂאֵם מֵתָר לְהַעֲמִיד בְּדַבַּר הַפְּסוּל לְסִכּוּד, מִמְּיֵלָה אִם נֶעֱצַן שְׁפוּדִים שֶׁל בְּרָזֵל וְסִכּוּד עֲלֵיהֶם מִמְּשֵׁ, כְּשֶׁרָה הַסִּפָּה לְלֹא כָּל חֲשֵׁשׁ. וְכַתֵּב הַמְהַר"ל שֶׁכֵּן נִהְגוּ כָּל רַבּוֹתֵינוּ לְהַקֵּל, וְאֵינָן בְּזָה סִפָּה. וְכֵן דַּעַת הַט"י, הַגְּר"א, הַגְּר"ח פְּלֵאָנִי, שְׁעָרֵי רַחֲמִים, זְרַע אֲמָת, אֲבִינֵי נֶזֶר וְעוּד. וְכַתֵּב הַעֲרוּף הַשְּׁלַחַן, מֵאַחַר וְרַבְנֵי הַבַּיִת יוֹסֵף פִּסְקוֹ כְּהַר"ף וְהַר"א"ש לְהַקֵּל, וְזוֹהִי דַּעַת הַיְרוּשָׁלַּמִי וְרַב רַבּוֹתֵינוּ הַפּוֹסְקִים וּבְעֲלֵי הַשְּׁלַחַן עֲרוּף, לְמָה לֵנוּ לְהַחְמִיר? עַכ"ד. אֲלֵא שְׁטוּב לְחוּשׁ לְדַעַת הַרְמְב"ן וְהַר"ן שְׂאֲסָרוּ לְהַעֲמִיד בְּדַבַּר הַפְּסוּל לְסִכּוּד, גְּזָרָה שְׁמָא יִסְכּוּד, וְלִכְּוֹן יִתּוּ אֵיזָה עֵץ עַל הַבְּרָזֵל, וְעֲלֵיו יִתּוּ אֶת הַסִּכּוּד, אֲבָל יוֹתֵר מִזֶּה אֵינָן צָרִיד לְהַחְמִיר. וְעַל כֵּן רִשְׁאֵי לְכַתְּחֵלָה לְתַקַּע בְּמִסְמָרִים אֶת הָעֵץ שְׁעֲלָיו הוּא מַעֲמִיד אֶת הַסִּכּוּד, וְכֵן מְפָרֵשׁ בְּמֵאִירֵי, הַר"ן וְהַרְיִטְב"א. וְכֵן כְּתָבוּ הַפְּרִי מְגִדִים, מִגּוֹן אֲבָרְהָם, הַגְּאֹוֹן רַבְנֵי זֶלְמָן, חֵי אָדָם, הַגְּר"א, רַב פְּעִלִים, בְּגִדֵי יִשְׁעֵי, וְכָל הָאֲחֻרוּנִים. וְכַתֵּב הַמְשֻׁנָּה בְּרוּרָה (תַּרכט ס"ק כו) שְׁהַתֵּר זֶה הוּא לְכָל הַפּוֹסְקִים. וְהִנֵּה הַגְּאֹוֹן הַחֲזוֹן אִישׁ זַצ"ל הַחְמִיר גַּם בָּזֶה. אֲדָּ בְשׁוֹת חֲלֻקָּה יַעֲקֹב כְּתָב, וְזוֹ לְשׁוֹנוֹ: "וַיֵּשׁ לְהַתִּיר בָּזֶה לְכַתְּחֵלָה, וְדֹלָא כְּהַחֲזוֹן אִישׁ שְׁהַחְמִיר נֶגְדַּת הַשְּׁלַחַן עֲרוּף וְרַב כָּלִל הַרְאֻשׁוֹנִים, וְכֵלּוֹ בְּדַבַּר שְׂאֵין חֲשֵׁשׁ אֲלֵא מִדְּרַבְּנָן, וְכָל רְאִיּוֹת הַחֲזוֹן אִישׁ אֵינָן מְכַרְחוֹת כֻּלָּל". עַכ"ל. וְכֵן כְּתָב בְּשׁוֹת שֶׁבֶט הַלּוֹי: "וּבְאֲמַת קִשָּׁה בְּיוֹתֵר לְחַלֵּק עַל הַמְּגוֹן אֲבָרְהָם וְכָל הַפּוֹסְקִים, שְׁכַלְסַם הַתִּירוֹ". עַכ"ל. וְכֵן כְּתָב בְּהַלִּיכּוֹת שְׁלֵמָה אוֹרְבַּד: "חֲמַרְתַּת הַחֲזוֹן אִישׁ תְּמַוְהָה, מִכִּינּוֹן שְׂאֲסוּר מַעֲמִיד הוּא מִשּׁוּם גְּזָרָה, אִם כֵּן, מִבְּעַמּוּדֵי דְמַעֲמִיד, הוּא גְּזָרָה לְגְּזָרָה שְׁלֹא גּוֹזְרִים, וְכִשֶּׁר אִף לְכַתְּחֵלָה". (מִד. וְעֵינֵין עוּד בְּשׁוֹת שְׁמַע שְׁלֵמָה ה"ד סִימּוֹן כ' תַּרוּרָה נַחַת).

סֶכֶד לְנֶצַח

סֶכֶד לְנֶצַח, הַעֲשׂוּי מִדִּיקֵטִים וְדִיקִים וְאָרוֹג בְּחוּטֵי צֶמֶר גָּפוּ, כִּשֶׁר לְסֶכֶד בּוֹ לְכַתְחֻלָּה.

וְהַטַּעַם בָּזֶה, שֶׁהָרִי אִינוֹ כֵּן כִּי אֵינוֹ מִיָּד מִכֶּמֶת דִּיקֵטִים, וְגַם אֵינוֹ מִגֵּן מֵהַגְּשָׁמִים כֻּלָּל, וְגַם הוּא מִתְקַפֵּל. (ערוך השלח, אבני נזר, חלקת יעקב, אבן יקרה, שבט הלוי, הליכות שלמה, אז נדברו, נטעי גבריאלי, חכו ממתקים, מציון אורה ועוד) וְאִף לַמַּחְמִירִים לְהַעֲמִיד בְּדָבָר הַפְּסוּל לְסֶכֶד כַּכֵּן, הִנֵּה לְשִׁיטַת הַתּוֹסֵפוֹת וְרַבְּנֵנוּ יִשְׁעִיָּה מִתָּר אֶפְלוּ לְסֶכֶד בְּצֶמֶר גָּפוּ. וְאִף הַרְמַב"ם וְהַרְאֵב"ד שֶׁפְּסָלוּהוּ מִדְּרַבְּנֵנוּ, כִּכְר כְּתַב הַרִיטְב"א שֶׁמִּתָּר לְהַעֲמִיד בְּסֶכֶד פְּסוּל מִדְּרַבְּנֵנוּ, דְּגִזְרָה לְגִזְרָה לֹא גוֹזְרִים. וְכֵן פְּסָקוֹ הַגֵּר"א, הַגֵּר"ח פְּלֶאנִי, בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה, יָמֵי שְׁלֵמָה, שְׂדֵי חֲמֵד וְעוֹד. (כג, כה)

קְשִׁירַת הַסֶּכֶד

מִכַּל הַנְּזָכָר לְעֵיל, מִבְּאֵר שֶׁמִּתָּר מִן הַדִּין לְקַשֵּׁר אֶת הַסֶּכֶד עֲצָמוֹ אוֹ אֶת הַפְּחוּצָלוֹת בְּחוּטֵי נִילוֹן אוֹ בְּרִזָּל אוֹ אֲזִיקוֹנִים הַעֲשׂוּיִים מִפְּלֶסְטִיק, לְבַל יַעֲוִפוּ בְּרוּחַ. אִךְ הַרְוֵחַ לְהַחֲמִיר לְקַשֵּׁרם בְּחוּטֵי פֶשֶׁתוֹ אוֹ דֶקֶל וְכִיּוֹצָא, תְּבֵא עֲלֵיו בְּרַכָּה. (כג, כו, מד)

סֶכֶתוֹ שֶׁל גֵּאוֹן עֲזָנוּ רַבְּנוּ מֵאִיר אַבִּיחֶצִירָא זִיע"א

רַבִּי אַבְרָהָם מְלוּל סַפֵּר כִּי בְּאַחַת הַשָּׁנִים הָיָה לְבָבָא מֵאִיר אַבִּיחֶצִירָא זִיע"א צֶעַר גָּדוֹל בְּעֵלְיָה וִירִידָה אֶל הַסֶּכֶה שֶׁעַל הַגֵּן, וְהוּא הִחְלִיט לַעֲשׂוֹת אֶת הַסֶּכֶה בְּתוֹךְ הַבַּיִת. בְּבִתִּים שֶׁלָּהֶם הָיְתָה אַרְבֵּה הַנִּשְׁעָנָת עַל אַרְבָּעָה עַמּוּדִים, וְהִיא הָיְתָה מְכֻסָּה בְּסֶבְכָה שֶׁל בְּרִזָּל בְּמִשְׁךָ כָּל הַשָּׁנָה. בָּבָא מֵאִיר בָּדַק אֶת כָּל צְדָדֵי הַהֵלְכָה וְכָתַב פֶּסֶק גָּדוֹל לְהַתִּיר לַעֲשׂוֹת שָׁם אֶת הַסֶּכֶה, וְלָשִׂים בְּתוֹךְ הָאֲרָבָה אֶת הַסֶּכֶד כַּדָּיו. בֵּין הַשָּׂאָר דָּן בָּבָא מֵאִיר בְּתַשְׁבּוּתוֹ עַל גְּבוּהַ הַסֶּכֶה, עַל סִבְכַת הַבְּרִזָּל הַעֲלִיוֹנָה בְּגַג הָאֲרָבָה, עַל דַּפְּן עַקְמָה וְעוֹד. וּפְסָק כִּי יַעֲשׂוּ שְׁלֹשׁ מַחְצוֹת שִׁגְיָעוּ קְרוֹב לְסֶכֶד וְאִין לְחַשֵּׁשׁ לְסִבְכַת הַבְּרִזָּל. בְּסַכּוּם דְּבָרֵינוּ הַעֲלָה בָּבָא מֵאִיר שֶׁסֶכֶה זֶה כְּשֶׁרָה לְמַהֲדָרֵינוּ, וְאִף עָשָׂה מַעֲשֵׂה בְּעַצְמוֹ, וַיֵּשֶׁב בְּסֶכֶה שְׁבַתוֹךְ בֵּיתוֹ. גַּם אָבִיו הַבָּבָא סָאֵלִי הִשְׁתַּמֵּשׁ בְּסֶכֶה כִּזֹּו עַל סַמְדָּ פְּסָקוֹ שֶׁל בָּבָא מֵאִיר. וְהִכְרַח הָיָה לְכַתֵּב פֶּסֶק לְהַתִּיר, הָיִית שָׁהָ הָיָה חֲדוּשׁ בְּתַאֲפִילַת. (ישראל סבא 292)

סֶכֶד פְּסוּל בֵּין הַסֶּכֶד הַכָּשֵׁר

סֶכֶד פְּסוּל [כְּגוֹן מוּט בְּרִזָּל] שֶׁהֵנַח בֵּין הַסֶּכֶד הַכָּשֵׁר, אִם יֵשׁ בְּרַחְבוֹ אַרְבָּעָה טַפְחִים [32 ס"מ] - נִפְסָלָה הַסֶּכֶה, אִךְ בְּפִחוֹת מֵאַרְבָּעָה טַפְחִים - כְּשֶׁרָה הַסֶּכֶה, וּמִתָּר גַּם לְאָכַל וְלִישׁוֹן תַּחְתָּיו. עַל כֵּן, מֵה שֶׁמִּצִּוִּי בָּאֵלוֹ מִרְפְּסוֹת, שִׁישְׁנָם בְּרִזָּלִים תְּקוּעִים לְמַעַלָּה בְּמָקוֹם הַסֶּכֶד - אֵינָם פּוֹסְלִים, מֵאַחַר וְרַחֲבָם מוּעָט, וּמִתָּר לְאָכַל וְלִישׁוֹן תַּחְתָּיהֶם. וְאֶפְלוּ אִם בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת יֵשׁ סֶכֶד פְּסוּל בֵּין הַסֶּכֶד הַכָּשֵׁר - כְּשֶׁרָה, וּבְלִבְדָּ שִׁיחָה רַב מֵהַסֶּכֶד הַכָּשֵׁר. וְכֵן זֶה דְּרוֹקָא כְּשֶׁהַסֶּכֶד הַפְּסוּל שָׂרְחַבוּ אַרְבָּעָה טַפְחִים; הוֹלֵךְ עַל פְּנֵי כָּל אֲרָץ אוֹ רַחֲב הַסֶּכֶה, אֲבָל אִם הוּא בְּמָקוֹם מְסִים, אֵינוֹ פּוֹסֵל אֲלָא תַּחְתָּיו בְּלִבְדָּ. (ויסמו תרלא ס"ח, ותרלב ס"א, ורמ"א ס"ב ומשנ"ב ס"ק ב וט"ז)

חֲבִילֵי כְּבִיסָה

סֶכֶה שֶׁנִּשְׁעָנִית תַּחַת חֲבִילֵי כְּבִיסָה - הַסֶּכֶה כְּשֶׁרָה, וְאֶפְלוּ אִם יֵשְׁנָם בְּגָדִים תְּלוּוִים עַל הַחֲבִילִים, אִין חֲשֵׁשׁ בָּזֶה. וְאִף אִם בֵּין חֲבִיל לְחֲבִיל אִין מְרַחַק שֶׁל שְׁלֹשָׁה טַפְחִים [24 ס"מ] - כְּשֶׁרָה הַסֶּכֶה, כִּי הֵגַם שְׁבִאֲרָנוּ לְעֵיל שְׁעַד שְׁלֹשָׁה טַפְחִים נְחָשֵׁב הַכֹּל כְּחִבּוּר אֶחָד [שְׁלֹשָׁה טַפְחִים כְּלִבּוֹ דְּמִי"ל], מִכָּל מָקוֹם אִין אוֹמְרִים זֹאת כְּדִי לְהַחֲמִיר וּלְפַסֵּל. וְאִף לְשִׁיטַת הַחוֹלְקִים, מִכָּל מָקוֹם, כֵּן שְׂאֵם נֶצְרָף אֶת כָּל הַחֲבִילִים לֹא יִגְיָעוּ לְשַׁעוֹר סֶכֶד פְּסוּל [אַרְבָּעָה טַפְחִים] - הָרִי זֶה כְּשֶׁר. (תוספות,

ט"ז, מאורי אור, מאמר מרדכי, בית יהודה עייאש, זרע אמת, פנים מאירות בקונטרס אחרון, בגדי ישע, חמד משה, ערוך השלח, בית השואבה, משנ"ב תרלב ס"ק כ, מקראי קודש, מנחת שלמה, הגר"י פלקסר, אבן ישראל פישר ועוד. (פסקי תשובות שיג. סט)

פְּרָגוּלָה

מִתֵּר לְכַתְחֵלָה לְתֵת אֶת הַסֶּכֶד עַל הַפְּרָגוּלָה, אִף שֶׁהַפְּרָגוּלָה מְחַבֵּרֶת לְקִיר בְּבָרְגִים. (פסקי תשובות שיד. ועל פי המבואר לעיל)

אוֹתָם שֵׁישׁ לָהֶם מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת עַל הַפְּרָגוּלָה, דִּהְיִנוּ עֲצִים דְּקִים דְּבוֹקִים יַחַד בְּדָבָק חֶזֶק בְּצוּרֵת שְׁתֵּי וְעָרַב, וּמְנִיחִים אוֹתָם עַל הַפְּרָגוּלָה - מֵאַחַר וְעֲשׂוּיָה הַרְשֵׁת כָּל הַשָּׁנָה לְצַל, מִן הַדִּין הָרִי זֶה סֶכֶד כָּשֶׁר, אִךְ טוֹב שֶׁיִּנְעֲנַע אֶת הַרְשֵׁת לְשֵׁם מְצוּוָה.

ואף למחמירים במעמיד - כאן, שהמעמיד הוא דבק שאינו נכר לעין כלל, לא החמירו בזה, ובפרט שלא שיך לסכך בדבק לבד. ושבת הלוי, שמע שלמה ח"ה סימן ה. מה) וגם אין לפסל מדין נטר הרחב ארבעה שגורו בו "גזרת תקרה" פנ"ל, שהרי רשת זו אינה עשויה לכסות בה בתים דרך גנין ותקרה, אלא לצל בלבד. וגם נכר שהם מחברים מפומה נסרים. ואף הרשב"א, שפקפק להחמיר בזה בשם אחד מרבותיו, לא פסק להחמיר בהחלט, שהרי סיים: "ויש שחלקו עליו להתיר, וכיון שנהגו התר, הנח להם". וגם אפשר שהרשב"א יודה ברשת, שאינו דומה לנסר, שהנסר מגן תחתיו מפני הגשמים, אבל הרשת אף תחתיו אינו מגן. (ואבן יקרה ח"ג ס"ס קמא. אז נדברו י"ב עמ' פא. אבני נזר תעג אות ה. הליכות שלמה קכח. כד) ואין לפסל מחמת שדר שם כל השנה, ואם כן לא נכר עתה שלשם סכה דר שם, מאחר וגם במשך השנה אין עקר דירתו שם בשנה ואכילה, ורק עתה בסכות אוכל וישן שם, אם כן נכר שדר שם לשם סכה. (מסכת סוכה ח ע"ב. רש"י, הר"ן, המאירי, שבלי הלסט ועוד. בית יוסף ושר"ע סימן תרלו ס"ב. אבני נזר תעג אות ב. וכן פסק הגאון רבי אלמן נחמיה גולדברג בספר אלה הם מועדי עמוד תפ. ועיין אמרי יוסף יב. ברשת יצחק סוכה פא. שערי יושר ח"א סימן כח ח"ג סימן פט)

ואולם, אם הרשת הנ"ל תקועה במסמרים לפְּרָגוּלָה, טוב ונכון שיוציא את המסמרים, וינענע את הרשת לשם מצוה. (ועיין שמע שלמה ח"ה סי' ה. ועל פי המבואר לעיל. סב)

אִוִּיר בְּסֶכֶד

אִם יֵשׁ רוּחַ אִוִּיר שֶׁל שְׁלֹשָׁה טַפְחִים [24 ס"מ] בֵּין עַץ לְעַץ בְּסֶכֶד, וְרוּחַ הָאִוִּיר הוֹלֵךְ עַל פְּנֵי כָּל אֶרֶץ אוֹ רֹחַב הַסֶּכֶה - הַסֶּכֶה פְּסוּלָה. אִךְ בְּפִחוֹת מְשֻׁלָּשָׁה טַפְחִים - הַסֶּכֶה כָּשֶׁרָה, אִךְ לֹא יֵאָכַל וְלֹא יֵישָׁן תַּחְתָּיו. (סח) ואם היא פחות מטפח, אין חשש בזה, וכמו כל הקבצים הקטנים שיש בסכה. אבל ביותר מטפח, אם ראשו או רבו תחת האויר, לא יאכל ולא יישן שם. (סימן תרלב ס"ב רמ"א)

"דָּפֵן עֲקֻמָּה"

סֶכֶד פְּסוּל שֶׁמִּנְחָה בְּצַדֵּי הַסֶּכֶה, אִינוּ פּוֹסְלָה, אֲלֵא אִם יֵשׁ מִמֶּנּוּ אַרְבַּע אַמּוֹת [1.92 מטר], אֲבָל בְּפִחוֹת מֵאַרְבַּע אַמּוֹת, הַסֶּכֶה כָּשֶׁרָה, רַק שְׁלֹא יֵאָכַל וְלֹא יֵישָׁן תַּחְתָּיו. (סו)

לְמִשְׁל: מִרְפֶּסֶת הַמְקָרָה בְּגוּוֹן נִפְתָּח, וּמְנִיחִים אֶת הַסֶּכֶד בְּמִקוֹם הַגּוּוֹן, אִךְ בְּצַדֵּי הַמְרִפֶּסֶת אֵין הַגַּג נִפְתָּח, אִזִּי מֵאַחַר וְאֵין בְּגוּוֹן אַרְבַּע אַמּוֹת [1.92 מטר] מִהַקִּיר [הַדָּפֵן] לְסֶכֶד הַכָּשֶׁר - הַסֶּכֶה כָּשֶׁרָה, וּבִלְבָד שְׁלֹא יֵישָׁן תַּחַת הַגּוּוֹן הַנֶּשְׁאָר סָגוּר. וְאִם הַגּוּוֹן פְּחוֹת מֵאַרְבַּעַה טַפְחִים [32 ס"מ], מִתֵּר אִף לְאָכַל וְלֵישָׁן תַּחְתָּיו. (ויסמן תרלב סעיף א)

והטעם בזה, כי קבלה בדינו 'הלכה למשה מסיני': "דָּפֵן עֲקֻמָּה". דהיינו, במקרה שבצדי הסכה יש פחות מארבע אמות בסכך הפסול, אף על פי שבפעל אין הדפן מגיעה לסכך הכשר, מפל מקום רואים אנו כאלו הדפן מתעקמת ומגיעה עד הסכך הכשר, ונחשב הסכך הפסול כחלק מהדפן, והסכה כשרה, אף אין לישן תחת הסכך הפסול. (סימן תרלב סעיף א)

יש לציין שדין זה של "דפן עקמה" הוא באפן שנשאָר בסִכּה שעויר של סִכּךָ כִּשֶׁר, דִּהְיִינוּ שִׁבְעָה טֹפְחִים [56 ס"מ] על שִׁבְעָה טֹפְחִים, אִךְ אִם הִסְכָּה קִטְנָה מֵאֵד, וְלֹא נִשְׁאַר כִּשְׁעוֹר זֶה, אִין לִהְכָּשִׁיר מִדִּין דִּפְן עֲקֻמָּה, וְכָל שֵׁיט בָּהּ שִׁלְשָׁה טֹפְחִים [24 ס"מ] שֶׁל סִכּךָ פְּסוּל, בֵּין בְּצַד וּבֵין בְּאַמְצַע - הֲרִיחֵי פְּסוּלָה. אֲבָל בְּפָחוֹת מִשְׁלֹשָׁה טֹפְחִים, הֲרִיחֵי כִּשְׁרָה, וְאִף יִשְׁנִים וְאוֹכְלִים תַּחְתּוּיָו. (סימן תרלב סעיף א)

כַּמּוֹת הַסִּכּךָ

נוֹתֵן סִכּךָ עַל הַסִּכָּה בְּכַמּוֹת כְּזוֹ שֶׁצֶל הַסִּכָּה יִהְיֶה יוֹתֵר מִחֻמְתָּהּ, דִּהְיִינוּ שֶׁהַסִּכּךָ יִהְיֶה מְרֻבָּה יוֹתֵר מִהַרוּחִים, אֲבָל אִם הַרוּחִים מְרַבִּים מֵהַסִּכּךָ, הַסִּכָּה פְּסוּלָה. (עב)

לְכַתְּחִלָּה יִסְכּךָ בְּאִפְן שֶׁיִּרְאוּ הַכּוֹכְבִים דֶּרֶךְ הַסִּכּךָ. וּבְדִיעַבְד שְׁנַתּוֹ סִכּךָ הֲרֻבָּה עַד שֶׁאִפְלוּ הַגְּשָׁמִים אִינֵם יְכוּלִים לָרֶדֶת לְתוֹכָהּ - כִּשְׁרָה הַסִּכָּה, וּמִבְרַךְ עָלֶיהָ. (לד)

שֶׁלֹּ - אִם נָפַל שֶׁלֹּג רַב עַל הַסִּכּךָ עַד שֶׁנִּעְשָׂה כְּמִין תַּקְרָה, כְּמוֹ שֶׁמְצוּי בַּחוּץ לְאַרְץ בְּמִקְוֹמוֹת מְסֻיָּמִים, כִּשְׁרָה הַסִּכָּה. שְׁכִינּוֹ שֶׁהַשֶּׁלֹּג עֲתִיד לִהְיוֹת נֶמֶס מֵאֲלֵיו, הֲרִי הוּא עֲתָה כְּמִי שְׂאִינוֹ. (לא)

נֶפֶל הַסִּכּךָ

אִם נָפַל הַסִּכּךָ בְּיוֹם טוֹב אוֹ בַּשַּׁבָּת, וְנִשְׁאַר טֹפַח מִמֶּנּוּ, מִתֵּר לְהַחְזִיר אֶת הַסִּכּךָ, כְּדִין תּוֹסֶפֶת אֶהֱל שְׁמִיתָר בַּשַּׁבָּת. אֲבָל אִם נָפַל כָּל הַסִּכּךָ, יֵאמֵר לְגוֹי לְהַחְזִירוֹ. וְאִמְנֵם רִשְׁאֵי לְמִתָּחַ שְׁנֵי חוּטִים בְּפָחוֹת מִשְׁלֹשָׁה טֹפְחִים בִּינֵיהֶם, וְעֲלֵיהֶם יִתֵּן סִכּךָ לְתוֹסֶפֶת אֶהֱל. כִּי בְּנִתְיַנֵּת הַחוּטִים אִין אֶסוּר, שְׁלֹא עֲשֶׂה שׁוּם אֶהֱל, [שְׁלֹא אוֹמְרִים לְבִדּוֹ לְהַחְמִיר וּלְהַחְשִׁיב זֹאת כְּאֶהֱל]. וּפְרִיטַת הַסִּכּךָ שְׁאַחַר כֵּךְ, הִיא רַק תּוֹסֶפֶת אֶהֱל. (מח. תוספות, הרא"ש, הרש"ל, יד אליהו מלובלין, מהרש"ם וּשְׁכַח דַּעַת הַרַמְבַּ"ם, יוֹחַ נָא, בְּנִין צִיּוֹן וְעוֹד. חזו"ע שַׁבָּת ה' רצט, ש, שא)

מְשִׁיב הַרוּחַ

אִם נִשְׁבוּ רוּחוֹת תְּזוּקוֹת וְהִתְרוּמֵם הַסִּכּךָ לְגַבָּה וְנָפַל שׁוּב עַל הַסִּכָּה, כִּשְׁרָה הַסִּכָּה. כִּי אִף אִם הִתְרוּמֵם הַסִּכּךָ לְמַעְלָה מִשְׁלֹשָׁה טֹפְחִים, שְׁבֻזָּה נִפְסַלַת הַסִּכָּה כִּי הִנֵּחַ הַסִּכּךָ עֲתָה שְׁלֹא לְשֵׁם צֶל, מְכַל מְקוּם, כִּיּוֹן שְׁמִתְחַלָּה נַעֲשֶׂתָה הַסִּכָּה בְּהַכְּשֶׁר, שׁוּב אִינָה נִפְסַלַת. (עב)

לְמָה יוֹשְׁבִים בַּסִּכָּה בְּחֹדֶשׁ תִּשְׂרִי וְלֹא בְּחֹדֶשׁ נִסָּן?

בַּסִּפֵּר קוֹל אֲלֵיהוּ כְּתַב בְּשֵׁם הַגָּאוֹן מוּיִלְנָא: רַבִּים שׁוֹאֲלִים לְמָה עוֹשִׂים אֶת חַג הַסִּכּוֹת בְּתִשְׂרִי וְלֹא בְּחֹדֶשׁ נִסָּן, בּוֹ הַזְּמַן שֶׁיִּצְאֵנוּ יִשְׂרָאֵל וְהַקִּיפְנוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ בְּעַנְגֵי כְּבוֹד? וַיֵּשׁ לַיִּשָּׁב לְפִי שֶׁכְּאֲשֶׁר חֲטָאוּ יִשְׂרָאֵל בְּעַגְלָה נִסְתַּלְקוּ מֵהֶם עַנְגֵי כְּבוֹד וְלֹא חֲזְרוּ אֲלֵיהֶם אֲלָא עַד שֶׁהִתְחִילוּ בְּמִלְאֲכַת הַמִּשְׁכָּן. כִּי כִּידוּעַ בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים יָרַד מִשָּׁה רַבְּנוּ מִן הַהַר לִדְבַר לְיִשְׂרָאֵל שְׁצוּהָ הַקִּבְ"ה עַל מִלְאֲכַת הַמִּשְׁכָּן כְּדִי לְכַפֵּר עַל מַעֲשֵׂה הָעַגְלָה, וּכְבַר לְמַחְרַת צִוָּה מִשָּׁה לְהִבְיֵא נְדָבוֹת הַמִּשְׁכָּן הֲרִי י"א בְּתִשְׂרִי, וּבְיוֹם י"ב וּ"ג הִבְיָאוּ נְדָבוֹת, שְׁנֵאמַר: "וְהֵם הִבְיָאוּ אֵלָיו נְדָבוֹת בְּבִקְרָה בְּבִקְרָה", וְאִמְרוּ בְּמִדְרַשׁ שְׁנֵי יָמִים הִבְיָאוּ שְׁנֵאמַר "בְּבִקְרָה בְּבִקְרָה", וּבְיוֹם י"ד בָּאוּ אֶל מִשָּׁה כָּל חֶכֶם לֵב וְלִקְחוּ מִיָּד אֶת הָזָהָב וְהַפֶּסֶף לְמִלְאֲכַת הַמִּשְׁכָּן, וּבְיוֹם ט"ו הִתְחִילוּ לְבַנּוֹת אֶת הַמִּשְׁכָּן וְאָז חֲזְרוּ עַנְגֵי כְּבוֹד עֲלֵיהֶם, לְפִיכָךְ אֲנוּ יוֹשְׁבִים בַּסִּכּוֹת דְּקוּא בְּחֹדֶשׁ תִּשְׂרִי זָכַר לְעַנְגֵי כְּבוֹד שְׁחֲזְרוּ.

אוּלָּם פְּרוּשׁ זֶה תְּמוּיָה מְפֻסְקִים מְפֻרְשִׁים בְּנִבְיָא נְחֻמְיָה שְׁשֵׁם הַכְּתוּב מוֹנֵה אֶת נִסָּן שֶׁל הַבוּרָא יִתְבָּרַךְ לְעַם יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר, וּמְפָרֵשׁ שְׁאִף לְאַחַר שְׁעֵשׂוֹ אֶת הָעַגְלָה עַדּוֹן לֹא הִסִּיר הַקִּבְ"ה אֶת הָעַנְגִּים מֵעַם יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר (נְחֻמְיָה ט יב): "וּבְעַמּוּד עֵינֵן הַנְּחִיתֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לַיְלָה לְהַאִיר לְהֵם אֶת הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יִלְכוּ בָּהּ, וְלַחֵם מְשָׁמִים נִתְּתָה לְהֵם

לרעבם, ומים מסלע הוצאת להם לצמאם. אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נאצות גדלות. ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר את עמוד הענן לא סר מעליהם ביוםם להנחתם בהדרדך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם ואת הדרדך אשר ילכו בה. ומנדך לא מנעת מפייהם ומים נתת להם לצמאם".

אולם בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טו סימן כ): ישוב זאת על פי ספר עבודת הגרשוני על שיר השירים מבו אחיו של הגאון מוילנא שהביא מה ששמע בזה מפי הגאון בעצמו, ואלו דבריו: שמעתי מדודי הגאון החסיד הטעם מה שמצות סכה היא בט"ו לחדש תשרי, ואמר דודי ששרש הטעם של מצות סכה היא על מה שחזר הקב"ה ונתרצה לשפן בתוך בני ישראל ולא למסור אותם למלאך, כי בתחלה אמר הקב"ה (שמות כג כ): "הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי", אך משה רבנו בקש מהקב"ה שרק הוא יוליך אותנו ולא על ידי מלאך ונתרצה לו הקב"ה, כמו שנאמר (שמות לג יד): "ויאמר פני ילכו והנחתי לך. ויאמר אליו אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה. ובמה יודע אבוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה. ויאמר ה' אל משה גם את הדרך הזה אשר דברת אעשה כי מצאתי חן בעיני". ופרש שם רש"י: ויאמר פני ילכו - לא אשלח עוד מלאך, אלא אני בעצמי אלך. ויאמר אליו - בזו אני חפץ, כי על ידי מלאך אל תעלנו מזה. ובהו יודע מציאות החן, הלא בלכתך עמנו. ע"כ. והתחלת חזרת השכינה לישראל היתה בט"ו בתשרי, כי ביום זה התחילו בבגדית המשפן וחזרה השכינה לישראל, ועל פן צוה לנו השם לעשות את חג הסוכות בט"ו לחדש תשרי, על שם שזכינו לישוב תחת כנפי השכינה. ע"כ. ולפי זה מבאר שלא דבר הגאון כלל בנוגע לענני הכבוד, כי אם על חזרת השכינה לישראל ולא למסור אותם על ידי מלאך, ואין כל תמיהה מהפסוקים בנחמיה. עד כאן. (דברי פי חכם חן. וצט)

מדיני נוי הסכה

"זה אלי ואנוהו"

מצוה לעטר ולקשט את הסכה בקשויטים נאים וחשובים, כפי שדרשו חז"ל (מסכת שבת קלג ע"ב) על הפסוק "זה אלי ואנוהו": התנאה לפניו במצוות; עשה לפניו סכה נאה, לולב נאה, ציצית נאה, ספר תורה נאה. כי כאשר עושה האדם את המצוות בצורה נאה ומכבדת, מראה את אהבתו וחבתו להקדוש ברוך הוא, שאין הוא באדם העושה מחמת שאין לו בררה, אלא עושה מחמת שצוהו ה' יתברך ושם הוא לעשות את צויו על הצד הטוב ביותר.

וכיצא בזה כתב הרמב"ם (סוף הלכות איסורי המזבח): הקדיש דבר לה' - יקדיש מן היפה שבנכסיו. האכיל עני - יאכילהו מן הטוב והמשבח שבשלתו. פסה ערים - יכסהו מן הטוב והיפה שבכסותו. וכן הותרו צדקה לעני - יתן לו מטבעות טובים וקלים להוצאה, וכסף מזומן ולא צ'ק דחוי. (עד)

עוד טעם יש לנתינת הקשויטים בסכה - מכיון שצוותה התורה שאדם ישוב בסכתו כדרך שיושב בביתו, וכמו שבבית מיפה אדם את ביתו להנעים לו את ישיבתו, כך ייפה את סכתו, שתהיה ערבה עליו, ותשרה חווה וקורת רוח לכל היושב בה. (השל"ה הקדוש). וכל המרבה לנאות וליפות את סכתו, הרי זה משבח. (רשב"א. עד)

פרכת הקדש

יש נוהגים לקשט את הספה בפרכת של ארון הקדש, וכמו שמצוי בספות של בתי הכנסת. ואין כאן חשש שמורידים מקדשות הפרכת, כי מאחר שנהגו בו, נחשב שנתרמו מתחלה על דעתו. ובלאו הכי, לב בית דין מתנה עליהם, כדי שלא יבטלו. (תרומת הדשן ועוד. עד)

סכך נאה

מתר לעטר את עצי הסכך בנר צבעוני יפה כדי ליפותם. וכן מתר לצבע את הקרשים שמסכך בהם כדי ליפותם. וכמו שהעיד הגר"מ חר"ל"פ על הגאון בעל אמרי בינה, שהיה נוהג לסכך את סכתו בעצים העטופים בנר יפה, לנוי והדור מצוה. (טז, לב)

סדין נאה

מתר לכתחלה לפרס סדין או נילון נאה ומציר תחת הסכך כדי ליפותו, ובלבד שיפרסוהו בתוף ארבעה טפחים [32 ס"מ] לסכך. והוא הדין שמתר לפרס סדין נאה, כשמטרתו גם לנוי וגם להגן עליו מפני השמש. אולם אם תלה את הסדין למטה מארבעה טפחים - פסולה. כי דוקא כשהסדין בתוף ארבעה טפחים לסכך, הוא נחשב נוי לסכך, ומתבטל לסכך. לא כן כשהוא רחוק ארבעה טפחים מהסכך, אינו נחשב נוי לסכך, אלא נוי לסכה, ואם כן אינו מתבטל לסכך, ונמצא שיושב תחת סדין ולא תחת סכך פשר. (הריטב"א. טז)

גבה הקשויטים

הקשויטים שתולים בסכך, כשרשראות ניר וכדומה, ישתדל שיהיו בתוף ארבעה טפחים [32 ס"מ] לסכך, ומכל מקום, אם יורדים הם למטה מזה - כשרה הסכה, מאחר ואינם רחבים ארבעה טפחים. ויש מקלים אפלו בקשויטים רחבים ארבעה, ובלבד שיתחיל הקשוט בתוף ארבעה טפחים לסכך, אף שיורד למטה מזה. (אמת ליעקב קמינצקי, ועיין לגאון עוזנו רבנו יוסף חיים בספרו "בן איש חי" פרשת האזינו הלכה ב. עו)

מנורה

מנורת חשמל - יתלה בסכך בתוף ארבעה טפחים, ומתר לאכל ולישן תחתיה, מאחר ואין ברחבה ארבעה טפחים. (עו) ומכל מקום, אם תלה מנורה מיחדת צבעונית כדי ליפות את הסכה, דינה כדנין הקשויטים, כמבאר לעיל.

הנאה מהקשויטים

קשויטים או רמונים שתלה אותם בסכה לנוי, הרי הם מקצה מחמת מצוה, ואסור ליהנות מהם עד לאחר החג. אבל מתר להעביר קשויטים מסכה זו לסכה אחרת. (חזו"ע שבת ג קמו)

לא רק בשבעת ימי חג הסוכות הקשויטים הם מקצה, אלא גם ביום השמיני, שהוא יום טוב "שמחת תורה", הרי הם מקצה. ולכן, אם נפלו הרמונים מהסכה בחג שמחת תורה, אסור לאכל מהם עד מוצאי החג. והטעם לדבר, כי אף על פי שאין מצות סכה ביום השמיני, מכל מקום עדיו נחשבים הם "מקצה מחמת מצוה", לפי הכלל: "מגו [מתוך] דאתקצאי [שהקצת] בבין השמשות, אתקצאי [הקצת] לכלי יומא [לכל היום]". וכיון שהם היו מקצה בבין השמשות של ערב יום טוב, שמחת תורה, נשארו מקצה לכל היום טוב, וכמבאר בהרחבה בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה", ענו שם.

ישנה אפשרות, שאם ירצה לאכל מהפרות שהניח בסכה לנוי יוכל לאכל מהם, על ידי שיעשה

תנאי לפני חג הסוכות, ויאמר: "אני מתנה על נויי הסכה, שאיני מסלק את דעתי מהם כל זמן בין השמשות". ואז יהיה ראוי לאכלם בכל עת שירצה, כיון שלא נעשו מקצה בבין השמשות בערב החג, שהרי גם בבין השמשות, אם היה רוצה, היה ראוי להוציאם ולאכלם. אולם אם התנה בלשון אחרת ואמר: "אני מתנה לאכל את הפרות כשיפלו", אין זה מועיל, ואסור לו לאכלם כשיפלו, כיון שבבין השמשות הפרות היו מקצה, שהרי עדיו לא נפלו, והוא אמר שרק בשעה שיפלו יהיה ראוי לאכלם.

הנאה מהסכך והדפנות

הסכך והדפנות של הסכה גם הם מקצה, ואסור להשתמש בהם בימי החג לשמושים אחרים. ולא מועיל להתנות מערב החג, שאינו מסלק את דעתו מהם כל בין השמשות, כמו שמועיל להתנות בנוי סכה פנ"ל, כיון שעל עצי הסכה חל שם שמים שבעה ימים, ואסורים הם בהנאה, (שנאמר: "חג הסוכות שבעת ימים לה". ק"ש שחל שם שמים על החגיגה, כד חל שם שמים על עצי הסכה.) ומסכת סוכה ט ע"א. סימן תרלח סעיפים א. ב. עז, פג)

ירדו גשמים

אם יש חשש שיירדו גשמים ויקלקלו את הקשוטים, מתיר להוציאם מהסכה. וגם אם לא עשה תנאי קדם החג שאינו מקצה דעתו מהם, מפל מקום, מאחר שכן מנהג העולם להוציא את הקשוטים מפני הגשמים, נחשב כאלו התנה עליהם מראש. (הרמ"א, רבנו זלמן, הגרשז"א. צב)

אתרוג של שביעית

אתרוג שיש בו קדשת שביעית, מתיר לתלותו לנוי בתוך הסכה, אך לא יתחב בו איזו מחט או חפץ אחר, שבכך מפסיד את פרות שביעית. וטוב שיתנה קדם החג, ויאמר: "איני מסלק את דעתי מהאתרוג כל בין השמשות של שמונת ימי החג". ובזה לא יהיה האתרוג מקצה במשך ימי החג, ויהיה ראוי לאכלו גם בחג. כמבאר בחוברת "מצוות הארץ" הלכות שביעית. (שו"ת להורות נתן. ילקו"י שביעית תנד)

כתיבת פסוקים לקשט

הכותבים פסוקים על גבי ניר צבעוני כדי לקשט בהם את הסכה, יש להעיר למשמע אונם, שאינם נוהגים נכון על פי ההלכה הפסוקה בשלחן ערוך (וירה דעה סימן רפג ס"ג), שאסור לכתב מלים מהתורה יותר משלש מלים בשורה אחת. ולכן אין לכתב פסוק "ברוך אתה בראך וברוך אתה בצאתך" או פסוק "בסכות תשב שבעת ימים", כל שכותבים בשורה אחת. כו פסקו הרמב"ם, התשב"י, הש"י, מגו אברהם, מהרי"ט, גנת ורדים, השל"ה, באר היטב, מאורי אור, משה אפרים, משנה ברורה (תרלח ס"ק כד) ועוד. ומפל מקום, פסוקים שכתבו נכתבו לקשט, מתיר לקנותם ולקשט בהם את הסכה, כמו שכתב הרב גנת ורדים, שמוטב שיתלו אותם בסכה לנוי, לכבוד ולתפארת, ממה שיגנוזו אותם. (וצב)

מי המקשט

אף על פי שמצות סכה היא על האנשים ולא על הנשים, מפל מקום, מכיון שהאיש מצוה גם על מצות למוד תורה, הנכון הוא שיתן לבנותיו שהן תקשטנה את הסכה והוא יעסק בתורה, שאין לך מעלה טובה ממנה. אולם, אם לא זכה לעסק בתורה כל כך, עדיף שהוא יקשט ויכין את צרכי הסכה, מכיון שגדול המצוה ועושה יותר ממי שאינו מצוה ועושה. (בית השואבה. קכח)

סכתו של הבבא סאלי זיע"א

את סכתו קשט רבנו הבבא סאלי במרבד מיוחד של מלכים, שהיה עשוי מקטיפה צבעונית הנקראת בשם "חטי". את המרבד הזה היה מניח על דפנות הסכה לכבוד

וּלְתַפְאֵרֶת. רַבְּנֵנוּ לֹא הִסְתַּפַּק בְּזֹאת, וְהָיָה מוֹסִיף וַיְפָרֵס שְׂטִיחַ מִפְּאֵר לְאַרְךָ כָּל הַסֶּפֶה לְכַבּוּד מִצְוֹת הַסֶּפֶה וְלְכַבּוּד שְׁבַעֲהָ אוֹשְׁפִיזִיו עֵלְאִיו קְדִישֵׁיו. כְּשֶׁרָצָה רַבְּנֵנוּ לְהִתְאַרַח בְּחַג סֻכּוֹת אֶצֶל חֲתָנָו, הֵבִיא עִמּוֹ אֶת הַמֶּרְבֵּד הַחֲשׂוּב הַזֶּה, כְּדֵי לְתַלּוֹתוֹ בַּסֶּפֶה שֶׁהוּא יוֹשֵׁב בָּהּ. הַשְׂטִיחַ מִלְמַטָּה, וּמֶרְבֵּד הַקְּטִיפָה מִן הַדְּפָנוֹת, שׁוּי לְסַפְתּוֹ שֶׁל רַבְּנֵנוּ אִפְּי מְלַכְתֵּי כְּנָאָה וְכִנְיָאָה לוֹ. (ישראל סבא 293)

ערב החג

לשמה ולשמה

נֹאמַר בַּתּוֹרָה (דברים טז יד): **"וְשִׂמַחְתָּ בְּחַגְדָּךְ אֶתְּהָ וּבְנֶדְךָ וּבְתֵדְךָ וּבְעַבְדְּךָ וּבְאִמְתְּךָ, וְהָלַוִּי וְהַגֵּר וְהִיתוּם וְהָאֱלֻמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: שִׁבְעַת יָמִים תַּחַג לָהּ אֶלְהֶיךָ בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה', כִּי יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל תְּבוּאֹתֶיךָ וּבְכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ, וְהִיִּית אִד שְׂמִיחָ".** וְכַתֵּב הַרְמַב"ם (פ"ו מהלכות יום טוב הלכה יז): **חַיֵּב אָדָם בְּחַג לְהִיֵּת שְׂמִיחַ וְטוֹב לֵב, הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּבְנֵי בֵיתוֹ וְכָל הַנְּלוּיִם אֵלָיו. וּמִצְוָה שֶׁיִּשְׂמַח לְכָל אֶחָד כְּפִי הָרְאוּי לוֹ, כִּיצַד? הַקְּטָנִים נוֹתְנֵי לָהֶם קְלִיּוֹת וְאֶגְזוּזִים וּמִמְתַּקִּים; וְהַנְּשִׁים קוֹנֶה לָהֶן בְּגָדִים וְתַכְשִׁיטִים נְאִים כְּפִי מְמוֹנּוֹ, וְהָאֲנָשִׁים אוֹכְלִים בֶּשֶׂר וְשׁוֹתִים יַיִן. ע"כ.** (החינוך מצוה תפח)

וְהַעִיד רַבִּי חַיִּים וִיטָאֵל עַל רַבְּנֵי הָאָרֶץ י"ז ל"ל (שער המצוות לו ע"ב), וְזוֹ לְשׁוֹנוֹ: בְּעֵנֶן מַדַּת הַנְּדִיבוּת וְהוֹתָרְנוּת רְאִיתִי לְמוֹרֵי ז"ל, שֶׁלֹּא הָיָה חוֹשֵׁשׁ בְּעַצְמוֹ לְהִתְכַבֵּד בְּמַלְבוּשִׁים נְאִים יוֹתֵר מִדֵּי, גַּם בְּמֵאֲכָלוֹ הָיָה אוֹכֵל דָּבָר מוּעָט מְאֹד, אֲבָל בְּמַלְבוּשֵׁי אִשְׁתּוֹ הָיָה זְהִיר מְאֹד לְכַבֵּדָה וְלְהַלְבִּישָׁהּ, וְהָיָה מְפִיק כָּל רְצוֹנָהּ, אִף אִם לֹא הָיְתָה יָדוּ מְשַׁגֵּת כָּל כָּד. עכ"ל. וּפְשׁוּט וּבְרוּר, שֶׁכָּל מַה שְּׁצָרִיךְ לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַפִּיק אֶת רְצוֹן הָאִשָּׁה, הוּא בְּמַלְבוּשִׁים צְנוּעִים הַהוֹלְמִים אֶת הַהֶלְכָה, וְלֹא חֵס וְשְׁלוֹם בְּגָדִים צְמוּדִים וְכִיּוּצָא בָהֶם, שֶׁהַלּוּבֶשֶׂת אוֹתָם עוֹבְרַת עַל אִסּוּרֵי תּוֹרָה חֲמוּרִים, וּמְכַשִּׁילָה אֶת הַרְבִּים בְּאִסּוּר הַתּוֹרָה "וְלֹא תִתּוּרוּ אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם". וְדִי בְּזָה לְמַבִּין. וְנַעֲנוּ בַחֲוִבְרַת "לְהִיֵּת אִתִּי" מִסְדֵּרַת הַחֲוִבְרוֹת "בְּהֶלְכָה וּבְאִגְדָּה", שֶׁשֵּׁם מְבֹאָרִים פְּלִלֵי הַהֶלְכָה בְּבִגְדֵי הַנְּשִׁים. וּבַחֲסִדֵי הַשֵּׁם, נְשִׁים רְבוֹת אַחַר שֶׁלְמָדוֹ בַּחֲוִבְרַת, זָרְקוּ אֶת בְּגִדֵיהֶן שְׂאִינָם כְּהֶלְכָה, וְהַחֲלוּ לְלַבֵּשׂ פְּדַת וְכַהֲלָכָה, וְכָלֵן מַעֲיֵדוֹת שֶׁשִּׁמְחָה רַבָּה אוֹפֶפֶת אוֹתָן בְּכָל יוֹם, וּמְרַגִּישוֹת סְפִיק וְהַרְגָּשָׁה נְעִלָה וְרוֹחֲנִית, כַּבֵּת מְלֶדֶת אֲמַתִּית].

"והנשים בראוי להם"

בְּפָרוּס הַחַג, בְּקִשָּׁה הַרְבֵּנִית מְרַגְלִית ע"ה אִשְׁתּוֹ מְרוֹן הָרֵאשׁוֹן לְצִיּוֹן רַבְּנֵנוּ עוֹבְדִיָה יוֹסֵף זְצוּק"ל, לְרַכֵּשׁ לְעַצְמָהּ תַּכְשִׁיטֵי זָפָה לַחַג, מִחֲנוּת תַּכְשִׁיטִים גְּדוֹלָה שֶׁנִּפְתְּחָה בִּירוּשָׁלַיִם בְּסוֹף שְׁנֵי הַשָּׁבָעִים. כְּשֶׁבִקְשָׁה מִמְּרוֹ כֶּסֶף, שֶׁאֵלֶּה: **"כִּפְמָה זֶה יַעֲלֶה?"** הַשִּׁיבָה "300 דוֹלָר, אוֹלֵי קֶצֶת יוֹתֵר, 500 דוֹלָר", הֶעֱרִיכָה. מִיָּד שֶׁלֶף מְרוֹ 500 דוֹלָר וְנָתַן לָהּ, וְהִיא יִצְאָה עִם יְלָדֶיהָ לַחֲנוּת הַתַּכְשִׁיטִים.

לְאַחַר שֶׁשֶׁקְרָה אֶת הַמְּצַע, בְּחָרָה בְּזוּג עֲגִילִים מְשַׁבְּצִים בִּיהִלּוּמִים, אִדְּ הַתְּבַרֵר לָהּ לְאַכְזָבְתָּהּ שֶׁמְחִירָם 1,000 דוֹלָר. **"חֲבַל"** אָמְרָה **"זֶה יָקָר מִדֵּי, וְאַבָּא יִרְאֶה בְּזָה בְּזָבוּז מִיָּתֵר"**.

הֵבֵן הַגָּאוֹן הַגְּדוֹל רַבִּי דָּוִד שְׁמַע זֹאת וּמִיָּד חִמַּק מִהֲחֲנוּת, וְסַפֵּר זֹאת לְאָבִיו. מְרוֹן שֶׁלֶף מִיָּד עֲשָׂרָה שְׁטָרוֹת שֶׁל מֵאָה דוֹלָר וּמְסָרָם לִידֵי בְּנוֹ רַבִּי דָּוִד וְאָמַר לוֹ **"לֵךְ תַּקְנֶה זֹאת"**

לְאִמָּא וּבִתְנָאֵי שְׂזָה יְהִיָּה הַפְתָּעָה, וְשְׂזָה יְהִיָּה בְסוּד". וְאָכְנוּ בְעֶרְבַּ הַחַג מִסֵּר לָהּ מֶרֶן אֶת הַהַפְתָּעָה, זֹוּג הָעֵגִילִים שֶׁבְחָרָה, וְשִׂמְחָה שְׂקִים אֶת הַהֲלָכָה בְּהַדוּר, שֶׁהַבַּעַל חָיֵב לְשַׂמַּח אֶת רַעֲיָתוֹ בְּתַכְשִׁיטִים וּבְנָדִים חֲשׂוּבִים.

כתב הרמב"ם: "ויכשאוכל ושותה בחג, חייב להאכיל לגר, ליתום ולאִלמנה עם שאר העניים האִמְלָלִים, אִבְל מִי שְׁנוּעַל דְּלָתוֹת בֵּיתוֹ וְאוֹכֵל וְשׂוֹתֵה עִם בְּנָיו וְאִשְׁתּוֹ וְאִינוּ מְאָכִיל וּמְשָׂקָה לְעֵנִיִּים וּלְמָרִי נַפְשׁ, אִין זֹו שְׂמַחַת מִצְוָה, אֶלָּא שְׂמַחַת כְּרִסוֹ".

אִין שְׂמַחָה גְדוֹלָה וּמִפְאָרָה אֶצֶל הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶלָּא "לְשַׂמַּח לֵב עֵנִיִּים וִיתוּמִים וְאִלְמָנוֹת וְגֵרִים, שֶׁהַמְשַׂמַּח לֵב הָאִמְלָלִים הָאֵלּוּ, דּוֹמָה לְשִׂכְנֵיהָ, שְׁנֶאֱמַר: לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׂפָלִים וְלְהַחֲיוֹת לֵב נְדָכָאִים". (הלכות מגילה פרק ב הלכה יז) וְכָתוּב בְּסִפְרֵי הַחֲנוּךְ (מצוה תפח): "**הַעוֹבֵר עַל זֶה וְאִינוּ מְשַׂמַּח אֶת עַצְמוֹ וּבְנֵי בֵּיתוֹ וְהָעֵנִיִּים כִּפִּי יִכְלְתוּ לְשֵׁם מִצְוֹת הַרְגֵל, בְּטַל מִצְוֹת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה**".

אֲשֵׁרֵי מְשַׂכִּיל אֵל דָּל

סֵפֶר רַבִּי מֵאִיר רַפָּאֵל זַ"ל מֵיָּזָד: כְּשֶׁעֲלִיתִי לִירוּשָׁלַיִם בְּשָׁנַת תרפ"ג, דָּרַתִּי בְּאוֹתָהּ חִצְרַי יַחַד עִם הָרַב אַבְרָהָם עֲדָס זַ"ל, הָרַב הָיָה גֵר לְמַעְלָה וְאִנִּי לְמַטָּה. פְּעָמִים הָיָה קוֹרֵא לִי לְעֲשׂוֹת לוֹ אִיזוֹ עֲבוּדָה בְּבֵיתוֹ, וְהָיָה מְשַׁלֵּם לִי שְׂכָר כְּפָלִים. וְהֵייתִי אוֹמֵר לוֹ: אֲדוֹנָי הָרַב, זֶה יוֹתֵר מְדִי, הַשְׂכָּר שְׁנַתֶּת לִי. וְהָיָה מְשִׁיב לִי: כְּתוּב בַּתּוֹרָה, "וְאַהֲבַתְּם אֶת הָגֵר", וְיָמָּה הָגֵר שָׂבָא בְּמַקְלוֹ וּבִתְרַמִּילוֹ כֹּל כֶּד צְרִיד לְאוּהָבוֹ, אֲנַחְנוּ, בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב, וְאַתָּה, שְׂשַׁמְתָּ נַפְשְׁךָ בַּכֶּפֶד וּבְאַתָּה מַחוּץ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּלִירוּשָׁלַיִם, לֹא כֹל שְׂפוֹ! וְתַמִּיד הָיָה מְמַצֵּיא לִי אִיזוֹ עֲבוּדָה שְׁלֹא שׂוֹה אֶפְלוֹ שְׁנֵי גְרוּשׁ, וְהָיָה מְשַׁלֵּם חֲמִשָּׁה גְרוּשׁ.

פַּעַם, בְּעֶרְבַּ סְכוּת, לֹא הָיְתָה לִי פְרוּטָה בְּכִיס אֶפְלוֹ כְּדֵי לְקַנּוֹת יָרֵק, וְהֵייתִי עוֹמֵד בְּרַחוּבוֹת נַע וְנָד, זֶה קוֹנֶה זֶה מוֹכֵר, וְזוֹלָגוּ עֵינַי דְּמַעוֹת בְּסִתְרִי. הָרַב עָבַר בְּדַרְךְ וְקָרָא אוֹתִי: "מֵאִיר, מֵאִיר, בֵּא". נִגַּשְׁתִּי אֵלָיו, וְאָמַר לִי: "בֵּא לְבֵיתִי וְנַעֲשֵׂה חֲשָׁבוֹן כִּמְהַ כֶּסֶף אֲנִי חָיֵב לָךְ". הַשְּׂבַתִּי לוֹ: "אֲדוֹנָי הָרַב, אִין לִי שׂוּם חֲשָׁבוֹן, יַעַן מַה שְּׁעַבַדְתִּי לָךְ שְׁלַמְתָּ לִי כְּפָלִים!" אָמַר לִי: "לֹא, יֵשׁ לָנוּ חֲשָׁבוֹן, בֵּא אֵלַי לְבֵיתִי". הִלַּכְתִּי אִתּוֹ וְנָתַן לִי עֲשָׂרִים וְחֲמִשָּׁה גְרוּשׁ, וְאָמַר לִי: "לָדָּ תַעֲשֶׂה הוֹצָאוֹת יוֹם טוֹב הַקְּדוּשׁ". אָמַרְתִּי לוֹ: "אֲדוֹנָי, מִדּוּעַ תִּתֵּן לִי הַלֵּא אֵינְךָ חָיֵב לִי כְלוּם!" הִשִּׁיב לִי: "לָדָּ תַקְנָה מִצְרָכִים לְכַבוֹד יוֹם טוֹב!"

אִז הִרְגַּשְׁתִּי בּוֹדָאֵי שֶׁהָרַב יֵשׁ לוֹ רוּחַ הַקְּדוּשׁ, וְהָיוּ בְּעֵינַי עֲשָׂרִים וְחֲמִשָּׁה גְרוּשׁ אֵלּוּ כְּעֲשָׂרִים וְחֲמֵשׁ לִירוֹת [פי מאה], וְשְׂמַחְתִּי כְּמוֹצֵא שְׁלָל רַב. (מעייין הַמוֹעֵד שְׁכָא)

בְּזַמַּן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיְתָה מִצְוָה לְשַׂמַּח אֶת הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם [שְׁנֶאֱמַר: "וְשַׂמַּחַת בְּחַגְדָּ אִתָּה... וְהַלְוִי!], מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ עוֹבְדִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ וּמוֹרִים הוֹרָאוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, שְׁנֶאֱמַר: "יִירוֹ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרַתְךָ לְיִשְׂרָאֵל". וּבְזַמְנָנוּ, שְׂאִין עֲבוּדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, מִצְוָה לְשַׂמַּח אֶת הָאֲבִרְכִים שְׁלוֹמְזִים תּוֹרָה יוֹמָם וְלַיְלָה, וּמוֹרִים הוֹרָאוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם בְּמִקּוּם הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם, כְּמוֹ שְׂאִמְרוּ חַז"ל (מסכת מנחות קי ע"א): תַּלְמִידֵי חֲכָמִים שְׂעוּסָקִים בַּתּוֹרָה, מַעֲלָה עֲלֵיהֶם כְּאֵלוֹ עוֹסְקִים בְּעֲבוּדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. (בְּנִין שְׁלֵמָה מוֹלְנָא. חזו"ע יו"ט טז)

וְיֵשׁ לְהַשְׁתַּדֵּל תַּמִּיד לְשַׂמַּח וּלְסַיֵּעַ אֶת הַזְּקוּקִים, וּבְפֶרֶט בְּחַג הַסְּכוּת, כְּמַבָּאֵר בַּזֶּהֱרַ הַקְּדוּשׁ (פִּרְשַׁת אִמּוֹר דָּף קג ע"ב), וְזֶה תִּכְוֵן דְּבָרָיו בְּתַרְגוּם: וְיִשְׂמַח אֶת הָעֵנִיִּים, מְשׁוּם שֶׁחֲלָק

האֲשֵׁפִיזוּן [האֲזָרְחִים הַקְּדוּשִׁים, שֶׁהֵם: אֲבוֹת הָעוֹלָם, מֹשֶׁה, אַהֲרֹן, יוֹסֵף וְדָוִד, כַּמְבֹאֵר לְהֵלֹךְ, שֶׁהָאָדָם מִזְמִין לְסַכְתּוֹ, הוּא הַחֶלֶק שֶׁל הָעֲנִיִּים, וְאִם מִזְמִין אֶת הָאֲשֵׁפִיזוּן וְאִינוֹ נוֹתֵן אֶת חֶלְקָם לָעֲנִיִּים, הֵם קָמִים מִסַּכְתּוֹ וְאוֹמְרִים עָלָיו (מְשַׁלֵּי כג ו): "אֵל תִּלְחַם אֶת לָחֶם רַע עֵינֶיךָ, וְאֵל תִּתְּאִי לְמִטְעַמְתֵּיךָ". כִּי שִׁלְחָן זֶה אִינוֹ שִׁלְחָן שֶׁל הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא, אֶלָּא שֶׁל רַע עֵינֶיךָ, וְאִי לֹא לְאוֹתוֹ אָדָם בְּשַׁעֲהָ שֶׁהָאֲזָרְחִים הָאֵלֶּה, קְדוּשֵׁי עָלְיוֹן, עוֹזְבִים אֶת שִׁלְחָנוֹ וְאוֹמְרִים עָלָיו דְּבָרִים חֲמוּרִים מְאֹד, כַּמְבֹאֵר שֶׁם בְּזָהַר, ה' צִילָנוּ.

אֲבָל הָאָדָם הַדּוֹאֵג לָעֲנִיִּים, וְנוֹתֵן לָהֶם, וְאַחַר כֵּן לִבְנֵי בֵיתוֹ, וּמְשַׁמַּח אֶת לִבָּם שֶׁל הָעֲנִיִּים, הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא שְׂמַח עִמּוֹ, וְכָל הָאֲשֵׁפִיזוּן מִבְּרָכִים אוֹתוֹ כְּדִלְהֵלֹךְ: **אֲבָרְהָם אֲבִינוּ מְבָרַךְ אוֹתוֹ** (ישעיה נח יז): "אִזְּ תִתְּעַנֵּג עַל ה', וְהִרְפַּבְתִּיךָ עַל בְּמִתֵּי אֶרֶץ, וְהֵאֲכִילְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אֲבִיךָ". **יִצְחָק אֲבִינוּ מְבָרַךְ אוֹתוֹ** (תהלים קיב ב-ג): "גִּבּוֹר בְּאֶרֶץ יִהְיֶה זֶרְעוֹ, דוֹר יִשְׂרָאֵל יִבְרָךְ. הוּן וְעֵשָׂר בְּבֵיתוֹ, וְצִדְקָתוֹ עִמְדַת לְעַד". **יַעֲקֹב אֲבִינוּ מְבָרַךְ אוֹתוֹ** (ישעיה נח ח-י): "אִזְּ יִבְקַע כִּשְׁמֵר אֹרֶךְ, וְאַרְכָּתְךָ מֵהֵרָה תִצְמַח, וְהִלֵּךְ לִפְנֵיךָ צְדָקָה, כְּבוֹד ה' יֵאֲסֹף. אִזְּ תִקְרָא וְה' יַעֲנֶה, תִּשְׁוַע וְיֵאמֶר הַנְּנִי, אִם תִּסִּיר מִתּוֹכְךָ מוֹטָה, שִׁלַּח אֲצִבַּע וְדַבֵּר אֲנִי. וְתִפֵּק לְרַעֲב נִפְשֶׁךָ, וְנִפֵּשׁ נַעֲנָה תִשְׁבַּע, וְזָרַח בַּחֲשֵׁךְ אֹרֶךְ, וְאִפְלַתְךָ כַּצְּהָרִים". **מֹשֶׁה רַבֵּנוּ, אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְיוֹסֵף הַצַּדִּיק מְבָרְכִים אוֹתוֹ** (ישעיה נח יא-יב): "וְנִחַדְךָ ה' תָּמִיד, וְהִשְׁבִּיעַ בְּצַחְצְחוֹת נִפְשֶׁךָ, וְעֲצַמְתִּיךָ יַחֲלִיץ, וְהִיִּית כְּגוֹ רוּחַ וּכְמוֹצָא מִיָּם אֲשֶׁר לֹא יִכְזָבוּ מִיָּמָיו. וּבְנוֹ מִמֶּךָ חֲרָבוֹת עוֹלָם, מוֹסְדֵי דוֹר וְדוֹר תִּקְוָמָם, וְקִרְא לְךָ גֹדֵר פָּרָץ, מִשְׁבַּב נְתִיבוֹת לְשַׁבַּת". **וְדָוִד הַמֶּלֶךְ מְבָרַךְ אוֹתוֹ** (ישעיה נד יז): "כָּל כְּלֵי יוֹצֵר עֲלֶיךָ לֹא יִצְלַח, וְכָל לְשׁוֹן תִּקְוָם אֲתָךְ לְמִשְׁפָּט, תִּרְשִׁיעֵי". אֲשֶׁרֵי חֶלְקָם וּמֵה נְעִים גּוֹרְלָם, שֶׁל אוֹתָם בְּנֵי אָדָם שְׂאוֹכִים לְכָל הַבְּרָכוֹת הָאֵלֶּה מִפִּי צַדִּיקֵי עוֹלָם, שְׂבַעַה אֲשֵׁפִיזוּן עֲלֵינוּ קְדִישֵׁינוּ. עַד כָּאן מִדְּבַרֵי הַזָּהָר הַקְּדוּשָׁה.

אָדָם שֵׁיט בְּאִפְשָׁרוֹתָיו לְהִזְמִין אֶת הָעֲנִיִּים אֵלָיו לְבֵיתוֹ, תִּבְאָ עָלָיו בְּרָכָה. אִךְ אִם אֵינוֹ בְּאִפְשָׁרוֹתָיו, וְכַגּוֹן שֶׁהֵם מְשַׁפְּחָה בְּרוּכַת יְלָדִים וְאֵינוֹ לוֹ מְקוֹם בְּסַכְתּוֹ, אוֹ שֵׁיט חֲשֵׁשׁ כְּלָשְׁהוֹ שֶׁהֵם הַתְּבִישׁוֹ כְּאֲשֶׁר יִבְאוּ אֵלָיו, אִזְּ יִשְׁלַח אֶת הַמַּאֲכָלִים לְבֵיתָם, אוֹ שִׁיתָן לָהֶם מִכֶּסֶף בָּעֵין יָפָה וְיִגְדִּיבָה עֲבוֹר הוֹצֵאוֹת הַחֵג. (פסקי תשובות שפ"א)

וְטוֹב שִׁיחַלֵּק אֶת כֶּסֶף הַצְּדָקָה לְשַׁבַּעַה חֲלָקִים, וְיֵאמֶר בְּפִיו: 'זֶה לְצַדָּקָה בְּשִׁבִיל חֶלֶק אֲבָרְהָם אֲשֵׁפִיזָא קְדִישָׁא, וְזֶה בְּשִׁבִיל חֶלֶק יִצְחָק אֲשֵׁפִיזָא קְדִישָׁא, וְכֹן הַלְּאָה. וְכָל חֶלֶק יִהְיֶה סְכוּם יָפָה וְנִכְבָּד, כִּיֵּד ה' הַטּוֹבָה עָלָיו. (הגור"ח פלאג"י, פלא יו"ע. פסקי תשובות שפ"א)

הָאֲשֵׁפִיזוּן שֶׁל הַבָּא סָאֵלִי זִיע"א

בִּימֵי חַג הַסְּכוּת הָיָה רַבְּנוּ הַבָּא סָאֵלִי מִזְמִין עֲשָׂרָה עַד חֲמִשָּׁה עֶשְׂרֵים עֲנִיִּים עַל שִׁלְחָנוֹ בְּכָל סַעֲדָה, וְהָיָה מְשַׁתְּדֵל שְׁלַפְחוֹת אֶחָד מִן הָעֲנִיִּים יִהְיֶה שְׂמוֹ כְּשֶׁם הָאֲשֵׁפִיזוּן שֶׁל אוֹתוֹ הַלִּילָה, וְהָיָה מְגִישׁ לוֹ אֶת הַמְּנָה בְּיָדוֹ וְאוֹמֵר, זֶהוּ חֶלֶק הָאֲשֵׁפִיזוּן אֲבָרְהָם...

שְׁנָה אַחַת שֶׁהָיָה רַבְּנוּ בְּחַג הַסְּכוּת מַחוּץ לְעִיר וְחִזַּר רַק בְּהוֹשָׁעֲנָא רַבָּה, שֶׁאֵלְתּוֹ הָרֵאוּשָׁנָה הִיִּתְהָ הָאִם הַזְּמִינוּ עֲנִיִּים לְסַפָּה כְּמִנְהַגוֹ בְּכָל שְׁנָה וְשָׁנָה, וְכִשְׁעֵנוּ בְּנֵי הַמְּשַׁפְּחָה שֶׁלֹּא הַזְּמִינוּ הָעֲנִיִּים, קִרְא רַבְּנוּ לְבָא מֵאִיר זְצוּק"ל, נְזַף בּוֹ, וְיִסַּר אוֹתוֹ בְּשִׁבְט פִּיו בְּמִשְׁדָּח חֲצִי שָׁעָה תְּמִימָה... כִּיצַד וְאִידֵךְ כְּכוֹלִים אֲתָם לְשַׁבַּת לְהַתְּעַנֵּג וְלְשַׁמַּח בְּחַג וְלְשַׁכַּח אֶת הָעֲנִיִּים!! בָּבָא מֵאִיר עִמָּד כָּל אוֹתָהּ הֵעֵת כַּעֲבָד לִפְנֵי רַבּוֹ, הוֹרִיד אֶת רֵאוּשׁוֹ לְמִטָּה וְלֹא

ענה דָּבַר... מִיַּד צוּה רַבְּנוּ לְהַזְמִין אֶת כָּל הָעֲנִיִּים לְשָׁנֵי הַיָּמִים הָאֲחֵרֹנִים שֶׁל הַחֵג - שְׁמִינֵי עֶצְרַת וְשִׁמְחַת תּוֹרָה, וְיָשֵׁב עִמָּהֶם, הָאֲכִילֵם, הִשְׁקֵם, וּפְיֵט עִמָּהֶם בְּסַעֲדוֹת הַחֵג וְשִׁמְחָם בְּשִׁמְחָה גְּדוֹלָה עַד מָאֵד.

רַבְּנוּ נִהַג לְהַדְלִיק בְּכָל לַיְלָה נֵר לְכַבּוֹד הָאֲשֻׁפִּיז שֶׁל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה. וּבְכָל יְמֵי הַחֵג נִהַג לַעֲשׂוֹת סַעֲדָה אַחַת בַּיּוֹם וְסַעֲדָה אַחַת בַּלַּיְלָה לְכַבּוֹד מִצְוַת הַסֶּכֶה. וּמִי שֶׁזָּכָה לְהַשְׁתַּתֵּף בְּסַעֲדוֹתָיו אֱלוֹ, הַרְגִּישׁ הַתַּעֲלוּת רוּחַנִית מִיְחֻדָּת. בְּרַב קְדוּשָׁתוֹ וְחִסְדוֹתָיו, הִיָּה סוֹחֵף יַחַד עִמּוֹ אֶת כָּל הַמְּסֻבִּים וּמַעֲלָה אוֹתָם לְמַעֲלָה מִכָּל טְרֻדוֹתֵיהֶם וְדֹאגוֹתֵיהֶם, לְשֵׁם כֹּד הָיָה מִשְׁתַּמֵּשׁ גַּם בְּמִשְׁקָאוֹת וְהָיָה מְשַׁקָּה אוֹתָם מֵאֲכִילָם וּמְפִיט אֹתָם, כְּדִי לְקַיֵּם אֶת מִצְוַת "וְשִׁמְחַת בְּחֻגְךָ" הַלְכָה לְמַעֲשֶׂה. (ישראל סבא 296)

מקוה טהרה

מִנְהַג חָשׁוּב לְטַבֵּל בְּמִקְוֵה טְהָרָה בְּעֶרְבַּ הַחֵג. וּמִי שֶׁיִּכּוֹל גַּם בְּמִשְׁךְ הַשָּׁנָה לְטַבֵּל בְּכָל עֶרֶב שַׁבָּת, תֵּבֵא עֲלָיו בְּרָכָה, וְזוֹכָה בְּזֶה לְטַהַר אֶת נַפְשׁוֹ וּמְחַשְׁבוֹתָיו. (חזו"ע יו"ט קב)

חג הסוכות ושמחת תורה בחוץ לארץ

מֵאַחֵר וּבְחוּץ לְאֶרֶץ עוֹשִׂים "יוֹם טוֹב שְׁנֵי שָׁל גְּלוּיֹת", לְכַד אֲפֹשֶׁר שֶׁיַּחֲלוּ אֲצֻלָּם הַיּוֹם טוֹב הַשָּׁנִי שֶׁל חַג הַסֻּכּוֹת, וְהַיּוֹם טוֹב הַשָּׁנִי שֶׁל שִׁמְחַת תּוֹרָה בַּיּוֹם שְׁשִׁי, וְצְרִיכִים לְהִנָּיֵחַ בְּעֶרְבַּ הַחֵג [יוֹם רַבִּיעִי] קֹדֶם הַשְּׁקִיעָה 'עֶרֹב תְּבַשְׁלִי'ו', כְּדִי שֶׁיְהִיָּה מִתֵּר לְבַשֵּׁל מִיּוֹם טוֹב [יוֹם שְׁשִׁי] לְשַׁבָּת. כְּמוֹ כֵּן, אֲפֹשֶׁר שֶׁבְחוּץ לְאֶרֶץ יַחֲלוּ הַיּוֹם טוֹב הַשָּׁנִי בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, וַיֵּשׁ כַּמָּה פְּרָטִי דִּינָיִם בְּכָל אֱלוֹ, כַּמְבֹאֵר בְּסִיעֵתָא דְשְׁמַיָא בְּחוּבְרַת 'חַג הַשְּׁבוּעוֹת בְּהַלְכָה וּבִאֲגָדָה', קַחְנוּ מִשֵּׁם.

אכילה בערב החג

לֹא יֵאָכֵל לַחֵם אוֹ עוּגָה בְּעֶרְבַּ הַחֵג מְשַׁעָה עֲשִׁירִית שֶׁל הַיּוֹם [בְּעֶרְף: 15:30, שְׁעוֹן קִיץ], מֵאַחֵר וְצְרִיף לְאָכֵל אֶת כּוֹזֵי הַלַּחֵם בְּסֶכֶה בַּלַּיְלָה לְתַאֲבוֹן. וּבְמִקוֹם צְרִף יֵשׁ לְהַקֵּל לְאָכֵל עַד 50 גָּרָם וְלֹא יוֹתֵר. וְאִמְנָם פְּרוֹת וְיִרְקוֹת, בָּשָׂר, דָּגִים וְכִדּוּמָה, רְשָׁאֵי לְאָכֵל, וּבִלְבַד שְׁלֵא יִמְלֵא פְּרָסוֹ מֵהֶם, כְּדִי שֶׁיֵּאָכֵל בַּלַּיְלָה לְתַאֲבוֹן. (קכא)

הכנת נר דלוק

אֲסִרוּ חֲכָמִים לְהַדְלִיק אֵשׁ חֲדָשָׁה בַּיּוֹם טוֹב, כְּמוֹ מְקַפְּסַת וּגְרוּרִים אוֹ מְמַצִּית וְכִדּוּמָה, וְהַתִּירוּ לְהַדְלִיק מֵאֵשׁ הַדְּלוּקָה מְעֶרֶב יוֹם טוֹב. אִי לְכַד, יֵשׁ לְשִׁים לֵב בְּעֶרְבַּ יוֹם טוֹב קֹדֶם כְּנִיסַת הַחֵג לְהַכִּין 'נֵר נִשְׁמָה' הַדּוּלֵק 24 שְׁעוֹת, כְּדִי שֶׁאֵם יִצְטָרֵף לְבַשֵּׁל וּלְהַדְלִיק אֶת הַגִּזּוֹ בַּיּוֹם טוֹב, יְהִיָּה לוֹ מַהִיכֵן לְקַחַת אֶת הָאֵשׁ. וְזֶהוּ הַנִּקְרָא 'הַדְּלָקָה מֵאֵשׁ לְאֵשׁ', דְּהִינּוּ שְׁאֵנִי מְדֻלֵק מֵאֵשׁ שֶׁהִיָּתָה דְּלוּקָה מִלְּפָנָי יוֹם טוֹב, לְאֵשׁ שְׁעָכְשׁוֹ מִתְחַדָּשִׁת. וְאִמְנָם, יֵשׁ לְהַזְהֵר שְׁלֵא לְכַבּוֹת אֶת הַגְּרוּרִי שֶׁבְּאֲמָצְעוֹתָיו מְעַבִּיר אֶת הָאֵשׁ בַּיּוֹם טוֹב, אֲלֵא יִנִּיחַ אוֹתוֹ שֶׁיִּכְבֶּה לְבַד.

הדלקת נרות החג

טוֹב שֶׁהַנְּשִׂים יְדַלְקוּ אֶת נְרוֹת הַחֵג לְפָנֵי הַשְּׁקִיעָה כְּבָכֵל עֶרֶב שַׁבָּת. וַיֵּשׁ הַנוֹהֲגוֹת לְהַדְלִיק בְּלֵיל יוֹם טוֹב קֹדֶם הַקְּדוּשָׁה. וּפְשׁוּט שֶׁיְדַלְקוּ מֵאֵשׁ שֶׁהִיָּתָה דְּלוּקָה. (רוי)

טוֹב לְהַדְלִיק בְּסֶכֶה שֶׁבַע נְרוֹת, לְכַבּוֹד שְׁבַעָה אֲשֻׁפִּיזוֹן עֲלָאִין קְדִישִׁין. (החיד"א. רי)

מקום ההדלקה

אם הספה גדולה, טוב להדליק את הנרות בתוך הספה, ששם הוא מקום האכילה, אולם אם יש חשש כלשהו לשרפה, ידליקם בבית. (עו, רז)

הברכה

קדם ההדלקה תברך האשה: **"ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של [בשבת: שבת ו] יום טוב",** ואחר כך תדליק.

ואף על פי שבערב שבת נוהגות רב בנות אשכנז לברך לאחר שמדליקות את הנרות, מפל מקום, בערב יום טוב אף הן וברכו על הנרות ואחר כך ידליקו. מכיון שכל מה שנוהגות הן להדליק ואחר כך לברך, הוא רק מחשש שמקבולות שבת בהדלקה, והיא ידליקו לאחר מכן? אך ביום טוב שמתר להדליק מאש לאש, נמצא שאף לשיטה שמקבולות את החג בברכה, רשאיות להדליק, אך יזהרו שלא לכבות את הנר שבו הן מדליקות. (משנ"ב רסג ס"ק כז. רט)

"שהחינו"

לא תברכה הנשים ברכת 'שהחינו' בהדלקה, כיון שמברכים ברכה זו לאחר מכן בקדוש של ליל יום טוב. (אור זרוע בשם הירושלמי, תרומת הדשן ועוד) נמצא שהמברכות נכנסות לחשש הפסק בין הברכה להדלקה, ולכן טוב להעיר להן בנחת שיפסיקו ממנהגן. וכתבו הגאון יעב"ץ, יפה ללב, חסד לאלפים ועוד, שמנהג נשים זה אין לו יסוד בהלכה ושגגה הוא.

נשים המברכות שהחינו בהדלקה, אין להן לענות אמן על ברכת שהחינו ששומעות בקדוש, מחשש הפסק בין ברכת 'הננו' לטעימת היין. ואולם, בנות אשכנז רשאיות לענות אמן בקדוש של החג, אך לא בחג השבועות ולא בראש השנה. (שבט הלוי. קנא, ריג. חזו"ע ימים נוראים סג)

הנה בחג הפסח, גם אשה ספרדייה שברכה שהחינו בהדלקה, תענה אמן על ברכת שהחינו שבקדוש, מאחר וברכת 'שהחינו' שבקדוש שיקת גם על שאר מצוות הסדר כאכילת המצה והמורה, והאשה שברכה שהחינו בהדלקה לא פונה על מצוות אלו, אלא על עצם החג. אבל בסכות שפטורה היא ממצות סכה, אין לה לענות אמן אחר 'שהחינו' שבקדוש מחשש הפסק. ואולם, בנות אשכנז, רשאיות לענות 'אמן', מאחר שיש נוהגות לברך אפלו על הישיבה בסכה, כל שכן שתענינה אמן על ברכת שהחינו. ומפל מקום בחג השבועות ובראש השנה אף בנות אשכנז לא תענינה. (שבט הלוי ח"ג סימן סט. קנא, ריג. פסח כה)

ליל החג

הכניסה לסכה

כאשר נכנס כל אדם לסכה, יעמד בפתח הסכה מבפנים, ויזמין את האשפזיון, כמובא הנסח בסדורים. וכתוב בזהר הקדוש, שפאשר רב המנוגא סבא היה נכנס לסכה, היה שמח, ועומד בפתח הסכה מבפנים, ומזמין את האשפזיון ואומר: "בסכת תשבו שבעת ימים. תיבו אשפזיון עלאין תיבו, תיבו אשפזיו מהימנותא תיבו", ארים ידו וחדו ואמר: "זכאה חולקנא, זכאה חולקהו דישראל, דכתבי: 'כי חלק ה' עמו, יעקב חבל נחלתו'", והוה יתיב. תדגום: "שבו אורחים עליונים שבו, שבו אורחי

האמינה שבו". הרים ידיו ושמוח ואמר: "אשרי חלקנו, ואשרי חלקם של ישראל, שנאמר: 'פי חלק ה' עמו, יעקב חבל נחלתו'", והיה יושב. (זוהר אמור קג ע"ב)

לא רק בלילה הראשון יזמין את האשפיוזין בנסח הכתוב, אלא בכל יום שנקנס לספה יזמין את האשפיוזין, כי בלא הזמנה אינם באים. (השל"ה. פסקי תשובות שפיז)

קדוש

מקדשים על היין בספה, ומברכים ארבע ברכות: 'בורא פרי הגפן', 'מקדש ישראל והזמנים', 'לישב בספה' ו'שהחיינו'. ואם שכח לברך 'שהחיינו', רשאי לברך במשך כל שבועת ימי החג. (צה, קעד)

הנוסח המדויק בברכה: **'לישב בספה'** חיריק תחת הל' ולא צירה. כמו: וזאת ליהודה, ליסוד ארץ, לירות כמו אפל, לישני, לישועתך ועוד. (שלמי ציבור, פתח הדביר, הרד"ק. קעב)

יש להזכיר לבנות ספרד, שלא תענינה 'אמן' אחר ברכת 'לישב בספה' שמברך המקדש, כי מאחר והנשים פטורות ממצות ספה, אם כן, ענית 'אמן' נחשבת להן כהפסק בין הקדוש לטעימת היין. אבל בנות אשכנז רשאיות לענות אמן, כדלהלן. (קמט)

סעודת החג – דיני אכילת הפת בליל החג, יתבאר להלן בדיני האכילה בספה.

כוס של ברכה

בכל השנה כאשר יש זמון, מצוה לברך על כוס יין. וכבר האריכו רבותינו בתועלת הרוחנית העצומה למברך על הכוס, וזוכה לתקן את פגם הברית, וגם להעלות את השכינה לרום המעלות ומתברכת על ידו, וזוכה שנשמתו תאיר באור התורה. ועיין בחוברת "הסעודה בהלכה ובאגדה" (עמוד 107) פרטי דיני הכוס.

בנסח הזמון אומר: "ברשות מלכא עלאה קדישא, וברשות שבת מלכתא, וברשות יומא טבא אשפיוזא קדישא, וברשות שבעה אשפיוזין עלאין קדישין". (שיבת ציון א רצו)

ברכת המזון

יברך ברכת המזון בשמחה גדולה ובכונת הלב. וכתוב בזהר הקדוש, שפכל שיכון יותר בברכת המזון, ויברך יותר בשמחה, כך יזכה לקבל משמים שפע טובה וברכה יותר, ויזכה גם כן לדרגות גבוהות מאד ברוחניות. (כף החיים סימן קנז ס"ק כג)

ישים לב לומר 'יעלה ויבא' בברכת המזון. ואם טעה ולא אמרו, אם נזכר כשאמר 'ברוך אתה ה', קדם ששים 'בונה ירושלים', יאמר 'למדני חקיד', שיראה פאומר פסוק, ויחזור לומר 'יעלה ויבא'. ואם נזכר אחר שחתם 'בונה ירושלים', יאמר בשם ומלכות: **"ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, אשר נתן** [בשבת: שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ¹] **ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה, את יום חג הסוכות הזה, את יום טוב מקרא קדש הזה, ברוך אתה ה' מקדש** [בשבת: השבת ¹] **ישראל והזמנים**". והוא הדין אם התחיל ברכה רביעית ואמר: 'ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, ונזכר קדם שאמר 'לעד האל אבינו...', שיאמר שם את הנסח הקודם 'אשר נתן...'. אף אם נזכר אחר שאמר תבת 'לעד...', חוזר לתחלת ברכת המזון.

והוא הדין לאשה ששכחה לומר 'יעלה ויבא'. אלא שאם נזכרה אחר שאמרה תבת 'לעד', אינה חוזרת לתחלת ברכת המזון, אלא ממשיכה על הסדר. שאין זה דומה לליל ראשון של פסח שחיבת לחזור בדין האיש, כי שם היא חיבת לאכל מצה מהתורה לכל הדעות, אבל כאן כיון שהיא פטורה מסכה, לא ברור שחיבת לאכל פת בגלל יום טוב, ולכן מספק אינה חוזרת.

אם שכח לומר 'יעלה ויבא' למחרת בסעודת הבקר, דינו כדין האשה ששכחה.

אם לאחר שברך ברכת המזון הסתפק אם אמר 'יעלה ויבא' או לא, אינו חוזר, מאחר וקדשת היום גורמת לו לזכר שהיום חג ומן הסתם אמר 'יעלה ויבא'. והוא הדין במספק אם אמר 'רצה והחליצנו' בשבת, שאינו חוזר. (קז)

משניות

נהגו ללמוד משניות מסכת סכה לאחר הסעודה, כי 'דבר בעתו מה טוב'. (משלי טו כג) ועדיף ללמוד מספר משניות בהבנה מאשר לקרוא את כל המסכת ללא הבנה, כי בקריאת דברי תורה בלי הבנה, אינו מקים מצות תלמוד תורה. (מנ"א סימן נ סק"ב)

הישיבה בסכה

ענני כבוד

נאמר בתורה (ויקרא כג מב): "בסכת תשבּו שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסכת. למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים". סכות אלו שהושב הקדוש ברוך הוא את אבותינו, הם ענני כבוד שהקיפם בהיותם ארבעים שנה במדבר, לבל יכס שרב ושמש. ואמרו במדרש בספרי: שבעה עננים היו; ארבעה מארבע רוחות העולם, ענן למעלה וענן למטה, וענן אחד מלפניהם, ממניף את ההרים, ומגביה את השפלות, כדי שלא יצטרכו בני ישראל לטרוח לעלות ולרדת. וכמו כן היה הורג את הנחשים והעקרבים שבמדבר, ומכבד ומסדר לפניהם. (צה)

כל רגע – מצוה!

בכל רגע ששוהה בסכה, מקים מצות עשה מן התורה, שנאמר: "בסכת תשבּו שבעת ימים". וטוב שיכון שצינו הקדוש ברוך הוא לישב בסכה זכר ליציאת מצרים, וזכר לענני כבוד שהקיף הקדוש ברוך הוא את אבותינו, ובקרט יכון כן פשאוכל את כזית הפת בלילה הראשון בסכה וצה. ועיין פסקי תשובות ו שז). ומנהג מן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף צוק"ל היה לומר נסח "לשם חוד" קדם אכילת כזית פת בסכה, ומדגיש שהוא זכר ליציאת מצרים וזכר לענני כבוד כנ"ל. ואף על פי שקדם תפלה ושאר מצוות, אין דרכו לומר "לשם חוד". (ילקוט יוסף הלכות ברכת החמה והלבנה עמוד קט)

חביבות המצוה

ספר הגאון החיד"א בשם מהר"ם צבאן: מעשה בהרב הגאון רבי משה הררי, מגדולי הרבנים בארם צובה, שאחר שאכל את סעודתו בסכה בלילה הראשון של החג, והלך לישון, נזכר שלא כון פשאכל בסכה "זכר לענני הכבוד". ומיד קם ממסתו ולבש את בגדי החג, נטל את ידי, ואכל שוב לחם - "זכר לענני הכבוד". (צח. אוצרות הסוכה)

יִשְׁתַּדֵּל לְשֹׁהוֹת בְּסִכָּה כְּכֹל הַיּוֹתֵר, שֵׁישׁ אֲזַמְרִים שָׁאֵם שׁוּהָ חוּץ לְסִכָּה בְּלִי הַכֶּרֶת, מְבַטֵּל מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל יְשִׁיבָה בְּסִכָּה, מֵאַחַר וְצִוְתָה הַתּוֹרָה "בְּסִכָּת תִּשְׁבּוּ שִׁבְעַת יָמִים", כְּדָרָךְ שָׁאֲדָם דָּר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ כֹּל הַשָּׁנָה, אִם לֹא שֵׁישׁ לוֹ אִיזָה עֵינָיו לְצֵאתָ. (הריב"ש, אבודרהם, מהרי"ל, יעב"ץ, חתם סופר, חסד לאברהם, יסוד ושו"ש העבודה, מחזה אברהם ועוד. פסקי תשובות (סוד)

שְׁבַעַת אֲשַׁפִּיזִין. סִגְלָה לְהַצְלָחָה.

בְּאַהֲרַת הַקְּדוֹשׁ מִיּוֹבָא, שֶׁהוּד קְדֻשַׁת שְׁבַעַת אֲשַׁפִּיזִין עֲלָאִין קְדִישִׁין [אֲזַרְחִים עֲלִינִים וְקְדוּשִׁים], שֶׁהֵם: אֲבוֹת הָעוֹלָם, אֲבָרָהִם, יִצְחָק, יַעֲקֹב, מִשֵּׁה רַבְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֵן, יוֹסֵף הַצַּדִּיק וְדוֹד הַמֶּלֶךְ – נִמְצָא בְּסִכָּה. וּבִשְׁעָה שֶׁהוּא יוֹשֵׁב בְּסִכָּה, שֶׁהִיא צֶל הָאֲמוּנָה, הַשְּׂכִינָה פּוֹרֶסֶת כְּנִפְיָה עֲלָיו מִלְמַעְלָה, וְשְׁבַעַת הָאֲשַׁפִּיזִין שׁוֹכְנִים עִמּוֹ. וַיִּשְׂמַח בְּכֹל יוֹם בְּפָנִים מְאִירוֹת, בְּאֲזַרְחִים הָאֵלוֹ שֶׁנִּמְצָאִים עִמּוֹ. ע"כ. (וזהר פרשת אמור דף קג ע"ב)

עַל כֵּן, עֲלִינוּ לְשִׁבְתָּ בְּסִכָּה בְּכַבּוֹד וְהִדָּר כִּיאוֹת לְפָנֵי אֲזַרְחִים מְכַבְּדִים כְּאֵלוֹ. וּבְמִיחָד יֵשׁ לְהַזְהֵר שֶׁלֹּא לְכַעַס וְלֹא לְהַקְפִּיד כְּלָל בְּסִכָּה. וְכֵן לֹא יָרִים אֶת קוֹלוֹ עַל בְּנֵי בֵּיתוֹ, מִפְּאֵת כְּבוֹד הָאֲזַרְחִים רְמֵי הַמַּעְלָה. וְכַתֵּב הַשֵּׁל"ה: "לֹא יִשְׁחַק בְּסִכָּה, שֶׁמְחַלֵּל בָּזָה אֶת גְּדֹל קְדוּשָׁתָה". וְכֵן כַּתֵּב הַיְעָרוֹת דְּבִשׁ: "חֶסֶד וְשָׁלוֹם לְשַׁחַק בְּסִכָּה". וְכַתֵּב הַרְאִישִׁית חֲכָמָה: "מִנְהַג מוֹרֵי ז' ל' שֶׁלֹּא לְדַבֵּר בְּסִכָּה אֶלָּא בְּדַבְרֵי תוֹרָה, כִּי מִצְוַת סִכָּה קְדוּשָׁתָה גְּדוּלָה מְאֹד, וְהַיּוֹשֵׁב בְּסִכָּה הוּא מִקּוֹף מְאֹוִיר קְדוּשָׁה". וְהַמְשַׁתְּדֵל שֶׁלֹּא לְדַבֵּר בְּסִכָּה כִּי אִם בְּדַבְרֵי תוֹרָה, ה' יִתְבָּרַךְ יִשְׁפִיעַ עֲלָיו שְׁפַע קְדוּשָׁה וְטַהֲרָה מִשְׁבַּעַת אֲשַׁפִּיזִין עֲלָאִין קְדִישִׁין, וַיִּצְלַח בְּכָל דְּרָכָיו. (קמ"ז)

שְׁבַעַת הָאֲשַׁפִּיזִין בְּסִכָּתוֹ שֶׁל הַמְּלוּבֵ"ן מוֹרְנוּ רַבִּי יִצְחָק אַבִּיחֲצִירָא זִיע"א

אַחַד מִתְּלִמְיָדָיו שֶׁל רַבִּי יִצְחָק, בְּנוֹ שֶׁל "אַבִּיר יַעֲקֹב" רַבְּנֵי יַעֲקֹב אַבִּיחֲצִירָא זִיע"א, הָעִיד וְסַפֵּר אֶת אֲשֶׁר רָאוּ עֵינָיו, כְּאֲשֶׁר הָיָה נוֹכַח בְּסִכָּתוֹ שֶׁל רַבִּי יִצְחָק זְצוּק"ל.

מִנְהַגוֹ שֶׁל הָרַב הָיָה לַעֲרֹךְ מְדֵי עָרֵב בִּימֵי חַג הַסִּכּוֹת סַעֲדָה רַבְּתֵי לְכַבּוֹד בַּעֲלֵי הָאֲשַׁפִּיזִין, וּבְפֶרֶט בְּיוֹם הַשְּׁנֵי, שָׁבוּ חַל הָאֲשַׁפִּיזָא שֶׁל יִצְחָק אַבִּינוּ עֲלָיו הַשְּׁלוֹם, הָיוּ מְאָרִיכִים בְּסַעֲדָה וּמְרַבִּים בְּשִׂמְחָה. בְּאַחַת מֵאוֹתוֹן סַעֲדוֹת, לְאַחַר שֶׁהִזְמִין אֶת הָאֲשַׁפִּיזִין וְנָטַל יָדָיו, אַחַז רַבִּי יִצְחָק בְּפֶת בְּשִׁתֵּי יָדָיו, אֲדָ לֹא בָּצַע אוֹתָהּ. וְכֵן הַמְשִׁיךְ לְאַחַז בָּהּ זְמַן מְמוּשָׁף כְּשִׁבְתָּ שְׁחוֹק מְרַחֶפֶת עַל שְׁפָתָיו. הַמְחַזָּה נִמְשָׁף זְמַן לֹא קָטַן, לְתַמְהוֹנָם שֶׁל כָּל הַנוֹכְחִים, שֶׁלֹּא הִבִּינוּ אֶת פֶּשֶׁר הַשְּׁחוֹק תוֹךְ כְּדֵי הַפְּסָקָה אֲרַכָּה בֵּין הַנְּטִילָה לְבִצְעָהּ. רַק לְאַחַר דְּקוֹת אֲרַכּוֹת, בָּצַע רַבִּי יִצְחָק אֶת הַפֶּת וְהַחַל לְאַכֵּל.

מְקַרְבֵּיו שֶׁהִסְבּוּ עִמּוֹ, לֹא כְּלָאוּ אֶת הַשְּׁתוּמָמוֹתָם וּפְרָטוֹ בְּאַזְנָיו אֶת תְּמִיחָתָם, עַל מָה רָאָה לְהֶאֱרִיךְ בְּהַפְּסָק עַד שֶׁבֶרַךְ עַל הַפֶּת. נִעְנָה רַבִּי יִצְחָק לְעִמְתָם בְּזוֹ הַלְשׁוֹן: "יִמָּה אֶעֱשֶׂה, שְׂרָאִיתִי אֶת שְׁבַעַת הָאֲשַׁפִּיזִין מִגֵּיעִים לְבַקֵּר אוֹתָנִי בְּסִכָּה, כְּשֶׁעַל פְּנֵיהֶם אֲרֻשֶׁת שְׂמֻחָה וְחִייד בְּהִבְעָם שְׁבִיעִית רְצוֹן מְסַעוֹדְתָנִי... לֹא יִכְלָתִי שֶׁלֹּא לְחַיֵּד יַחַד עִמָּם... רַק כְּשֶׁהַפְּסִיקוֹ לְחַיֵּד, הַצְּלַחְתִּי לְגִשֶׁת אֶל הַבְּרָכָה..." ("אַבִּיר יַעֲקֹב" עמוד 230)

בְּקוֹר שְׁבַעַת הָאֲשַׁפִּיזִין בְּסִכָּתוֹ שֶׁל רַבּוֹל הַסֶּפֶר מְאָרִם צוּבָה

מְעֵשָׂה בְּגִאוֹן רַבִּי מְרָדְכִי לְבִטּוֹן זַצ"ל מִהַעִיר חֵלֶב, אֲשֶׁר מְדֵי שְׁנָה בְּשָׁנָה, גַּעַת הַקְּדוּשָׁה שֶׁל לֵיל הַחַג, הָיָה זוֹכֵה לְבַקּוּרוֹ שֶׁל אֲבָרָהִם אַבִּינוּ ע"ה, שֶׁנִּכְנָס לְסִכָּתוֹ בְּדַמּוֹת שֶׁל אֲדָם זָכוֹ. וְהִנֵּה בְּעִירוֹ גַּר יְהוּדִי בְּשֵׁם "רַבּוֹל הַחֶלֶק", אֲשֶׁר הָיָה סֶפֶר מַעְלָה שֶׁשְּׁמוֹ הֵלֶךְ לְפָנָיו,

וכל נכבדי העיר היו באים להסתפר אצלו, ומשלמים לו סכומים הגונים, בתוספת טיפים ומתנות.

היה זה ערב חג הסוכות. ידיו של רפול היו מלאות עבודה, כמו תמיד. לא היה בדעתו כלל להפסיק ממלאכתו כדי לבנות סכה, כי כך כבר הרגל שנים רבות, שלא לעשות סכה, בטענה שזה עסק שמתאים יותר לרבנים הגדולים... כל הפצרותיה של אשתו שיעשה סכה לא הועילו. והנה בא לחנותו עני אחד ובקש צדקה. מתוך רוח נדיבות, הוציא רפול מארנקו מטבע של מג'די, סכום מכבד למדי, ונתן לו. שמח העני שמחה גדולה, שהרי במטבע זה יוכל לקנות בשר ודגים וכל צרכי החג. בשמחתו הרעיף על רפול שפע של דברי תודה וברכות. התרחב לבבו של רפול, והחליט להעניק לו עוד 5 מג'די. אלא שלהפתעתו סרב העני לקחתם, באמרו: די לי במטבע שנתת לי, שישפיק לי לכל צרכי החג, ולשם מה אני צריך סכום נוסף כה גדול, וכי אקח עמי את הכסף לקבר...! ברוך ה' יום יום, אין לי צורך בכספים מיתרים... כך אמר והלך לו. דבריו עשו רשם רב על רפול החלק, אשר התחיל לעשות חושביו: הן צברתי לי הון רב, המספיק לי לכלכלת אלף שנים... ומה לי ממשיך לעבד ולעבד ללא הרף?! האם חמור עבודה אנכי?! וכי אינני צריך לדאג למצבי הרוחני?! על כן גמלה בלבו החלטה לסגור את המספרה מיד וללכת לביתו לבנות סכה! הוא פנה אל הקלינטים והודיע להם שאיננו חש בטוב, עליו לסגור את החנות, ועמם הסליחה, שיחפשו ספר אחר.

בבואו לביתו, ספר לאשתו על החלטתו לבנות סכה, ותשמח שמחה גדולה. ביון שלא היו לו עצים לבניית סכה, הלכו לחטב עצים. עלה רפול על אחד העצים, התחיל לנסר מפנה ומשם בהתיגעות מרבה, והנה לפתע מעד - ונפל על פניו. פניו נחבלו ונשרטו, אפו קבל נפחיות, ודם זב ממקומות רבים בגופו. הוא פנה לאשתו ואמר לה: ראי, באתי לקים מצוה, וכך קרה לי! השפילה האשה לפיסו ואמרה לו: "אתה כה התאמצת בקיום המצוה, ולבטח אתה עושה במעשיך נחת רוח גדולה לקב"ה, על כן תכון שהדם הזה שזב ממך, יהיה כמו דם הקרבנות שעולה לריח ניחוח לה'. הנה הדם מהאף יהיה כמו קרבן חטאת, והדם מהיד - לקרבן שלמים, וימן הרגל - לקרבן תודה...". התעורר האיש מדברי אשתו, והלך בשמחה לבנות את הסכה. כאשר הגיע החג, התביש רפול לצאת מביתו לבית הכנסת כשהוא "מעטר" בפצעים ובחבורות, ועל כן התפלל בביתו.

והנה באותו לילה, רבי מרדכי לבטון, בבואו לעשות קדוש, נזכר לראות כי אורחו מימים ימימה בושש מלהגיע. רק לאחר המתנה ארכה סוף סוף נכנס. שאלו הרב: מדוע כבודו אחר? אמר לו האורח הנכבד אברהם אבינו: התעכבתי אצל רפול החלק. התפלא הרב, מה לך ולזו? אמר לו: מיום שנברא העולם, לא היה אדם שהקריב קרבנות להקב"ה כמו האיש הזה - חטאת, עולה ושלמים, אשר עלו לריח ניחוח לפני ה'!

התפעל הרב מן הדברים, ומיד בסיום הסעודה החיש פעמיו עם פמליתו לביתו של רפול. כשראה אותם רפול מרחוק, התביש וחשב שאולי בא הרב להוכיחו על כך שלא בא לבית הכנסת, ועל כן התחבא בבית פנימה. כשבאו האורחים החשובים, אמרה האשה שבעלה איננו חש בטוב. אמר לה הרב: בבקשה תקראי לו בכל זאת. בא רפול לפני הרב בפנים נפולות והתחיל להתנצל על העדרותו מבית הכנסת. אמר לו הרב: לא לשם כך באתי, אלא אמר לי בבקשה, האם היה לך אורח הלילה הזה? אמר לו רפול: אכן בא לכאן אדם אחד, בעל הדרת פנים מיחדת, ובקש לסעד עמנו, וכמוכן שהכנסנו אותו לסעד בסתננו. אמר לו הרב: דע לך שהיה זה אברהם אבינו, אשר שמח מאד במעשיך! כי נחת רוח גדולה זכית לעשות לה', בבניית הסכה!

פסא מפאר

יש להביא לספּה פסא מפאר לכבוד האשפיזין, כמו שמביאים פסא לאליהו הנביא זכור לטוב בשעת המילה, ונהגו לעטפו במפה יפה ולתנו עליו ספרי קדש. (החיד"א, ריד)

דבר בעתו מה טוב

נוהגים לומר בכל יום מימי החג דברי תורה מענין האשפיזא של אותו יום: ביום הראשון ממדת החסד של אברהם אבינו, שהיה מכניס אורחים במסירות נפש; ביום השני ממדת היראה של יצחק אבינו, שעקד עצמו על גבי המזבח, וכן הלאה בכל יום ויום, וכמבאר בהרחבה לעיל ב'שער האגדה', קחהו משם ותרוה נחת. (פס"ת ו שפ"ז)

דירת קבע לשבוע

בכל שבועת ימי החג עושה אדם את ספתו קבע ואת ביתו עראי, שנאמר: "בסכת תשבּו שבועת ימים", ודרשו חז"ל: "תשבּו כעין תדורו". דהינו, כדרך שאדם רגיל לדור כל השנה בביתו, כך ידור שבועה ימים בספּה. על כן יש להשתדל להכניס לספּה את השלחן והכסאות היפים והמכבדים ביותר שיש לו, וכן את המצעים הנאים שיש לו, כי זהו כבוד המצוה - ליפותה ולנאותה ככל היותר. (קכז)

כלי אכילה ושתיה

כלי שתיה ככוסות וקנקנים, מתר להכניסם לספּה. אולם כלי אכילה כסירים ומחבתות שמבשלים בהם את המאכל, לא יכניסם לספּה, שאין זה מכבוד הספּה, אלא יניח את המאכל בקערה מרזזית, וכל אחד מהמסבים יקח ויתנו לצלחת שלו. (בה"ג, רש"י, רבנו תם, מרכבת המשנה, מהראנ"ח, מהר"ש הלוי, ברכי יוסף, לב שלמה, חכמה ומוסר, משנה ברורה ועוד) ויש להזהר בזה, כי לדעת כמה מהראשונים, בשעה שכלי האכילה נמצאים בספּה, הספּה פסולה. (ראב"ד ושכן דעת הר"ף, רבנו מנוח ושכן דעת הרמב"ם. קכז)

בסיום האכילה נכון להוציא את הצלחות והספּו"ם חוץ לספּה, כדרך שרגיל כל השנה בביתו, שאינו משאיר את כלי האכילה על השלחן. (קכח)

אין להדיח קערות וצלחות בספּה, אבל מתר להדיח כלי שתיה כמו כוסות וכיוצא. וכן מתר לטל ידים בספּה. (קכט, קל)

ידענותו של בור

מעשה בשני אחים, האחד - שקד על תלמודו, עלה והתעלה בתורה וביראת שמים ונעשה לרב נודע, מכבד ונערץ, ידוע בדקדוק המצוות. השני פנה למסחר והיה בור ועם הארץ. יום אחד שאל את אשתו: "אמרי לי, מדוע פלם חולקים כבוד לאחי, ואינם חולקים לי אותו כבוד?" אמרה לו: "כי הוא רב ודון, גאון ומדקדק במצוות". אמר לעצמו: אדקדק אף אני כמוהו, ויכבדוני.

הלך אל אחיו, להתחקות אחר מעשיו. ראה שאשת אחיו מביאה לפניו שאלה בענין פשרות העוף. הסתפל הרב ואמר: "כשר, ובכל זאת אינני אוכל ממנו, כי אינני אוכל מבשר שנשאלה עליו שאלה".

אותו יום ערב ספות היה, והרבנית הודיעה לרב שהבנים בנו את הספּה כהלכתה. שמח

הרב, ובדרך אגב הזכיר לאשתו את ההלכה, שאין מכניסים סירים לסכה מפני מעלתה. החליט האח הבור שדי לו בכך לבינתים. שב לביתו והודיע לאשתו שאין להכניס סירים לסכה, ועלה לבית הכנסת להתפלל תפלת החג. כששב לביתו סחה לו אשתו: "היודע אתה? ספתנו כמעט נפסלה! הבת הכניסה איזו קדרה. גערתי בה, ושלחתי לשאל את הרב האם נפסלה הסכה בכך, והשיב שלא נפסלה".

חורו פני האיש ואמר בחמרה: "אמת שהסכה פשרה, אבל מדקדק במצוות אני, ואיני אוכל מדבר שנשאלה עליו שאלה - על כן לא נאכל הלילה בסכה!" - ועל פי ידענותו וחמרותיו, אכלו בלילה הראשון של סכות בביתם... (מעין המועד שדמ)

כבוד הסכה

אין להחליף חתול לתינוק בסכה, מאחר ותשמיש בזוי הוא. ויש להמנע גם שלא להכניס גוי לסכה. (קכט)

זקן או חולה שישן בסכה והצריך לצרכיו הקטנים, וקשה עליו לצאת חוץ לסכה, מתר לו להטילים בתוך כלי בהצנע, ויקפיד לאחר מכן לכסות את הפלי פראוי ולהניחו תחת המטה. ואף שתלויים בסכה פסוקים ודברי תורה - מתר, מאחר ולא נכתבו ללמוד תורה, אלא לקשוט בלבד. (קלא)

הלמוד בסכה

ישתדל שלמודו יהיה בסכה, ובפרט כשלומד למוד קל שאינו צריך רכוז רב. אולם כאשר לומד בעיון וקשה לו להתרכז בסכה, ילמד חוץ לסכה, כדי שתהיה דעתו מושבת עליו פראוי. וכאשר מחבר ספר, ולצורך למודו צריך לעין בהרבה ספרים כדי לברר את דעות הפוסקים, ויש לו טרח להביא את כל הספרים לסכה - ילמד בביתו כהרגלו בכל השנה. (קמו)

בית הכנסת

אף אם יש מנין בסכה לתפלה, לכתחלה לא יתפללו אלא בבית הכנסת, שאמרו חז"ל (משכת ברכות ו ע"א): אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. (קמוז)

הפטורים מן הסכה

כלל אמרו חכמים: "המצטער - פטור מן הסכה". דהיינו, כל ישיבה בסכה שאדם מצטער בה, ואלו היה יושב באותו מצב בביתו היה משנה את מקומו, הריהו פטור מן הסכה. זאת מאחר שהתורה אמרה "בשבת תשבו", ודרשו חז"ל: "תשבו כעין תדורו" [דהיינו, תשב בסכה כמו שאתה דר בדירתך]. ובמצב כזה אין אדם דר בסכה כדרך שדר בביתו. (קנב, ו)

נמצא אפוא, שאם יש בסכה זבובים או יתושים המטרידים אותו, או שנושפים קיסמים מהסכך עליו ועל שלחנו ומצטער מזה, או שיש שם ריח לא טוב וכיוצא, פטור הוא מהסכה, ויצא ויאכל בביתו. (קנב, קפה)

אם קר לו מעט, וישתדל ללבש בגדים חמים, ויאכל בסכה. וישים לב ללבש טוב, כדי שלא יחשב כמצטער, ויהיה חשש שברכתו לבטלה. אולם, אם בכל זאת קר לו ומצטער, פטור הוא מן הסכה וילך לאכל בביתו. (באור הלכה. קנג)

פשוט וברור, שלא על כל צער קטן וכול לומר אדם 'מצטער אני' ויפטר את עצמו מן הספק, כי רק בדבר שדרדך העולם להצטער ממנו הרי זה פטור. ומכל מקום, מי שיודע בעצמו שהוא מאניני הדעת, וכל מי שהוא מאניני הדעת כמוהו מצטער מדבר זה, הריהו פטור מן הספק. (קצט)

המצטער בלילה הראשון

המצטער פטור מן הספק אפלו בלילה הראשון של החג. לכן, אם ירדו גשמים בליל החג, או שישנם בסכתו יתושים המטרידים אותו - פטור הוא מלאכל בספה. והרמב"ם, רבנו יהודה מבעלי התוספות, הרשב"א, הראב"ד, סמ"ג, אור זרוע, המאורות, המגיד משנה, הריטב"א, וכן דעת השלחן ערוך, המבלי"ט, היעב"ץ ועוד. ולדעת הגר"א לא יאכל בספה בעת שהגשמים יורדים, שאז אין שם ספק עליה כלל, והריהו כאכל חוץ לספה. (קכב, קנד)

אולם אם יכול ללכת לאכל בסכת חברו ושם לא יהיה לו צער, יתאזר בכל כחו בשמחה ובטוב לבב לאכל בסכת חברו כדי לקיים את מצות הבורא יתברך. אף אם יש לו טרחה גדולה ללכת לספת חברו, יאכל בביתו. (קנד)

אם יורדים גשמים בלילה הראשון, אין לו להמנע משמחת יום טוב ולהמתין מלקדש ולאכל עד שיפסקו הגשמים, אלא יכנס לביתו ויקדש ויאכל סעודתו, אף כשיפסקו הגשמים, חיב ללכת לספה ולאכל כזית פת כמצות התורה. וכן כתב מהרי"ל ושכן נהגו רבותיו. מנן אברהם, היעב"ץ ועוד. (קכה)

ירדו גשמים ונכנס לביתו וקדש וברך 'שהחנינו', ולאחר מכן פסקו הגשמים ונכנס לאכל בספה, לא יברך שוב ברפת 'שהחנינו', שספק ברכות להקל. (קכה)

המצטער בשאר ימי החג

היה אוכל סעודתו בספה וירדו גשמים [בכמות כזו שאם היו יורדים בביתו, היה יוצא לאכל בחדר אחר], יצא מהספה ויכנס לאכל בביתו. ואם לאחר מכן פסקו הגשמים, אינו חיב לחזור לספה לסיום סעודתו.

וברכתו שברך 'לישב בספה', אינה ברכה לבטלה, מאחר ובשעה שברך, דעתו היתה לאכל בספה כדין, אלא שלאחר מכן נאנס ולא זכר לאכל שם. ומכל מקום, אם רוצה להחמיר ולסיים סעודתו בספה, תבא עליו ברכה. (קפג) ואם אוכל עוד כביצה [כ-60 גרם] פת בספה, יש להסתפק אם יברך שוב 'לישב בספה', מאחר וכבר שנה את מקומו והסיח את דעתו מהספה, שהרי אין בידו שיפסקו הגשמים, או נאמר שלא תקנו חז"ל לברך פעמים בסעודה אחת.

אם ירדו גשמים ונכנס לביתו לאכל, ולאחר זמן פסקו הגשמים, אף אם עדין לא ישב לאכל ממש, אלא רק נכנס לביתו, אין מטריחים אותו לחזור ולאכל בספה. (הרמב"ם, המכתם, שלחן ערוך, מאמר מדרכי, שפת אמת. רז)

גם אם התחיל לאכל בביתו מפאת הגשמים, ולאחר זמן פסקו הגשמים, אינו חיב לסיים סעודתו בספה. ואם רוצה להחמיר ולהכניס לספה, תבא עליו ברכה. (קעט, קפה) ונראה שלא יברך 'לישב בספה', אלא רק אם יאכל פת כביצה [54 גרם] בספה, אף בפחות מזה לא יברך.

מי שיש לו גגון על הסכה להגן עליו מפני הגשמים, וכשהיה יושב בסעודתו סגר

את הגגון מחמת הגשמים, וכשפסקו הגשמים חזר ופתח את הגגון, ועתה ממשיך הוא לאכל בסעודתו - אינו צריך לחזר ולברך 'לישב בסכה', מכיון שאינו מסיח את דעתו מהברכה שברך תחלה, ומצפה כל רגע שיפסקו הגשמים ויפתח את גגו. (קפז)

אם במקום מושבו בסכה יש מעליו סכך הרבה ואין הגשמים מטפטפים שם, יאכל בסכה, ויברך 'לישב בסכה'. (קפה) יש מתחסדים לאכל בסכה כשמתריה בידם [בחל המועד], אך פשוט שאין לברך 'לישב בסכה' על ושיבה כזו. וכן נהג הגרי"ז מבריסק זצ"ל. (פו)

הפטור מן הסכה, כגון שמצטער בה, ורוצה דוקא לישב בסכה, אינו אלא הדיוט ואינו מקבל שחר על כך. ואם ברך על הסכה, ברכתו לבטלה. (הרמ"א תרלט ס"א. קפה)

כשיוצא מהסכה מחמת גשמים וכדומה, יצא בהכנעה כעבד היוצא בבושה כאשר בא לשרת את פני המלך, וגרשו המלך, שאינו חפץ בשרותו. (הרמ"א תרלט ס"א. קפא)

פלאי פלאות

מורנו ורבנו רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, שהה שנה אחת בחג הסוכות בלונדון, וכשהגשם יורד שם, הוא יורד בצורה חזקה מאד ולזמן ממשך, כבהרבה מקומות בחוץ לארץ, והיה קשה לצבור היאך יקים הרב את מצות הסכה כאשר הוא רגיל בארץ ישראל, שהאקלים בה נוח לקיום המצוה. וראה זה פלא - בכל פעם שרצה הרב זצ"ל להכנס לאכל בסכה, פסקו הגשמים והרב נכנס ואכל בסכה בנחת, ולאחר שיצא הרב מהסכה, חזרו שוב הגשמים. זכותו תגן עלינו אמן.

ועל זה יאות להליץ מה שרגיל היה לומר הנאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל אודות הקשי בקיום מצות סכה בחוץ לארץ מפני הגשמים הרבים: "ויהי בשלם סוכו - ומעונתו בציון", שלמות קיום מצות סכה היא רק לדריים בציון. (הליכות שלמה ככט)

חולה

חולה שאין בו סכנה, כגון שחש בראשו או בעיניו וכיוצא, וקשה עליו לישב בסכה, הריהו פטור. ואף משמשו פטורים בשעה שהוא צריך להם. אולם משמשו של חולה שיש בו סכנה פטורים לגמרי, כיון שצריכים להשגיח עליו תמיד. (סימן תרמ ס"ג. קנח)

אבל

האבל חיב בסכה עם ברכה, ועליו לישב את דעתו לקיים מצות סכה, אבל האונן שעדין לא נקבר מתו, פטור מאכילה ושנה בסכה, כשם שפטור משאר המצוות. וטוב שיאכל פת פחות משעור כביצה [54 גרס], שאז בלאו הכי, הוא פטור מסכה. ומכל מקום, אם מסר את מתו לחברה קדישא, יאכל בסכה בברכה, וכן יטל ארבעת המינים עם ברכה. (קנו. חזו"ע אבלות א קעו)

ברית מילה

נכון מאד לעשות את ברית המילה בסכה, ובלבד שתהיה הסכה חזקה, שאין חשש לנפילת קיסמים מן הסכך, או שהתינוק יתקור וכיוצא. (קסב)

סעודת ברית מילה חייבים לאכלה בסכה, על כן יש להתאמץ להשיג סכה גדולה

כְּדֵי שְׂתַסְפִּיק לְכָל הַמְזֻמָּנִים. וּמִכָּל מְקוֹם, אִם יִשְׁנֶם אֲנָשִׁים שְׂאִינוֹ לָהֶם מְקוֹם בַּסֶּכֶה וּמִכָּרְחִים לְאָכַל חוּץ לַסֶּכֶה, יִזְהָרוּ שֶׁלֹּא לְאָכַל לַחַם וְשָׂאֵר מֵאֲכָלִים, שְׂחִיבִים לְאָכְלָם דוֹקָא בַּסֶּכֶה, וְכַמְבָּאֵר לְהַלְן. (קסב)

שְׁלִיחַ מִצּוּה

שְׁלִיחַ לְדַבֵּר מִצּוּה, כְּגוֹן שְׁנוּסַע לְקַבֵּל אֶת פְּנֵי רַבּוֹ אוֹ שְׁנוּסַע מִמְּקוֹם לְמְקוֹם כְּדֵי לְגַבּוֹת צְדָקָה לִיתוּמִים וְאִלְמָנוֹת - מֵאַחַר וְהוּא עוֹסֵק בְּדַבֵּר מִצּוּה, הֲרִיחוּ פְטוּר מִן הַסֶּכֶה, וְלָכוֹן רִשְׁאֵי לְאָכַל אוֹ לִישׁוֹן בְּדֶרֶךְ לֹלֵא סֶכֶה. וְאִפְלוּ אִם הִזְדַּמְנָה לוֹ סֶכֶה בְּדֶרֶךְ, הֲרִיחוּ פְטוּר מִלְּאָכַל אוֹ לִישׁוֹן בָּהּ. וְהַטַּעַם בָּזֶה, שְׂכָלָל בִּיְדֵינוּ: "הַעוֹסֵק בְּמִצּוּה, פְטוּר מִן הַמִּצְוָה". וְאִפְלוּ בְּאִפְנוֹ שְׂכָלוֹ לְקַיֵּם אֶת שְׁתֵּי הַמִּצְוּוֹת, מֵאַחַר וְהוּא עֹסֵק בְּמִצּוּה אַחַת, הֲרִי שְׂהַמִּצּוּה הַשְּׁנִיָּה נִחְשָׁבֶת כְּרִשׁוֹת לְגַבֵּי הַמִּצְוָה שְׁעוֹסֵק בָּהּ. (וְהַגְּאוֹנִים, הַר"ף, הַרַמְבַּ"ם, אֹרֶז, הַרַאב"ד, הַר"ן, הַמַּאֲרִי, רַבְּנּוֹ אַבְרָהָם מִן הַהַר, רַאבִּי"ה, שַׁלְחַן עֵרוֹד, מַשְׁנ"ב וְעוֹד. קַסג)

עַל כֵּן, הַמַּאֲרָגְנִים נִסִּיעָה בְּאוֹטוֹבוּס לְקַבֵּל אֶת פְּנֵי רַבָּם אוֹ פְּנֵי גְדוֹלֵי הַדוֹר, וּבְדֶרֶךְ רוּצִים לְאָכַל אוֹ לִישׁוֹן, רִשְׁאִים לְאָכַל וְלִישׁוֹן בְּאוֹטוֹבוּס. וְאִף אִם הִזְדַּמְנָה לָהֶם סֶכֶה בְּדֶרֶךְ, כְּגוֹן בְּחִנְתָּם, אֵינָם חִיבִים לְאָכַל שָׂם, וְאִם רוּצִים לְהַחֲמִיר וְלְאָכַל שָׂם, תִּבְאֵ עֲלֵיהֶם בְּרַכָּה. וְרִשְׁאִים לְבָרֵךְ 'לִישֵׁב בַּסֶּכֶה', כִּי יֵשׁ סֶפֶק סְפִיקָא שְׂמָא הִלְכָה כְּהַרְאוּשׁוֹנִים, שְׂאִם יְכוּל לְקַיֵּם אֶת שְׁתֵּי הַמִּצְוּוֹת חִיב, וְאִם תִּאֲמַר שְׂפִטוּר, שְׂמָא הִלְכָה שְׂאִשְׁה מְבָרַכָת אִף שְׂפִטוּרָה, וְהָרִי אִישׁ זֶה עֲדִיף מֵאִשְׁה, שְׂהִיא פְטוּרָה בְּעֵצֶם וְהוּא אֵינוֹ פְטוּר בְּעֵצֶם. וְכִיּוֹן שְׂבַמִּצּוּה מֵהַתּוֹרָה עוֹשִׂים סֶפֶק סְפִיקָא, יְכוּלִים לְבָרֵךְ. (עֵינֵי יב"א ח"ג סִימָן וְאוֹת ח)

הוֹלְכֵי דְרָכִים

הַנוֹסַע מִמְּקוֹם לְמְקוֹם לְצַרְךָ פְּרִנְסָתוֹ אוֹ עֲסָקָיו, פְטוּר מִן הַסֶּכֶה בְּשַׁעַת הַלִּיכָתוֹ, וְרִשְׁאֵי לְאָכַל אוֹ לִישׁוֹן לֹלֵא סֶכֶה. אוֹלָם בְּשַׁעַת שְׂאִינוֹ בְּדֶרֶךְ, וְכְגוֹן שְׂעֵצֵר בְּלִילָה לְנוּחַ בְּמְקוֹם מְסִים - אִם יֵשׁ סֶכֶה בְּמְקוֹם הַהוּא, חִיב לְאָכַל וְלִישׁוֹן בָּהּ, אִדּוּ אִם אֵינוֹ שָׂם סֶכֶה, הֲרִיחוּ פְטוּר וְלֹא מְטוּל עֲלָיו לְבָנוֹת סֶכֶה לְעֵצְמוֹ. וְהַטַּעַם שְׂהַקְלוּ בְּהוֹלְךָ לְעֲסָקָיו, כִּי הִגַּם שְׂאִינוֹ עוֹסֵק בְּדַבֵּר מִצּוּה מִמֶּשֶׁ, מִכָּל מְקוֹם עוֹסֵק הוּא בְּדַבֵּר שְׂנַחֲשֵׁב צָרָה, וּמֵאַחַר וְגַם בְּשָׂאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה לֹא הִיָּה נִמְנַע מִלְּצַאֵת מִבֵּיתוֹ לְצַרְךָ עֲסָקָיו, גַּם בְּחַג אֵינוֹ צָרִיד לְהַמְנַע מִלְּצַאֵת מִסַּפְתּוֹ לְצַרְךָ זֶה, וְכַמוֹ שְׂנֵאָמַר 'בַּסֶּכֶת תִּשְׁבּוּ' - כְּעֵינֵי תְדוּרוֹ, וְכַנ"ל. (קסו)

עַל כֵּן, נִהְיָ אוֹטוֹבוּסִים הַנוֹסְעִים מֵעִיר לְעִיר, מִתֵּר לָהֶם לְאָכַל חוּץ לַסֶּכֶה. אוֹלָם כְּשֶׁעוֹצְרִים בְּדֶרֶךְ לְהַפְסְקָה, אִם יִשְׁנָה שָׂם סֶכֶה, יֹאכְלוּ בָּהּ וְיִבְרְכוּ 'לִישֵׁב בַּסֶּכֶה'. (מַשְׁנ"ב תַּרְמ"ס"ק מ. קַסז)

טוֹיִלִים

הַמְטוֹיֵל מֵעִיר לְעִיר לְתַעֲנוּג, חִיב בַּסֶּכֶה, מֵאַחַר וְאֵינוֹ רִשְׁאֵי לְהַפְקִיעַ אֶת עֵצְמוֹ מֵהַמִּצְוָה בְּדַבֵּר שְׂהוּא לְתַעֲנוּג בְּלִבָּד וְאֵינוֹ בּוֹ צָרָה מִמֶּשֶׁ וְיְכוּל גַּם לְעֲשׂוֹתוֹ בְּזָמַן אַחֵר. (וְאִגְרוֹת מִשָּׁה, הַלִּיכּוֹת שַׁלְמָה. קַסו)

אֲנָשֵׁי בְטָחוֹן

אֲנָשֵׁי בְטָחוֹן הַעֲסוּקִים בְּשִׁמְרָה בַּיּוֹם, פְטוּרִים מִן הַסֶּכֶה בַּיּוֹם. וְהַעֲסוּקִים בְּשִׁמְרָה בְּלִילָה, פְטוּרִים בְּלִילָה. וְכִן הַיּוֹצְאִים לְמַאֲרָבִים, אוֹ הַנִּמְצָאִים בְּעַמְדוֹת - כָּל זָמַן שֶׂהֶם עֲסוּקִים בְּעַבְדוּדָתָם, הֲרִי הֵם פְטוּרִים מִן הַסֶּכֶה. (סִימָן תַּרְמ"ס"ט. קַצו)

נשים

הנשים פטורות ממצות ספה, שפך נאמרה 'הלכה למשה מסיני' לפטר את הנשים. ומכל מקום, אם יושבות בספה יש להן שֶׁכָּר, כדון אדם שאינו מצוה על מצוה מסימת ומקימה, שיש לו שֶׁכָּר על זה.

ויש להבין, הרי כלל גדול בדינינו, שכל מצוות עשה שהזמן גרמא [שיש לה זמן קבוע], הנשים פטורות, כגון מצות ציצית, שזמנה ביום ולא בלילה, וכן תפילין מצותן בחל ולא בשבת, וכן שופר ולולב, וכל כיוצא בהן, שהנשים פטורות מהמת שזמנן קבוע ואינן נוהגות בכל זמן, [שלא כמצות ברפת המזון, שתמיד כשהאדם אוכל קזית לחם, חייב לברך ברפת המזון, בין ביום בין בלילה, בין בחל בין בשבת]. ואם כן, מדוע צריכים אנו ל'הלכה למשה מסיני' ללמדנו שהנשים פטורות ממצות ספה? הלא בלאו הכי, כיון שספה היא מצוה שזמנה קבוע, צריכות הנשים להיות פטורות?

שאלה זו היא שאלת הגמרא במסכת ספה (כח ע"ב), ועל כך ישב האמורא אביי, שהייתי חושב לחיב את הנשים בספה מכיון שצויתה התורה "בסכת תשב", ודרשו חז"ל "תשבנו פעין תדורו", דהינו, כדרך שאדם דר כל השנה בביתו. מה בביתו אדם דר עם אשתו, כך בספה יהיה חיוב גם על אשתו. לכך באה 'הלכה למשה מסיני' לפטרן. ורבה ישב, שהייתי חושב לחיב את הנשים מגזרה שוה מתח המצוות, ששם הנשים חייבות באכילת מצוה, אף כאן יהיו חייבות בישיבה בספה. ויש מהאחרונים שישבו, שמאחר ומצות ספה היא זכר לענני כבוד, ואף הנשים היו בנס זה של ענני כבוד, אם כן נחייבו במצות ספה זכר לענני כבוד, לכך באה 'הלכה למשה מסיני' לפטרן. (קמח)

נשים הרוצות להדר ולאכל בספה, תבא עליהן ברכה. אך אם הן מבנות ספרד, אסור להן לברך 'לישב בספה', והמברכות הרי הן נושאות שם שמים לבטלה. כן דעת רש"י, הרמב"ם, הראב"ד, הסמ"ג, אור זרוע, רבנו אפרים, רבנו ישעיה ונכדו הרי"א, רבנו מנחם המנייד משנה, מחזור ויטרי, מהר"ם קולון, התשב"ץ, ומרו השלחן ערוך, ועוד רבים מרבתינו האחרונים. (קמח)

יש מבנות אשכנז הנוהגות לברך על ישיבתן בספה, אך הרבה פוסקים מגאונים אשכנזי כתבו, שהנכון יותר שלא תברכנה. (קמט)

הגאון חכם צבי היה מורה לנשים האשכנזיות שלא תברכנה, ואף היה מוחה בנשים המברכות. וכן כתב הגאון ישועות יעקב, שהנכון הוא שהנשים לא תברכנה. וכן הנהיג למעשה הגאון רבי חיים מצאנז, וכן כתב הגאון יעב"ץ, והגאון מהרש"ג, ואף הרמ"א בדרך משנה כתב (סימן תקפט), שמוטב שהנשים לא תברכנה על מצוות עשה שהזמן גרמא, וכן כתב הטור (סימן יז) שטוב יותר שלא יברכו. והרדב"ז כתב שאין להן לברך, וכן כתבו הפרי חדש, הראשל"צ רבנו יעקב אלגאזי, מהרי"ט אלגאזי, רבנו יונה נבון רבו של החיד"א, הרב שמ"ח גאגין, פני אהרן עזריאל, הגר"י פלאגי בספרו זפה ללב, ברפת יוסף, מעשה נסים, שלחן גבוה ועוד. וכתב הרב משה שטרנבוך בתשובות והנהגות, שרק בלילה הראשון יצאו ידי חובתן כששומעות את הברכה מהמקדש, ודי בזה, ובשאר ימי החג לא יברכו. וכן דעת הגאון שואל ומשיב בטנזון. וכתב הישועות יעקב שמהגם באשכנז שהנשים לא מברכות, וכן כתב בספר חתן סופר ששמע מאמו [בתו של החתם סופר], שפעולם לא ברכו הנשים בבית אביה על הישיבה בספה. ובשו"ת דברי יצבי כתב, שהגאון רבי חיים מצאנז היה אומר, "שאשה שלא תברך על הספה, אני מבטיח לה שתזכה לבנים הגונים". וכן הנהיג מהרש"א אורבך זצ"ל בביתו, שהנשים לא יברכו על הישיבה בספה. ומאחר ואף הפוסקים שפיתבו שהנשים מברכות, אין דעתם שהנשים חייבות לברך, אלא רק שרשאיות לברך, אם כן, למה לה להכניס את עצמה למחלוקת כה גדולה, שלדעת רבים מהפוסקים ברכתה ברכה לבטלה, ועוברת על 'לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא', וגם הלא כלל גדול בדינו 'ספק ברכות להקל', ובפרט שהמצויאות היא שהנשים אינן מדקדקות לאכל בספה כפירטי ההלכה המחייבת בספה. והליכות שלמה אורבך קעט) לכך יותר נכון שתנקט בשב ואל תעשה עדיף, ולא תברך. ומכל מקום, בנות ספרד שקבלו עליהן הוראות מרו השלחן ערוך, אסור להן מן הדין לברך, ולשומעות ינעם, ועליהן תבא ברפת טוב. (קמט)

מדיני האכילה בסכה

אכילת פת בלילה הראשון

מצות עשה מן התורה לאכול כזית [27 גרס] פת בליל יום טוב בסכה, אלא שלכתחלה לאכל פת בשעור מעט יותר מכביצה [כ-60 גרס. (כביצה היא: 54 גרס)], כבכל סעודת שבת ויום טוב, כי אין נחשבת סעודת קבע אלא באכילת מעט יותר מכביצה פת. [וגם לצאת ידי חובת האומרים שמו התורה צריך לאכול בשעור זה בליל החג בסכה]. (ק, קיד)

אדם הרגיש לאכילת קמח חטה, לאכל פת מקמח שבלת שועל. (חזו"ע פסח עו)

טוב לאכל כזית פת בלי שום לפתו ממשי, כדג או סלט וכיוצא, אולם רשאי לכתחלה לטבלו ברטב או במרק חם וכיוצא. (קטו)

זמן האכילה

לכתחלה לאכל כל כזית [27 גרס] פת בתוך זמן של 4 דקות, ונמצא שכביצה [54 גרס] פת לאכל במשך 8 דקות. אך אם קשה לו לאכל תוך זמן זה, יקפיד שלא ישחה יותר משבע וחצי דקות לאכילת כל כזית. (קיב)

אם אינו יכול לאכול כביצה פת בליל החג, לאכל לפחות כזית פת, ויברך 'לישב בסכה'. אך ישם לב, שכשנוטל את ידיו קדם הסעודה, לא יברך 'על נטילת ידים', שהרי אין מברכים על הנטילה אלא מאכילת כביצה פת, כמבאר בחוברת הלכות סעודה.

צריך לאכול את כזית הפת קדם חצות לילה [בערך: 00:30 שעות קיץ]. ואם נאנס ולא אכל קדם חצות, וכגון שירדו גשמים ולא פסקו עד לאחר חצות - לאכל לאחר חצות, אך לא יברך 'לישב בסכה', אלא אם כן אוכל כביצה פת. (קח)

קדוש

בכל ימי החג, כשמקדשים על היין [ביום טוב או בשבת חל המועד - בלילה ובבקר], יעמד בשעת הקדוש, ולאחר מכן יברך 'לישב בסכה', וישב וישתה. (שלחו ערוך, הרמ"א, שיורי כנה"ג, הלבוש, ברכי יוסף, הט"ז, כף החיים. קעב) ובני אשכנז נהגו לקדש מישב. (הרמ"א סימן תרמג ס"ב)

מתי חייב לאכול בסכה?

בכל ימי חג הסוכות אסור לאכול סעודת קבע חוץ לסכה, וסעודת קבע היא כשאוכל פת בשעור כביצה [54 גרס. וטוב שיאכל כ-60 גרס], אך אם אוכל פת פחות משעור כביצה, אף שאוכל מאכלים אחרים כארוז, בשר וכדומה, רשאי לאכול סעודתו חוץ לסכה. ואם מחמיר ואוכל בסכה, לא יברך 'לישב בסכה'. (קלב, קלג, קלד)

היה אוכל בסכה ולא היה בדעתו לאכול אלא פחות מכביצה פת, ולאחר מכן חזר בו ורצה לאכול כביצה פת ומעלה - יברך עתה 'לישב בסכה', אף שמכאן והלאה אינו אוכל עוד כביצה. (קלג)

זמן הברכה

לאחר שנטל ידיו לסעודה, בעודו עומד, יברך 'לישב בספה', וישב, ויברך 'המוציא' [לבד מימים שיש בהם קדוש, שאז כבר ברוך בקדוש, וכמבאר לעיל]. זוהר, הרמב"ם, מהר"ם מרוטנבורג, בית יוסף, ראש יוסף, היעב"ץ, הגר"ח פלאגי, הגר"י פלאגי, בן איש חי ועוד. קעב) ויש מנני אשפנז המברכים 'המוציא' ואחר כך 'לישב בספה'. (הרמ"א סימן תרמג ס"ג)

אכל ושכח לברך 'לישב בספה' - כל שעדין הוא בסעודה ואוכל או שותה משהו, רשאי לברך, מאחר וכל מאכלו ומשקהו בסעודה נחשבים כאכילת קבע, ואסור לו לאכלם חוץ לספה, כמבאר להלן. אך אם אינו אוכל עוד כלום, אינו רשאי לברך. (קעה)

המספק אם ברוך 'לישב בספה' או לא, אינו מברך. (קעה)

האוכל בספה מעמד, וכגון שאין לו כסא לשבת, מברך 'לישב בספה', מכיון שלשון ישיבה אינה דוקא לשבת, אלא להתעכב במקום, כמו שנאמר: 'ותשבו בקדש ימים רבים'. (קעה)

מיני דגן

האוכל עונה או תבשיל ממיני דגן, [כאטריות, סיגרים, קובה, וכיוצא] משעור כביצה ומעלה, חייב לאכל בספה, אך לא יברך 'לישב בספה', אלא אם כן אוכל כשעור ג' ביצים [162 גרס]. (קלד)

והטעם בזה, כיון שיש מחלקת הפוסקים אם לברך על כביצה עונה, ולהלכה אין אנו מברכים, כי ספק ברכות להקל, אך כשאוכל שעור ג' ביצים, כיון שלדעת הרמב"ם ומרן הרי זה שעור קביעות סעודה [ולדבריהם, בשעור כזה בעונה, דינו כלהם ומברך 'המוציא' וברכת המזון] - אף על פי שלדעת רש"י קביעות סעודה הוא ד' ביצים, מכל מקום יש לנו ספק ספיקא לברך, שמה הלכה שעל שעור כביצה צריך לברך, ושמה הלכה שקביעות סעודה הוא כשעור ג' ביצים. ואף על פי שאין לברך לכתחלה על פי ספק ספיקא, מכל מקום, כשהמצוה מן התורה, מברכים על פי ספק ספיקא. (קלד)

ולאור האמור, מה שמצוי כיום, ברוך ה', בהרבה בתי כנסת בשבתות וימים טובים שמתפללים בנץ החמה, ומקיימים לאחר מכן שעור בהלכה ובאגדה, וקדם השעור מקדשים על היין ואוכלים מיני מזונות - בימי החג יקזמו את השעור בספה, מאחר וברוך כלל אוכלים מזונות בשעור כביצה. (קמא)

אם מביאים לקדוש קוגל ובורקס, שנמצא אז שבקלות מגיעים לכמות של ג' ביצים [162 גרס] - נעמדו בלם, ויברך המקדש על היין מעמד שתי ברכות: 'בורא פרי הגפן' ולישב בספה, וישבו.

אם חשב שיאכל מעט מזונות, ולאחר מכן נמלך בדעתו ורוצה לאכל כשעור ג' ביצים [162 גרס], יברך עתה 'לישב בספה'.

שאר מאכלים ומשקים

האוכל פרות, ירקות, ארז, בשר וכל מיני מאכלים שאינם ממיני דגן, וכן השותה כל משקה שהוא, תה, קפה ואפלו יין, הריהו פטור מן הספה, ואפלו אם קבע עצמו על מאכלים ומשקים אלו אינו חייב בספה. ולכן, המבדיל על היין במוציא החג או במוציא שבת של חל המועד, אינו חייב להבדיל בספה. (סימן תרלט ס"ב. קלז)

המחמיר על עצמו שלא לאכל ולא לשתות כלום חוץ לספה ואפלו מים, הרי זה משבח, אך יזהר שלא יברך 'לישב בספה'. ומכל מקום, אפלו תלמיד חכם רשאי שלא להחמיר חמרה זו, ואינו נחשב כמי שאינו מדקדק במצוות. בגמרא (מסכת יומא ע"ב, וסוכה כו ע"ב) ספרו על התנאים רבי אלעזר בן שמוע ורבי צדוק שאכלו אכילת עראי חוץ לספה. וכתב הר"ן: ללמדנו שאם רצה תלמיד חכם שלא להחמיר על עצמו בכך, רשאי, ואינו נחשב כמי שלא מדקדק במצוות. (בית יוסף תרלט. קלט)

ספת חברו

יש מבני אשכנז שנהגו לברך בכל פעם שנכנסים לספת חבריהם אף באפן שאינם טועמים שם כלום, אולם מנהג בני ספרד אינו כן, ואין לשנות. (כדעת העיסור, מחזור ויטרי, צרור החיים תלמיד הרשב"א, המגיד משנה, ארחות חיים, אבודרהם, המרדכי, טור, ערוך השלחן ושכן דעת הרמ"א, לחם יהודה עייאש, מזבח אדמה, פתח הדביר, מאמר מרדכי, כף החיים ועוד. קעז)

אכילה חוץ לספה באמצע הסעודה

כשאוכלים סעודת קבע בספה, אסור לאכל או לשתות כלום חוץ לספה, מאחר וכל טעימה שהיא בסעודה, נחשבת כאכילת קבע. על כן, היוצא באמצע הסעודה למטבח, יזהר שלא יטעם שם שום מאכל, ואפלו מים לא ישתה שם. והוא הדין שאסור לצאת מהסכה כשמאכל בפיו, אלא יגמור המאכל ואחר כך יצא. (קמה)

גם כשקובע עצמו על אכילת עוגות בספה, יקפיד שלא ישתה ולא יאכל כלום חוץ לספה, מאחר ועתה הוא כאוכל סעודת קבע.

אוהב מצוות

בכל שבעת ימי החג, כשאוכל סעודה עם פת בספה, מקיים מצוה באכילתו. (רבנו חננאל, הגר"א, סוכת דוד ועוד. קא) וטוב לאכל סעודת פת בבקר ובערב בחול המועד. (מגן אברהם. חז"ע יו"ט קסה)

ההבדל בין מצה לספה

ויש להבין, מדוע בחג הפסח אנו מברכים 'אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה' בלילה הראשון בלבד, ואילו על האכילה בספה אנו מברכים 'אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בספה' בכל שבעת ימי החג, והלא כשם שבחג הפסח אין חובה מהתורה לאכל מצה חוץ מהלילה הראשון, כך גם בחג הסוכות אין חובה לאכל פת חוץ מהלילה הראשון? ויש לישב, לפי שבפסח יכול אדם להתקיים בשאר הימים בלא אכילת מצה ויהיה נאון בפרות וירקות, מה שאין כן בספה, שאין אדם יכול להתקיים בלא שנה שלשה ימים, ואם כן, חיב הוא לישן בספה, נמצא שהוא מקרח לקיים את המצוה לדור בספה. (הר"ה פסחים כו ע"ב, מהר"ם חלאווה) אלא שעל השנה לא תקנו חכמים לברך 'אשר קדשנו במצותיו וצונו לישן בספה', מחשש שמא לא יישן, לכך תקנו לברך על האכילה, וביזה פוטר גם את השנה. (תוספות ברכות יא ע"ב. קצא)

קטנים

קטן בגיל חמש או שש שנים, חיבים להנכחו למצות ספה, כדי שיתרגל במצוה לכשיגדל, ועל כן יש להסביר לו וללמדו שלא יאכל חוץ לספה. (קנב)

אסור לתת לילד קטן לחם יותר משעור כביצה [54 גרם] שיאכל חוץ לספה, מאחר וכלל גדול בידינו שאסור לתת לקטן אסור בידיים, וכל שכן פאן, שהוא אסור מן התורה של אכילת פת כביצה חוץ לספה, שבודאי אין לתת לו. וגם הנשים, שאינן חיבות בספה, אסור להן לתת לילד קטן לאכל חוץ לספה. (קנב)

🌀 השנה בסכה 🌀

חייב השנה בסכה

חובה גמורה מן התורה לישן בסכה בכל שבעת ימי החג, כמבאר במשנה, ברמב"ם ובשלחן ערוך ובכל הפוסקים. ואמנם, בארצות הקרות, שאדם מצטער לישן שם, הריהו פטור מלישן בסכה, אבל באקלים של ארץ ישראל, שלא קר כל כך ובקלות אפשר לישן בסכה, אין להתחמק מלישון בסכה, ולעבר על צווי התורה חס ושלום.

(קצא)

אם קר לו מעט, ישתדל ללבש בגדים חמים, וישן בסכה. וישים לב ללבש טוב, כדי שלא יחשב כמצטער, שאז אינו מקיים מצוה כלל בשנתו בסכה. אולם, אם אף כשלושב טוב עדין קר לו ומצטער, וישן בביתו. (קנג, קצו)

במקומות הקרים מאד, מה טוב שיבנה את הסכה סגורה היטב מארבע דפנות, ויספך היטב למעלה, וילבש ויתכסה טוב, ויכניס לסכה תנור חמום חשמלי או הסקה, [כמובן באפו שאין חשש סכנה] וישן בסכה. (קצו) וכן נהג הגאון החפץ חיים להכניס תנור חמום לסכה, מאחר והיה גר בראדיו, שקר שם מאד, וכן נהג הגאון רבי חיים מבריסק זצ"ל. (פסקי תשובות שסז)

השנה בסכה מצילה ממותה

רבנו הבבא סאלי השתדל שלא לצאת מן הסכה במשך כל שבעת ימי החג. ואפלו ספריו היו בתוך סכתו, ולא נזקק לצאת מן הסכה להביאם. רבנו ישן בסכה במשך כל שבעת ימי החג, ואפלו בימי זקנותו ומחלתו, ישן בסכה. בשנתים האחרונות לחייו נזקק לאינפוזיה, ועם האינפוזיה היה ישן בסכה.

ומעשה בהגאון ר' חזקיהו מדיני בעל השדי חמד זיע"א, שהיה חולה מאד, ולמרות הפצרותיהם של בני המשפחה, עמד על דעתו לישן בסכה. במשך הלילה הורע מצבו של הרב, ובנות המשפחה התלחשו כי שנת הסכה היא שגרמה להחמרה במצבו האנוש... קרא להו ר' חזקיהו ואמר: "דענה לך, כי נגזר עלי למות באותו לילה, ורק בזכות השנה בסכה זכיתי ונשארת בחיים. (ישראל סבא 297)

שנת עראי

חייב השנה בסכה חמור יותר מחייב האכילה בסכה, שאכילת עראי [פחות מ-54 גרם פת] מתרת חוץ לסכה, וכמבאר לעיל, אבל שנת עראי כלשהי אסורה חוץ לסכה. על כן, היושב בביתו וחש בעיפות, אסור לו אפלו להתנמנם חוץ לסכה, אלא יכנס לסכה וישן שם. והטעם שהחמירו חכמים בשנה יותר, כי פעמים נמנים מעט מספיק לו לאדם לצרף שנתו, ומתרענו כאלו ישן הרבה. (קצא)

נרדם חוץ לסכה

הרואה את חברו שנרדם חוץ לסכה, טוב להעירו טוב בנחת שילך לישן בסכה, אולם אם העיפות גוברת עליו מאד וקשה לו לקום, יניח אותו ולא יעירהו. וכך שפן אם אין סכה בקרבת מקום, שאין צריך להעירו כלל. נמצינו למדים, שהרואה את חברו בחג הסוכות נרדם בנסיעה באוטובוס, אין צריך להעירו, שמאחר ואין לו שם סכה, הרי הוא בגדר מצטער שפטור מהסכה. (רא. פסקי תשובות שסז)

בן הרוֹאֶה אֶת אָביו שְׁנָרְדָם חוּץ לַסֶּכֶה, אִין לוֹ לְהַעִירוֹ, מֵאַחַר וּמִן הַדִּין אִין חוֹבָה לְהַעִיר אֶת הַיֶּשֶׁן חוּץ לַסֶּכֶה, אִם כֵּן, אִינוּ יִכּוֹל לְגַזֵּל אֶת שְׁנַת אָביו וּלְצַעְרוֹ בְּשִׁבִיל חֲמֵרָה שְׂאִינָה מִן הַדִּין. אוּלַם אִם הָאֵב מִבְּקֶשׁ מִבְּנוֹ, שְׂאִם יִרְאֶה אוֹתוֹ נִרְדָּם יַעֲרִיחוֹ, אוֹ שִׂידֻעַ הַבֵּן שֶׁהָאֵב חָפֵץ שְׂיַעֲרִיחוֹ אִם יִרְדָּם חוּץ לַסֶּכֶה - מִצְוָה עַל הַבֵּן לְהַעִירוֹ, כִּי רְצוֹנוֹ שֶׁל אָדָם, זֶהוּ כְבוֹדוֹ. (וּלְקוּט יוֹסֵף כִּיבוֹד אָב וְאִם אֵ עֲמוּד תִּקָּא. רד)

עַל הַגָּאוֹן מוּלֵינָא זַ"ל מְסַפֵּר, שֶׁהָיָה כְּלוּא אֵיזָה זְמַן בְּבֵית הָאֲסוּרִים בְּחַג הַסִּכּוֹת, וְלֹא הָיְתָה לוֹ שֵׁם סֶכֶה, וְעָשָׂה כָּל מֵינֵי פְעֻלוֹת לְעוֹרֵר עֲצָמוֹ, שְׁלֹא תִפֵּל שְׁנָה עַל עֵינָיו. (פְּסָקֵי תְּשׁוּבוֹת סָסו)

סֶכֶה קֶטְנָה

מִי שֶׁשְׁכַּתּוֹ קֶטְנָה וְאִינוּ יִכּוֹל לִישֹׁן שָׁם בְּפִשׁוּט יָדָיו וְרַגְלָיו, אִינוּ בְּגֵדָר מְצֻטָּעֵר שְׁפָטוֹר מִן הַסֶּכֶה, וְחֵיב לִישֹׁן בְּסֶכֶה בְּכַפִּיַּת גּוּפוֹ וְרַגְלָיו. (הַרְמ"א סימֵן תֵּרַמ ס"ד. קצא)

מִתְהַפֵּךְ בְּשָׁנָה

מִי שֶׁשְׁכַּתּוֹ קֶטְנָה, וְרַב רַחֵב מִטְּתוֹ נִשְׁאַרְתָּ חוּץ לַסֶּכֶה - רִשְׁאֵי לִישֹׁן בַּחֲלָק הַקָּטָן שְׁבִתּוֹף הַסֶּכֶה. וְאִף אִם הוּא רָגִיל לְהִתְהַפֵּךְ בְּשָׁנָתוֹ מִצַּד לְצַד, וְיֵשׁ חֶשֶׁשׁ שְׂיִתְהַפֵּךְ וְיִישֹׁן חוּץ לַסֶּכֶה, מְכַל מְקוּם לֹא גָזְרוּ חֲכָמִים בְּזֶה, מֵאַחַר וּבִתְחִלַּת הַשָּׁנָה יֵשׁ כְּדִין. (קצא, קצא)

מְצֻטָּעֵר

הַיֶּשֶׁן בְּסֶכֶה וְהִחְלוּ גִשְׁמִים לְרִדָּתָהּ, הִרְיָהוּ פָטוֹר מִן הַסֶּכֶה מִיָּד, מֵאַחַר וְיֵשׁ צֶעַר אֶפְלוֹ בְּגִשְׁמִים מוֹעֲטִים, וְיִכְנַס לִישֹׁן בְּבֵיתוֹ. (רד)

יָרְדוּ גִשְׁמִים וְנִכְנַס לְבֵיתוֹ לִישֹׁן, וְלֹאֲחַר זְמַן פָּסְקוּ הַגִּשְׁמִים, אִינוּ חֵיב לְחַזֵּר וְלִישֹׁן בְּסֶכֶה. וְאֶפְלוֹ אִם לֹא שָׁכַב עַדִּין בְּמִטְּתוֹ - כָּל שְׁלֵקַח עֲמוֹ אֶת כְּלֵי הַשָּׁנָה וְנִכְנַס לְבֵיתוֹ, אִין מְטָרִיחִים אוֹתוֹ לְחַזֵּר וְלִישֹׁן בְּסֶכֶה. (הַרְיֵט"ב א, הַרְמ"ב ס, שְׁלַח עֵרוּד, מֵאֲמַר מִרְדְּכִי, בְּגַדֵי יֵשׁע, לַחַם יְהוּדָה עֵיִיאֵשׁ וְעוּד. רה)

הַנִּכְנַס לְבֵיתוֹ לִישֹׁן מִחֲמַת הַגִּשְׁמִים, וְלֹאֲחַר זְמַן הִתְעוֹרֵר וְרוֹאֶה שֶׁפָּסְקוּ הַגִּשְׁמִים, אִינוּ חֵיב לְחַזֵּר לִישֹׁן בְּסֶכֶה. אוּלַם אִם הִגִּיעַ זְמַן עֲמוּד הַשַּׁחַר [בְּעֵרָף: 5:30 בְּבִקְרָ לְפִי שְׁעוֹן קִיץ] וְהִתְעוֹרֵר מֵעֲצָמוֹ, מִן הַדִּין הָיָה צָרִיךְ לְחַזֵּר וְלִישֹׁן בְּסֶכֶה, מֵאַחַר וְהִגִּיעַ הַיּוֹם, וְהַיּוֹם אִינוּ זְמַן שְׁנָה. אוּלַם בְּזִמְנֵנוּ, שָׂרֵב הָעוֹלָם מִמְּשִׁיכִים לִישֹׁן גַּם לֹאֲחַר עֲמוּד הַשַּׁחַר, אֶפְלוֹ אִם הִתְעוֹרֵר מֵעֲצָמוֹ לֹאֲחַר עֲמוּד הַשַּׁחַר וְרוֹצֵה לְהַמְשִׁיךְ לִישֹׁן, אִין מְטָרִיחִים אוֹתוֹ לְלַכֵּת לִישֹׁן בְּסֶכֶה, מֵאַחַר וְזָקִיק הוּא עַדִּין לְשָׁנָה. (רי)

הַיֶּשֶׁן בַּיּוֹם בְּסֶכֶה, וְנִכְנַס לְבֵיתוֹ לִישֹׁן מִחֲמַת הַגִּשְׁמִים, וְלֹאֲחַר זְמַן הִתְעוֹרֵר וְרָאָה שֶׁפָּסְקוּ הַגִּשְׁמִים, צָרִיךְ לְחַזֵּר לַסֶּכֶה. וּמְכַל מְקוּם אִינוּ חֵיב לְמַנּוֹת מִשְׁהוֹ שְׂיַעֲרִיר אוֹתוֹ בְּשַׁעָה שְׂיַפְסְקוּ הַגִּשְׁמִים. (רי)

הַרוֹצֵה לִישֹׁן בְּסֶכֶה, אִף אוֹרְחִים רַבִּים נִמְצָאִים שָׁם, וְאִי אֶפְשָׁר לְבַקֵּשׁ מֵהֶם לְצִאָתָה מִן הַסֶּכֶה, הִרְיָהוּ בְּגֵדָר מְצֻטָּעֵר שְׁפָטוֹר מִן הַסֶּכֶה, וְרִשְׁאֵי לִישֹׁן בְּבֵיתוֹ. (הַלִּיכוֹת שְׁלֵמָה אוּרִיבְדָ קע. פְּסָקֵי תְּשׁוּבוֹת שֵׁפ)

"וְאֶהְבֵּת לְרַעַךְ כְּמוֹד"

מִי שֵׁיֵשׁ לוֹ יְלָדִים קֶטְנִים הַרְגִּילִים לְהִתְעוֹרֵר בְּלַיְלָה וּלְבַכּוֹת, וְצָרִיךְ לְטַפֵּל בָּהֶם,

ורעיתו חלשה ואין ביכלתה לטפל בהם, ואם יישן בסכה לא ישמע את בכיתם ולא ידע מתי לקום אליהם, רשאי לישן בבית לצורך הטפול בילדים. (ו)

אם האשה מפחדת לישן לבדה בבית, רשאי הבעל לישן בבית. (קצו)

טוב שגם האשה תישן בסכה, ובלבד שתהיה הסכה מיחדת להם בלבד, ואז מצוה גם לקיים עונה בסכה, ואין בזה חשש בזיון הסכה חס ושלום, כי מקיים את מצות ה' יתברך, ואדרבה, הוא בכלל צווי התורה "בסכת תשבו שבעת ימים", שדרשו חז"ל: "תשבו פעין תדורו" - כדרך שאדם דר בביתו כל השנה עם אשתו, כך דור בסכתו. ואם ישנם פסוקים התלויים לקשויט בסכה, אין צריך לכסותם. ומכל מקום, התר זה הוא דוקא כשיש להם סכה פרטית שישנים בה הם בלבד, והכל נעשה בשקט ובצנעה מבלי שיחושו בהם, [ובפרט יש להזהר בזה בסכה הנמצאת בסמוך לשפת השכנים]. אף אם אין אפשרות כזאת, יבנס לביתו, ולאחר מכן אינו צריך לחזר ולישן בסכה ככל. (קל, קצו, קלא)

א ארבעת המינים

צווי התורה

נאמר בתורה (ויקרא כג מו): "ולקחתם לכם ביום הראשון, פרי עץ הדר, כפת תמרים, וענף עץ עבת, וערבי נחל, ושמתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים".

הלכה למשה מסיני

חז"ל קבלו איש מפי איש עד משה רבנו עליו השלום, כי 'פרי עץ הדר', הוא האתרוג. 'כפת תמרים' הוא הלולב. 'וענף עץ עבת', הוא ההדס. 'וערבי נחל', היא הערבה. ולהלן נבאר את פרטי דיניהם, בעזרת ה'. (שכח)

מצות ארבעת המינים היא: אתרוג אחד, לולב אחד, שלשה הדסים ושתי ערבות. וכלם מעבבים זה את זה, שאם חסר לו אפלו מין אחד, לא קיים את המצוה. (שלא)

זריז ונשפר

יזדרז כל אדם לקנות אתרוג ולולב לאחר יום הכפורים מיד, ולא ימתין לערב החג, ובפרט יזדרז בקניית האתרוג, שלא קל כל כך למצא אתרוג מהדר. ואולם לא ימהר בקניית הדסים והערבות, כדי שלא יתיבשו עד החג. (תוצאות חיים, החיד"א ועוד. ולקחתם לכם ז)

לא בחנם

ישתדל כל אדם לקנות את ארבעת המינים מכספו הפרטי, [וכן בכל המצוות בלון], וכמובא בזהר הקדוש (תחילת פרשת תרומה): "וישלם אדם שכר המצוות משלם בכל מה שיבקשו ממנו, בין רב בין מעט, ולא יעשה המצוה בשום פנים ואפן בחנם. כי העושה בחנם, הסטרא אחרא יונקת ממצותו ושורה עליו ומטמאת אותו. אף לעמת זאת, הקונה מכספו ומשלם שכר המצוה משלם ומתאמץ בחפץ לב למצוה - אם הולך בדרך הישר, זוכה שהשכינה שורה בו ומקדשת אותו, ומכניע את הסטרא אחרא, ומעביר ממנו מדות רעות, כמו פעס, גאווה, תאוות אסורות, קנאה, שנאה, ועוד". עכ"ד. (וזהר הקדוש, חרדים ועוד. פרי עץ הדר א לה. ג ד. ד יט, כא)

אדם שקנה ארבעת המינים מכספו, וקבל גם ארבעת המינים במתנה מחברו, אף על פי שהמינים שקנה אינם מהדרים כמו אותם שקבלם במתנה, עדיף שיטל את המינים שקנה, ולא את המהדרים שקבלם במתנה. (חוות יאיר, תורה לשמה. ד. כא)

הוצאות המצוה

ישתדל לקנות ארבעת המינים מהדרים, ובעקר שהאטרוג יהיה מהדר מאד, ואפלו אם המחיר רב, לא יחוס על כספו, כי ככל שיוסיף יותר - ישפיעו לו מן השמים שפע כפלים יותר, וגם יוסיפו לו ימים על ימיו. (שיטה מקובצת, החיד"א. א. לד. ב. א. ד. כה)

לא יתוכח עם המוכר על מחירי המצוות, אלא יקנה בשכר משלם כל מה שייקבשו ממנו, כמבאר בזהר הקדוש הנ"ל. וכן העיד רבנו חיים ויטאל על רבנו האר"י ז"ל, וזו לשונו: "כשהיה קונה מורי ז"ל איזו מצוה, כגון תפלין או אטרוג, לא היה מקפיד לדעת כמה יתן במצוה ההיא, אלא היה פורע כל מה שהיו מבקשים ממנו בפעם הראשונה. והיה אומר למוכר: הרי המעות לפניך, קח כל מה שתירצה!". (שער המצוות דף לו ע"ב. א. לד.) וברור שכל זה במוכר ישר ונאמן. (וענף עץ אבות עמוד פו)

מה שכבש את יצרו ולא הקפיד, עשה רשם כביר בשמים

מעשה בהרב הקדוש רבי יחיאל מיכל מזלוצ'וב, תלמידו של המגיד ממזריטש, שקבל תפלין וקרות בירשה מאביו הגדול רבי יצחק מדרוהוביץ. חסידים עשירים רצו לקנותם בכסף מלא, והוא למרות מצבו הכלכלי הקשה והדחוק, לא אבה לשמע מעסקה זו. אשתו הרבנית הפצירה בו שימכר את התפלין לצדף פרנסתם, כי היו לו תפלין אחרות להתפלל בהן, אך הוא עמד על דעתו וסרב למכור.

שנה אחת בהגיע פרוס חג הסוכות, לא היו אטרוגים בנמצא, והנה איש בא ובידו אטרוג יפה ומהדר מאד, ודרש בעדו סכום גדול, אז נאלץ רבי יחיאל למכר את התפלין של אביו בסכום נכבד, וקנה את האטרוג בשמחה רבה. כשנודע הדבר לאשתו, קצפה עליו מאד, לאמר: "בני ביתך רעבים ללחם ואת התפלין לא מכרת, עתה בשביל אטרוג מכרת את התפלין היקרות!". ברב כעסה, לקחה את האטרוג ובחמת זעם נשכה אותו במקום הפטם, ונפסל. רבי יחיאל מיכל לא הוציא הגה מפיו, ואפלו סימן של כעס וקפידה לא הראה, רק אמר: "רבוננו של עולם, תפלין מהדרות כבר אין לי, ואטרוג כשר גם אין לי, הריני מקבל את גזרתך באהבה. לידי כעס לא אבוא, ואת שלום הבית לא אפר". בליל החג, נראה אליו אביו הצדיק בחלום, וגלה לו, שהמעשה האחרון שכבש את יצרו ולא הקפיד, עשה רשם כביר בשמים, ומכאן ולהבא ישפע עליו שפע רב, ולא יחסר לו כל טוב. (וענף עץ אבות עמ' סב)

סרת מצוה

הטורח בקניית ארבעת המינים, זוכה לבנים צדיקים תלמידי חכמים שיש להם לב לתורה. וזוכה לאריכות ימים, פרנסה טובה, ותועלת גדולה לנפשו וגופו, ונצול הוא וכל אנשי ביתו מפל צרה וגזרה רעה. (אליה רבה, הפלאה, סדר היום. ג. ד. זי. ולקחתם לכם ז)

עשית המצוות בשמחה

כתב רבי חיים ויטאל בשם רבנו האר"י ז"ל, בספרו שער המצוות (דף א) וזו לשונו:

דע כי העושה מצוה, אין מספיק לו במה שיעשה אותה. שהרי מצינו בדברי חז"ל (מסכת קידושין לט ע"ב) שאמר, כל העושה מצוה אחת, מטיבים לו ומאריכים לו ימיו. וכיוצא בזה אמרו, כל המקיים מצוה פלוגית, יש לו שכר כף וכף. והנה אנחנו ראינו כמה וכמה מצוות שעושים בני אדם ואינם מתקיימים דברי רבותינו חס ושלום בענין גדל שכרם אפלו בעולם הזה. אבל השרש שהכל נשען עליו הוא, **שבעשית המצוה אל יחשב שהיא עליו כמשא, וממהר להסיר מעליו, אבל יחשב בשכלו כאלו בעשותו אותה המצוה ירויח אלף אלפים דינרי זהב, ויהיה שמח בעשותו אותה המצוה בשמחה שאין לה קץ, מלב ומנפש ובחשק גדול, כאלו ממש בפעל נותנים לו אלף אלפים דינרי זהב אם יעשה אותה המצוה וכו'.** וכפי גדל שמחתו באמת ובטוב לבב הפנימי, כן יזכה לקבל אור עליון. ואם יתמיד בזה, אין ספק שישגרה עליו רוח הקדש. וענין זה נוהג בקיום כל המצוות כלם, ובין בעת שעוסק בתורה - שיהיה בחשק גדול נמרץ בהתלהבות עצום כאלו עומד לפני המלך ומשרת לפניו בחשק גדול למצא חן בעיניו, לקבל ממנו מעלה יתרה וגדולה. עכ"ל. (ד"ט)

וכתב עוד רבנו האר"י: ודע כי העצבות גורמת מניעת עבודת ה' וקיים המצוות, ובטול עסק התורה וכונת התפלה, ומבטל מחשבה טובה לעבד את ה', והיא שער התחלת גרוי הסתת היצר הרע אפלו לצדיק, בהראותו כי אין לו תועלת בעבודה אם ישורים באו עליו... וכשעובד את ה' בעצבו, דומה לעבד העובד לרבו בפנים עצבות וזועפות. והעצבון נמשך מזהמת ס"מ וכו', ועל ידי כף הקדוש ברוך הוא ושכינתו מסתלקים מעליו. אבל להפך, בהיותו עובד את ה' בשמחה, מוסיפה לו השמחה חשק רב ואהבה להדבק בו יתברך. ע"כ. (שערי קדושה לרבי חיים ויטאל עמוד כד)

עשיית המצוות לכבוד ה' יתברך בלבד

גם אם זכה לקנות ארבעת המינים מהדרים ביותר ושלם במיטב כספו בשמחה, לא תזוה דעתו עליו ויתגאה חס ושלום, אלא יודה להקדוש ברוך הוא שעזר לו וזכה לקיים מצוותיו בהדור, ויכון שהכל לכבודו יתברך, ולא בשביל שיראוהו בני אדם וישבחוהו, וכמבאר בשער המצוות (דף א ע"ב) בשם רבנו האר"י ז"ל, וזו לשונו: "העושה מצוה, אין די לו בעצם העשייה, אלא צריך שיכון שעושה אותה לשם ה' יתברך. למשל: בעת שמסתפר, לא די לו במה שלא ישחית את הפאות, אלא צריך שיכון שהוא מונע עצמו מלהשחיתם כדי לקיים מצות בוראו שצוהו על כך. וכן בכל מצוה ומצוה יהיה זהיר וזריז לכוון פונה זו, וכן בעת שמתפלל לפני ה' יתברך על איזו בקשה כמו מזונות, עשר, בנים וכיוצא, לא יתפלל לסבת עצמו שצריך לבקשה זו, אלא לקיים מצותו יתברך שצונו להתפלל אליו בעת צרותינו, להורות כי הוא אלקינו ואנחנו עמו ועבדיו, ואליו עינינו תלויות, כעיני עבדים אל יד אדוניהם, ואין לנו שום עזר אם לא ממנו יתברך, וישים כל בטחונו עליו". ע"כ.

אני מוכן לתת את כל שכר המצוה, ובלבד שאוכל לקיים המצוה כהלכה

מעשה שהיה אצל הגאון מוילנא, בשנת בצרת אחת לא נמצאו אתרוגים. סוחרים האתרוגים יצאו מוילנא לבקש אתרוגים עד שהגיעו לערי איטליא, ויבקשו ולא מצאו, והכל הצטערו שישארו בחג בלי מצות ארבעת המינים. שלח הגאון שליח מיוחד לחפש בכל כחו להביא אתרוג למצוה, אפלו בדמים מרבים. ואחר עמל וטרח, מצא השליח אצל איש אחד אתרוג כשר ומהדר להפליא. השליח הפציר בו למוכרו, והלה סרב. אז

גלה לו השליח, שהאתרוג מיעד להגאון מוילנא. כששמע האיש כן, אמר: "בשביל כבוד הגאון אני נויתן את האתרוג חנם אין כסף, אבל בתנאי שחלקו של הגאון בעולם הבא בעד מצות האתרוג של שנה זו, יהיה שיך לי". השליח התחיל ללחץ על האיש לותר על תנאי זה, והציע לו סכום עצום, אבל האיש עמד בסריבו, ודרש לקיים התנאי. בלית בררה הסכים השליח לתנאי ולקח את האתרוג. הגאון שמח מאד על האתרוג שהוא הדר להפליא, אבל השליח נפשו היתה מרה עליו בשביל התנאי.

ערב החג הגיע, נכנס השליח ברב צער וספר להגאון על התנאי שעשה עם הנותן. שמע הגאון וענה בפנים קורנות, אני מוכן לתת לו את כל שכרי במצוה, ובלבד שאוכל לקיים את המצוה כהלכתה לעשות נחת רוח ליוצרי. (ענין עץ אבות עמוד ד)

כבוד אב

אם האב זקן תשוש או חולה ואינו יכול ללכת לטרח בעצמו בקניית ארבעת המינים, מצוה על הבן לטרח עבור אביו ולקנותם לו, ולא ישלם הבן מכספו הפרטי שלו, אלא מכספו של האב, כמבאר לעיל שלא נכון כלל לקיים את המצוות בחנם.

ואולם, כל זה במי שאביו זקן תשוש או חולה. אך בן שאביו, ברוך ה', בריא, אף על פי שכבוד אב ואם מצוה גדולה מאד, ורוצה הבן לכבד וליקר את אביו ולקנות לו במתנה, לא נכון לעשות כן, מאחר ומפסיד את אביו ממעלות כה גדולות שאזכה כל אדם בעצם ההכנה והטרח למצוה, על כן טוב יותר שילך אביו ויטרח במצוה בעצמו ויקנה מכספו. ואם אין אביו יודע ובקי בפרטי הדינים, ילך יחד עם אביו ויבחרו את המינים המהדרים ביותר, ויזכו יחד לכל המעלות שנאמרו בזה לעיל.

אם יש למוכר שני אתרוגים טובים, אך האחד מהדר יותר מהשני, וגם האב וגם הבן חפצים לקנות את המהדר יותר, מן הדין רשאי הבן להוסיף מעות למוכר על מחיר האתרוג המהדר כדי לקנותו לעצמו, ואין בזה זלוזל בכבוד אביו חס ושלום, מאחר ועל כל אדם לקיים בעצמו את המצוה שצוהו ה' יתברך בהדור ככל היותר. (ענין שערי תשובה ס"ח תרנח. לב חיים פלאג'י. רסג)

דגמא אישית

אין ספק, כי החנוכה הגדול ביותר הוא הדגמא האישית של ההורים, על כן, בצאת האב לקנות את ארבעת המינים, יקח עמו את בניו הקטנים, כדי להקנות להם את שמחתו, תביבותו והדורו כלפי המצוות. (ראשית חכמה. ג.ו.ד יט)

מצות חנוכה

קטן היודע לנענע לולב, תיב אביו לחנכו למצוה. ואם יש ביכולתו, יקנה לו ארבעת המינים, אך אין צריך שיהיו מהדרים כל כך, אלא די שיהיו כשרים. (ג.ו.ת תח)

ואולם, מי שבניו גדולים, שחייבים במצוות, מצוה עליו לקנות להם ארבעת המינים מהדרים וטובים כפי ה' הטובה עליו, ותבא עליו ברפת טוב. (שצ)

אין פטור

לפני כחמשים שנה היתה עניית גדולה בארץ, והיה מחסור גדול בארבעת המינים,

על פן במקומות רבים לא קנו כל הצבור ארבעת המינים, אלא גבאי בית הכנסת היה קונה, ומזה היו נוטלים פלם. אך היום, ברוך ה', יש שפע טובה וברכה, ובכל מקום מצויים ארבעת המינים, על פן לא יסמך אדם שיקח מאחרים בבית הכנסת, אלא ילך ויקנה ארבעת המינים לעצמו מכספו הפרטי, כי זו תעודת עניות ובושה לו, שמוציא מכספו לכל עניניו הגשמיים, ואלו כמה שקלים למצוה כה יקרה, פעם בשנה, מתעצל ומקמץ מממונו. ודי למבין.

קנייה בהקפה

הקונה ארבעת המינים בהקפה, וכגון שאין לו כסף לשלם עתה - יוצא ידי חובה בהם, וישים לב לזכר לשלם לאחר החג. (תו)

קנייה מקטן

הנכון הוא שלא לקנות ארבעת המינים מילד קטן שלא הגיע לגיל בר מצוה. ומכל מקום, אם אי אפשר להשיג מאחר, וברור לנו שבאו לידו פדיון ולא בגנבה חס ושלום, מתר לקנות ממנו, ובלבד שאביו מסכים למעשיו. (חושן משפט סימן רלה ס"ב. שיט)

קדם שיצא האדם לקניית ארבעת המינים, נכון שישיג את הלכותיהם, כדי שידע היטב מה הם המינים הכשרים והמהדרים, ויקים את המצוה בתקנה. (ג י)

הבהרה: הן אמת כי רבו מאד פרטי ודיני ארבעת המינים, אך השתדלנו לכתב, בסיעתא דשמיא, את הדינים העקריים, לדעה מה יעשה ישראל. וכבר כתב מרן הבית יוסף (סימן תכט): "כי הלולבים והאתרוגים, רבם פשרים", וכל שכן ההדסים והערבות שרבם ככלם פשרים.

🌀 האתרוג 🌀

תבנית האתרוג

באתרוג ישנם: חטים, פטמה [דד], שושנה, עקץ. והינו, כשנאחז את האתרוג ישר כלפי מעלה כדרך גדולו בעץ, החלק העליון של האתרוג שהולך בשפוע ונעשה צר כלפי מעלה, נקרא 'חטים'. בראש החטים למעלה, ישנם אתרוגים שיש בהם עץ קטן בולט, והוא הנקרא 'פטמה' או 'דד'. על הפטמה ישנו פרח עגל, והוא הנקרא 'שושנה'. [ישנם אתרוגים שאין להם פטמה כלל, כדרך האתרוגים התימנים.] בתחתית האתרוג ישנו עץ קטן הנקרא 'עקץ', שבו הוא מחבר לאילו.

כמו כן ישנם באתרוג: קלפה דקה, קלפה עבה, בשר האתרוג. והינו, שבמראה החיצוני שעל האתרוג ישנו קרום דק מאד שקוף כמו נילון, והוא הנקרא 'קלפה דקה', [וכשקולפים אותו, נשארת הקלפה הירקה או הצהבה]. מתחתיו ישנה קלפה פנימית יותר, ירקה או צהבה, והיא הנקראת 'קלפה עבה'. מתחתיה הוא גוף הפרי של האתרוג, עד הגרעינים, שהוא בצבע לבן, והוא הנקרא 'בשר האתרוג'.

גון האתרוג

אתרוג בגון צהב או ירק בהיר, פשר לכתחלה, ואפלו ירק מאד, אם התחיל להצהיב מעט, הריהו פשר ומברכים עליו. (רנו)

יִשְׁנֶה עֲצָה לְהִצְהִיב אֶת הָאֶתְרוֹג הַיֶּרֶק, עַל יְדֵי שְׂנִינֵי תַפּוּחִים צְהָבִים עַל יָדוֹ, וְהָאֶתְרוֹג בְּטִבְעוֹ שׂוֹאֵב מֵהֶם אֶת הַצִּבְעַ וְנִעְשֶׂה צָהָב. אַךְ יֵשׁ לְהִזָּהֵר לְכַסּוֹת אֶת עֵקֶץ הָאֶתְרוֹג, כִּי עָלוּל הוּא לִפְלִי, מִפְּאֵת שְׂנַחֲלֵשׁ חֲבוּרוֹ מֵרִיחַ הַתַּפּוּחִים. (רנח)

מֵתֵר לְהִנִּיחַ בַּשַּׁבָּת אֶת הַתַּפּוּחִים הַצְּהָבִים עַל יַד הָאֶתְרוֹג, וְאִין בְּזָה חֲשַׁשׁ צוֹבֵעַ, שְׁהָרִי אִף בְּלֹא נְתִינַת הַתַּפּוּחִים הוּא עֵתִיד לְהִצְהִיב מֵאֲלִיּוֹ, וְאִינוּ אֶלָּא כְּמַחִישׁ לְהִצְהִיבוֹ. וְגַם מִשּׁוּם שְׂכָלֵל בִּידֵינוּ - 'אִין צְבִיעָה בְּאֶכְלִים'. (רנח)

אִם רַב הָאֶתְרוֹג הוּא בְּצִבְעַ שְׁחַר [אֶפְלוֹ שְׁחַר בְּהִירָ], אוֹ לְבָן, אוֹ אָדָם חֲזָק, אוֹ חוּם חֲזָק, הֲרִיחוּ פְּסוּל לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן, מֵאַחַר וְאִין זֶה הַדֶּר. (א נג רנח)

אֶתְרוֹג הַמִּנְמָר

אֶתְרוֹג הַמִּנְמָר פְּסוּל לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן שֶׁל הַחֵג, מִכִּיּוֹן שְׂאִינוּ הַדֶּר. וּמִנְמָר הֵינּוּ, שְׂיִהְיוּ בּוֹ מִמְּרָאוֹת הַפּוֹסְלִים בְּכִמְהָ מְקוֹמוֹת, כְּשָׁחַר, לְבָן, אָדָם חֲזָק, חוּם חֲזָק, כְּנ"ל. וְאֶפְלוֹ אִם יִהְיוּ בּוֹ רַק שְׁתֵּי נִקְדוֹת קִטְנוֹת מֵאֵד מִמְּרָאוֹת אֵלוֹ, הֲרִיחוּ פְּסוּל, מֵאַחַר וְהֵם בְּשְׁנֵי מְקוֹמוֹת. אַךְ אִם כָּל הַמְּרָאָה בְּמָקוֹם אֶחָד, אִינוּ פּוֹסֵל עַד שְׂיִהְיֶה בְּרַבּוֹ. (רנח)

אִין הַמְּרָאוֹת פּוֹסְלִים, אֶלָּא דוֹקָא כְּשֶׁנֶּרְאִים לְעִין תַּכְף וּמִיָּד, אֲבָל אִם צְרִיף לְהַתְּבוּנָן בְּהֵם כְּדִי לְרֹאוֹתָם, אוֹ שְׂאִינָם נֶרְאִים אֶלָּא בְּזִכּוּכֵי מַגְדֵּלֶת, אִינָם פּוֹסְלִים. (א נג רס, ער)

כְּמוֹ כּוֹ, אִין הַמְּרָאוֹת פּוֹסְלִים אֶלָּא כְּשֶׁמֶרְחִקִים הֵם בְּאֶפְסוֹ שֶׁנֶּכַר לְעִין שְׁהֵם שְׁנֵי מְרָאוֹת, אֲבָל אִם הֵם קְרוֹבִים מֵאֵד, וְרַק עַל יְדֵי הַתְּבוּנָנוֹת נֶכַר שְׁהֵם שְׁנֵים, אִינָם פּוֹסְלִים. (א נג)

אִם נִמְצָא מְרָאָה פְּסוּל עַל הַחֲטָם, אֶפְלוֹ נִקְדָּה אַחַת קִטְנָה, הֲרִי זֶה פְּסוּל לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן, לְפִי שְׂמָקוֹם זֶה נֶכַר לְעִין יוֹתֵר מִשְׂאָר הָאֶתְרוֹג. [וְדוֹקָא בְּמִרְאָה שְׁחַר, לְבָן, חוּם חֲזָק. אֲבָל אָדָם חֲזָק יֵשׁ לְהַקְלֵל בְּנִקְדָּה אַחַת בַּחֲטָם, כִּי יֵשׁ סִפֵּק סִפִּיקָא, שְׂמָא כְּפּוֹסְקִים שְׂאִדָם חֲזָק אִינוּ פּוֹסֵל, וְשְׂמָא אִין זֶה מְקוֹם הַחֲטָם, כִּי כְּמָה שִׂטוֹת בְּרִאשׁוֹנִים יֵשׁ, הֵיכּוֹ מְקוֹם הַחֲטָם.] (א קנט. רסו)

אִם נִמְצָא מְרָאָה פְּסוּל עַל הַפְּטָמָה, הָאֶתְרוֹג כָּשֵׁר. שְׁהָרִי אֶפְלוֹ אִם נִפְלָה הַפְּטָמָה, כָּשֵׁר, כְּדִלְהֵלֵן. (מהרש"ם, מנחת פתים, חתם סופר ועוד. רסו)

יִשְׁנֶה אַפְשָׁרוֹת לְהַסִּיר אֶת הַנִּקְדוֹת הַפּוֹסְלוֹת עַל יְדֵי שְׁעוּהָ מִיַּחַדָּת, רַק שְׂיִזָּהֵר לְהַסִּירוֹ בְּעֵדֵינוֹת שֶׁלֹּא יִתְקַלֵּף מֵהָאֶתְרוֹג עֲצָמוֹ, וְאִזּוֹ יִכְשֵׁר הָאֶתְרוֹג לְכַתְּחֵלָה. (א ס)

אֶתְרוֹג שֶׁהִשְׁתַּנָּה מְרָאָהּ אוֹ שֶׁנִּעְשֶׂה מִנְמָר מִחֲמַת שְׂמִשְׁמִשׁוֹ בּוֹ הֲרִיבָה בַּשַּׁבָּת קִיּוֹם הַמִּצְוָה, הֲרִי זֶה כָּשֵׁר. אוֹלָם אִם הִשְׁתַּנָּה מְרָאָהּ מִחֲמַת שְׂמִשְׁמִשׁוֹ בּוֹ הֲרִיבָה קִדְּם הַחֵג, הֲרִי זֶה פְּסוּל. (א נג נז. רנט)

שְׁעוֹר הָאֶתְרוֹג

גָּדֵל הָאֶתְרוֹג צְרִיף לְהִיּוֹת לֹא פְּחוֹת מִשְׁעוֹר 'כְּבִיעָה' [54 גַּרְס], אַךְ בְּפְחוֹת מִשְׁעוֹר זֶה, הֲרִיחוּ פְּסוּל, מִשּׁוּם שֶׁלֹּא נִגְמַר עֲדוֹן בְּשׁוּל הַפְּרִי. וְיֵשׁ אוּמְרִים מִשּׁוּם שְׂאִינוּ הַדֶּר. (א סא. ערה)

אתרוג שהיה פחות משעור 'כביצה', וימים מועטים קדם החג הזריקו באילו חמרים מסוימים והשקוהו הרבה עד שגדל האתרוג מהר, ובזמן קצר נעשה כשעור 'ביצה', הריהו כשר ואין בו חשש. (א סח)

אתרוג שהיה בו שעור 'כביצה', אך במשך החג הצטמק ועתה אין בו כביצה, כשר.

שהרי לפי הטעם שלא נגמר בשולו, הרי כאן נגמר בשולו אלא שאחר כך הצטמק. ולטעם שאינו הדר, אינו פסול בשאר הימים. ובלאו הכי יש ספק ספיקא להקל, שמה פפוסקים (ירושלמי, רב יהודאי גאון, רש"י בספר הפרדס, מחזור ויטרי, ראב"ה, אור זרוע, הרוקח, ריא"ז ועוד) שאתרוג כשעור אגוז כשר, ושמה פפוסקים שאם היה כביצה והצטמק, כשר. (שואל ומשיב, בית השואבה, חזון איש. א עא. רעז)

האתרוג הבינוני הוא המבחר ביותר, שבו יוכל לקיים את המצוה והנענועים כדת עם הלולב [אתרוג בינים - יפה לעינים]. ומכל מקום, גם אם הוא גדול הרבה כגדול אבטיח, הריהו כשר. ומעשה ברבי עקיבא שבא לבית הפנסת בחג הסוכות, ומרב כבודו של אתרוגו, הניחו על כתפו ונכנס. (א עז)

אתרוג בינים - יפה לעינים

מעשה שהיו לבבא סאלי שני אתרוגים מהדרים, הגדול שבהם היה ירקרק עם כתם קטן מאד, ואלו הקטן שבהם היה צהב ונקי לגמרי. רבנו בחר דוקא באתרוג הגדול, משום שההדר של גדול, חשוב יותר מן ההדרים האחרים.

שוב מעשה היה בנכדו של הבבא סאלי, שהראה לסבו את אתרוגו, שהיה בו אפלו שעור חזון איש. כשראה רבנו אתרוג זה, אמר בלחישתו לחתנו: "לא הייתי לוקח אתרוג קטן כזה, אפלו אם היו מוסיפים לי עליו עוד מאה לירות". (ישראל סבא 300)

צורת האתרוג

אתרוג העגל לגמרי מפל צד, כמו פדור, אף שיש לו פטמה ועקץ, הריהו פסול ליום הראשון, משום שאינו "הדר", אך אם אינו עגל לגמרי אלא הוא רחב למעלה וצר למטה, כשר. (היראים, מחזור ויטרי, המגיד משנה, ריבב"ן, מטה יהודה עייאש, פרי מגדים, ביכורי יעקב ועוד. א פב. רעט)

אתרוג שהוא עקם וכפוף - כשר, אף שאינו העקץ מכון כנגד הפטמה, ומכל מקום טוב להדר שיהיה העקץ כנגד הפטמה. (א פז. רעט)

חסרון ונקב באתרוג

אתרוג שנחסר ממנו אפלו כלשהו, הריהו פסול ליום הראשון, משום שנאמר: "ולקחתם לכם", ודרשו חז"ל שתהא לקיחה תמה, שלמה, וכיון שהיא חסר, אינו שלם. אבל בשאר הימים, אפלו נקבוהו עכברים, הריהו כשר. (א ק. רסח)

אם נקלפה קלפתו העליונה הדרה, אינו נחשב חסר וכדלהלן, אבל אם נקלפה קלפתו העבה, אף שלא נחסר מבשר האתרוג הלבן כלום, הרי זה חסר ופסול ליום הראשון. (הרמב"ם, הר"ן, הרא"ה, הריטב"א, שלחן ערוך סימן תרמח ס"ו ומשנ"ב שם. א קנד)

נִקְבּוּ שְׂאֵינוּ נִכְרַ בְּרֵאִית הָעֵין לְבַד, אֶלָּא בְּהִתְבּוֹנְנוֹת הַיֵּטֵב, וְכָל שְׂכֵן אִם אֵינוּ נִכְרַ אֶלָּא עַל יְדֵי זְכוּכִית מִנְדֻלַּת, אֵינוּ נִחְשָׁב נִקְבּוּ וְאֵינוּ פּוֹסֵל. (א קיט. ער)

אֲתֵרוֹג שְׂיֵשׁ עָלָיו סֶפֶק אִם הוּא חֶסֶר אוֹ לֹא, הֲרִיחוּ כָּשֶׁר וּמִבְרַךְ עָלָיו, מִטַּעַם סֶפֶק סְפִיקָא, שְׂמָא כְּהֲרַאב־ד' שְׁחֶסֶר אֵינוּ פּוֹסֵל, וְשְׂמָא אֵינוּ חֶסֶר. (ט"ז, חיי אדם, שואל ונשאל, בית השואבה, בית כהונה, אשל אברהם, כף החיים. א קיח. רסח)

חֲזִזִית בְּאֲתֵרוֹג

חֲזִזִית הִיא כְּמִין אֲבַעֲבוּעוֹת שֶׁלְקָה הָאֲתֵרוֹג מִחֲמַת שֶׁהֲתַעֲפֹשׂ, וְהוּא גְבוּהָ מִשְׁאֵר הָאֲתֵרוֹג וְנִכְרַ בְּמִשׁוּשׁ, וּמִרְאֵהוּ שׁוֹנָה מִכָּל הָאֲתֵרוֹג. אִם עָלְתָה חֲזִזִית עַל רֹבּוֹ, הֲרִי זֶה פְּסוּל לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן, אֲבָל בְּמַעוּטוֹ כָּשֶׁר, וְכִדּוֹ מִנְמָר לְעֵיל. (א קכח. רס)

אִם עָלוּ שְׁתֵּי נִקְדוֹת קֶטְנוֹת שֶׁל חֲזִזִית, הֲרִי זֶה פְּסוּל לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן, וּבִתְנָאֵי שְׂאֵין צָרִיד לְהִתְבּוֹנֵן בְּהוֹן כְּדֵי שְׂיִכַּל לְרֵאוֹתוֹ, אֶלָּא נִרְאוֹת הוּן לְעֵין תִּכְף וּמִיד, וְכוּן מִרְחֻקוֹת הוּן מַעֲט אַחַת מֵהַשְּׁנָיָה וְנִכְרַ שֶׁהוּן שְׁתֵּים, וְכִדּוֹ מִנְמָר לְעֵיל. (א קלב. רס)

אִם עָלְתָה חֲזִזִית עַל הַחֶטֶם, אֲפִלּוּ נִקְדָּה אַחַת קֶטְנָה, הֲרִי זֶה פְּסוּל לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן, לְפִי שְׂמֻקוֹם זֶה נִכְרַ לְעֵין יוֹתֵר מִשְׁאֵר הָאֲתֵרוֹג, וְכִדּוֹ מִנְמָר לְעֵיל. (א קנט. רס)

עֲלִים שְׁעַל הָאֲתֵרוֹג

פְּעָמִים שְׂמַחֲמַת שְׁהֵיוּ הָעֲלִים שְׂבַעֲץ מִנְחִים עַל הָאֲתֵרוֹג, עִפְבוּהוּ מִלְּהוֹצִיא אֶת מִרְאֵהוּ הַטְּבָעִי, וּמִמִּילָא נִרְאָה עַל הָאֲתֵרוֹג בְּמִקוּמוֹת מְסִימִים "עֲלִים", שֶׁהֵם כְּמִין קְרוֹם יֶרֶק בְּהִיר מְאֹד - אֲתֵרוֹג זֶה כָּשֶׁר אֲפִלּוּ לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן, וְאֲפִלּוּ אִם הָעֲלִים שְׂבוּ גְבוּהִים שְׂאֲפֶשֶׁר לְמַשְׁשֵׁם, וְאֲפִלּוּ נִמְצְאִים הֵם עַל הַחֶטֶם. (בית יוסף בשם תרומת הדשן שהמנהג להקל, הרמ"א, הגר"א, דגול מרובה, חתם סופר, שואל ונשאל, ועוד. א קלו. קסו. רס)

יִשְׁנָה אֲפֶשֶׁרוֹת לְהַסִּיר אֶת הַ"עֲלִים" הַנ"ל עַל יְדֵי שְׁעוּה מִיַּחַדָּת, וְאֵז יִהְיֶה הָאֲתֵרוֹג לְמַהֲדָר, רַק שְׂיִזְהַר לְהַסִּירָם בְּעֲדֵינֵי שֶׁלֹּא יִתְקַלֵּף מֵהָאֲתֵרוֹג עֲצָמוֹ. (א קלז)

נִשְׁבְּרָה הַפְּטָמָה

אִם נִחְתְּכָה הַשּׁוֹשְׁנָה, אוֹ הַפְּטָמָה בְּאִפְנוֹ שְׁנִשְׁאֵר מִמֶּנָּה אֲפִלּוּ כְּלִשְׁהוּ עַל פְּנֵי הָאֲתֵרוֹג, הֲרִי זֶה כָּשֶׁר. אֲבָל אִם נִחְתְּכָה הַפְּטָמָה עַד פְּנֵי הָאֲתֵרוֹג בְּשׁוּה - נִפְסַל הָאֲתֵרוֹג לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן, וְכָשֶׁר לְשָׂאֵר הַיָּמִים. מִשׁוּם שְׂאֵין זֶה הָדָר. וַיֵּשׁ אוֹמְרִים מִשׁוּם שְׂזָה חֶסֶר. (א קלח. רסב)

אִם נִשְׁבְּרָה הַפְּטָמָה עַד פְּנֵי הָאֲתֵרוֹג בְּשׁוּה, אִדְּ עֲדוֹן אַחוּזָה הִיא מַעֲט בְּאֲתֵרוֹג - כָּשֶׁר. שְׂמָא כְּפּוֹסְקִים (ורבנו יצחק הלוי הובא ברש"י, רבנו גרשום, והרי"ץ גאות) שְׂאֲפִלּוּ נִשְׁבְּרָה הַפְּטָמָה לְגַמְרֵי כָּשֶׁר, וְשְׂמָא כְּפּוֹתִירִים בְּאַחוּזָה בְּאֲתֵרוֹג, שְׂאֵין זֶה נִחְשָׁב חֶסֶר. (ושבות יעקב, קרבן נתנאל, עיקרי הד"ט. א קמד)

אִם נִשְׁבְּרָה הַפְּטָמָה עַד פְּנֵי הָאֲתֵרוֹג בְּשׁוּה, וְחִזַּר וְהִדְבִּיקָה יָפָה בְּדִבְקָה וְכִיּוּצָא - כָּשֶׁר. שְׂמָא כְּפּוֹסְקִים הַנ"ל שְׂאֲפִלּוּ נִשְׁבְּרָה לְגַמְרֵי כָּשֶׁר, וְשְׂמָא כְּפּוֹתִירִים כְּשִׁחֲזַר וְהִדְבִּיקָה יָפָה. (מעשה רוקח, שאילת שלום, בית יעקב. א קמה)

ופשוט שְׁכַל דִּינִים אֵלּוּ דּוֹקָא בְּאַתְרוּגִים הַגְּדִלִים עִם פֶּטְמָה, אֲבָל אֲתְרוּגִים הַגְּדִלִים לֹא פֶטְמָה כָּלֵל, כְּדַרְדֵּךְ הָאֲתְרוּגִים הַתִּימְנִיִּים, אֵין בְּהֶם שׁוּם חֲשֵׁשׁ וּכְשָׁרִים לְכַתְחֵלָה, אִף שְׂאִין לָהֶם לֹא שׁוֹשְׁנָה וְלֹא פֶטְמָה. (א קמא. רסב)

נְשִׁיב הָעֵקֶץ

אִם נְשִׁיב הָעֵקֶץ שְׁבִתְחִתִּית הָאֲתְרוּג וְנַעֲשֶׂה מְקוּמוֹ כְּמוֹ גְּמָה, הֲרִיחוּ פְּסוּל לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן, מִשׁוּם שְׁנַחֲסַר מְמֻנּוֹ. אוּלַם אִם נִשְׂאָר מְעַט מִהָעֵקֶץ וּמִכֶּסֶה אֶת הַגְּמָה, כִּשֶׁר הָאֲתְרוּג אֶפְלוּ לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן. (א קמו. רסז)

אִם נְשִׁיב הָעֵקֶץ, אִדְךָ עֲדוּן אֲחוּז הוּא מְעַט בְּאַתְרוּג, יֵשׁ לְהַקְל. שְׂמַא פְּפוּסָקִים וּרְבִנוּ יַעֲקֹב בַּר יִקָר רַבּוּ שֶׁל רִשׁ"י, רִשׁ"י, רִיבב"ו) שְׂאֶפְלוּ נְשִׁיב הָעֵקֶץ לְגַמְרִי, כִּשֶׁר, וְשְׂמַא פְּמַתִּירִים בְּאַחוּז עֲדוּן בְּאַתְרוּג, שְׂאִין זֶה נְחֻשֵׁב חֲסַר. (שְׁבִת יַעֲקֹב, קַרְבֵּן נִתְנָאֵל, עִיקָרֵי הַד"ט. א קמו)

אִם נְשִׁיב הָעֵקֶץ לְגַמְרִי, וְחִזַּר וְהִדְבִּיקוּ יָפָה בְּדַבְּק וּכְיִצְאָה, יֵשׁ לְהַקְל. שְׂמַא פְּפוּסָקִים הַנ"ל, שְׂאֶפְלוּ נְשִׁיב הָעֵקֶץ לְגַמְרִי כִּשֶׁר, וְשְׂמַא פְּמַתִּירִים כְּשֶׁהִדְבִּיקוּ יָפָה. (שִׁיטָה בְּמַאֲרֵי בִשְׁם הַתּוֹסֵפְתָא, בֵּית יַעֲקֹב, יד אַהֲרֹן, לְקַט הַקְּמָחָה, בְּנֵין צִיּוֹן וְעוֹד. א קמו)

נְסַדֵּק

אֲתְרוּג שְׁנִסְדֵּק בְּקִלְפָתוֹ הָעֵבֶה, מְרַאשׁוּ עַד עֶקְצוֹ - אִם נִשְׂאָר מְעַט לְמַעְלָה וּמְעַט לְמַטָּה שְׁלֹא נְסַדֵּק, הֲרִי זֶה כִּשֶׁר, אֲבָל אִם לֹא נִשְׂאָר, הֲרִי זֶה פְּסוּל לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן. (א קג)

וְהוּא הַדִּין כְּשֶׁנְּסַדֵּק הָאֲתְרוּג לְרַחְבּוֹ מִשְׁנֵי צְדָדָיו, וְנִשְׂאָר מִשְׁהוּ מִהַקְּלֵפָה שְׁלֵם מִצַּד זֶה וּמִשְׁהוּ מִצַּד זֶה - הֲרִי זֶה כִּשֶׁר. אֲבָל אִם לֹא נִשְׂאָר מִשְׁנֵי צְדָדָיו, הֲרִי זֶה פְּסוּל לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן. (א קנא)

נִקְלָף

אֲתְרוּג שְׁנִקְלָפָה קִלְפָתוֹ הָעֲלִיוֹנָה הַדְּקָה, הֲרִי זֶה כִּשֶׁר, שְׁכַל שְׁלֹא נִקְלָף מְקִלְפָתוֹ הָעֵבֶה, אֵין זֶה נְחֻשֵׁב חֲסַר. אוּלַם אִם מִחֲמַת הַקְּלוּף הַשְּׁתֵנָּה מְרַאֲהוּ לְמִרְאֵה פְּסוּל, [שְׁחַר, לְבָן, חוּם חֲזָק, אֲדָם חֲזָק], דִּינּוֹ כְּאַתְרוּג הַמְּנַמֵּר הַנִּזְכָּר לְעִיל, שְׂאִם יִשְׁנֶן שְׁתֵּי נִקְדוֹת קְטַנּוֹת, הֲרִיחוּ פְּסוּל לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן, אֲבָל בְּמִקּוֹם אֶחָד אֵינוֹ פּוֹסֵל, אֲלֹא אִם הַשְּׁתֵנָּה מְרַאֲהוּ בְּרַבּוֹ. (הַרַאב"ד, מַגֵּן אַבְרָהָם, מִטָּה יְהוּדָה, זֵרַע אֲמַת, הַר"ג, חֵיי אֲדָם, עֵרוּךְ הַשְּׁלַח וְעוֹד. א קנד, קנה)

אִם נִקְלָף הָאֲתְרוּג וְהַשְּׁתֵנָּה מְרַאֲהוּ מִחֲמַת מִשְׁמוּשׁ הַיָּדִים בְּעִשִׂית הַמְּצוּהָ בְּחָג, הֲרִיחוּ כִּשֶׁר. (א קנז. רנט)

"הֲדַר"

בְּכָל הָאֲפָנִים שֶׁהַתְּבַאֲרוּ לְעִיל, שֶׁהָאֲתְרוּג פְּסוּל לַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִטַּעַם שְׂאִינוֹ 'הֲדַר', הֲרִיחוּ כִּשֶׁר לְשִׂאָר הַיָּמִים. (כּוֹן פֶּסַק מִרוֹן בְּסִימֹן תִּרְמַט ס"ה, וּכְדַעַת הִירוּשָׁלַיִם, הַרְמַב"ם, הַר"ץ גִּיאוֹת, תְּשׁוּבַת הַגְּאוֹנִים, הַמְּנַהֵיג, רִשׁ"י, הַעֵיטוֹר, רַבֵּנוּ יוֹנָה, הַרְבַּ הַמְּגִיד, הַר"ז"ה, הַרְמַב"ו, הַרִיטְב"א, הַמְּכַתֵּם וְעוֹד. וּכ"פ הַרַדְב"ה, הַט"ז, מֵאֲמַר מִרְדְּכַי, מִטָּה יְהוּדָה. רפ) אוּלַם בְּנֵי אֲשַׁכְּנִז מִחֲמִירִים בְּזָה לְפַסֵּל גַּם בְּשִׂאָר יָמֵי הַחָג. (הַרְמ"א שֵׁם)

אתרוג מרֶבֶב

אתרוג המרֶבֶב עם עץ לימון, הריהו פסול בין ביום הראשון ובין בשאר ימי החג, והמברך עליו הרי הוא נושא שם שמים לבטלה, ולא יצא ידי חובת מצות נטילת ארבעת המינים. על כן יש להקפיד שלא לקנות אתרוג, עד שנדע בברור שאינו מרֶבֶב, ויש להתיעץ בזה עם חכם שבקי ויודע היטב בעניינים אלו, כי קשה לסמוך על כל ההכשרים הפותבים על קפסאות האתרוגים: "בחזקת בלתי מרֶבֶבים", מאחר וחלק מהם הורעה חזקתם, והרבה פעמים נמצא באתרוגים שלהם מיץ, בדומה ללימון. ובפרט היום, שהחקלאים הממחים להרֶבֶב התחכמו להצמיח אתרוגים מרֶבֶבים שנראים בדיוק כמו האתרוגים שאינם מרֶבֶבים. (רכ"ג, רמ"א)

אשר על כן, יש לרֶבֶבנים היקרים, ה' עליהם יחיו, לידע את הקהל שלא יטעו לקנות מכל הבא ליד, וכמו שמצוי היום שתולים מודעות בבתי הפנסת מארגונים שונים למכירת סט ארבעת המינים, והרבה אתרוגים מהם נמצאו שהם מרֶבֶבים, ומכשילים את הצבור בברכה לבטלה ואי קיום מצות ארבעת המינים. (רכ"ג)

אתרוגים הבאים ממרוקו, כבר העידו עליהם רבני וגאוני מרוקו שאינם מרֶבֶבים, וגם הם כשרים ומהדרים לברכה, ללא חשש ופקפוק כלל.

כן כתבו הגאון הראשון "צ" רבי חיים דוד חזן, ערוך השלחן ועוד. ובשו"ת מנחת יצחק וי"ס, דחה בשתי ידים את דברי המערערים על אתרוגי מרוקו, וכתב שנשיאי התאחדות הרבנים בארצות הברית בקרו שם, וחקרו את הדבר היטב, ולאחר מכן פרסמו, שאין שום חשש ופקפוק בכשרותם. וכתב הגאון בכפני יעקב: "ובשנה הזאת קבלתי אתרוג ממרוקו יפה ומהדר בכל מיני הדור, ובכל סימני הכשר, אשר עדין לא ראיתי כמוהו". ע"כ. ובאמת אתרוגי מרוקו נחמדים למראה מאוד, והמהדרים לברך עליהם, תבא עליהם ברכה. (ור"ח)

האתרוג המרוקאי של בבא סאלי

רבנו הבבא סאלי נהג לקחת אתרוג מרוקאי, ממקומות שהיתה לו חזקה שהם אינם מרֶבֶבים. בדרך כלל ממחוז תרודנאת ששם היערות קדמונים והערבים לא הרֶבֶבו אותם, אך לא מאזור מראכש ששם היה חשש שהאתרוגים מרֶבֶבים. (וישראל סבא 298)

רבנו הבבא סאלי הקפיד לקחת אתרוג עם פטם, מכיון שאתרוג הוא כנגד היסוד. ולכן לא רצה רבנו לקחת אתרוג תמני, כיון שאין בו פטם. שנה אחת לא הגיעו האתרוגים ממרוקו, ולכן הכין לו חתנו אתרוג תמני מהדר. אך לא נחה דעתו של רבנו מן האתרוג הזה, והיה עומד ומצפה שעוד יגיעו אליו אתרוגי מרוקו המיחלים, שבהם אין שום חשש של הרֶבֶב או בעיות של שמטה, ואף יש בהם פטם. עד השעות המאוחרות של ערב חג הסוכות המתין רבנו לאתרוגים, ואכן מן השמים סייעו בידו, וברגעים האחרונים, כשרבנו היה מתפלל מנחה של ערב החג הגיעו האתרוגים ממרוקו, ואותם נטל רבנו בחגי, בשמחה ובטוב לבב. (וישראל סבא 300)

מהו האתרוג המהדר ביותר?

מצוה מן המבחר שיהיה האתרוג בגון צהוב, עם בליטות ולא חלק כמו לימון. גדל בינוני, לא קטן מדי ולא גדול מדי. שיהיה העקץ כנגד הפטמה ולא עקם. שתחתית האתרוג תהיה יורדת מעט בשפוע, ותהיה בולטת סביב העקץ הבולט. שיהיה העקץ

נפר קצת למעלה. וככל שהוא יותר נקי, ואין בו שום מראה שונה אפלו נקדה קטנה, ואין בו עלים כלל, הרי זה מהדר ביותר. (א לו)

יוח רעה

אתרוג שהנח תחת המטה וישנו עליה, כשר האתרוג למצוה ולברך עליו. והטעם בזה, מאחר ואכל שישנו עליו, בדיעבד מתר באכילה. וגם יש אומרים, שהריח רעה רק בקרקע עולם, אבל לא במרצפת, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. (רעא)

אתרוג שאחזו בידיו קדם שנטל ידיו בקומו משנתו בבקר, כשר למצוה ולברך עליו. ונכון שישפך עליו מים שלש פעמים. (ערד)

ערלה. טבל.

אתרוג של ערלה או של טבל שלא הפרישו ממנו תרומות ומעשרות, הריהו פסול לכל ימי החג. לכן יקפיד לקנות אתרוג עם הכשר, שלא יפשל חס ושלום. (רמו, רנב)

החולב

תבנית החולב

החולב, בעת צמיחתו, יוצא עם העלים שעליו, ולאחר זמן נפתחים העלים מעט מעט ומתרחקים זה מזה, עד שנעשים כענפים שמסבכים בהם.

בלולב ישנם: שדרה [אחוריו], עלים [פניו], ותימת. השדרה היא חלקה כמקל, ומצדיה יוצאים העלים, ועולים לכוון מעלה. העלים גדלים שנים שנים, ודבוקים הם מגבם, וגב זה נקרא תימת, מלשון תאומים. (ג ח, קנ. רצה)

לולב כשרביט

מצוה מן המבחר לטל לולב שהעלים שלו עולים עם השדרה כשרביט אחד. ומכל מקום, גם אם היו העלים מפרדים ואינם עולים יחד עם השדרה, הרי זה כשר, אלא שטוב לקשרם ולאגדם יחד. אולם אם העלים נדלדלו כל כך עד שנתלים הם כלפי מטה, הרי זה פסול. (רצד)

ארץ החולב

מן הדין די בלולב בארץ 27 ס"מ, שכן פסק מרן השלחן ערוך (סימן תרנ"א). אולם טוב להדר שיהיה החולב לפחות 32 ס"מ, ושעור זה הוא מתחלת החולב למטה עד סיום השדרה, ואינו כולל את גבה העלים היוצאים מהשדרה. (שסב)

נפתחו העלים

לולב שנחלקה התימת ברב העלים שבו, דהיינו שנפתחו רב העלים מגבם - הריהו פסול, ובלבד שנפתחו העלים לרב ארכם, אבל אם נפתחו מקצתם, כשר. (ג קד)

אם יש עלה אחד ארץ בראש החולב, ונחלקה כל התימת שלו עד השדרה או רב

התִּימָת - הָרִיחוּ פְּסוּל. וְכֵן אִם יִשְׁנֶם שְׁנֵי עָלִים בְּרֹאשׁ הַלּוּלָב וְנִחְלְקָה הַתִּימָת שֶׁל שְׁנֵיהֶם - פְּסוּל. אֲדָּא אִם נִחְלְקָה הַתִּימָת שֶׁל אֶחָד מֵהֶם - כָּשֶׁר. (רצו)

נְקֻטָּם רֵאשׁוּ

לוּלָב שָׂרֵב עָלָיו הָעֲלִיוֹנִים [הַגְּבוּהִים מֵהַשְּׁדָרָה] נְקֻטָּמוּ בְּרַב כּל עֵלָה וְעֵלָה, הָרִיחוּ פְּסוּל. (סימון תרמה ס"ו. רצו)

יֵשׁ לְהַשְׁגִּיחַ עַל הָעֵלָה הָעֲלִיוֹן שֶׁבְּרֹאשׁ הַלּוּלָב שֶׁלֹּא יִתְקַל בְּמַשְׁהוּ וְיִקְטָם, כִּי יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁאִם נְקֻטָּם מִמֶּנּוּ אֶפְלוּ כְּלִשְׁהוּ, הָרִיחוּ פְּסוּל. אוּלָּם מַעְקָר הַדִּין הָרִיחוּ כָּשֶׁר. (ש)

לוּלָב עֵקָם

לוּלָב שֶׁהִתְעַקְמָה שְׁדָרְתוֹ מֵאֲמֻצְעֵי הַשְּׁדָרָה כְּלָפֵי פְּנָיו [לְצַד הָעֲלִים], עַד שֶׁנִּעְשָׂה כְּגִבּוֹן אוֹ כְּמַגֵּל, הָרִיחוּ פְּסוּל. וְכֵן אִם נִעְקְמָה הַשְּׁדָרָה כָּל כָּף לְאֶחָד הַצְּדָדִים, הָרִיחוּ פְּסוּל, מִטַּעַם שֶׁאִינוֹ "הָדָר". וְיֵשׁ אוֹמְרִים מִטַּעַם שֶׁזֶה מוּם בְּלוּלָב. אֲדָּא אִם נִעְקָם מַעַט, כָּשֶׁר. וְאִם נִעְקָם לְאַחוּרָיו [לְצַד הַשְּׁדָרָה] אֶפְלוּ הַרְבֵּה, הָרִי זֶה כָּשֶׁר, שֶׁכָּף הִיא בְּרִיתוֹ. וּמְכַל מְקוּם, לְכַתְחֻלָּה יִקַּח לוּלָב שֶׁאִינוֹ עֵקָם כֻּלָּל. (ג קנא. שא)

לוּלָב כְּפוּף

לוּלָב שֶׁרֹאשׁ שְׁדָרְתוֹ כְּפוּף לְגַמְרֵי - בֵּין לְפָנָיו, בֵּין לְאַחֲרָיו, בֵּין לְצַדְדָיו - הָרִיחוּ פְּסוּל. אֲבָל אִם הָעֲלִים שֶׁבְּרֹאשׁוֹ כְּפוּפִים מַעַט, כְּמוֹ שֶׁמֻצִּי בְּהַרְבֵּה לּוּלָבִים, הָרִיחוּ כָּשֶׁר. [וְאִין הַכְּפוּף דוּמָה לְעֵקָם, כִּי עֵקָם זֶה מִתְעַגֵּל כְּמַגֵּל, אֲבָל כְּפוּף הוּא כְּעִין שְׂבִירָה, שֶׁנִּרְאָה כְּמוֹ שֶׁנִּכְפְּפָה הַשְּׁדָרָה לְשָׁנִים]. (ג קלב, קנג. שא)

מֵהוּ הַלּוּלָב הַמְהֻדָּר בְּיֹתֵר?

מְצוּהָ מִן הַמְּבַחֵר לְטַל לוּלָב שֶׁהָעֲלִים שָׁלוּ עוֹלִים עִם הַשְּׁדָרָה יַחַד וְאִינֶם מְפָרְדִים כְּלָל. וְשִׁיחָה יִשָּׂר כְּשֶׁרְבִיט לֹא שׁוּם עֵקְמוּמִית. וְשֶׁהָעֵלָה הָעֲלִיוֹן לֹא נִחְלַק בְּתִימָת אֶפְלוּ מִקְצָתוֹ, וְלֹא נְקֻטָּם רֵאשׁוֹ שֶׁל הָעֵלָה הָעֲלִיוֹן אֶפְלוּ כְּלִשְׁהוּ. (רצד, רצו, שא)

יְהִי מִמּוֹן חִבְרָד חֲבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלְךָ

הֵן אֲמַת שֶׁחֲשׁוּב מְאֹד לְטַל לוּלָב מְהֻדָּר כַּ"ל, אוּלָּם יֵשׁ לָתֵן אֶת הַדַּעַת עַל מַה שִׁישְׁנֶם אֲנָשִׁים, שֶׁמִּחְמַת הַתְּלַהּבוּתָם לְמַצוּהָ, פְּעָמִים וּבְחַפְזוֹשׁ אַחַר לוּלָב מְהֻדָּר, מְקַלְקְלִים הֵם לּוּלָבִים אַחֲרִים, עַל יְדֵי שְׁפוּתָחִים אֶת הָעֲלִים הָעֲלִיוֹנִים לְרֹאוֹת שֶׁהָעֵלָה הָאֲמֻצְעִי לֹא נִחְלְקָה הַתִּימָת שָׁלוּ, וְחֲבִיבִים הֵם לְשֵׁלֶם לְמוֹכַר הַלּוּלָבִים, מֵאַחַר וְהַפְּסִידוּהוּ. וְכִבֵּר כְּתֵב לְהַזְהִיר עַל זֶה בְּסִפְרֵי מֵאֲמַר מְרַדְכִי, וְזוֹ לְשׁוֹנוֹ: "כִּמְהָ פְּעָמִים רְאִיתִי שֶׁמְפָרְדִים אֶת הָעֲלִים הָעֲלִיוֹנִים זֶה מִזָּה, כְּדֵי לְבַדֵּק אִם נִחְלַק הָעֵלָה הָאֲמֻצְעִי, וְעַל יְדֵי בְדִיקָתָם אַחַר הָעֵלָה הָאֲמֻצְעִי אִם נִחְלַק גְּבוּ, הֵם מְפָרְדִים אֶת שְׁנֵי הָעֲלִים הָעֲלִיוֹנִים וּפּוֹסְלִים אוֹתוֹ. לָכֵן לֹא יְבַדְקוּ אֶלֶּא בְּרֹאֵיהֶ בְּלִבָּד. וְכָל שְׂרׁוּאִים שֶׁהֵם דְּבוּקִים עַל יְדֵי דְבַר אָדָם [קוּרָא], לֹא יִגְעוּ בוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִפְרִידוּ אֶת הָעֲלִים הַדְּבוּקִים, שֶׁמֶן הַסֵּתֶם לֹא נִחְלַק הָעֵלָה הָאֲמֻצְעִי. וּפְשׁוּט". (רחצ)

עֵרְלָה

עַץ תָּמַר שֶׁנִּטְעוּהוּ כְּדֵי לְטַל הַלּוּלָבִים לְמַצוּהָ, הַתְּמָרִים שֶׁבּוּ חֲבִיבִים בְּעֵרְלָה, אֲבָל הַלּוּלָבִים אֵין בְּהֵם דִּין עֵרְלָה, שֶׁהָרִי אִינֶם פְּרִי. (שכ. וכמבואר בחוברת "מצוות הארץ")

לולבו של הבבא סאלי זיע"א

רבנו הבבא סאלי הקפיד לקנות לולב עבה וגדול, קשה היה למצא לולב יפה שימצא חן בעיניו. יהודי ממושב "יד רמב"ם" הביא במיוחד שתיל של דקל מתאפיללת שבמרוקו, ושתל אותו בגנתו שב"יד רמב"ם", והיה נוהג להביא לרבנו לולב מן העץ שבגנתו. כשרבנו בדק את הלולב, היה בודק את העלה העליון בעיניו, ולא היה מפריד את העלים, בגלל אסור גזל ומצוה הבאה בעברה [כמבואר לעיל].

בערב סכות בבקר היה עוטף את הלולב בסרט יפה, ומעטר אותו כמנהג מרוקו, ואחר כך קושר אותו עם ההדס והערבה. (ישראל סבא 302)

ההדס

"ענף עץ עבת"

מה שאמרה תורה "ענף עץ עבת", הוא ההדס שעליו חופים [מכסים] את עצו.

תבנית ההדס

בהדס ישנם: עץ, עלים, שרש - עקץ. העץ, בו תלויים העלים הירקים. ומקום חבור העלים בעץ, נקרא עקץ או שרש.

והחוט המשלש

לכל ארץ ההדס צריך שיהיו שלשה עלים על גבי שלשה עלים, אבל אם היו בו שני עלים על גבי שני עלים, הרי זה פסול. (שג)

בעגול אחד

צריך ששרשי [עקצי] שלשת העלים יהיו סמוכים זה לזה בשוה בעגול אחד, ואולם אין צריך שיצאו השרשים בשוה ממש, עד שלא יהיה זה גבוה מזה אפלו כחוט השערה, אלא די בזה שאפלו מקצת משרשיהם נפגשים זה עם זה בקו שוה. (חיוו איש. קהלות יעקב קנייבסקי, ה"ח גריינמן, ה"ש"ז או"רבד, ה"ר"ש אלשיב ועוד) אבל אם היו שני עלים סמוכים ואחד למעלה מהם או למטה מהם, הרי זה הדס שוטה, ופסול. (שג)

ארץ ההדס

מן הדיו די בהדס בארץ 20 ס"מ, שכן פסק מרו השלחן ערוך (סימן תרנ"א), אולם טוב להדר שיהיה ההדס לפחות 24 ס"מ. (שסב)

רבו ככלו

אם ברב ההדס [11 ס"מ] היו שלשה עלים על גבי שלשה עלים, אבל במעוטו היו שני עלים, או עלה אחד, או שנפלו לגמרי, הריהו פשר. וכן אם ברב ההדס היו שרשי שלשת העלים סמוכים זה לזה, ובמעוטו לא היו סמוכים, הריהו פשר. ואין צריך שיהיה רב השלוש יחד בקטע רצוף, אלא גם אם הם מפזרים, הרי זה פשר. (ב כז. שי)

זה שאמרנו שדי ברובו משלש כדי להכשירו, הוא גם באם היה ההדס ארץ ביותר

לְמַשָּׁל: 40 ס"מ, שְׁאִין צָרִיף שְׂיֵהִיָּה רַב אֲרָכוּ 21 ס"מ מְשַׁלֵּשׁ, אֶלָּא דִּי בְּרַב הַשְּׁעוּר הַכָּשֵׁר בְּהַדָּס, שָׁזָה 11 ס"מ. (שי"א)

וּמִכָּל מְקוֹם יִשְׁתַּדֵּל לְקַנּוֹת הַדָּס שְׁכָלוּ מְשַׁלֵּשׁ, כִּי לְבַד מִן הַהַדוּר שְׂיֵישׁ בָּזָה, יִרְוִיחַ שְׁגַם אִם יִשְׁרוּ מְעַט מֵהַעֲלִים בְּחָג, לֹא יִפְסֵל לוֹ הַהַדָּס. (ב א)

עֲלֵיו חוֹפִים [מְכַסִּים] אֶת עֵצוֹ

מִצְוָה מִן הַמְּבַחֵר לְטַל הַדָּס שְׂרָאשִׁי עָלָיו מְגִיעִים לְעִקֵּץ שֶׁל הָעֲלִים שְׂמַעְלֵיהֶם, וּבָזָה נִמְצָא שְׂעָלָיו מְכַסִּים אֶת כָּל עֵצוֹ, אוֹלָם גַּם אִם אֵינָם מְגִיעִים לְעִקֵּץ שֶׁל הָעֲלִים שְׂמַעְלֵיהֶם, אֵינּוּ פְּסוּל, כִּי דִּי בָּזָה שְׂהַעֲלִים מְכַסִּים אֶת רַב הָעֵץ. (ש"ה)

גִּדְל הָעֲלִים

רְאוּי לְהַזְהֵר שֶׁלֹּא יִהְיוּ עָלֵי הַהַדָּס רְחִבִים וְגִדּוּלִים הַרְבֵּה, כִּי יֵשׁ פּוֹסְלִים הַדָּס כְּזֶה, שְׁלִדְבָרֵיהֶם גַּם זֶה נִקְרָא הַדָּס שׁוֹטָה שְׂפְּסוּל. עַל כֵּן עֲדִיף שְׂיֵהִיּוּ כִּס"מ וְחָצִי. (שי"ב)

נִקְטָם רֵאשׁוֹ

אִם נִקְטָם הָעֵץ שְׂבְּרָאשׁ הַהַדָּס, הִרְיָהוּ כְּשֵׁר, אֶלָּא שְׂלִכְתַּחְלָה יֵשׁ לְטַל הַדָּס שְׁלָם.

וְאִף עַל פִּי שְׂאָם נִקְטָם רֵאשׁ הַלּוּלָב אוֹ הָעֲרֵבָה הִרִי זֶה פְּסוּל, מִכָּל מְקוֹם בְּהַדָּס, כִּיּוֹן שְׂעָלָיו חוֹפִים [מְכַסִּים] אֶת רֵאשׁוֹ, אֵין קְטִימָתוֹ נִכְרָת. נִמְצָא אֲפוּא, שְׂאָם נִקְטָם הָעֵץ עִם הָעֲלִים שְׂשָׁבִיבוֹ וְנִשְׂאָר מֵהָעֵץ וְנִכְרָת קְטִימָתוֹ, יִחְתַּף אֶת הַנִּשְׂאָר מֵהָעֵץ עַד הָעֲלִים שְׂלִמְטָה, כְּדִי שְׂהַעֲלִים יִכְסּוּ אוֹתוֹ וְיִהְיֶה כְּשֵׁר. אִדָּךְ לֹא יַעֲשֶׂה כֵּן בְּיוֹם טוֹב, מִפְּנֵי שְׂנִרְאָה כְּמַתְקָן. (מִשְׁנ"ב סִימֹן תִּרְמוֹ ס"ק כ"ט. שַׁע"צ אוֹת ל"ב. ש"ח)

פִּארוֹת וְעֲנָבֵי הַהַדָּס

פְּעָמִים וְיוֹצֵאִים עָלִים וּפִארוֹת קְטָנִים מֵעֵץ הַהַדָּס, בֵּין שְׂלִשָּׁה עָלִים לְשְׁלִשָּׁה עָלִים, וְטוֹב לְקַטֵּם אוֹתָם, כְּדִי שֶׁלֹּא יִפְסִיקוּ בֵּין שְׁלוֹשֵׁי הָעֲלִים. (שי"ב)

הַדָּס שְׂעָלוֹ בּוֹ כְּמִין עֲנָבִים - אִם הֵם יִרְקוֹת, הִרְיָהוּ כְּשֵׁר. וְאִם הֵם אֲדָמוֹת אוֹ שְׁחֹרוֹת, וְהֵם הִרְבּוּ יוֹתֵר מֵהָעֲלִים, הִרְיָהוּ פְּסוּל. לְכֵן יִתְלַשׁ אֶת הָעֲנָבִים וְיִחְזֹר לְהַכְשִׁירוֹ, אֶלָּא שֶׁלֹּא יִתְלַשׁ בְּיוֹם טוֹב, לְפִי שְׂנִרְאָה כְּמַתְקָן. (שי"ב)

מֵהוּ הַהַדָּס הַמְּהַדָּר בְּיוֹתֵר?

מִצְוָה מִן הַמְּבַחֵר שְׂיֵהִיָּה הַהַדָּס שְׁלָם - שְׂאִין רֵאשׁוֹ קְטוּם, שְׂיֵהִיָּה כְּלוּ מְשַׁלֵּשׁ וְשְׂרָשֵׁי הָעֲלִים סְמוּכִים זֶה לָזֶה, שְׂיֵהִיּוּ רֵאשֵׁי הָעֲלִים מְגִיעִים לְעִקֵּץ שֶׁל הָעֲלִים שְׂמַעְלֵיהֶם, שְׂיֵהִיּוּ הָעֲלִים קְרוּבִים לְעֵץ וּמְכַסִּים אוֹתוֹ, וְשְׂהַעֲלִים לֹא יִהְיוּ גִדּוּלִים וְרְחִבִים הַרְבֵּה. (ב קמ"ו. ש"ה, ש"ז, ש"ח. ש"י)

עֲרֵלָה - אֵין בְּהַדָּס דִּין עֲרֵלָה, כִּיּוֹן שְׂאִינּוּ פְּרִי. (ש"כ)

הָעֲרֵבָה

"עֲרֵבֵי נַחֲל"

מֵה שְׂאֲמָרָה תּוֹרָה "עֲרֵבֵי נַחֲל", הִיא הָעֲרֵבָה הַיְדוּעָה, וּמֵאַחַר וְרַב מִיֵּן זֶה גִּדְל עַל הַנְּחָלִים, לְכַף נִקְרָא שְׂמוֹ "עֲרֵבֵי נַחֲל". (ש"ט"ז)

תבנית הערבה

בְּעֶרְבָה יִשְׁנִים: עֲלִים, פָּה, וְקִנָּה [עֵץ, בַּד]. הָעֲלִים מְשׁוּכִים כְּנַחַל וְלֹא עֲגָלִים. וּפִי הָעֲלִים, דְּהֵינּוּ שְׁפַת הָעֲלִים מְסֻבֵּיב, הוּא חֶלֶק, וְאִין בּוּ שְׁנַיִם גְּדוּלוֹת כְּמִסוּר. וְהַקְּנָה שָׁבוּ תְלוּיִים הָעֲלִים, אָדָם וְלֹא יֶרֶק. (וד לב, נא. שטז)

יש עוד מין ערבה מצוי שדומה מאוד לערבה זו, אלא שפי העלים שלו אינו חלק לגמרי, אלא יש בו שנים קטנטנות, וגם ערבה זו כשרה למצוה. (וד נא. שטז)

ארץ הערבה

מן הדין די בערבה בארץ 20 ס"מ, שכן פסק מרן השלחן ערוך (סימן תרנ"א). אולם טוב להדר שתהיה הערבה לפחות 24 ס"מ. (שכ"ב)

נקטם ראשה

אם נקטם העץ שבראש הערבה, הריהי פסולה ליום הראשון, משום שאין זה 'הדר', אבל אם נקטם העלה שבראשה, הריהי כשרה. (וד ר. שיז)

נקטמו העלים

אם נשרו מקצת עלי הערבה, הריהי כשרה. אך אם נשרו רב עליה, הריהי פסולה ליום הראשון, משום שאין זה 'הדר'. אבל לשאר הימים, הריהי כשרה, ובלבד שישאר לפחות עלה אחד בערבה, בצרוף דעת העטור שדי בעלה אחד לכתיחלה. (מ"ב תרמז י. ד קסג. שיח)

התחוררו העלים

אם רב עלי הערבה נקבו בהם נקבים, או שנחתך מהם, אין הערבה נפסלת ליום הראשון, אלא רק אם נקב או נחתך רבו של כל עלה ועלה. (שכ"ד)

לבלוב

יש מחפשים לקחת דוקא ערבה שיש לה לבלוב, שהוא עלה קטן בראש הערבה. אך אין זה מן הדין כלל, ואינו אלא חמרה בעלמא. ופשוט שערבה שאין לה לבלוב, הריהי כשרה ומתחלת לכתחלה. ובספר ארחות רבנו מובא שהגאון הסטייפלר זצ"ל לא הקפיד לקחת ערבות עם לבלוב כלל. (וד ריא. שיז)

מהי הערבה המהדרת ביותר?

מצוה מן המבחר שתהיה הערבה שלמה עם כל עליה, ושכל העלים יהיו שלמים ולא מתחרים כלל. (שיז, שיח, שכ"ד)

הדור מצוה

טוב להדר ולהחליף את הערבה בחל המועד כל יום או יומים, מאחר והיא נכמשת מהר מאוד. (שכ"ב)

כשמחליף את הערבה, לא יתחב את הערבה בתוך האגד של הלולב, שיש לחוש שמא ינשרו העלים, אלא יתיר את האגד, ויתנו את הערבה ויקשר שוב. (שכ"ב)

ערלה - אין בערבה דין ערלה, מאחר ואינה פרי. (שכ)

מדיני ארבעת המינים בשנה השביעית

אתרוג

אתרוג שיש בו קדשת שביעית, פשר למצוה. ומתר למשמש בו בידים, אף על פי שהקלפה קצת נפסדת. (הרידב"א, הר צבי, ציץ הקודש. וכמבואר בחוברת "מצוות הארץ בהלכה ובאגדה" בהלכות שביעיות)

אף אם עבדו בעץ באסור בשביעית, או שלא הפקירו הבעלים את פרות העץ פדיו, פשר האתרוג למצוה, שהרי אף לאכלו מתר. (ירושלמי, רש"י, הרמב"ם, רבנו שמשון, הרמב"א, הרשב"א, הריטב"א, המאירי, החינוך, הכסף משנה ועוד. וכ"פ באגרות משה, ציץ אליעזר ועוד. רפה)

אתרוג שחנט [שגדל שלישי] בשנה הששית, ונקטף מהעץ בשנה השביעית, אין נוהג בו קדשת שביעית, כיון שחנט בששית. אף ראוי להחמיר לנהג בו קדשת שביעית, כדי לחשש לדעת הרמב"ם שהולכים באתרוג אחר לקיטה. (שו"ע יו"ד ס' שלא סעיל קכו. חוברת "מצוות הארץ")

אתרוג שחנט בשנה השביעית, ונקטף מהעץ בשנה השמינית, יש בו קדשת שביעית, ומאחר ומפקירים את פרות העץ, פטור הוא מתרומות ומעשרות. ומכל מקום טוב להחמיר להפריש עליו תרומות ומעשרות בלי ברכה, לחשש לדעת הרמב"ם הנ"ל.

קניית אתרוג מעם הארץ – אין לקנות אתרוג של שביעית מעם הארץ שחשוד שלא ינהג בקדשה בדמי האתרוג, אלא אם כן קונה ממנו גם לולב [או חפץ אחר שאין בו קדשת שביעית]. שאז, מכיון שבלולב אין קדשת שביעית, מבלע לזאת דמי האתרוג בלולב, כלומר שכביכול משלם יותר על הלולב במקום על האתרוג. **למשל:** אם הלולב עולה 30 ש"ח והאתרוג 60 ש"ח, יאמר לו: אני משלם לך 90 ש"ח עבור הלולב, ונמצא שקבל את האתרוג במתנה מהמוכר. ויכבר התבאר בהלכות שביעית, שיכול גם לקנות ממנו את האתרוג בהקפה או צ'ק או כרטיס אשראי, שבתשלומים אלו אין בכסף קדשת שביעית.

שווק אתרוגים לחוץ לארץ – אסור להוציא פרות שביעית לחו"ל. ומכל מקום, אם עברו והוציאו אתרוגים לחו"ל, יוצאים בהם ידי חובה, ויזתרו לנהג בהם קדשת שביעית.

מצוה גוררת מצוה – טוב לקחת אתרוג ששמרו עליו את דיני השמטה פהגו ונוהגת בו קדשת שביעית, שפיון שנעשתה בו מצות שביעית, תעשה בו עוד מצוה אחרת, רק שיזתרו לנהג בו בקדשה.

כתב בשו"ת אגרות משה פיינשטיין: גדין אתרוגים שנשלחו מארץ ישראל לחוץ לארץ בסוף שנת השמטה, מאת פרדסנים שעשו על פי התר המכירה של הרבנות הראשית בארץ ישראל, ורב אחד מחוץ לארץ אסר אותם מפני שהוא מתנגד להתר המכירה, וידעתו יש בזה משום אסור סחורה בפרות שביעית. והשיב, שאין לחוש לדברי האוסר, ויכולים לכתחילה לצאת ידי חובת המצוה באתרוגים אלו, כי פשוט שמכיון שסוחרים אלו עושים על פי הוראת בית דין של הרבנות הראשית, אין בזה אסור כלל, כי בודאי העושה על פי הוראת בית דין, אין עליו שום חטא. שאפילו אם תמצא לומר שאין הלכה כמותם, כל זמן שלא עמדו כל חכמי הדור למנין ונפסק שלא כמותם, העושה כמותם יש לו על מה שישמך. ואף על פי שידעתי שיש רבנים המתנגדים להתר המכירה, שלדעתם אין המכירה מועילה כלל, מפל מקום הם בטלים במעוטים נגד גאוני הספרדים בדור שלפנינו שהתירו הדבר. ע"כ. (חזו"ע יו"ט מה)

ישנם עוד פרטים מסוימים לגבי גדול האתרוג בשנת השמטה, כמבאר בהרחבה בחוברת "מצוות הארץ בהלכה ובאגדה" בהלכות שביעית, קחנו משם.

לולב. הדס. ערבה.

לולב, הדס וערבה - דינם כסתם עצים שאין בהם קדשת שביעית, ומתיר לטחור בהם. (הרמב"ם, הר"ן, רבנו עובדיה מברטנורא, הרדב"א, כפות תמרים, שאלת יעב"ץ, טורי אבן, דברי יציב, אור שמת, מהר"ל דיסקין, ציץ הקודש, חשב האפור, ציץ אליעזר, הגרש"ז אוירבך, שב, שטו. וכמבואר בחוברת "מצוות הארץ בהלכה ובאגדה" הלכות שביעית.)

שדה שעבדו בו בשביעית באסור, מתיר לקחת ממנו לולב, הדס וערבה לארבעת המינים. (כנ"ל באתרוג. ועיין בית יוסף יו"ד סוף סימן צז. חוברת "מצוות הארץ בהלכה ובאגדה" עמוד 94)

מדיני נטילת ארבעת המינים

שומר מצוה

אחר שזכה לקנות ארבעת המינים מהדרים, ישים לב לשמורם היטב שישארו לחים ורעננים. ועל פו יעטוף את הלולב, ההדס והערבה במגבת לחה בנרתיק סגור הרמטי, ובזה תשתמר לחותם היטב. (ב.ה.ד.כ. ש.כב)

"זה אלי ואנוהו"

טוב ונכון לתת את האתרוג בתוך קפסה יפה ומהדרת, ומי שבאפשרותו, יתן את האתרוג בקפסת כסף מהדרת, וגם את הלולב יתן בנרתיק מיוחד, יפה ומהדר, כדי להראות את אהבתו וחבתו להקדוש ברוך הוא ולמצוותיו. (תיט)

זמן המצוה

מצות לולב ומיניו ביום, ולא בלילה, שנאמר: "ולקחתם לכם ביום הראשון", וכן נאמר: "ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים", ימים ולא לילות. (שסט)

בית המקדש

בזמן בית המקדש היו נוטלים את הלולב במקדש כל שבעת ימי החג מן התורה, שנאמר: "ושמחתם לפני ה' אלקיכם, שבעת ימים", אבל בשאר המקומות לא היו נוטלים אלא ביום הראשון בלבד, שנאמר: "ולקחתם לכם ביום הראשון".

משחרב בית המקדש, תקן נשיא ישראל, רבן יוחנן בן זכאי ובית דינו, שיטלו לולב בכל מקום שבעת ימים, זכר למקדש. נמצא אפוא, שבזמן שאין בית המקדש מצות נטילת לולב מן התורה היא רק ביום הראשון של החג, אך בשאר ימי חל המועד המצוה היא מדברי חכמים. (שלג)

ירושלים עיר הקדש

יש המהדרים לטל לולב בימי חל המועד על יד הפתל המערבי, כדי לחוש לדעה האומרת, שבירושלים העתיקה נהגת מצות לולב מן התורה בכל שבעת הימים כמו בזמן בית המקדש. אולם, מאחר ורב ככל הפוסקים חולקים על דעה זו, אין צורך להחמיר בזה, ויפנה את זמנו לעסק בתורה, שאין לך מעלה טובה ממנה, וכבר אמרו חז"ל: "כל מצוותיה של תורה, אינן שוות למלה אחת של תורה". (ירושלמי פאה פרק א הלכה א, שנות אליהו לגר"א. וכמבואר בהרחבה בחוברת "חג השבועות בהלכה ובאגדה"). (שלג)

שבת קדש

אין נוטלים לולב ביום שבת, ואפלו אם חל יום הראשון של החג בשבת, שמצוות מן התורה, אסרו חכמים לטל הלולב, מחשש שמא יטעה מישהו ויוציא את הלולב ארבע אמות [כ-2 מטר] ברשות הרבים, ויגבר על אסור תורה של הוצאה בשבת. (כמבואר בהרחבה בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה" שלד)

אגדה אחת

מצוה מן המבחר לאגד את ההדסים והערבות עם הלולב בשני קשרים זה על גבי זה, ויתלש מעט מעלי הלולב למטה ויקשר בהם. (יראים, מרדכי, אור זרוע. סימן תרנא ס"א. שמב)

פיצול אגדים?

כתב הגאון רבי אברהם אבלי בחבורו 'מגן אברהם': על פי הקבלה יש לאגד כך: יניח את הלולב על השלחן כשהשדרה מול פניו והעלים למטה. יניח הדס אחד מצד ימין של הלולב, והדס אחד משמאלו, וההדס השלישי יניח ביניהם על הלולב, ויהיה נוטה יותר לצד ימין. לאחר מכן יקח ערבה אחת ויניחה על ההדס הימני, וערבה שניה על ההדס השמאלי, ויקשר. ע"כ. וכתב רש"י, שיזהר שההדס יהיה גבוה יותר מהערבה, ויראה יותר. ויקשר את ההדסים והערבות למעלה ולמטה, כדי שלא יתפזרו ענפי הערבה לכאן ולכאן. (מהרי"ז ורמ"א סימן תרנא. שמו)

כתב החתם סופר: "מכיון שהאגד בלולב הוא משום 'זה אלי ואנוהו' - התנאה לפניו במצוות, אין לנו אלא מה שהתורה מיפה עלינו ולא מה שאנו ממציאים יפויים והדורים, ולכן עקר 'ואנוהו' - לאגד את הלולב בחוטי הלולב, ולעשות שני קשרים זה על זה, ולא כמו שיש נוהגים לעשות כמין טבעות של עלי לולב יפה ומהדר, ותוחבים לתוכו הלולב עם ההדס והערבה, שקוראים 'קושיקלאד', שאין זה 'ואנוהו' שאמרה תורה, אלא צריך להיות קשר על קשר, ואחר כך יכול ליפותו כמו שירצה לחבוב מצוה". עכ"ד. וכן כתבו בפורי יעקב, בית דוד ועוד. וכן נוהג הגאון רבי אהרן יהודה לייב שטיינמן שליט"א. ומכל מקום, מה שיש מבני אשכנז שתוחבים את המינים ב'קושיקלאד', יש להם על מה לסמוך. (פסקי תשובות תכ. שמו, שמו)

כשאגד את המינים יחד, ישים לב לאגדם באפן ששדרת הלולב תראה תמיד למעלה מההדסים והערבות לפחות בשעור טפח [8 ס"מ], מלבד גבה העלים שמן השדרה ולמעלה, ואפלו אם ההדסים והערבות גבוהים הרבה, יקפיד בזה. (שניט)

זמן האגוד

לאגד את הלולב עם ההדס והערבה בשני קשרים זה על גבי זה קדם החג. ואם לא קשר קדם החג, לכתחילה לא יקשר שני קשרים ביום טוב, אלא קשר עניבה, כיון שאסור לקשר קשר של קימא שעומד לשבעה ימים. אבל אם יתירו בתוך שבעה ימים [כפי שמצוי שמחליפים את הערבות שמתגבשות], מתר. ויש מקלים לקשר שני קשרים, מאחר וזה קשר של מצוה. אבל לדעת המחמירים כיון שאינו חובה, לא נחשב כמצוה גמורה. (החיד"א, חמדת ימים, ערוך לנר, היעב"ץ, חתם סופר, ציץ אליעזר, פתחי שערים ועוד. שיו ס"א. שדמ. חזו"ע שבת ה סג)

מתר לתלש מעלי הלולב ביום טוב בשביל לאגוד בהם, שהרי אין אסור לתלש מדבר תלוש. וכתב מהרש"ם, ומי שנהג שלא לתלש הרי זה מנהג בטעות. (תוספתא, רש"י, שבולי הלקט, מהר"ם מרוטנבורג, הרמ"א, בית דוד, פרי מגדים ועוד. שדמ)

טלטול ביום טוב

מתר לטלטל את הלולב, ההדס והערבה בליל יום טוב כדי לאגודם יחד, ואינם מקצה, אף שעדין לא הגיע זמן מצותם. (ואור זרוע, פרי מגדים, בית מאיר, בכורי יעקב, דבר משה אמריליו, הרש"ג, נחלת בנימין, מחצית השקל, הגר"ח פ, מהרש"ם, דעת קדושים, מנחת שלמה, שבט הקהתי. שעב)

טלטול בשבת

אסור לטלטל את הלולב, ההדס והערבה בשבת, משום מקצה [שהם פאבנים, שאין עליהם שם פלי, ואינם עומדים לשמוש, ואסור לטלטלם אפלו לצדד גופם או מקומם]. אולם האתרוג אינו מקצה ומתיר לטלטלו, כי ראוי להריח בו. אך לא יברך עליו ברפת "הנותן ריח טוב בפרות", בגלל שיש מחלוקת אם לברך על אתרוג של מצוה או לא. ולכן יברך על פרי אחר שיש בו ריח טוב, כגון לימון ויכון עליו. (שעה. ועיין בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה")

יש לשאל, הלא גם ההדס ראוי להריח בו, ולמה הוא מקצה? אלא מאחר ודרך האדם להקצות [להרחיק] מדעתו את השמוש שרגיל באותו חפץ, בשביל המצוה. וכיון שההדס עקרו לריח, נמצא שמקצה דעתו מלהריח בו, אבל האתרוג שעקרו לאכילה יותר מהרחה, לכן מקצה דעתו מלאכלו ולא מלהריחו. (מסכת סוכה לו ע"ב)

זהירות

הנותנים את הלולב בנרתיק יפה, ואת האתרוג בקפסה יפה ומהדרת, ושימו לב קדם לכתם לבית הפנסות בבקר, שהם מתכוננים שלא לצאת ידי חובה בלקיחה זו, מאחר ומבאר בשלחן ערוך (סימן תרנא ס"ז), שאם לקח את המינים על ידי דבר אחר בדרך של פבוד והדר, יצא ידי חובת המצוה. (תיטז)

חציצה

בסוים חזרת השליח צבור של תפלת שחרית, נוטלים את ארבעת המינים. וקדם שיקחם, וקפיד שלא יהיה שום דבר חוצץ בין ידו ללולב, ואפלו טבעת יש להסירה. ואם יש לו פלסטר על ידו וקשה לו מאד להסירו, רשאי שלא להסירו. ואם כול, יטל הלולב בראשי אצבעותיו, כשהפלסטר לא מגיע לשם. (שעה, תיז)

הברכה

יקח את הלולב עם ההדסים והערבות האגודים בו, ויאחז את הלולב בידו הימנית, כשהשדרה מול פניו, ויעמד בשמחה רבה, ויכון ביום הראשון של החג לקים מצות עשה מן התורה של נטילת לולב, ויברך: "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו, וצונו על נטילת לולב". "ברוך אתה ה', אלקינו מלך העולם, שהחנינו וקימנו והגיענו, לזמן הזה". ולאחר מכן יקח את האתרוג בידו השמאלית, ויצמידו ללולב וינגעם יחד, כדלהלן. ולא פאותם הלוקחים את האתרוג קדם ברפת 'שהחנינו'. (סימן תרנא ס"ח. פסקי תשובות תכד. שנה, שנה, שנה, תיז)

אין מברכים 'שהחנינו' אלא ביום הראשון של החג. ואמנם, אם חל היום הראשון

בשבת, מאחר ואין נוטלים לולב בשבת, מברכים 'שהחיינו' ביום השני. והוא הדין אם היה אנוס ולא נטל לולב ביום הראשון, יברך 'שהחיינו' ביום השני. (שעו, תלו)

סמוכים לעד לעולם

בכל הנענועים וקריאת ההלל, יקפיד להצמיד את האתרוג ללולב, ולא יפרידם.

וכתב הבית יוסף (סימן תרנא) בשם רבנו מנחם ריקנטי: וסוד זה נגלה אלי בחלום בליל יום טוב הראשון של חג הסוכות, בהתאכסן אצלי חסיד אחד אשכנזי, שמו הרב רבי יצחק, ראיתי בחלום שהיה כותב שם הוי"ה ברוך הוא בספר תורה, והיה מרחיק אות ה' אחרונה משלש האותיות הראשונות של שם ה', ואמרתי לו: 'מה זה עשיתו?' והשיב לי: 'כך נוהגים במקומנו'. ואני מחיתי בו, וכתבתי אותו שלם. ואשתומם על המראה, באין מבין פשר החלום. והנה בבקר, בעת נטילת הלולב ונענועו, ראיתי שהיה מרחיק יד שמאלו שבה האתרוג, מיד ימינו שבה הלולב ומיניו, ואז הבנתי פתרון חלומי, ואמרתי לו שפך ראיתי בחלומי, ופתרונו כי שם הוי"ה ברוך הוא רמוז בארבעת המינים, ועל כן צריך לחבר את המינים יחד, וחרז בו. כי אמרו חז"ל במדרש: 'פרי עץ הדר' - זה הקדוש ברוך הוא, שנאמר 'הוד והדר לפניו'. 'כפת תמרים' - זה הקדוש ברוך הוא, שנאמר 'צדיק כתמר יפריח'. 'וענף עץ עבת' - זה הקדוש ברוך הוא, שנאמר 'הוא עמד בין ההדסים'. 'וערבי נחל' - זה הקדוש ברוך הוא, שנאמר 'סלו לרכב בערבות'. הנד רואה שכל ארבעת המינים רומזים לה' יתברך, ואין להפרידם. ע"כ. (שנב)

בדרך גדילתם

יקפיד לטל את המינים בדרך גדילתם בעץ, עקריהם למטה וראשיהם למעלה, וילכו יקח את האתרוג כשהחטם למעלה. ואם הפכים, לא יצא ידי חובתו.

ואף על פי שבמציאות, כשהאתרוג תלוי באילן, העקץ למעלה והחטם למטה, מכל מקום בתחלת גדולו החטם למעלה והעקץ למטה, בדרך כל פרות האילן, ורק לבסוף מפני כבדו נהפך חטמו למטה, וכן הדרך בכל הפרות הכבדים. (הרי"ף גאון, המנהיג. שם)

ארבעת המינים של אמריקה

כתב בספר בכורי יעקב: הסתפקתי בארבעת המינים שגדלו באמריקה, שיושבים תחתינו, ואנשי הטבע אמרים שרגליהם נגד רגלינו, ומה שאינם נופלים לאויר השמים, מפני שנתנו ה' יתברך כח משיכה בארץ. ואם כן, המינים שגדלו שם, כשנטלים אצלנו בידינו, הוא הפך גדילתם. או שמא יש לומר, שפיון שנוטלים את הגדל הסמוך לארץ למטה, נחשב דרך גדילתם. וכן מסתבר. (שמא)

אפן הנענוע

לאחר הברכה, שהלולב בימינו והאתרוג בשמאלו צמודים יחד, יסתובב לצד דרום וינענע שלש פעמים, דהינו שיוליך ויביא את המינים שלש פעמים לכוון החזה. לאחר מכן יסתובב לצד צפון, וינענע כן ג' פעמים. אחר כך יסתובב לצד מזרח וינענע כן ג' פעמים. לאחר מכן יגביה את ידיו וינענע שוב ג' פעמים לכוון מעלה, ויוליך ויביא לכוון החזה. אחר כך יוריד את ידיו וינענע ג' פעמים לכוון מטה, ויוליך ויביא לכוון החזה. לאחר מכן יסתובב לצד מערב, וינענע ג' פעמים לכוון החזה. כן פשט המנהיג קרבני האר"י ז"ל. (שנב, שזו)

כשמנענע לכוון מטה, יזהר שלא יפך את המינים שראשיהם יהיו למטה, אלא ימשיך לאחזם דרך גדילתם, ורק יוריד את ידיו כלפי מטה ג' פעמים לכוון החזה. (שזו)

מאחר ולא כל הצבור בקיאים היכן הם הצדדים: מזרח, מערב, דרום, צפון - לך טוב שהאחראים יידעו את הצבור בזה קדם הנענועים. ויש בתי כנסת שתולים שלט גדול בכל צד, וכותבים עליו בגדול: מזרח, מערב, דרום, צפון.

הנענועים של בבא סאלי זיע"א

בנענועים לא היה רבנו שם לב לזויות ולדיוקים בצדדים. וכששאל רבנו את חתנו היכן המזרח, נסה חתנו לדיק ולהראות לו את הפנה של החדר, רבנו גער בו ואמר אין צריך בדיוקים משנים כאלה, אלא ההיכל הוא המזרח, ועל פי זה מנענעים לכל הצדדים. (ישראל סבא 303)

מנהגים שונים יש בסדר הנענועים, וכל מנהג יש לו על מי לסמוך. ואף אם בבית כנסת אחד, חלקם נוהגים כך וחלקם כך - אין בזה משום "לא תתגדודו", שדדשו חז"ל (מסכת יבמות יג ע"ב): "לא תעשו אגדות אגדות". (הרמ"ה, רבנו ירוחם, מהרשד"ם, מהרש"ג, מהרש"ם ועוד. שנג)

מנהג בני ספרד שלא לכספס את העלים בעת הנענועים, כי עצם זה שמוליד ומביא - הוא הנענוע, אולם יש מבני אשכנז שנהגו לכספס את העלים וינענעם חזק. (רצט)

קריאת ההלל

לאחר הנענועים בסדר הנ"ל, קוראים את ההלל פלו עם ברכה, בקול רם ובנעימה קדושה, ויכון להודות להקדוש ברוך הוא על כל נסיו ונפלאותיו וטובותיו שעושה עמנו בכל עת, ויאחז את המינים בכל זמן קריאת ההלל. (שעז)

אסור להפסיק בדבור באמצע ההלל. ואולם, השומע ברכה מחברו, או חמשה אמינים הראשונים של הקדיש, או קדשה, או 'ברכו' באמצע ההלל, ואפלו סמוך ממש לברפת 'יהללך' - יענה עמהם. (חזו"ע פסח רלט. חנוכה רכז. שעז)

הנענועים בהלל

בקריאת ההלל מנענעים עוד ארבע פעמים, כדלהלן:

כשמגיעים לפסוק "הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו", מנענעים לארבעה צדדים בדרך המבארת לעיל [מוליד ומביא ג' פעמים לכוון החזתו]. בסדר הזה. כשאומר: 'הודו', ינענע לדרום. 'לה', לא ינענע כלל. 'בי', ינענע לצפון. 'טוב', ינענע למזרח לאמצע. 'בי', ינענע למזרח למעלה. 'לעולם', ינענע למזרח למטה. 'חסדו', ינענע למערב.

וכן כשמגיעים לפסוק "אנא ה' הושיעה נא", שוב מנענעים כנ"ל בסדר הזה. כשאומר: 'א' של 'אנא', ינענע לדרום. 'נא', ינענע לצפון. ה', לא ינענע כלל. 'הו', ינענע למזרח לאמצע. 'שי', ינענע למזרח למעלה. 'עה', ינענע למזרח למטה. 'נא', ינענע למערב. ויחזר על פסוק זה פעמים, וינענע בשתי הפעמים בסדר הזה. (שנה)

כשמנענע בתבה אחת כמה פעמים כנ"ל, ישים לב שלא להפסיק בנשימה באמצע התבה, שאז נמצא שמחלק את התבה לשנים ומאבד את משמעותה, אלא יאריך

לומר את כל התבה בנשימה אחת, וינענע בה. ואם קשה לו להאריך, יאמר את התבה פלה, ואחר כך ינענע מה שצריך בתבה זו. (שנה)

לקראת סיום ההלל, כשמגיעים לפסוק "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", מנענעים שוב כנ"ל. ואף שפופלים את הפסוק פעמים, לא מנענעים אלא פעם אחת. (שנה, שעזי)

סדר ההקפות

אחר קריאת ההלל פותחים את ההיכל ואומרים "ברוך שמייה", ומוציאים את ספר התורה מההיכל ומניחים אותו על התבה. ומפני כבודו של הספר, יעמד מישהו על יד הספר, וכל הקהל מקיפים את התבה עם הלולב ומניו, זכר לבית המקדש שהיו ישראל מקיפים את המזבח עם לולביהם. כן ראינו מנהגו של מרו הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל בבית הכנסת "חזון עובדיה", שתהלות לאל יתברך זכינו להתפלל עמו כמה שנים שם. ולא כאותם שמוציאים את הספר בשביל ההקפות, ומחזירים אותו אחר ההקפות, ושוב פותחים את ההיכל ואומרים "ברוך שמייה" ומוציאים הספר. ובדרך זו אנו מרויחים את דעת רבנו סעדיה גאון, שאין להוציא את ספר התורה שלא לצד, מאחר ואין קוראים בו. (שפא)

גם בזמן ההקפה ישתדל לתפס את הלולב בימינו והאתרוג בשמאלו צמודים, ויתפס את הסדור בשתי ידיו. אולם אם לא נוח לו בכך, יאחז את הלולב והאתרוג ביד ימין, והסדור ביד שמאל. וכן נהג מרו החיד"א, כמו שהעיד עליו בספר לקט הקציר, וזו לשונו: "בהיותו בעיר ליוורנו בשנת התקס"ה, ראיתי את מורנו ורבנו הגאון החיד"א, שהיה אחוז את ארבעת המינים בלם בידו הימנית לאחר קריאת ההלל". ע"כ. וכן ראינו מנהגו של מרו רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל לאחז את המינים ביד ימין והסדור ביד שמאל בעת שמקיף את התבה. (וגינת ורדים, ימים משה, אבן ישראל פישר. שפא)

לאחר ההקפות אומר השליח צבור קדיש 'תתקבל', ומגביהים את ספר התורה בתבה להראותו לעיני כל הקהל, וקוראים בתורה. (שפא)

שכח לברך

אם שכח לברך על הלולב בנטילתו - כל שלא סים להקיף את התבה, רשאי לברך, כיון שעסוק עדין במצוה, אב"ל לאחר ההקפה לא יברך. (שבולי הלקט, ריבב"ו, ערוך לנר, ערוך השלחן ועוד. שנ)

חולה

חולה שאינו יכול לבא לבית הכנסת, ניח כסא באמצע החדר בביתו, ויתן עליו ספר תנ"ך, או חמשה חמשי תורה, ויקיף עם הלולב ויאמר את נסח ההקפה, כדי שלא יפסיד את ההקפות, שמעלתו גדולה עד מאד. (בן איש חי. שפח)

אבל - שנפטר לו אחד משבעה קרובים בחג, לא ימנע מלהקיף את התבה עם הלולב, ככל הציבור. (בית יוסף, מהריק"ש, יעב"ץ, ערוך השלחן, כף החיים, הגר"מ טוקצינסקי, מנחת יצחק ועוד. שפח. חזו"ע אבלות ב רעג ג קלד)

ישנו מנהג אצל חלק מבני אשכנז שהאבל אינו מקיף את התבה עם הלולב, וכן כל י"ב חדש על אביו ואמו. והטעם פתב הגר"א, משום שנאמר בלולב: "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים", וההקפות למזבח היו משום שמחה, והאבל אינו בשמחה. אף רבים מהאחרונים תמחו על

מנהג זה. וגם בשו"ת דברי מלכיאל כתב, היכן מצינו שיהיה אבל אסור בשמחה של מצוה כזו. והיעב"ץ כתב, שאבל שאינו מקיף התבה, הפסיד מצוה בחנם. ומכל מקום אף למנהג זה, אם הרב מרא דאתרא אבל, כיון שבדרך כלל הוא צועד לפני כל הקהל המקיפים בלולב, לא ימנע מלהקיף בדרך, משום אבלות בפרהסיא. (ערוך השלח, חמדת שאול, מנחת יצחק, אגרות משה)

שבת קדש

אין מקיפים את התבה בשבת, ואין אומרים את נסח ההקפה כלל. (שצח)

"לכם" - משלכם

נאמר בתורה: "ולקחתם לכם ביום הראשון", ודרשו חז"ל, "לכם" - משלכם. שאין אדם יוצא ידי חובה ביום הראשון של החג, אלא בארבעת המינים שלו דוקא ולא של חברו. על כן, אדם שקנה אתרוג ונודע לו בחג שהאתרוג מרכב וממילא הוא פסול ואינו יכול לברך עליו, אינו יוצא ידי חובה באתרוג שישאל מחברו. (שצח)

אולם רשאי לקחת מחברו את האתרוג באופן של 'מתנה על מנת להחזיר', דהינו שחברו נותן לו את האתרוג במתנה, בתנאי שיחזירנה לו כשיגמר לנענע. נמצא שבמתנה זו האתרוג נעשה שלו לגמרי, ויוצא בו ידי חובה, ובלבד שבגמר המצוה יחזירנה לחברו, ואם לא החזירו, לא יצא ידי חובה. (שצח)

כשמקבל מחברו את האתרוג, צריך להגביהו טפח [8 ס"מ] כדי שיזכה במתנה. (שצח)

בשאר ימי החג יוצא אדם ידי חובה בארבעת המינים ששאל מחברו. (שצח)

אין לטל ארבעת המינים גנובים או גזולים אפלו בשאר ימי החג, משום שזו מצוה הבאה בעבירה. (סימן תרמט סעיף א ובביאור הלכה)

אוי לו לזה שנעשה סגורו קטגורו

"ולקחתם לכם", לקיחה תמה - שלמה, שלא תהא גוזל לולב ומנענע בו, ונמצא סגורו קטגורו... משל למה הדבר דומה: לשליח של מלך שהלך לגבות את המסים בעיר. משסים לגבות, הלך לדרך, והנה פגע בו אחד התושבים, הכהו ונטל את כל החפצים והממון שבגדו. לאחר ימים היה לאותו תושב דין אצל השלטון, בא לשכר לו אדם שילמד עליו זכות. פגש אותו שליח המלך הגבאי, אמר לו: הגד לי מה אתה עושה כאן? אמר לו: יש לי דין אצל השלטון, ואני מבקש אדם שילמד עלי זכות. אמר לו: תן לי את הזהב והחפצים שנטלת ממני, ואני מלמד עליך זכות. למחר כשאתה עומד בדין לפני השלטון ויאמר לך השופט אם יש לך מי שילמד עליך זכות - תאמר איש פלוני, ואני בא ומלמד עליך זכות. נטל ממנו מקצת מהחפצים והזהב והלך לו. למחר, כשעמד לפני השלטון, אמר לו: יש לך מי שילמד עליך זכות? השיב ואמר לו: איש פלוני. פנה השופט אל הגבאי ואמר לו: מה זכות אתה מלמד על זה? אמר לו: אדוני, אני אמר לך דברים שעשה לי חברי זה. כשהלכתי בדרך לגבות מסים בעיר פלונית, עמד עלי בדרך והכני ונטל כל מה שהיה בידי. והחפצים האלו שאתה רואה בידי, הם מקצת ממה שהחזיר לי כדי שאלמד עליו זכות. בוש ונכלם אותו התושב, והכל היו אומרים: "אוי לו לזה שנעשה סגורו, קטגורו". כך אין אדם מישראל יכול לנענע בלולב גזול אלא אם כן יקנה אותו בדמים, שנאמר "ולקחתם לכם". (מדרש תנחומא אמור יח)

נְשִׁים

הנְשִׁים פְּטוּרוֹת מִמִּצְוֹת נְטִילַת אֲרֻבַּעַת הַמַּיִנִּים, מֵאַחַר וּמִצְוָה זוֹ הִיא מִצְוֹת עֲשֵׂה שְׂזִמְנָה קָבוּעַ, וְכָל מִצְוָה שְׂזִמְנָה קָבוּעַ, הַנְּשִׁים פְּטוּרוֹת, וְכַמְבֹאָר לְעֵיל.

נְשִׁים הַרוֹצוֹת לְהִדָּר וְלִטֵּל אֶת אֲרֻבַּעַת הַמַּיִנִּים, תִּבְּאֵה עֲלֵיהֶן בְּרָכָה, אֲדָם אִם הֵן מִבְּנוֹת סִפְרָד, אִסוּר לָהֶן לִבְרֹךְ 'עַל נְטִילַת לִילְבִי', וְהַמְבָרְכוֹת הֵרִי הֵן נוֹשְׂאוֹת שֵׁם שָׁמַיִם לְבִטְלָה. כִּן דַּעַת רִש"י, הַרְמַב"ם, הַרְאֵב"ד, הַסֵּמ"ג, אִוֵר זְרוּעַ, רַבְנֵי אֶפְרַיִם, רַבְנֵי יִשְׁעִיָה וְנִכְדוֹ הַרִיא"ה, רַבְנֵי מְנוּחָה, הַמַּנִּיד מִשְׁנָה, מַחְזוֹר וִיטְרִי, מַהֲר"י קוֹלוֹן, הַתְּשֵׁב"ץ, וְיִמְרוּ הַשְּׁלַחַן עֲרוּדָה, וְעוֹד רַבִּים מִרְבוּתֵינוּ הָאֲחֵרוֹנִים. (קמח, שלט)

יֵשׁ מִבְּנוֹת אֲשֶׁכְּנָז הַנוֹהֲגוֹת לִבְרֹךְ עַל נְטִילַת אֲרֻבַּעַת הַמַּיִנִּים, אֲדָם כַּמָּה פּוֹסְקִים מִגְּאוּנֵי אֲשֶׁכְּנָז כְּתָבוּ, שֶׁהִנְכוּן יוֹתֵר שְׂלֵא תִבְרַכְנָה. (קמט)

הַגָּאוֹן חָכַם צָבִי הִיָּה מוֹרָה לְנְשִׁים הָאֲשֶׁכְּנָאוֹת שְׂלֵא תִבְרַכְנָה, וְאִף הִיָּה מוֹחָה בְּנְשִׁים הַמְבָרְכוֹת. וְכִן כְּתָב הַגָּאוֹן יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב, שֶׁהִנְכוּן הוּא שֶׁהַנְּשִׁים לֹא תִבְרַכְנָה. וְכִן הִנְחִיג לְמַעֲשֵׂה הַגָּאוֹן רַבִּי חַיִּים מִצְאָנָה, וְכִן כְּתָב הַגָּאוֹן יַעֲב"ץ, וְהַגָּאוֹן מַהֲרֵש"ג, וְאִף הַרְמ"א בְּדַרְכֵי מִשְׁה כְּתָב (סִימֹן תַּקֶּפֶט), שְׁמוּטָב שֶׁהַנְּשִׁים לֹא תִבְרַכְנָה עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה שְׂזִמְנָה וְרָמָא, וְכִן כְּתָב הַטוֹר (סִימֹן יז) שְׁטוֹב יוֹתֵר שְׂלֵא יִבְרְכוּ. וְהַרְדְּב"א כְּתָב שְׂאִין לָהֶן לִבְרֹךְ, וְכִן כְּתָבוּ הַפְּרִי חֲדָשׁ, הַרְאֵשֶׁל"צ רַבְנֵי יַעֲקֹב אֶלְגָּאזִי, מַהֲרִ"ט אֶלְגָּאזִי, רַבְנֵי יוֹנָה נְבוֹן רַבּוּ שֶׁל הַחִיד"א, הַרְב שְׁמ"ח גָּאֹנִי, כַּפִּי אַהֲרֹן עֲזַרְיָאֵל, הַהַר"י פְּלֶאגִי בְּסִפְרוֹ זִפְה לֵלֵב, בְּרַכַּת יוֹסֵף, מַעֲשֵׂה נְסִים, שְׁלַחַן גְּבוּהָ וְעוֹד. וּמֵאַחַר וְאִף הַפּוֹסְקִים שֶׁכְּתָבוּ שֶׁהַנְּשִׁים מִבְּרְכוֹת, אִין דַּעַתָּם שֶׁהַנְּשִׁים חִיבוֹת לִבְרֹךְ, אֲלֵא רַק שְׂרָשְׂאוֹת לִבְרֹךְ, אִם כִּן, לָמָּה לָהֶן לְהַכְנִים אֶת עַצְמָהּ לְמַחְלַקַת כַּה גְּדוּלָה, שֶׁלְדַעַת רַבִּים מֵהַפּוֹסְקִים בְּרַכְתָּה בְּרָכָה לְבִטְלָה, וְעוֹבְרַת עַל "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹקֶיךָ לְשׁוֹא" וְגַם הִלָּא כִּלְל בְּיַדֵּינוּ סִפְק בְּרְכוֹת לְהַקְל', לְכַד יוֹתֵר נְכוּן שֶׁתִּנְקַט בְּשֵׁב וְאֵל תַּעֲשֵׂה עֲדוּי, וְלֹא תִבְרַךְ. וּמִכָּל מְקוֹם, בְּנוֹת סִפְרָד שֶׁקָּבְלוּ עֲלֵיהֶן הוֹרָאוֹת מִרְוֹן הַשְּׁלַחַן עֲרוּדָה, אִסוּר לָהֶן מִן הַדִּין לִבְרֹךְ, וְלִשְׁמִיעוֹת יָנַעַם, וְעֲלֵיהֶן תִּבְּאֵה בְּרַפְת טוֹב. (קמט)

נְשִׁים הַרוֹצוֹת לְהִדָּר וְלִטֵּל אֲרֻבַּעַת הַמַּיִנִּים, אִינֵן צְרִיכוֹת לְנַעֲנַע לְאַרְבַּעָה צְדָדִים כְּמוֹ הָאֲנָשִׁים, אֲלֵא דִי שְׂיַגְבִּיהוּ אֶת הַמַּיִנִּים בְּלִבָּד. כִּן כְּתָב הַגָּאוֹן רַבְנֵי יוֹסֵף חַיִּים זַ"ל בְּשׁו"ת רַב פְּעִילִים (ח"א סוּד יִשְׂרָאֵל סִימֹן יב), וְשִׁכּוּ הַנְּחִיג בְּבֵיתוֹ לְבִנוּתָיו. (שנה)

מהלכות יום טוב

טעה בתפלה יום טוב

טעה בתפלה ויאמר 'אתה חונן' במקום 'אתה בחרתנו', יסיים את הברכה, ויחזור ל'אתה בחרתנו' [כדין הטועה בשבת]. וכשחל יום טוב במוצאי שבת, וטעה כן, לא יאמר 'אתה חוננתנו' באמצע 'אתה חונן', כיון שבלאו הכי תכף יאמר 'ותודיענו', אלא יסיים ברכת אתה חונן, ויחזור ל'אתה בחרתנו'. (חזו"ע שבת ב ש"ט)

המתפלל ביום טוב, ופתאום מצא את עצמו בברכת 'מודים', והסתפק אם אחר יעלה ויבוא סיים על הסדר 'והשיאנו', או שהמשיך 'ואתה ברחמיך' [ותחזיקה עינינו] - לבני אשכנז [כמו בראש חודש וחל המועד, צריך לחזור לומר 'והשיאנו' ולהמשיך משם על הסדר. ואם סיים תפלתו והסתפק כן, חוזר לראש ומתפלל שוב. (חזו"ע יו"ט רכז. תנ"ד)

יום טוב שחל בשבת - אם טעה בכתומת הברכה בעמידה, ובמקום לסיים 'מקדש השבת וישראל והזמנים', חתם 'מקדש ישראל והזמנים' בלבד - אינו חוזר, מאחר וכבר הזכיר שבת באמצע הברכה. והוא הדיון אם טעה וחתם 'מקדש השבת' בלבד. וכן אם טעה והתפלל תפלת שבת רגילה והזכיר 'יעלה ויבוא' ב'רצה', יצא. (שם רכז)

י"ג מדות - אין לאמרן בפתחת ההיכל, מפני קדשת המועד והשמחה שבו. (תלוי, תסט)

הלכות חג בָּחַג

מִשָּׁה רַבְּנֵי תַקְנֵי לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיְהִי דוֹרְשִׁים אֶת הַלְכוֹת הַחֵג בְּכָל יְמֵי הַחֵג, לְבַד מִמָּה שֶׁדָּרְשׁוּ קִדְּם לַחֵג. לְכַד עַל הַגְּבָאִים לְאַרְגֹּן שְׁעוּרִים בְּהַלְכָה מִפִּי הַרְבָּנִים שְׁלִיטָ"א, וְלַחֲזֹק אֶת לֵב יִשְׂרָאֵל בְּאַמוּנָה בְּבִיאת הַמְּשִׁיחַ וּבַגְּאֻלָּה הַקְּרוּבָה, בְּעֶזְרַת ה' (מסכת מגילה ד ע"א. יו"ט רנ"ג)

מְלֻאכּוֹת הַמִּתְרוֹת וְהָאֶסוּרוֹת בְּיוֹם טוֹב

כָּל הַמְּלֻאכּוֹת הָאֶסוּרוֹת בְּשַׁבָּת, אֶסוּרוֹת בְּיוֹם טוֹב, חוּץ מִמְּלֻאכּוֹת שֶׁהֵן "אֶכֶל וְצִדָּה" נֶפֶשׁ", כְּלוּמֵר, לְצַרְכוֹ שֶׁל הָאָדָם, וּבְלִבְד שֶׁיְהִי אוֹתָן הַמְּלֻאכּוֹת מְצוּיּוֹת וְשׁוֹת אֶצְל כָּל אָדָם, כְּבָשׂוּל, וְהַדְּלָקַת הַיָּר כְּדֵי לְהַאִיר אֶת הַחֲשֶׁכָה. אֲבָל מְלֻאכּוֹת הַמְּשֻׁמְשׁוֹת בְּעֶקֶר לְאֻנְשִׁים מְסִימִים בְּלִבְד, כַּמְּפַנְקִים וּמַעֲנִיגִים, אֵין הֵתֵר לְעִשׂוֹתָן בְּיוֹם טוֹב.

הַדְּלָקַת הָאֵשׁ וּבָשׂוּל

אֶסְרוּ חֲכָמִים לְהַדְּלִיק אֵשׁ חֲדָשָׁה בְּיוֹם טוֹב, כְּאֵשׁ הַיּוֹצֵאת מִמִּצֵּית וּגְפָרִיִּים, אֲבָל הַתִּירוּ לְהַדְּלִיק מֵאֵשׁ שְׁכָבֵר נִמְצְאת. וְלָכֵן כָּל אָדָם יָכִין מֵעַרְב יוֹם טוֹב 'גֵּר נִשְׁמָה' דְּלוֹק כְּדֵי שְׂיֻכַל לְהַדְּלִיק מִמֶּנּוּ לְבָשׂוּל, לְהַאִיר וּלְכַל צְרָכָיו. (מ"ט)

חֲשֻׁמַל – אֵין לְהַדְּלִיק חֲשֻׁמַל בְּיוֹם טוֹב, כִּיּוֹן שְׁמִדְלִיק אֵשׁ חֲדָשָׁה. וְלָכֵן יֵשׁ לְהַעִיר בְּנַחַת וּבְנִיעוּמָה לְאוֹתָם הַמְקַלְמִים בָּזָה, וְתִבֵּא עֲלֵיהֶם בְּרַכַּת טוֹב. (נ"ג)

תְּנוּר – הַרוּצָה לְאֶפּוֹת בְּתִנּוּר עוֹפוֹת וְתַפּוּחֵי אֲדָמָה וְכִיּוֹצָא, יִפְעִיל אֶת הַתְּנוּר מֵעַרְב הַחֵג עַל שְׁעוֹן שַׁבָּת, וְיִתֵּן אֶת הַמֵּאֲכָלִים בְּחַג בְּתִנּוּר, וְהַתְּנוּר יִדְלַק וְיִכְבֶּה מֵאֲלֵיו. (ע"ב)

מְלוּי הַסִּיר – מִתֵּר לְמִלְאוֹת אֶת הַסִּיר בְּיוֹם טוֹב בְּבֶשֶׂר אוֹ בְּדָגִים כְּדֵי לְבַשְׁלֵם, וְאֵף עַל פִּי שְׂאִינוֹ צְרִיךְ לְאָכַל אֶלְא חֲתִיכָה אַחַת, מִפְּנֵי שֶׁתּוֹסַפֵּת הַחֲתִיכוֹת מְטַעֲמָה יוֹתֵר אֶת הַתְּבָשִׁיל, וְנִמְצָא שֶׁהַתְּבָשִׁיל כָּלוּ נַעֲשֶׂה מִשְׁבַּח יוֹתֵר לְכַבּוֹד יוֹם טוֹב. (נ"ח)

בָּשׂוּל לְצִדָּה מִחֻלַּל שַׁבָּת – אֶסוּר לְבַשֵּׁל בְּיוֹם טוֹב לְצִדָּה יְהוּדֵי הַמְּחַלְלֵי שַׁבָּת בְּפְרָהֶסִיָּא, דְּהֵינּוּ שְׁמַחֲלֵל שַׁבָּת בְּפְנֵי עֶשְׂרָה, כְּגוֹן שֶׁמַּעֲשֵׂן סִיגְרִיּוֹת בְּשַׁבָּת בְּרָחוּב אוֹ נוֹסַע בְּרָכָב בְּשַׁבָּת, וְלָכֵן אֵין לְהַזְמִין יְהוּדֵי כְּזָה לְבִיתוֹ בְּיוֹם טוֹב, שְׂמָא יְבַשֵּׁל בְּשִׁבְלוֹ בְּמִיחָד. אוּלָם אָדָם שֶׁיֵּשׁ לוֹ קְרוֹב מְשַׁפְּחָה אוֹ מִכָּר שְׁמַחֲלֵל שַׁבָּת בְּפְרָהֶסִיָּא, וְרוּצָה לְהַזְמִינוֹ אֶצְלוֹ לַחֵג כְּדֵי שְׂאוּלֵי יִתְקַרֵּב לְתוֹרָה וְיִזְכֶּה לְחֹזֵר לְמִקּוּרוֹת הַנְּאֻמָּנִים אֶל חֵיק בּוֹרָא עוֹלָם, יֵשִׁים לֵב לְבַשֵּׁל אֶת כָּל הַתְּבָשִׁילִים מֵעַרְב הַחֵג, כְּדֵי שְׁלֵא יִצְטָרֵךְ לְבַשֵּׁל בְּשִׁבְלוֹ בְּחַג. וּמִכָּל מְקוֹם, אִם לֹא בָשֵׁל קִדְּם לָכוּ, מֵעַקֵּר הַדִּין, אַגַּב שְׁמַבְשֵׁל לְעַצְמוֹ וּלְבִנֵי בֵיתוֹ, רִשְׁאֵי לְהוֹסִיף עוֹד בְּתְבָשִׁיל בְּשִׁבְלֵי חֲבֵרוֹ הַמְּחַלְלֵי שַׁבָּת. (הַרְדְּב"א, פְּרִי שְׁנַיִם, מַה"ר"ם שֵׁיק וְעַד. לח)

עִשׂוֹן – יֵשׁ אוֹסְרִים לְעִשׂוֹן סִיגְרִיּוֹת בְּיוֹם טוֹב, כִּיּוֹן שְׂאִין זֹ הַנְּאָה הַשְּׁוֶה לְכָל אָדָם. וְלְהַלְכָה, אָדָם שְׂאִם לֹא יַעֲשֵׂן יִגְרָם לוֹ צַעַר, יֵשׁ לְהַקֵּל לוֹ. אֲבָל אוֹתָם הַחוּבְבִים סִיגְרִיּוֹת מִדֵּי פַעַם, יִמְנְעוּ מִלְעֲשׂוֹן. וְצְרִיךְ לְדַעַת כִּי הָעִשׂוֹן מִזִּיק מְאֹד מְאֹד לְבְרִיאוֹתוֹ שֶׁל הָאָדָם, וְיֵשׁ חֲשֵׁשׁ גָּדוֹל שְׁעוֹבֵר עַל "וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם". (מ"ה)

כְּבוּי הָאֵשׁ

אֶסוּר לְכַבּוֹת אֵשׁ בְּיוֹם טוֹב כָּל שְׂאִין בָּזָה צְרָךְ אֶכֶל נֶפֶשׁ. וְלָכֵן, הַמַּעֲשֵׂן סִיגְרָה, יִנַּח אֶת הַגְּפָרִיּוֹת וְהַסִּיגְרָה בְּעֵדִינּוֹת שְׂכָבוּ מֵאֲלֵיהֶם. (נ"ג)

כבוי גז – אסור לכבות את הגז, אוילם מתר לכבותו על ידי גורם אחר, כגון שימלא קומקום קטן במים על גדותיו ויניחהו על האש שירתח, ויגלשו המים וישפכו על הגז ותכבה האש, ואז יסגר את כפתור הגז. ויקפיד לשנות את המים שרתחו, כי אסור לבשל שלא לצורך. (נח) במקרה שיש לו מחס מים, ואינו צריך את המים שמרתיח בקומקום, ישתדל להרתיח ביצה וימתין שיגלשו המים ויאכל את הביצה.

הנמכת האש – תבשיל שתחלת בשולו היא על אש גבוהה, ולאחר מכן צריך לבשלו על אש נמוכה, כמו תבשיל ארז וכיוצא, מתר להנמיך את הגז ביום טוב לצורך התבשיל שיבשל כהגון ולא ישרף, שכיון שהתירו חכמים כל מלאכה שהיא לצורך אכל נפש, התר גם להנמיך, ולא הצריכו להדליק אש חדשה נמוכה. כן פסק הגאון רבי משה פיינשטיין בספרו אגרות משה (ח"א סימן קטו, וח"ד סימן קט) וחזק את ההתר בטוב טעם ודעת על פי רבותינו הראשונים. וכן התיר הגאון רבי עובדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי, וכן כתב בשו"ת קנין תורה, ועוד פוסקים רבים. (נח)

הנחת נר במים – נר שעוה דלוק, אין להניחו במים כדי ששפיע בעוד זמן למים יכבה [כיון שזה גרם כבוי של תורה, שעושה פסח]. אבל מתר להניחו במים כשעדין אינו דלוק, ולאחר מכן ידליקהו מאש אחרת [שאינו אלא כמדליק נר קטן]. (סימן תקיד סעיף ג. נז)

בורר

מלאכת בורר ביום טוב – מקלים בה יותר משבת, וכגון שיש אכל ופסלת מערבים, אף על פי שבשבת מתר להוציא 'ביד' רק את 'האכל' מתוך הפסלת, ובתנאי שיאכל אותו 'לאלתר' [מיד] – ביום טוב הקלו, שאם קל יותר להוציא את הפסלת, יוציא את הפסלת, ובתנאי שיברר לצורך יום טוב, ואף על פי שאינו אוכל לאלתר. (עו)

טוחן

מתר לחתוך ירק דק דק להכנת סלט, אף אם אינו אוכלו לאלתר. לא כן בשבת שאסור לחתוך את הירק דק דק, אלא אם אוכלו לאלתר. כמבאר בהרחבה בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה". (עא)

פמפיה – מתר לגרר בפמפיה צנון, גזר, תפוח, תפוח אדמה וכיוצא בהם. (עא)

סוחט

אסור לסחט את כל הפרות העומדים למשקים כזיתים, ענבים, תפוזים, אשכוליות, וכל כיוצא בהם, אבל לימונים מתר לסחט. ואפלו בשבת מתר לסחט לימון לצלחת ריקה, כמפרש בשלחן ערוך (סימן שכ ס"ו) ובעוד פוסקים רבים. ואף העב"ץ שהחמיר בשבת, הודה ביום טוב שמותר. וכמבואר ההתר בטוב טעם ודעת בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה", קחנו משם ותרוה נחת. (עג)

לישה ואפיה

קמח שנופה קדם יום טוב, מתר ללוש ממנו עסה ביום טוב, לאפות לחם או עוגה. ואם נתן קמח כשעור חלה, [קילו ו-560 גרם], יפריש חלה עם ברכה, ולא ישרף את החלה אלא במוצאי יום טוב. (סו. סח)

מקצה

מקצה ביום טוב החמירו בו יותר משבת, כדלהלן. אבל כשחל יום טוב בשבת, דינו כמו בשבת. והטעם בזה, מכיון שיום טוב קל בעיני האנשים, שהרי מתר להדליק מאש לאש, ומתר לבשל, לכוף חששו חכמים שמא יזלזלו העם בקדשת היום, והחמירו במקצה שלו יותר משבת. אבל כשחל בשבת, שישנה חמרת שבת, לא הצריכו להחמיר במקצה מצד היום טוב עצמו. (כו. כז)

קלפות הראויות למאכל בהמה כקלפות בננות, אבטיח, מלון וכיוצא - אף על פי שבשבת אינן מקצה, ביום טוב הרי הן מקצה, ואסור לטלטלן ביד אלא על ידי מגב או ספין וכדומה.

מקצה לצרף אכל נפש - מכיון שהתירה התורה מלאכת אכל נפש ביום טוב, גם חכמים התירו לטלטל מקצה ביום טוב לצרף אכל נפש, כגון אם מנחות אבנים על דברי מאכל, שבשבת אסור להוציא את האבנים כיון שהאבנים הן 'מקצה מחמת גופן', ואסור לטלטלן אפילו לצרף מקומן - מפל מקום ביום טוב, לצרף אכל נפש התירו חכמים להוציאן. כמבאר בהרחבה בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה".

אף על פי שבארנו לעיל שאסור להדליק אש מגפרורים, מכל מקום הגפרורים אינם מקצה ביום טוב, ומותר להשתמש בהם כדי להדליק מאש מצויה. (אכ)

רחיצה

אסור לחמם מים ביום טוב כדי לרחץ בהם את כל הגוף, כיון שאין זו הנאה השווה לכל נפש, [שהרי לא כל אדם רוחץ את כל גופו בכל יום]. אמנם מותר לחמם מים כדי לרחץ את פניו, ידיו ורגליו בלבד. (שלתו ערוך סימן תקיא סעיף ב. מא)

מים שהתחממו מערב יום טוב - לבני ספרד מותר לרחץ בהם את כל הגוף. והוא הדין שמתר להתרחץ במים חמים שהתחממו בדוד שמש, שלא אסרו חכמים אלא לחמם את המים ביום טוב, אבל כל שהתחממו מערב יום טוב או שהתחממו מאליהם, מותר לרחץ בהם. (סימן תקיא סעיף ב. מא)

כל ההתרים הנ"ל להתרחץ במים חמים, הם דוקא באמבטיה פרטית שבבית, אבל בבית המרחץ של רבים [מקוה], גזרו חכמים שלא להתרחץ בו אפילו פניו, ידיו ורגליו לבד. מפני שהיו בלנים רשעים שמתחממים מים ביום טוב באסור, והיו אומרים שחממו את המים מערב יום טוב ואולם במים צוננים מותר אפילו במרחץ. (מא)

מנהג בני אשכנז להחמיר שלא לרחץ את כל הגוף כאחד, אפילו במים חמים שהתחממו מערב יום טוב. ואמנם יש להקל לרחץ כל אבר ואבר לבדו. ולצרף תינוק, יש להקל לרחצו במים חמים. (הרמ"א סימן תקיא סעיף ב. ומשנ"ב. מא)

מחיאת כפים ורקוד

גם ביום טוב אסור למחא כפים ולרקוד, [חוץ משמחת תורה כמבאר להלן]. וכן הדין שאסור לדפק על השלחן עם קצב השיר, כמו שאסור בשבת. כמבאר בחוברת שבת ח"א. (שכ)

רפואה

מי שיש לו איזה מחוש או כאב, אף על פי שאינו שוכב במטה אלא הולך כבריא, מותר לו לקחת תרופה או לבלע פדורים ביום טוב, מה שאין כן בשבת. (כג)

יום טוב שחל ביום ששי - מותר לכוון את ה'שעון שבת' [שאינו דיגיטלי] ביום טוב לצרף השבת לאיזה שעות ידלק ויכבה. (נד)

מצות הקהל

המקור מן התורה

נאמר בתורה (דברים פרק לא פסוקים י-ג): "ויצו משה אותם לאמר, מקץ שבע שנים במעד שנת השמטה בחג הסוכות: בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר, תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם: הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרד אשר בשעריך, למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם, ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת: ובניהם אשר לא ידעו, ישמעו וילמדו לראות את ה' אלהיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה, אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה".

בזמן בית המקדש

כתב הרמב"ם (הלכות חגיגה פרק ג): מצות עשה להקהיל את כל ישראל, אנשים, נשים וטף, בכל מוצאי שנת שמטה בעלותם לרגל לבית המקדש, ולקרא באזניהם מן התורה פרשיות המזרחות אותם בקיום המצוות, ומחזקות את ידיהם בדת האמת.

אימתי היו קוראים במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות, שהוא תחלת ימי חלו של מועד של השנה השמינית. והמלך הוא שהיה קורא באזניהם. כיצד הוא קורא? תוקעים בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם, ומביאים במה גדולה, והמלך עולה ויושב עליה כדי שישמעו את קריאתו, וכל ישראל העולים לחג מתקבצים סביבו, ופותח ורואה ומברך, וקורא כמה פרשיות מחמש דברים, ומברך שבע ברכות, ובברכה האחרונה מתחנן ומתפלל לטובת ישראל כפי יכולתו.

אפלו חכמים גדולים שיודעים את כל התורה בלה, חביבים להכין לבם לשמע באימה ויראה וגילה ברעדה, פיוס שנתנה בסיני, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק את דת האמת. ויראה עצמו כאלו עתה נצטוו בה ומפי הקדוש ברוך הוא הוא שומעה, שהמלך שליח הוא להשמיע את דברי האל לתברך. עד כאן מלשון הרמב"ם.

זכר למצות הקהל

יהי רצון שיזכה אותנו בורא עולם שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ונקים 'מצות הקהל' מן התורה בדת וכדיו, ומלך המשיח יקרא בספר התורה לאזני כל קהל ישראל. אך כל עוד שעדין לא נבנה בית המקדש, יש נוהגים לעשות "זכר למצות הקהל", ולהתאסף ברב עם באחד מימי חל המועד סכות בשךרית בית מקדשנו - "הפתל המערבי", או בבתי כנסיות שבכל עיר ועיר, ולקרא מתוך ספר התורה מהפרשיות שהיה קורא המלך בזמן בית המקדש. וכמו שכתבו הגאון האדר"ת רבי אליהו דוד רבינוביץ (תאומים) בספרו זכר למקדש, ובשו"ת היכל יצחק הרצוג, ובשו"ת יביע אמר חלק י' יורה דעה סימן כב] המלך היה מתחיל חמש דברים עד סוף פרשת שמע וו טו, ומדלג לוקיה אם שמע (וא יג-כא), ואחר כך עשר תעשר (יד כב-כט) עד מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב (סוף פרק כח). (רמב"ם חגיגה פ"ג ה"ט)

ומה טוב להביא תלמיד חכם במעמד זה, שיבדך דברי חזיק והתעוררות, פי זו בעצם המטרה בקריאה זו, שנאמר: "למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם, ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת". וכמו שכותב הרמב"ם: "לרז את העם בקיום המצוות, ולחזק את ידיהם בדת האמת".

מהלכות חל המועד

ההנהגה בחל המועד

כתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות יו"ט ה"ז): "מצות עשה מן התורה להיות שמח וטוב לב במועד, הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו. ואף על פי שאכילה ושתיה במועד מצות עשה היא, לא יאכל וישתה כל היום כלו, אלא כד היא הדין: בבקר משכימים כל העם לבתי כנסיות ומתפללים, וחוזרים לבתיהם ואוכלים, והולכים לבתי מדרשות קוראים ושונים עד חצי היום, ואחר חצי היום מתפללים מנחה וחוזרים לבתיהם לאכל ולשתות שאר היום".

אמרו חז"ל (מסכת סנהדרין ז ע"א): תחלת דינו של אדם בעולם הבא - על דברי תורה. וכתב הפלא יועץ (מערכת חול המועד): יש אדם שיבא בטענה שהיה טרוד בפרנסתו להביא טרף לביתו, ולכן לא עסק בתורה, אך המועד יסתר טענתו, שהרי במועד פנוי הוא ממלאכה, ומבזבז את הזמן בטיולים ופטפוטים, ויטענו בשמים כנגדו: הרי היה לך פנאי ללמוד תורה, ולמה אבדת זמנד?! אבל האיש הירא את ה', וקבע את המועד ללמוד תורה, אז דנים אותו לזכות, ומחשיבים לו כאלו עסק בתורה גם בשאר ימים שהיה טרוד בפרנסתו. וזה שאמר דוד המלך (ותהלים עה ג): "כי אקח מועד - אני מישרים אשפטי", שעל פי התנהגותו במועד, ישפטהו הקדוש ברוך הוא למישרים.

ומה טוב ומה נעים מה שנהגו בכמה קהלות קדושות להתאסף בימי חל המועד כשעתים בבקר [11:00 עד 1:00], ומביאים חכם שימסור שיעור בהלכות החג מתבלים בדברי אגדה, משלים ומעשיות המושכים את הלב. אשרי חלקם ומה נעים גורלם. ובאמת, כמה יקר דבר זה בעיני ה', בפרט שאנשים רבים נשארים בימים אלו בביתם, ואמרו חז"ל (מסכת כתובות נט ע"ב): "בטלה מביאה לידי שעמום" [שגערון], ובאים לידי ריב ומחלוקת חס ושלום, אך על ידי שהולך מביטו לשעור תורה, ראשית - מקיים מצות תלמוד תורה ששקולה כנגד כל המצוות שנית - כששב לביתו, כלו שש ושמח שצצל את זמנו לתורה ויראת שמים. ואשרי בית שאביהם נותן להם דגמא אישית לנצול הזמן, ואשרי האשה המדרבנת את בעלה בלעם ובחבה לקביעת עתים לתורה, שעליה אמר שלמה המלך (משלי יד א) עליו השלום: "חכמות נשים בנתה ביתה", אשרי חלקה ומה נעים גורלה, ותשא ברכה מאת ה'.

שמחת החג - כתב הרמב"ם: "וכשאוכל ושותה ושמח במועד, לא ימשך בנין ושחוק וקלות ראש, ויאמר שכל מי שיוסיף בזה, ירבה במצות השמחה, שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש, אינם שמחה אלא הוללות וסכלות, ולא נצטוינו על הוללות וסכלות, אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכל, שנאמר: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב", הא למדת, שהעבודה בשמחה, ואי אפשר לעבד את ה' לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שכרות".

גם ימי חל המועד, צריך לכבדם בבגדים נאים ובמאכל ובמשתה מיחדים. ואמרו חז"ל (אבות פ"ג מ"א): המבזה את המועדות, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא. ופרש רש"י, המבזה, שנוהג בהם מנהג חל באכילה ושתיה. כתב בספר החנוכה (מצוה תפח): "משרשי מצוה זו של שמחת החג, לפי שטבע האדם לשמח לפרקים, כמו שהוא צריך אל המזון, ואל המנוחה, ואל השנה. ורצה האל

לזכותנו אֲנַחְנוּ עִמּוֹ וְצִאֵן מִרְעִיתוֹ, וְצִנּוּנוּ לַעֲשׂוֹת הַשְּׂמֵחָה לְשִׂמּוֹ, לְמַעַן נִזְכֶּה לְפָנָיו בְּכָל מַעֲשֵׂינוּ. וְהִנֵּה קָבַע לָנוּ זְמַנִּים בְּשָׁנָה לְמוֹעֲדִים, לְזַכֵּר בְּהֵם הַנְּסִים וְהַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ, וְאִזּוּ בַּעֲתֵים הָהֵם צִנּוּנוּ לְכַלְכֵּל הַחֶמֶר בְּדַבַּר הַשְּׂמֵחָה הַצְּרִיכָה אֵלָיו. וְיִמְצָא לָנוּ תְרוּפָה גְדוֹלָה, בַּהֲיוֹת שְׁבַע הַשְּׂמֻחוֹת לְשִׂמּוֹ וּלְזַכְרוֹ, כִּי הַמְחֻשְׁבָּה הַזֹּאת תִּהְיֶה לָנוּ גְדָר, לְבַל נִצָּא מִדְרָךְ הַיֶּשֶׁר יוֹתֵר מִדְּאִי". ע"כ.

עבודת ה' האמתית במועדים

"וְיָדַר יְדוּע הַיּוֹא, שֶׁהַעֲבוּדָה הַשְּׁלֵמָה הִיא עֲבוּדַת הַנֶּפֶשׁ עִם עֲבוּדַת הַגּוּף. וְעֲבוּדַת הַגּוּף הִיא לְהִתְעַנֵּג בַּמֵּאֲכָל וּבַמְשֶׁתָּה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בַּתּוֹרָה בְּמִצְוֹת הַמּוֹעֲדִים: 'וְזָבַחַת שְׁלָמִים וְאָכַלְתָּ שֶׂם'. וְעֲבוּדַת הַנֶּפֶשׁ הִיא לְהוֹדוֹת, לְשַׁבַּח וּלְזַכֵּר נִסְיוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו. וּבְשִׁנְיָהּ יָחַד תִּהְיֶה הַעֲבוּדָה שְׁלֵמָה, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ מִסַּכְת פִּסְחִים סח ע"ב: חֲלַקְהוּ חֲצִיו לַה' וְחֲצִיו לָכֶם. וּבְאוֹתָהּ שַׁעֲהָ, אֶפְלוּ הַדְּבָרִים הַגּוֹפְנִיִּים, שֶׁהֵם הַמֵּאֲכָל וְהַמְשֶׁתָּה וְהַתְעַנּוּגִים הָאֲחֵרִים, כֻּלָּם נַעֲשִׂים רִוְחָנִיִּים, וְהֵם עֲבוּדַת ה'. אֲבָל אִם חֵס וְשְׁלוֹם אֵינּוּ כּוֹ, אֲלֵא מִתְכַּוֵּן לְהִנָּאת גּוֹפּוֹ, וְאֵינּוּ עוֹבֵד לַה' תַּעֲלֶה הַעֲבוּדָה הָרְאוּיָה, אֵינָם מוֹעֲדִים וּמְקַרְאֵי קִדְשׁ. וְעַל זֶה אָמְרוּ חז"ל: 'אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדֵי' - בְּזִמְנוֹ שֶׁאַתֶּם עוֹשִׂים הַמִּצְוֹת וּמְקַדְּשִׁים הַמּוֹעֲדוֹת בְּאַסְפַּת הָעַם בְּבִתֵּי כְּנִסְיֹת, וּמֵהַלָּלִים וּמִשְׁבַּחִים לַה' וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, אִזּוּ 'אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדֵי', וְאִם לֹא - אֵינָם מוֹעֲדֵי אֲלֵא מוֹעֲדִיכֶם. וְכִמוֹ שֶׁהַשֵּׁיב רַבִּי עֲקִיבָא לְאוֹתוֹ מִיֵּן שֶׁשָּׂאֵל אוֹתוֹ, לְמָה אַתֶּם עוֹשִׂים עִתָּה מוֹעֲדִים, וְהֵלֵא כְּתִיב (ישעיה א יד) 'חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שִׁנְיָה נִפְשִׁי, הִיוּ עָלַי לְטֶרַח?' אָמַר לוֹ: 'חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם' כְּתִיב. בְּזִמְנוֹ שֶׁאַתֶּם מְכַוְּנִים לְהִנָּאת גּוֹפְכֶם בְּלִבְדִּי, הֵם שְׁנוּאִים, אֲבָל אִם אַתֶּם מְכַוְּנִים לְעֲבוּדַתִּי, אֵינָם שְׁנוּאִים וְאֵינָם עָלַי לְטֶרַח, אֲלֵא אֲהוּבִים וְחֻבִּיבִים הֵם לְפָנָי". (דרשות רבי יהושע אבן שועיב)

יעלה ויבוא

מִזְכִּירִים 'יעלה ויבוא' בְּשַׁחֲרִית, מִנְחָה וְעֶרְבִית. וְאִם טַעַה וְלֹא אָמַר - אִם נִזְכַּר כְּשֶׁאָמַר 'בְּרוּךְ אַתָּה ה'" כְּדֵי לֹאמַר 'הַמְחִיזִר שְׂכִינְתוֹ לְצִיּוֹן', יִסֵּים 'לְמַדְנֵי חֲקִיד', וְיַחֲזֹר לֹאמַר 'יעלה ויבוא'. אִךְ אִם כָּבַר אָמַר 'הַמְחִיזִר שְׂכִינְתוֹ לְצִיּוֹן', יֹאמַר 'יעלה ויבוא' לְפָנָי 'מוֹדִים'. וְאִם הִתְחִיל אֶפְלוּ תְבָה אַחַת 'מוֹדִים' וְנִזְכַּר, חוֹזֵר לְתַחֲלַת בְּרַפְת 'רְצָה'. וְהוּא הַדִּין כְּשֶׁנִּזְכַּר בְּהַמְשָׁךְ הַתְּפִלָּה קִדְם שְׁבָא לְעַקֵּר רַגְלָיו, אֲבָל אִם נִזְכַּר כְּשֶׁבָא לְעַקֵּר רַגְלָיו, חוֹזֵר לְתַחֲלַת הָעֲמִידָה. וְדִין זֶה אֶפְלוּ בַּתְּפִלַּת עֶרְבִית, וְלֹא כְּמוֹ בְּרֵאשׁ חֲדָשׁ, שֶׁבְּעֶרְבִית לֹא חוֹזֵר. [סימן תצ סעף ב. חזו"ע חנוכה רסח]

קריאת התורה - שְׁלִיחַ צְבוּר שְׁטַעַה בְּקִרְיַאת הַתּוֹרָה בְּחַל הַמּוֹעֵד, וְקָרָא קְרִיאָה שֶׁל יוֹם אַחַר שֶׁל סְכוּת - אִם נִזְכַּר קִדְם שְׁעָלוּ כָּל אַרְבַּעַת הָעוֹלָם, דֵּי שִׁיקְרָא לְשַׁאֵר הַקּוֹרְאִים אֶת קְרִיאַת הַיּוֹם. אִךְ אִם נִזְכַּר לְאַחַר שְׁעָלוּ כָּל הָעוֹלָם, יַחֲזֹר לְקָרָא לְעוֹד עוֹלָה אַחַד אֶת הַקְּרִיאָה שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם, וְיִבְרַךְ לְפָנָיָהּ וּלְאַחֲרֶיהָ. (פסקי תשובות תמו)

אוֹמַר 'יעלה ויבוא' בְּבִרְפַת הַמּוֹזוֹן. וְאִם טַעַה וְלֹא אָמַר - אִם נִזְכַּר אַחַר 'בְּרוּךְ אַתָּה ה' בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם', אוֹמַר [בְּלִי שֵׁם ה'] בְּלִשׁוֹן זוֹ: "בְּרוּךְ אֲשֶׁר נָתַן מוֹעֲדִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׂמְחָה". [סימן קפח סעף ז]

מלאכה בחל המועד

מסירת חל המועד - אָמַר רַבִּי אֲבָא בַר מִמְלֵ: אֵלּוּ הֵיךָ מִי שֶׁיִּצְטָרֵף עִמִּי, הֵייתִי מִתִּיר לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בַּמּוֹעֵד, כִּי כָּל מָה שֶׁאָסְרוּ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בַּמּוֹעֵד, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ אוֹכְלִים

וְשׁוֹתִים וְעוֹסְקִים בַּתּוֹרָה, אֲבָל הֵם אוֹכְלִים וְשׁוֹתִים וּפּוֹחֲזִים. וּמִכָּאן נִרְאָה, שְׁאִסוּר שְׁחוֹק וְקִלּוֹת רֹאשׁ בַּמוֹעֵד, חֲמוּר יוֹתֵר מִעֲשֵׂיית מְלֹאכָה בּוֹ, כִּיּוֹן שְׁכָל מִטְרַת הַתּוֹרָה בַּמוֹעֲדוֹת לְהַדְבִּק בָּהּ יִתְבַּרֵךְ וּבִתְוֹרָתוֹ. (חזו"ע יו"ט קעב)

דָּבָר הָאֵבֵד – אִסוּר לַעֲשׂוֹת מְלֹאכָה בַּחַל הַמוֹעֵד, אֲבָל 'דָּבָר הָאֵבֵד' שָׂאֵם לֹא יַעֲשֶׂה אֶת אוֹתָהּ מְלֹאכָה, יָכוֹל לְהַגִּיעַ לְהַפְסֵד, מִתֵּר, וּכְדֹלְהֵלֵן. (קעג)

לא משתלים לעבד בחל המועד

הִיָּה זֶה בַּחַל הַמוֹעֵד סְכוּת תּש"ל"א. עֵבֶר הַגָּאֹן רַבִּי מִצְלִיחַ מְזוּז זצ"ל בְּרַחוּבֹת הָעִיר תּוֹנִיִּס וְרָאָה יְהוּדֵי עוֹבְדֵי בַחֲנוּתוֹ, בְּמִלְאֶכֶת הַצּוֹרְפוֹת. אָמַר לוֹ: "שְׂמָא שְׂכַחַתְּ שְׁאִסוּר לַעֲבֹד בַּחַל הַמוֹעֵד?" אָמַר: "יּוֹדַע אֲנִי, אֲבָל עֲבוּדָה דְּחוּפָה לִי לַעֲשׂוֹתָהּ". אָמַר לוֹ הֵרֵב: "אִין זֶה דָּבָר הָאֵבֵד, וְאִסוּר לַעֲשׂוֹתוֹ בַּמוֹעֵד". לֹא צִיַּת הָאִישׁ, וְהַמְשִׁיךְ בְּמִלְאֶכְתּוֹ.

כְּעֵבֶר שְׁלֹשָׁה שְׁבוּעוֹת, בְּיוֹם שְׁשִׁי הַגִּיעָה אֶל בֵּית הָרֵב נַעֲרָה בּוֹכִיָּה: אָבִי הַצּוֹרֵף נַעֲרָר בְּעֵלִילָה שְׁקֵנָה תְּכַשִּׁיטִים גְּנוּבִים. מִיָּד קָם הָרֵב וְהִלְךְ לְתַחֲנַת הַמְּשֻׁטְרָה, בִּקְשׁ שְׁיִשְׁחַרְרוּ אֶת הָעֲצוּר לַשַּׁבָּת, וְחַתֵּם עֲרֻבוֹת אִישִׁית לְשׁוּבוֹ לְכֹלָא בְּיוֹם רֵאשׁוֹן. בְּדָרְךְ סִפֵּר הָעֲצוּר כִּי מִחֲמַת הָעֲנוּיִים הוּדָה בְּנִכּוּנֹת הָעֵלִילָה, לְמֵרוֹת שְׁהֶאֱמַת הִיא שְׁלֹא סָחַר בְּתְכַשִּׁיטִים גְּנוּבִים. אֲדַרְבָּא, מִמְּנוּ נִגְנְבוּ תְּכַשִּׁיטִים יְקָרִים.

אָמַר לוֹ הֵרֵב: "אֲסַפֵּר לָךְ סִפּוּר. מַעֲשֶׂה בְּאֶחָד שֶׁהִחְמִיצוּ לוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת חֲבִילוֹת יִין. עָרַף חֲשָׁבוֹן נֶפֶשׁ, וְהִבִּין שְׁקִפַּח מַעֲט אֶת הָאָרִיס שֶׁעֲבַד בְּכַרְמוֹ, וְעַל כֵּן אָרַע לוֹ הַפְּסֵד זֶה. פָּצָה אֶת הָאָרִיס – וּפְתָאוּם הַתִּינְקָר מַחִיר הַחֲמִץ וְנִמְכַר בְּמַחִיר הַיִּין וְכִסָּה אֶת הַפְּסֵדוֹ... כְּדֹאִי גַם לָךְ לַעֲרֹךְ חֲשָׁבוֹן נֶפֶשׁ: עֲבַדְתָּ בַּחַל הַמוֹעֵד כְּדֵי לְהַרְוִיחַ עוֹד מַעֲט מְמוֹן – וְלִבְסוּף, רָאָה מַה הִרְוַחְתָּ..."

אָמַר: "טְעִיתִי, רַבִּי, לֹא אוֹסִיף עוֹד לְחַלֵּל אֶת קִדְשַׁת הַמוֹעֵד". בְּיוֹם רֵאשׁוֹן שָׁב הָאִישׁ לְכֹלָא. אָמַר לוֹ הַחוּקֵר: כִּשְׂרָאִיתִי שֶׁהֵרֵב מְזוּז עֵרַב לִישְׁרָף וּמִשְׁתַּדֵּל לְמַעַנְךָ, הִבְנַתִּי שְׂאֵתָה אָדָם יִשְׂרָאֵל. פְּתַחְתִּי בַּחֲקִירָה נִמְרָצָת וְגִלְתִּי שֶׁהַפּוֹעֵל הָעֵרֵבִי שְׁלָךְ, הוּא שְׂרַכְשׁ אֶת הַסְּחוּרָה הַגְּנוּבָה, וְלֹא עוֹד, אֲלֹא שֶׁהוּדָה בְּגִנְבוֹת שֶׁגִּנְבַּ אֶצְלָךְ וְהַחֲזִיר! (מעיינו המועד)

אֶכֶל נֶפֶשׁ – כָּל מְלֹאכָה שֶׁהִיא לְצַרְף אֶכֶל נֶפֶשׁ בַּמוֹעֵד, מִתֵּר לַעֲשׂוֹתָהּ אֶפְלוּ עַל יְדֵי אָמֹן, וְאֶפְלוּ יֵשׁ בָּהּ טֵרַח גְּדוֹל. וְלָכֵן מִתֵּר לְתַקּוֹן בַּחַל הַמוֹעֵד מִקְרָר חֲשַׁמְלִי, כִּירִים שֶׁל גֹּז, תַּנּוּר אֶפְיָה, בְּרִז מֵיִם שֶׁבְּמִטְבָּח, וְכִיוּצָא בָּזֶה. וּמִתֵּר לְפּוֹעֵל לְקַבֵּל שְׂכָרוֹ מִשְׁלֵם עֲבוֹדָתוֹ זֹאת, אִם אִין אֶמְנִים שְׁיַעֲשׂוּ מְלֹאכּוֹת אֵלּוּ בַּחֲנֵם. (קפ"ו)

לא רצה לקחת כסף

מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה בַּחַל הַמוֹעֵד בְּבִיתוֹ שֶׁל מְרוֹן הָרֵאשׁוֹן לְצִיּוֹן רַבֵּנוּ עוֹבְדֵיָה יוֹסֵף זְצוֹק"ל, שֶׁנִּשְׁבַּר צְנוּר הַמַּיִם בְּמִטְבָּח. הִרְבְּנִית מְרַגְלִית ע"ה הַזְּמִינָה פּוֹעֵל יִרָא שְׁמַיִם שֶׁהָיָה מִהַקְּבוּעִים בְּשַׁעֲוִירֵי שֶׁל מְרוֹן, שְׁיָבוֹא וְיִתְקַן אֶת הַצְּנוּר. בְּגִמְרַת הָעֲבוּדָה הַצִּיעָה לוֹ תַּשְׁלִיִּים הַגּוֹן, אִךְ הַפּוֹעֵל סָרַב לְקַבֵּל אֶת הַכֶּסֶף, חֲזָרָה וְהַפְּצִירָה בּוֹ שׁוּב, אִךְ הוּא עוֹמֵד בְּשִׁלּוֹ שְׁלֹא לְקַחַת אֶת הַכֶּסֶף. מְרוֹן שֶׁהָיָה בְּאוֹתוֹ זְמַן שׁוּחָה בְּחִדְרוֹ הַסְּמוּךְ, שְׁמַע אֶת הַדוֹ שִׁיחַ שְׁבִינִיָּהֶם, וְאָמַר לְרַבְּנִית: "תַּעֲזָבִי אוֹתוֹ, הוּא יוֹדַע מַה הוּא עוֹשֶׂה". קָרָא לוֹ מְרוֹן, וְנָתַן לוֹ בְּמִתְנָה אֶת סִפּוּר יַבִּיעַ אֶמֶר חֶלֶק ו' שְׁיִצָּא לְאוּר בְּאוֹתוֹ זְמַן, וְכָתַב לוֹ הַקְּדָשָׁה בְּאֶהְבְּתוֹ וְהִעֲרַכְתּוֹ אֵלָיו.

כְּבוּשִׁים – אָסוּר לְכַבֵּשׁ חֲמוּצִים, אֲלָא אִם כֵּן יָכוֹל לֵאכֹל מֵהֶם בְּמוֹעֵד. אֲבָל אִם לֹא יִהְיוּ רְאוּיִים לֵאכִילָה בְּמוֹעֵד, אָסוּר. וּמֵאֲכֹל שְׁלֵא יִהְיֶה מְצוּי לְאַחַר הַמוֹעֵד, מִתֵּר לְקַנּוּתוֹ וּלְכַבְשׁוֹ. וְכֵן אִם יֵשׁ חֲשֵׁשׁ שִׁיתְלִיעַ אוֹ יִתְקַלְקַל אִם לֹא יִכְבְּשׁוּ בְּמוֹעֵד, מִתֵּר לְכַבְשׁוֹ, שֶׁהֲרִי זֶה 'דְּבַר הָאֲבֹד'. (קפ"ו)

גְּלוּת וְתַסְפֵּרֶת – אָסוּרִים בְּמוֹעֵד, וְאִפְלוּ הִיָּה אָנוּס וְלֹא הִסְפִּיק בְּעֶרֶב הַחֵג, אוֹ שֶׁהוּא אָבִי הֵבֵן אוֹ מוֹהֵל אוֹ סַנְדֵּק, אָסוּר. אֲבָל לְסַדֵּר אֶת הַשֶּׁפֶס, מִתֵּר לְכָל אָדָם. (קצ"א)

אִפְלוּ הַתְּגַלַּח בְּעֶרֶב הַחֵג, אָסוּר לְהַתְּגַלַּח בְּמוֹעֵד, וְאִפְלוּ רִגִּיל לְהַתְּגַלַּח בְּכָל יוֹם. (קצ"ב)

הַיּוֹצֵא מִבֵּית הַסֵּהַר בְּמוֹעֵד, מִתֵּר לוֹ לְהִסְתַּפֵּר וּלְהַתְּגַלַּח, וְאִפְלוּ הִיָּה יָכוֹל לְהִסְתַּפֵּר בְּעֶרֶב הַחֵג, כִּיּוֹן שֶׁאֵין לוֹ מִצַּב רֵיחַ לְהִסְתַּפֵּר בְּהִיּוֹתוֹ בְּבֵית הַסֵּהַר. (קצ"ג)

מִתֵּר לְסַפֵּר יְלָד קָטָן בְּמוֹעֵד. עַל כֵּן, מִתֵּר לְהַשְׁהוּת לְחַל הַמוֹעֵד אֶת שְׂמֹחַת הַתַּסְפֵּרֶת [חִלְקָה] בְּמִלְאוֹת לְיֶלֶד 3 שָׁנִים, שֶׁאֵז מְחַנְכִּים אוֹתוֹ בְּמִצּוֹת פְּאוֹת הָרֵאשׁ. (קצ"ד)

אֲבָל עַל אֲבִיו אוֹ עַל אִמּוֹ, שֶׁהִסְתִּימוּ הַשְּׁלִשִׁים יוֹם בְּמוֹעֵד, וְגִעְרוּ בוֹ שִׁסְתַּפֵּר, מִתֵּר לוֹ לְהִסְתַּפֵּר. וְרִשְׁאֵי לוֹמֵר לְאַחַר שִׁיגְעֵר בוֹ כְּדִי שִׁסְתַּפֵּר. (קצ"ה)

כְּבוּס – אָסוּר לְכַבֵּס בְּגָדִים אִפְלוּ לְצַרְף הַמוֹעֵד. וְאוּלָם, מִגְבוֹת יָדַיִם וְרַחְצָה שְׂמֹתִלְכִלִים תָּמִיד, מִתֵּר לְכַבֵּס. וְכֵן בְּגָדֵי יְלָדִים קְטַנִּים שֶׁדָּרְכָם לְהַתְּלַכְףּ תָּמִיד בְּעֶפֶר, מִתֵּר לְכַבֵּס. וְאֵין לְצַרְף עִמָּהֶם בְּגָדֵי גְדוּלִים לְמַכּוֹנַת הַכְּבִיסָה. (קצ"ו)

גְּרָבִים וְלִבְנִים [וְחוֹלְצוֹת] שְׂמֹחֲלִיפִים מְדֵי יוֹם, מִפְּנֵי שְׂמֹתִלְכִלִים תָּמִיד בְּזַעָה – אִם אֵין לוֹ אַחֲרִים לְהַחֲלִיף, מִתֵּר לְכַבֵּס בְּמַכּוֹנַת כְּבִיסָה. וּבְגָד שֶׁהַתְּלַכְףּ בְּכֶתֶם, מִתֵּר לְנַקּוּתוֹ בְּחִמְרֵי נְקוּי, שֶׁאֵין זֶה בְּכָלֵל כְּבוּס שֶׁאֲסָרוּ חֲכָמִים. (קצ"ז, ר')

צַחְצוּחַ נְעִלִים וְשִׁטִּיפַת הַרְצָפָה – מִתֵּרִים בְּמוֹעֵד, שֶׁאֵינָם בְּכָלֵל כְּבוּס. (קצ"ח, קצ"ט)

צַפְרָנִים – מִתֵּר לְגַזֵּז צַפְרָנִים בְּמוֹעֵד, וּמִנְהַג בְּנֵי אֲשֶׁכְּנֹז לְהַחְמִיר בְּזֶה. (קצ"י)

מִשְׁקָפִים – שֶׁנִּשְׁבְּרוּ בְּמוֹעֵד, מִתֵּר לְתַקְּנָם אִפְלוּ עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה אָמֵן. (קצ"י)

תְּפִירָה. גְּהוּץ. צְלוּם – אִם הִצְרַף לְתַפֵּר בְּגָדוֹ בְּמוֹעֵד, וְאֵינוֹ אָמֵן בְּמִלְאֶכֶת הַתְּפִירָה, רִשְׁאֵי לְתַפֵּר. וּמִתֵּר לְגַהֵץ בְּגָדִים. וְכֵן מִתֵּר לְצַלֵּם בְּמַצְלֵמָה בְּמוֹעֵד. (קצ"י, ר"ו)

רִקֵּב – אֵין לְתַקּוֹן רִקֵּב בְּמַעֲשֵׂה אָמֵן, אִפְלוּ כְּדִי לְהַעֲבִיר בוֹ מֵאֲכָלִים, כֹּל שֶׁאֲפָשׂר לְהַעֲבִיר בְּדַרְךְ אַחֲרָת. אֲבָל תַּקּוּן שֶׁאֵינוֹ מַעֲשֵׂה אָמֵן, כְּגוֹן לְהַחֲלִיף גְּלָגֵל, מִתֵּר. (קע"ה)

צְרָכֵי רַבִּים – מִתֵּר לְעֲשׂוֹתָם אִפְלוּ עַל יְדֵי אָמֵן בְּשֶׁכֶר לְצַרְף הַמוֹעֵד. וְלָכוֹן מוֹנִיּוֹת וְאוֹטוֹבּוּסִים אוֹ מִשְׁאִיּוֹת הַעוֹמְדוֹת לְשֵׁרוֹת הַצְּבוּר לְהַעֲבִיר מֵאֲכָלִים, מִתֵּר לְתַקְּנָם. וְאוּלָם לֹא הִתִּירוּ אֲלָא צְרָכֵי רַבִּים הַנִּצְרָכִים לְגוּף הָאָדָם, אֲבָל לֹא צְרָכֵי מִצּוּה, וְלָכוֹן אֵין לְבַנּוֹת אוֹ לְסִיד בֵּית הַפְּנִסֶּת בְּמוֹעֵד, אֲבָל מִתֵּר לְהַכִּיּוֹן סַפְסָלִים כְּדִי לִישֵׁב

בהם בבית הכנסת, שהם בכלל צרכי גוף האדם. ואולם אם ישנם רשעים שעניינם צרה בבגית בית הכנסת, מתר להמשיך לעבד, שאין לה דבר האבד גדול מזה. ומקוה טהרה פשוט שמתר לבנותו כדי להציל רבים מעוון, שזה חשוב יותר מצרכי גוף האדם. (תקמד ס"א. קעה, רא)

גוי – מלאכה שאסור לעשותה במועד, אסור גם לומר לגוי לעשותה. [ואם עבר ואמר לו לעשותה, מתר להנות ממנה]. ולצורך גדול או לצורך מצוה כבגית בית הכנסת, מתר לומר לגוי לעשותה [כפי שנהוג לעבד בקבלנות, והגוי עובד על דעת עצמו לגמר מהר יותר].

הטעם לזה, כי הנה לגבי שבת נחלקו הפוסקים, האם מתר לומר לגוי לעשות מלאכה האסורה מן התורה לצורך מצוה או לצורך גדול, ולהלכה פסק מרן השלחן ערוך (סימו שז ס"ה) לאסור. אולם מלאכה האסורה מדרבנן, מתר לומר לגוי לעשותה לצורך מצוה. וזהו הנקרא בלשון חז"ל: **"שבות"** [אסור דרבנן בעצם האמירה לגוי] **"דשבות"** [בצרוף המלאכה שהיא עוד אסור דרבנן] **"במקום"** [של מצוה]. ובחול המועד שאין אסור המלאכה בו חמור כל כך כמו בשבת, פתבו הפוסקים להתיר לצורך מצוה, אפלו בשבות אחת דהינו עצם האמירה לגוי (מגן אברהם ועוד רבים. ר. רא). וכל שכן לפי ההלכה שאסור מלאכה בחול המועד הוא מדרבנן, וכשאומר לגוי לעשותה, הרי שוב הנענו ל"שבות דשבות במקום מצוה" כפ"ל.

פועל – שאם יתחמק מלעבד יש חשש שיפטר והוה, רשאי להמשיך לעבד, כל שאינו יכול לקבל חפשה על חשבון חפש שנתי המגיע לו, שוודאי נחשב דבר האבד. (קפג)

בעל עסק – המעביד פועלים קבועים, ואם לא יעסיק אותם יצטרך לשלם להם משכורת שלמה – רשאי להעסיק אותם. וישתדלו לעבד בצנעה ככל האפשר. (קכב)

חנות – בעלי מכלת ומוכרי ירקות רשאים לפתח את חנותם, כיון שידוע שקונים לצורך המועד, שהרי מוצרי החלב והירקות אינם מתקיימים זמן רב. אבל מוכרי פרות יבשים, ארז וכדומה שמתקיימים זמן רב, ימכרו בצנעה, שאם היתה החנות פתוחה לרשות הרבים – פותח דלת אחת ונועל אחת, שלא יחשדוהו שמוכר לחל. ומכל מקום, בערב שמחת תורה מתר למכר בפרהסיא, מפני כבוד יום טוב. (תקלט סעי' ג, יא. קצ)

פתיכה – רגילה שלנו [שלא מקפיד שתהיה מתקנת ויפה] או במחשב – מעשה הדיוט היא, ומתרת לצורך המועד. וכן מתר לתת לילדים קטנים לציר ולצבע. (מבקשי תורה תקכו)

מתר ומצוה לכתב חדושי תורה במועד, הו בכתב יד והו במחשב. (רד)

בשו"ת מן השמים (סימו לב) כתב שהשיבו לו על דין זה מן השמים כך: "אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה, כשמוחדשים חדוש בהלכה ומעמידים אותה על ברוך, אותם שערים נאהבים לפני המלך הגדול, יותר מכל משכנות יעקב המקיימים בהם שאר המצוות. וכל מי שמחשב מחשבות וסובר סברות, בהלכות החמורות ובפסקים החמורים, נאהב ונחמד לפני המלך העליון, והדברים והמחשבות ההם, הם כמרגליות היקרות בעיניו. ואם על אבדת ממונו, התר לעשות מלאכה במועד, כל שכן שיש לחוס על אבדת המרגליות היקרות האלו, לכתבם ולחתמם למען לא יאבדו, והכותב והחותם יקבל שכר עליהם". וכתב המשנה ברורה (סימו תקמה ס"ק מז): אין חלוק בין אם שמע את החדוש מאחר או שחדשו בעצמו, כי מצוי שאדם שוכח גם מה שחדש בעצמו. ואפלו בלא טעם שכחה, כיון שבכל רגע משל על האדם לעמל בתורה ולחדש בה כפי יכולתו, אין שייך לומר שימתין עד אחר המועד לכתב החדוש, כי באותו זמן יהיה עליו חיוב אחר לחדש חדושים

אחרים. ואם יתעקב בכתיבת החדושים, יצטרף ללמוד שנית מה שלמד כבר, ולהזכיר מה שחדש מכבר, וזה יבטלנו מלמוד חדושים אחרים באותה שעה, ואין לך דבר האבד גדול מזה.

תלמוד תורה – מתר לשפץ החדרים ולעשות ספסלים לתלמידים, שיהיו מוכנים מיד לאחר החג, ולא יתבטלו מלמוד תורה, מפני שנחשב כמצוה עוברת. (קעו. מבקשי תורה תעב)

קבלת פני רבו ברגל

מצוה על כל אדם לקבל את פני רבו בחג, ואפלו אם רבו גר מחוץ לעיר, ושתדל לנסע אליו לראותו. ומכל מקום, גם במשך השנה, בכל פעם שאדם הולך לקבל את פני רבו, מקים בזה מצוה. (מסכת ראש השנה טז ע"ב. סוכה י ע"ב, כו ע"א ועוד. רמב"ם פ"ה מתלמוד תורה ה"ז)

כבוד תורה אמת

זכרנו לפני כשלושים שנה, היאך היו נאספים אלפים ורבות בבית המדרש "חזון עובדיה" בשכונת קטמון בירושלים, מדי שנה בחג פסח וחס ספות, כדי לקבל את פני מורנו ורבנו מרון הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל. והיו באים רבנים גדולים, רבני ערים, אבות בתי דין ואדמו"רים גדולים, ומביניהם היינו רואים את מורנו ורבנו רבי יהודה צדקה זצ"ל ראש ישיבת פורת יוסף, שאף שהיה גדול בגיל ממרון זצוק"ל, היה בא באהבה וחבה והערצה גדולה. והיו אומרים חדושים ופרפראות, והדברים היו מתוקים ושמחים כנתינתם מסיני.

ופעם כשרבנו יהודה צדקה אמר איזה חדוש למרון זצוק"ל, התפעל מרון מהחדוש ואמר: "הביאו לי מהר עט ודף, כי זה דבר האבד, שמא אשכח אותו עד לאחר המועד". וכשספר זאת הרב צדקה לתלמידיו בישיבה, אמר להם: ראינו, כך צריך, לכתב מיד מה ששומעים, ולאחר זמן נאספים חדושים רבים, וכך יש לאדם מה לומר תמיד, כמו שנאמר (משלי יג יא): "קבץ על יד ירבה".

ופעמים רבות לאחר החג כשחזרו התלמידים לישיבה, היה הרב שואלם בזה הלשון: "קבלתם פני רבכם ברגל?", וכונתו היתה על מרון זצוק"ל.

הבט נא וראה, היאך העריצו והעריכו הגדולים זה לזה, איזו התבטלות וענוה. ה' יזכנו ללמוד מאורחותיהם הנעלים והנשגבים, ולכבד את כל גדולי ישראל באשר הם, ואת כל יהודי באשר הוא, אף אם אינו משתייך לעדתי ולקהלתי.

עליה לרגל

הו אמת שעקר מצות עליה לרגל היתה בזמן בית המקדש, שהיו מביאים הקרבנות ככתוב בתורה, מכל מקום, גם בזמן הזה מצוה לעלות לירושלים ולכתל המערבי, מפני שקדשתו קימת לעולם מפני השכינה, שנאמר (מלכים א טו א): "והיו עיני ולבי שם כל הימים". וכן אמרו במדרש (שיר השירים רבה ב): מעולם לא זזה שכינה מכתל המערבי. וכן כתב הרמב"ם (פ"ו מבית הבחירה ה"ז), שקדשת בית המקדש וירושלים לא בטלה לעולם. ובספר חסידים (סימן תרל) מובא, שרבנו האי גאון היה רגיל לעלות מכלל לירושלים בחג הסוכות מדי שנה בשנה, והיה מקיף את הר הזיתים ביום השענא רבה שבע פעמים. ובש"ת התשב"ץ (ח"ג סימן רא) כתב: והעידו מגידי אמת, כי עדיו נשאר מהנסים שהיו בירושלים בזמן המקדש, שלא

אמר אדם לחברו צר לי המקום, כי בית הפנסת שבירושלים שצריכה למעט אנשי המקום הדרים שם, מתמלאת מפה לפה בעת התקבץ עולי הרגל החוגגים בחג השבועות יותר משלש מאות איש, וכלם נכנסים ויושבים רוחים, כי עדין היא בקדשתה. (שר"ת יחיה דעת ח"א סימן כה)

אף על פי שבכל השנה, אם עברו שלשים יום שלא ראה את הכתל, עומד ואומר את הפסוק (ישעיה סד י): "בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש, וכל מחמדינו היה לחרבה", וקורע את בגדו עד כנגד לבו, מכל מקום, אם בא בחג, אינו קורע, מפני קדשתו ושמחת החג. ובכל אופן, הגר בירושלים אינו צריך לקרע, אף אם לא ראה את הכתל שלשים יום. (סימן תקסא. חז"ע ארבע תעניות תלח)

יש להזכיר ולהזהיר, שהכניסה לשטח הר הבית כיום אסורה בהחלט, מאחר וכלנו טמאי מתים, והנכנס לבית המקדש כשהוא טמא מת, חיב פרת. ובעזרת ה' בקרוב, שגבא משיח צדקנו, ונטהר כלנו באפר פרה אדמה, נכנס בשמחה ובטוב לבב לבית המקדש השלישי, שירד בנוי מן השמים ממעשה ידיו של הקדוש ברוך הוא. ועל כן, לא יתפתה אחר אותם חוטאים ומחטיאים את הרבים, שבנו כניסה מיחדת להר הבית, ועמי הארצות מתפתים להכנס לשם. וה' הטוב יכפר בעד. (שר"ת יחיה דעת ח"א סימן כה)

שמחת בית השואבה

בזמן שבית המקדש היה קיים, היו עושים בכל לילי חל המועד "שמחת בית השואבה", דהיינו, שמחה על שזכו לשאב מים למצות נסוך המים על המזבח, שהיתה נוהגת רק בחג הסוכות, ולחבוב מצוה זו היו שמחים ומשוררים לה' יתברך במשך כל הלילה, כמובא במשנה (מסכת סוכה נא ע"א): "מי שלא ראה שמחת בית השואבה, לא ראה שמחה מימיו. מנורות של זהב היו שם, וארבעה ספלים של זהב בראשיהם, והיו מטילים לכל ספל וספל מאה ועשרים לג שמן [כ-40 ליטר שמן]. ולא היתה חצר בירושלים שלא האירה מאור בית השואבה. חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים בפניהם באבוקות של אור שבידיהן, ואומרים לפניהם דברי שירות ותשבחות, והלויים בכנורות, ובנבלים [קנון], ובמצלתים, ובחצוצרות, ובכלי שיר בלא מספר".

ואמרו בתלמוד ירושלמי, שמשמחה זו היו שואבים רוח הקדש, שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה, שנאמר (מלכים ב ג טו): "והיה כנגן המנגן, ותהי עליו יד ה'". ויונה הנביא זכה לנבואה בזכות שהיה מעולי רגלים לבית המקדש, והיה שמח שמחה גדולה, ובשמחת בית השואבה שרתה עליו שכינה. (תוספות סוכה נ ע"ב)

מנהג ישראל קדושים להביא כלי נגינה, ולשיר ולרקד לכבוד ה' יתברך, בלילי חל המועד, זכר לשמחת בית השואבה. [כמו שאמרו בגמרא (ראש השנה ל ע"א, סוכה מא ע"א) מנין שעושים זכר למקדש? שנאמר (ירמיה ל יז): "ציון היא דרש אין לה", משמע שצריך דרישה]. ואותם העושים זאת יחד עם סעודה ומשתה, יש להם להזהר שלא להמשיך אחר היין, כדי שלא יגיעו לשחוק וקלות ראש חס ושלום, שאין השחוק והקלות ראש - שמחה, אלא הוללות, ולא נצטוינו על הוללות ושטות, אלא על שמחה שיש בה עבודת היוצר ברוך הוא, שמתוכה נגיע לאהבת ה' יתברך, להודות לו ולברך בשמו על כל הטוב אשר גמלנו. (רמב"ם וש"ע סימן תקכט. רכ)

שמחת בית השואבה בעיר הקדש ירושלים

כתב רבנו משה האגיו זצ"ל: "וזכר אני כי בארץ מולדתי, היא עיר קדשנו ירושלים תבנה ותכונן, בחל המועד סכות היו מתאספים כל ראשי עם קדש, ועל ראשם הגאון המפרסם מר זקני רבנו משה גלנטי [מתלמידיו של מרו השלחן ערוך רבנו יוסף קארו זצ"ל], זכרונו לברכה לחיי העולם הבא, בפני היכל הקדש, ובאביקות בדיהם, וקול נעים, וכל בעלי כלי זמר היו עומדים בשירים ורננות ותשבחות, וראשי עיר הקדש היו מרקדים לפני ההיכל זכר לשמחת בית השואבה. ובשעת הסיים היו אומרים: "יהי רצון שנגזר לראות בשמחת בית השואבה בבית המקדש" - ואין אחד שהיה חושש לכבודו! ה' יתברך יזכנו לשוב לחסות בבית ה' ובלעם קדשתו, ונגילה ונשמחה בו ובתורתו! (מעייני המועד שכ)

והיה מחניד קדוש

כתב מרו השלחן ערוך (סימן תקכט סעיף ד): חביבים בית דין להעמיד שוטרים בחגים, שיהיו משוטטים ומחפשים בגנות ובפרדסים ועל הנהרות, שלא יתקבצו שם לאכל ולשתות אנשים ונשים, ויבאו לידי עברה, חס ושלום. וכן יזהירו בדבר זה לכל העם, שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיהם בשמחה, ולא ימשכו ביין, שמא יבאו לידי עברה, אלא יהיו כלם קדושים. ע"כ. וכתב הרב משנה ברורה: ודבר זה יש חייב תמיד להזהיר עליו ולמחות במי שיש בידו, אלא שבחגים מצוי הקלקול ביותר. ובעוונותינו הרבים נתפרץ קלקול זה בזמננו באיזה מקומות גם בימות החל, ועוון גדול הוא, ומי שיש בידו למחות, בודאי מחיב למחות. עכ"ד.

אבל

האבל, טוב שימנע מלהשתתף בשמחת בית השואבה שיש שם כלי נגינה, אף במקום צרף, רשאי להשתתף. (כמבואר בחוברת "אבלות בהלכה ובאגדה")

בשו"ת זקן אהרן ולפניו (כ-300 שנה) התיר לאבל בתוך י"ב חדש לנגן בכלי זמר בסעודת פורים ובחול המועד עם רעים וחברים, שפיון שהוא יום שמחה שלו שהרי גם הוא מצוה לשמח, וזו שמחת מצוה, הרי זה מתר. וכן פסק בכף החיים (סימן תרצו ס"ק כו). וכן התיר הגרי"ש אלישיב בשמחת פורים. ובשו"ת זרע אמת (ח"ב סימן קנז) פסק שמותר לאבל לאחר השבעה, לנגן בכלי שיר בחול המועד סכות, כי זה נחשב מצוה. ובשו"ת מעין אמר (ח"ד רמג) התיר מרו זצוק"ל לאבל תוך י"ב חדש להשתתף בהקבלת פני רבו ברגל, ורק יסיח את דעתו בעת שמנגנים שם.

רב קהלה שאם לא ישתתף בשמחת בית השואבה של בני קהלתו, חסרונו יהיה מרגש, ברור שישתתף עמהם אף שיש שם כלי נגינה, כי אם ימנע, יהיה נראה כנוהג אבלות בפרהסיא בחג. (חזו"ע אבלות ח"ב שסד. מעיין אומר ח"ד רטז)

כתב הגאון הראשון לציון רבי מיוחס בכ"ר שמואל בספרו פרי האדמה, לענין שמחת בית השואבה שנהגים פה עיר הקדש ירושלים, שמרקדים ומספקים, בדידי הוה עובדא [אצלי הנה מעשה] והכריחוני רבני ירושלים להיות שם. גם כי מאחר שמקומי שם, ולהשתמש משם הוא זך ופרהסיא גמורה, קימתי דבריהם אני ואחי. וכן פסקו עוד אחרונים. ובשו"ת זרע אמת (ח"ב סימן קנז) התיר לאבל שנפטר לו מת בחול המועד, לנגן בליל הושענא רבה כדרך כל שנה, כיון שהכלי שהיה מנגן בו היה מיוחד, ובלעדיו לא היה שאר כלי הזמר נחשבים. והרי זה כדיו תלמוד תורה שאם היו רבים צריכים לו לאבל, מתר, כך פאן רבים צריכים לו. ועוד שאם היה נמנע מלבוא כדרכו, הרי זו אבלות בפרהסיא שאסורה במועד. עי"ש.

הושענא רבה

מעלת היום

יום השביעי של חג הסוכות נקרא יום "הושענא רבה", ומרבים בו בלמוד תורה וסליחות ותחנונים. ואמרו במדרש: "אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו: אני יחיד בעולמי - ואתה יחיד בעולמך. עתיד אני לתת לבניך יום מיוחד לכפר בו עוונותיהם, וזהו יום הושענא רבה. שאם אין כפרה לבניך ביום ראש השנה - תהיה להם כפרה ביום הכפורים, ואם לאו - תהיה להם כפרה ביום הושענא רבה". (תלז)

רמז אמרו: "אריה שאג מי לא יירא". "אריה" ראשי תבות: אלול, ראש השנה, יום הכפורים, הושענא רבה. שהימים הללו, הם ימי תשובה ומחילה לעם ישראל. (תלח)

עורו ישנים

נהגו ישראל קדושים להיות געורים כל הלילה של הושענא רבה, ועוסקים בתורה בסדר המתקן 'קריאי מועד', וקוראים בו: חמש דברים, מדרש רבה על פרשת יזאת הברכה, ולאחר חצות לילה [בערך בשעה: 00:25, לפי שעון קיץ] קוראים את כל ספר התהלים עם מעט קטעי סליחות, עד אור הבקר. (תלח)

עקר התקון בלילה הזה הוא בחצי הראשון של הלילה. על כן, מן הראוי לקבע את זמן ביאת האנשים לבית הכנסת בלילה לפחות בשעתים וחצי קדם חצות [21:00], כדי שעד חצות יספיקו לסיים את חמש דברים, ולא כאותם בתי כנסת שמתחילים את הלמוד בשעה מאוחרת, ומפסידים בזה את עקר התקון של הלילה. (תלח) והגאון רבי בן ציון מוצפי שליט"א כתב בספרו סכת ציון (עמוד רנז): והמנדקדקים מתחילים את הלמוד בתחלת הלילה, באפן שמסיימים ספר דברים קדם שתזרח הלבנה, שהוא בערך בשעה: 20:00 בשעון קיץ. ע"כ.

אדם שידוע בעצמו שאינו יכול להחזיק מעמד להשאר ערני עד אור הבקר, הנכון שילמד בתחלת הלילה את כל התקון חוץ מקריאת התהלים, וילך לניח מעט על מטתו בסכה, וכשיקום יטל דיו ויברך על הנטילה וברכות התורה, ויקרא את התהלים עם הצבור, ובבקר לא יברך שוב 'ברכות התורה' קדם התפלה.

אכילה בסכה - כאשר טועמים מיני מזונות במשך הלילה, יש לשים לב שלא לאכל כביצה [54 גרס] עוגה חוץ לסכה, וכמבאר לעיל בדיני האכילה בסכה.

הנהגה טובה ונכונה

שאלה: בבית הכנסת שלנו מפרסמים את תחלת הלמוד של ליל הושענא רבה בשעה 22:00, ואט אט באים הצבור לאחר ששהו בביתם זמן ממשך מתחלת הלילה, ובאמצע הלמוד לערך בשעה 2:00/3:00, חלקם עיפים מאד ומתנמנמים, ומושכים את עצמם בצער עד הבקר לתפלת שחרית בנך החמה. האם לא כדאי שיתחילו את הלמוד בתחלת הלילה בערנות ואחר כך ילכו לישון?

תשובה: לצערי, רבים מעבירים את תחלת הלילה בפטפוטים או בשנה, ורק בשעה 22:00 / 23:00 באים לבית הכנסת ומתחילים את הלמוד, ולמחרת כל היום עיפים, רדומים וישנים, ומהלכים בעצלתים לקראת יום "שמחת תורה". ואמנם דע לך,

שְׁמֵבָאֵר בְּדַבְרֵי רַבְנֵי הָאָר"י ז"ל שֶׁעָקַר הַתְּקוּן שֶׁל לֵילָה זֶה, הוּא בַּחֲצֵי הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הַלֵּילָה עַד חֲצוֹת [לְעֵרָף: 12:35], וְלִכֵּן הַמַּתְחִילִים אֶת הַלְּמוּד בְּשַׁעֲהַ מְאַחֶרֶת, מִפְּסִידִים אֶת הָעֵקֶר. עַל כֵּן, מִי שֶׁמְפִיר בְּעֶצְמוֹ שֶׁמִּנְצֵל אֶת כָּל הַלֵּילָה כִּיאוֹת, אֲשֶׁרֵיו וְאֲשֶׁרֵי חֶלְקוֹ, וְיִתְחִיל לְלַמֵּד אֶת הַתְּקוּן כְּבָר בַּתְּחִלַּת הַלֵּילָה, וְאַחַר שִׁיגְמְרוּהוּ יַעֲסֵק בַּתּוֹרָה עַד אוֹר הַבֶּקֶר בַּתְּפִלַּת שַׁחֲרִית. אֲבָל מְאַחַר וְרַב כְּכֹל הַצְּבוּר קֶשֶׁה עֲלֵיהֶם כֵּן, הִנְכוּן יוֹתֵר שֶׁבַּבְּתֵי הַכְּנֶסֶת יִתְחִילוּ אֶת הַלְּמוּד לְאַחַר תְּפִלַּת עֶרְבִית, [וְאִם יֵשׁ שְׁעוֹר קְבוּעַ, לֹא יִבְטְלוּהוּ חֵס וְשִׁלוֹם. אֲלֵא יִתְחִילוּ אֶת הַלְּמוּד לְאַחַר הַשְּׁעוֹר. וְכִשְׁחָל הוֹשִׁעֲנָא רַבָּה בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת, יִתְחִילוּ אֶת הַלְּמוּד מֵעַט מְאַחַר יוֹתֵר, בְּאַפְּן שִׁיִּסְפִּיקוּ לְלַכֵּת לְבֵיתֶם לְהַבְדִּיל עַל הַיּוֹן, וְלֹאֲכַל סְעוּדָה רְבִיעִית.] וְלְאַחַר חֲצוֹת יִלְכוּ לִישׁוֹן, וְיִקְוִמוּ לְהַתְּפַלֵּל בַּנֶּצֶחַ הַחֲמֹה, וְכִדּ בְּמִשְׁךְ הַיּוֹם יִהְיוּ עֲרֻנִים וְיַעֲסִקוּ בַּתּוֹרָה כִּיאוֹת. וְכִרְוֹר שֶׁהִנְהִיגָה זֶה נִכְוֶנָה יוֹתֵר מְאוֹתָם שֶׁמְעִבְרִים אֶת תְּחִלַּת הַלֵּילָה בַּשָּׁה פ"ה פ"ה [שִׁיחוֹת הֶבֶל וּפְסוּטֵי הֶבֶל], וְאַחַר כִּדּ בָּאִים לְלַמֵּד, וְאַחַר כִּדּ יִשְׁנִים כָּל הַיּוֹם.

וְזוֹ לִשׁוֹן רַבְנֵי הָאָר"י ז"ל (דְּרוּשֵׁי חַג הַסּוּכוֹת בַּהֲקֻדְמָה): הִנֵּה לְקַמּוֹן נִבְאָר עֲנִין הַחוֹתֵם הַנְּעֻשָׂה בְּלֵיל זֶה, וְלִכֵּן צְרִיךְ לְהִיֵּת נְעוּר כָּל הַלֵּילָה הַזֶּה, יַעַן כִּי בּוֹ נִדּוּנִים כָּל הַנְּבִרָאִים. וְזֶה הַסֵּדֵר שֶׁתַּעֲשֶׂה: הִנֵּה בַּחֲצֵי הַלֵּילָה הָרֵאשׁוֹן תִּקְרָא סֵפֶר "וְאֵלֶּה הַדְּבָרִים" כְּלוּ עַד סוֹף פְּרִשְׁת "זֹאת הַבְּרָכָה". וְאִם תִּשְׁלִים קְרִיאָתוֹ קֹדֶם שִׁיְהִי חֲצִי הַלֵּילָה, תַּעֲסֵק בַּתּוֹרָה וּבִסְתֵרֵי קְבֻלָּה אִם תִּרְצֶה וְלֹא בְּדַבָּר אַחֵר, וְעָקַר הַדִּין הוּא נִדּוּן בַּחֲצֵי הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הַלֵּילָה, וְלִכֵּן אַחַר חֲצוֹת לֵילָה הוּא שִׁיּוּצָאִים לְרֵאוֹת צֶל שְׁלֵהֶם בְּלִבְנָה, כִּי כְּבָר נִגְמַר הַדִּין. וְזֶהוּ טַעַם אוֹתָם שֶׁנִּוְהָגִים לומר סְלִיחוֹת בְּלֵיל הוֹשִׁעֲנָא רַבָּה אַחַר חֲצוֹת קְרוֹב לְאַשְׁמֶרֶת הַבֶּקֶר. הָאֵמֶנֶס, אֲסוּר לומר וְעֵבֵר וְי"ג מִדּוֹת אוֹ סְלִיחוֹת אֲשֶׁר הֵם וְכִיּוּצָא בְּזֶה, אֲלֵא יֹאמֵר רַחֲמֵנָא אֲדַכְּרֶן לָן קְיָמִיָּה וְכו', אֲלוֹקֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וְכו', דְּעִנֵּי לְעִנֵּי וְכו', ה' הוּא הָאֱלֹקִים וְכו', ה' מְלֻד וְכו', עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֹךְ וְכִיּוּצָא בְּאֵלוֹ כֹּל לומר. גַּם בַּיּוֹם הוֹשִׁעֲנָא רַבָּה בַּתְּפִלַּת שַׁחֲרִית יֹאמֵר עַל דֶּרֶךְ הַנּוֹכָר חוּץ מִי"ג מִדּוֹת שֶׁל וְעֵבֵר וְכִיּוּצָא בְּזֶה.

וְכַתֵּב עוֹד (דְּרוּשֵׁי חַג הַסּוּכוֹת דְּרוּשׁ ו): וְאֵמֶנֶס אֲמַתוֹת הַעֲנִין הוּא זֶה, כִּי הִנֵּה עָקַר הַדִּין נִדּוּן וְנִגְמַר בַּחֲצוֹת הָרֵאשׁוֹן שֶׁל לֵיל הוֹשִׁעֲנָא רַבָּה, וְאִזּוּ בַּעַת חֲצוֹת לֵילָה נִגְמַר הַחוֹתֵם לְהַחֲתִים בְּמַלְכוּת שַׁבָּה וְנִגְמַר הַדִּין, וְאִזּוּ תִּכְף אַחַר חֲצוֹת לֵילָה 'אֲתַעֲדִי צוֹלְמָא מַעַל רִישֵׁיְהוּ דְּמֵאֵן דְּאַחֲתֵם' [הַסְתַּלַּק הַצֶּלֶם מַעַל רֵאשֵׁם שֶׁל מִי שֶׁנִּחְתָּם] חֵס וְשִׁלוֹם לְמִיתָה, וְאִזּוּ הוּא זְמַן שִׁיּוּצָאִים בְּנֵי אָדָם לְרֵאוֹת אֶת צֶלֶם בְּאוֹר הַלְּבָנָה שֶׁזֹּרַחַת אַחַר חֲצוֹת. וְלִכֵּן נוֹהָגִים לַעֲסֵק בַּתּוֹרָה בַּחֲצוֹת לֵילָה הָרֵאשׁוֹן עַד זְמַן זְרִיחַת הַלְּבָנָה וְקוֹרְאִים סֵפֶר אֵלֶּה הַדְּבָרִים, וְיִכּוּן בְּקְרִיאָתוֹ... וְאֵמֶנֶס עָקַר הַדִּין שֶׁנִּדּוּן הַעוֹלָם עִתָּה, הוּא לְהַמְסֵר הַפְּתָקִים שֶׁנִּחְתְּמוּ בְּנַעֲלִילַת יוֹם הַכַּפּוּרִים אוֹתָם שֶׁלֹּא חִזְרוּ בַּתְּשׁוּבָה כָּל הַיָּמִים שֶׁבִּינָתִים שְׁמוֹן יוֹם הַכַּפּוּרִים עַד יוֹם הוֹשִׁעֲנָא רַבָּה, וְנִמְסְרִים בְּיַד הַשְּׁלוּחִים לְפַעַל הַדִּין וְהַמְשַׁפֵּט לְמִי שֶׁנִּתְחַיֵּב. אֲבָל אִף עַל פִּי שֶׁנִּמְסְרוּ הַפְּתָקִים בְּיָדָם לֹא נִתֵּן לָהֶם רְשׁוּת לְפַעַל הַמְשַׁפֵּט וְהַעֲנֵשׁ הַכְּתוּב בְּאוֹתָם הַפְּתָקִים עַד יוֹם שְׁמִינֵי עֶצְרַת, כְּדִי לְתַת עוֹד זְמַן אֶל הַחוֹטְאִים שִׁישׁוּבוּ בַּתְּשׁוּבָה בַּיּוֹם הַהוּא שֶׁל הוֹשִׁעֲנָא רַבָּה יוֹם אַחֲרוֹן שֶׁל הַלּוּלָב וְהַסֵּכָה. וְאִם יִשׁוּבוּ, יִחְזְרוּ לְקַחַת הַפְּתָקִים מִיָּדָם. וְאִם לֹא, אֵין עוֹד תִּקְנָה בַּתְּשׁוּבָה מֵאִזּוּ וְאֵילֵךְ. וְאִף עַל פִּי שֶׁאֲמָרוּ, כִּי כִּיּוֹן דְּנִפְקִי [שִׁיּוּצָאוּ] פְּתָקִים מִבֵּי מַלְכָּא [מִבֵּית הַמֶּלֶךְ], תּוֹ לֹא הִדְרִי [וְיִתֵּר לֹא חוֹזְרִים], דְּבַר בַּהוּיָה, כִּי בְּלֵי סַפְקָ שְׁמִי שֶׁלֹּא נִתְעוֹרֵר לְשׁוּבָה בַּתְּשׁוּבָה מַעַת נַעֲלִילַת יוֹם הַכַּפּוּרִים עַד יוֹם הוֹשִׁעֲנָא רַבָּה, לֹא יִשׁוּבָ בַּיּוֹם הַהוּא, וְכִיּוֹן שֶׁלֹּא יִשׁוּבָ בּוֹ בַּיּוֹם, תּוֹ לֹא הִדְרִי, אֲבָל וְדֹאֵי שְׁאֵם יִזְדַּמֵּן מִי שִׁישׁוּבוּ, וְדֹאֵי שִׁיקְרֵעוּ גִזֵּר דִּינוֹ וְיִחְזְרוּ לְקַחַת פְּתָקָא שֶׁלּוֹ מִיֵּד הַשְּׁלוּחִים. וְרִאִיָּה לָזֶה מִמָּה שֶׁכְּתַב בְּסֵפֶר הַרִיקָאֲנִטִי, כִּי נַעֲשֶׂה הַדְּבָר הַזֶּה בְּאֲדָם אֶחָד שֶׁנִּסְתַּכַּל בְּאוֹר הַלְּבָנָה וְלֹא מוּצָא צֶל עַל רֵאשׁוֹ, וְחִזְרוּ בְּלֵילָה וְהַתְּפַלֵּל וּבְכָה וְשָׁב בַּתְּשׁוּבָה וְחִזְרוּ וְרִאִיָּה צֶל עַל רֵאשׁוֹ וְחִזְרוּ הַצֶּלֶם לְמַקּוּמוֹ, וְלִכֵּן כָּל יוֹם הוֹשִׁעֲנָא רַבָּה, יֵשׁ בּוֹ קֶצֶת דִּינִים אִף עַל פִּי שֶׁנִּגְמַר הַדִּין בַּחֲצוֹת הָרֵאשׁוֹן שֶׁל הַלֵּילָה כְּנ"ל. וְהַטַּעַם הוּא לְפִי שֶׁעֲדִין הַדִּין תְּלוּי עַד יוֹם שְׁמִינֵי עֶצְרַת כְּנִזְכָּר לְרֵאוֹת אִם יִשׁוּבוּ בַּתְּשׁוּבָה, וְלִכֵּן יֵשׁ נוֹהָגִים לומר סְלִיחוֹת אַחַר חֲצוֹת לֵיל הוֹשִׁעֲנָא רַבָּה קְרוֹב לְאַשְׁמֶרֶת הַבֶּקֶר, אִף עַל פִּי שֶׁנִּגְמַר הַדִּין בַּחֲצוֹת לֵילָה הָרֵאשׁוֹן. גַּם צְרִיךְ לְהַזְהֵר לִכְוֹן הָאָדָם דַּעַתוֹ בְּמֵאֵד מְאֹד בַּתְּפִלַּת יוֹם הוֹשִׁעֲנָא רַבָּה וּבְכָל מַעֲשָׂיו בַּיּוֹם הַהוּא כִּיּוֹן שֶׁעֲדִין יֵשׁ לוֹ תִּקְנָה אִזּוּ, כִּי אַחַר כִּדּ אֵין לוֹ עוֹד תִּקְנָה כְּנ"ל. עכ"ד.

ומבאר שעקר הדיון הוא עד חצות, שאז נמסרים הפתקים, רק שישנה אפשרות לתקן ולשוב בתשובה עד שמיני עצרת. גם נראה שאין הבדל בין הלמוד שלאחר חצות לילה ללמוד שבמשך היום למחרת, כי כל יום הושענא רבה יש בו עדין קצת דינים. על כן, היודע בעצמו שאם ישאר עד כל הלילה, לא ינצל את זמנו פיאנות, לא בלילה ולא ביום, הנכון שיתחיל את הלמוד מיד בתחלת הלילה עד חצות, וילך לישון, ובבקר יתפלל בערנות ויעסק בתורה ביום נורא זה, ושכרו כפול ומכפול מן השמים.

אבל יכול לבוא לבית הכנסת בהושענא רבה וללמוד ברב עם את התקון המסודר ללילה זה. (מזבח אדמה, שלחן מלכים, רבני ירושלים, מחזיק ברכה, שלמי צבור. שו"ת יביע אומר ח"ט יורה דעה סימן מה. חזו"ע אבולת ג קלו. ב ריא, רכט)

ברכות השחר

הנעור כל הלילה, מברך בעמוד השחר 'ברכות השחר' ו'ברכות התורה', לבד מברכת 'על נטילת ידים', שנוטל ידיו אף לא מברך. וכן ברפת 'אשר יצר' לא יברך, אלא רק אם הצרף לצאת לבית הפסא. ואמנם, יש מבני אשכנז הנוהגים לשמע את 'ברכות השחר' ו'ברכות התורה' מאדם אחר שישן שנת קבע בלילה, והוא מברך ומכוון להוציאם ידי חובתם. אף מנהג בני ספרד אינו כן, אלא כל אחד ואחד מברך לעצמו, ואף בני אשכנז רשאים לברך בעצמם. כמבאר בחוברת 'חג השבועות בהלכה ובאגדה'.

זמן עמוד השחר - 72 דקות זמניות לפני הנץ החמה, [עמוד השחר בערך בשעה: 5:30. נץ החמה בערך: 6:30, שעון קיץ]. והמברך ברכות התורה קדם הזמן הזה, הרי הוא מברך ברכות לבטלה לדעת מרו השלחן ערוך והרמ"א ורב הפוסקים. ומכיל מקום, ברכות השחר רשאי לברך מעקר הדיון מזמן חצות הלילה [בערך בשעה: 00:25, שעון קיץ]. (תלח)

תפלת שחרית

יתגבר כארי שלא יתנמנם בשעת קריאת שמע ותפלה ויצא שכרו בהפסדו. וטוב שהשליח צבור לא יאריך מדי בנוגנים בתפלה, אלא יתפלל מלה במלה ובמהירות מעט, כדי שלא יתנממו האנשים בתפלה.

לאחר ההלל נהגו להקיף את התבה שבע הקפות עם הלולב ומיניו, שעל ידי ההקפות לתבה, הדומה למזבח ה', נוכל להפיל את חומת האויבים ולהכריתם, כשם שעם ישראל הקיפו שבע פעמים את יריחו עד שנפלה חומתה. (תלו)

חבטת הערבה

אחר תפלת מוסף לוקחים חמש ערבות קשורות יחד, וארץ כל ערבה לא פחות משלשה טפחים [24 ס"מ]. וחובטים אותן בקרקע שאינה מרצפת חמש פעמים ולא יותר, לקיים מנהג גביאים שהנהיגו לישראל כן. (תמ, תמוג)

הטעם שהנהיגו הנביאים כן, כי בזמן בית המקדש היתה נהגת מצות נטילת ערבה כל שבעת הימים מהלכה למשה מסיני, ובכל יום היו מקיפים בה את המזבח פעם אחת, וביום השביעי שבע פעמים. ואפלו אם היה חל יום השביעי בשבת, היו מקיפים בה את המזבח. כשחרב בית המקדש, באו הנביאים האחרונים - חגי, זכריה ומלאכי, שהיו מאנשי כנסת הגדולה מתקני

תקנות, והנהיגו לטל ערבה ביום השביעי - 'הושענא רבה' - זכר למקדש. ומה שאנו חובטים בקרקע, פתבו הגאונים, מאחר והערבה דומה לשפתים, ובהיות שעד 'הושענא רבה' ישראל מרבים במצוות, ואם היה בא השטן לקטרג כנגדם, היה מתבטל על ידי רבוי המצוות שעושים, אף מכאן ולהבא אנו רומזים בחבטת הערבה בקרקע, שכל פה שיקום ויקטרג עלינו, לא יוכל לנו ויפול ארצה, כמו שנאמר: "כל כלי יוצר עליך - לא יצלה, וכל לשון תקום אתך למשפט - תרשיע". (תמו)

בכל פעם שחובט בקרקע, יכון כנגד אות אחת מחמש אותיות מ.נ.צ.פ.ד. דהינו, בחבטה הראשונה יכון אות מ', בשנייה אות נ', וכן הלאה. (תמו)

מאחר ויש אומרים [רש"י] שמצות הערבה היא בנענוע הערבה, ויש אומרים [הרמב"ם] שהמצוה היא בחבטה בקרקע - טוב להחמיר ולעשות את שתייהן, גם לחבט בקרקע וגם לנענע. (הרמ"א סימן תרסד ס"ד. תמו)

נשמת כל חי

נהגו ישראל קדושים לאחר חבטת הערבה להפגס לבית הכנסת, ופותרים ההיכל, וכל הצבור מרננים יחד באמירת 'נשמת כל חי' עד 'ומעולם ועד עולם אתה אל'. ולאחר מכן אומרים בזו הלשון: "הרי אנחנו מקבלים עלינו בלי נדר קבלה גמורה, לומר 'נשמת כל חי' ביום הושענא רבה לשנה הבאה, בעת הזאת אחר תפלת שחרית ומוסף. ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיחתם אותנו בספר חיים טובים, ונזכה ונחיה שנים רבות ונעימות, ונגילה ונשמחה בישועתו". (תמו)

כתב הגאון רבי דוד פארו: כל מי שהוא בעת צרה, יאמר שמקבל עליו בלי נדר, שפאשר יצילהו ה' יתברך מצרתו, יאמר סדר 'נשמת כל חי'. (תמו)

קשה להפריד מהספה

קדם שילך לבית הכנסת בערב שמחת תורה, יפגס לספתו ויאמר: "יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שבזכות קיום מצות ספה זאת שקימנו, נחיה ונזכה לשנה הבאה לישוב בספת עורו של לוינו, כמו שנאמר (איוב מ לאו): "התמלא בשכות עורו, ובצלצל דגים ראשו". (כל בו. הרמ"א סימן תרסז)

שנים מקרא ואחד תרגום

שנים מקרא ואחד תרגום של פרשת וזאת הברכה, קורא אותה בהושענא רבה או בליל שמחת תורה או ביומו. וישתדל לקרא קדם שיסיים החזן את הפרשה, כדי שיחשב לו שמשלים פרשיותיו עם הצבור ממש.

כתבו האחרות חיים והכל בו, שיקרא בליל שמחת תורה. ויש פתבו בשם הרמ"ע מפאנו שיקרא בהושענא רבה, כיון שאין לקרא תרגום ביום טוב. אף עתה נמצא מאמר מענין גנים של הרמ"ע מפאנו, ושם מבאר שחזר בו, ואפשר לקרא את התרגום בשמיני עצרת או שמחת תורה, וגם שנים מקרא ואחד תרגום של פרשת בראשית יקרא ביום טוב [כגון שחל שמחת תורה בחוץ לארץ ביום ששני]. כיון שהיא מצוה בשעתה, ואין צריך לקרא בהושענא רבה. ובלאו הכי כמה אחרונים פקפקו על דברי הרמ"ע מתחלה, כיון שלא הזכיר כן בדברי רבנו הארי"י. (חזו"ע שבת א שכט)

חג שמחת תורה

שמיני עצרת – שמחת תורה

היום השמיני שלאחר שבעת ימי חג הסוכות, הוא יום 'שמיני עצרת', והוא חג בפני עצמו, ואין קשר בינו לחג הסוכות כלל. ונקרא גם פן יום 'שמחת תורה', שבו מסיימים את קריאת חמשה חמשי תורה בספר התורה. אולם בחוץ לארץ, שעושים יומים יום טוב, אם כן, היום השמיני הוא 'שמיני עצרת', ולמחרתו, ביום התשיעי, הוא 'שמחת תורה', שבו הם מסיימים את התורה. (תנא, תסז)

תפלת ערבית

בליל החג יתפלל השליח צבור בנגון ובנעימה קדושה, בשמחה ובטוב לבב, שמצות עשה מן התורה לשמח בפילה הזו. (מסכת סוכה מ"א. תנה) ויש להזכיר לצבור קדם התפלה, שמזכירים בעמידה 'את יום שמיני חג עצרת הזה', ולא 'את יום חג הסוכות הזה'. ואם טעה והזכיר סכות, חיב לחזור ולתקן. ואם נזכר אחר שהתחיל רצה, חוזר לתחלת אהה בחרתנו. ואם סים את העמידה ובא לעקר רגליו, חוזר לראש התפלה. (תנא)

הקפות

לאחר תפלת ערבית, מנהג כל ישראל להקיף את התבה שבע הקפות עם ספרי תורה בידיהם, לכבודה של תורה. וששים ושמיים בשירים ותשבחות לה' יתברך ברקודים ומחיאות כפים, וכך המרבה הרי זה משבח. (תנה)

כתב מרן החיד"א: קדם ההקפות ניחו ספר תורה על התבה, ויעמד איש ירא שמים על יד הספר, ויאחז בידו בספר התורה כל זמן ההקפות. כי כן קבלתי מהמקבל המפלא מורנו הרש"ש זלה"ה שהיה מקפיד על זה. ע"כ. (עבודת הקודש צפורן שמיר ס"ס יב)

מעלת הרקודים והשמחה לכבוד התורה

נכון להודיע לצבור את גדל מעלת השירה והרקודים לכבודה של תורה והמעלות שזוכה האדם בהם, וכמו שכתב הגאון רבי יעקב ישראל אלגאזי (שלמי חגיגה סימן יז אות טז): "אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה בשמחתה של תורה, ויתקן בזה את פגמי נשמתו אשר פגם בכבוד תורת ה' תמימה. וכבר כתבו הראשונים, כי כל הזהיר בשמחה של תורה כהיום הזה, בטוח הוא שלא תפסק התורה מזרעו. והעידו שראו לרב גדול בישראל שהיה מרבה בשמחה של תורה כהיום הזה, והעידו עליו שעד שלשה דורות היו מיוצאי ירכו שלשלת חכמים וידועים ומרביצים תורה בישראל זה אחר זה, וידעו הכל שזכה בזה על רב שמחתו ביום שמחת התורה, מה שהם לא ראו מעולם בשום גדול בתורה שעשה כן, וברב גדלתו היה מכרפר בכל עז, ומעורר לבות בני אדם לאמר, שמחו בה' וגילו צדיקים ותרגינו כל ישראל". ע"כ. וכתב רבנו חיים ויטאל (שער הכוונות קד ע"א): "וראיתי למורי האר"י ז"ל שהיה נזהר ביותר בזה, להקיף עם ספר התורה או לפנני או לאחריו, ולרקד ולשורר לפנני בכל עז ותעצומות". ע"כ. ובספר מעשה רב כתב: "הגאון מוילנא היה מקיף לפני ספר התורה בשמחה רבה, ומספק ומרקד, מפוז ומכרפר בכל עז, עד שהיו פניו בוערות כלפי אש". ואם גדולי עולם אלו לא חסו על כבודם לכבודה של התורה, מה נאמר אנחנו, אזובי הקיר!?"

וכידוע שמיכל, בתו של שאול המלך, נענשה בעבור שלא מצא חן בעיניה היאך בעלה דוד מלך ישראל מרקד ומכרכר לפני ארון ה', כמו שנאמר בנביא שמואל (ב ו טו): "ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון, ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה' ותבז לו בלבה: ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד, ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל, אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו, כהגלות נגלות אחד הרקים: ויאמר דוד אל מיכל לפני ה' אשר בחר בי מאביך ומפל ביתו לצות אתי נגיד על עם ה' על ישראל, ושחקתי לפני ה': ונקלתי עוד מזאת, והייתי שפל בעיני, ועם האמהות אשר אמרת, עמם אכבדה: ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד עד יום מותה".

אמרו רבותינו במדרש (במדבר רבה ד כו): "היאך היה עושה דוד לפני ארון ה'? היה לבוש בגדי זהב מוזקקים הדומים לפז, והיה מכה בידיו זו על גבי זו [ומנין על שמואל] וטופח, וכשפיה מכרכר, דהנינו שר: כירי [אדוני] רם, כירי רם, היה מפזז. ומהו מפזז? שהיה הזָהב המְזַקק משמיע קול פוזז ופז [פז כפעמונים. ויותר מזה היה דוד עושה] - מגביה את כפות רגליו וקופץ לכבוד התורה, והיו כל הנשים מציצות עליו מן הגגות ומן החלונות, ולא אכפת לו. שאין לך אדם בישראל שגזא את עצמו על המצוות יותר מדוד, וזהו שאמר דוד (תהלים קלא): "ה' לא גבה לפני" - בשעה שמשחני שמואל למלך. "ולא רמו עיני" - בשעה שהרגתי את גלית. "ולא הלכתי בגדלות" - בשעה שהחזירני למלכותי ולאחר מרד אבשלום. "ובגפלאות ממני" - בשעה שהעליתי את הארון. "אם לא שוייתי ודוממתי נפשי, כגמל עלי אמו" - כשם שהתינוק הזה אינו מתבייש להתגלות לפני אמו, כך שוייתי נפשי לפניך, שלא התבישתי להתבזות לפניך לכבודך. "כגמל עלי נפשי" - כמו התינוק שיוצא ממעי אמו ואין רוחו גסה לינק משדי אמו, כן נפשי עלי, שאיני מתבייש ללמוד תורה אפלו מקטני ישראל. ע"כ. וענן בזהר הקדוש (משפטים קז ע"א) שדוד המלך היה הבדחן [כבזכות המשמח] של הקדוש ברוך הוא, ואף על פי שפעמים היה הוא עצמו בצער, אך כיון שהיה לפני המלך, היה חוזר לבדחנותו כמו שהיה, כדי לשמח את המלך. ע"ש.

וכתב הרמב"ם (הלכות לולב פ"ח ה"טו): "השמחה שישמח אדם בעשית המצוה ובאהבת האל שצוה עליהו - עבודה גדולה היא ומעבודת ה' היא, וכל המונע עצמו משמחה זו, ראוי הוא להפריע ממנו, שנאמר בקללות: 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב, וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו, ומתכבד בעיניו במקומות אלו בהמנעו משמחה של מצוה זו - הוא חוטא ושוקה, ועל זה הזהיר שלמה ואמר (משלי כה כו): 'אל תתהדר לפני מלך, ואדרבא, כל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו, הוא הגדול והמכבד העובד מאהבה. וכן אמר דוד מלך ישראל: ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני, ואין הגדלה והכבוד אלא לשמח לפני ה' בשמחה של מצוה, שנאמר: והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'". ע"כ.

וכך ספר הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל ראש ישיבת פרת יוסף, על חכם יעקב עובדיה ז"ל, שהיה רוקד ושמח מאד מאד בשמחת תורה, ומרקיד את האחרים בעז ותעצומות, ובזכות כך זכה לבנו, הלא הוא מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל. אשרי אדם שלוקח את הדברים לתשומת לבו, ומשתדל בעז ותעצומות לרקד, לשיר ולשמח לכבודה של תורה, ומעורר גם את האחרים לזה.

וכתב הרב שפתי כהן, שזכות ההקפות עם ספרי התורה בשמחה ושירה ורקודים, ראויה היא שתגן שלא תהיה עצירת גשמים חס ושלוש. (יבי"א ח"ו סימן נו אות ה. תס)

בערב שמחת תורה, טרם יציאתו לבית הכנסת, טוב לאכל ולשתות מעט, כדי שלא יקשה עליו להאריך בהקפות מחמת רעבוננו, וכך לא ימהר בכל רגע את הצבור שיסימו, וחכם עיניו בראשו.

מי שקשה לו להמתין עד גמר ההקפות, וכגון שמתארח אצל מכריו, ורוצה להזדרז בהקפות כדי שלא ימתינו לו המארחים, רשאי להקיף את התבה לבדו ולומר את נסח ההקפות, אך יזהר שלא לזרז את הצבור שיסיימו מהר בשבילו.

התורה התורה! אנו כפרתך!

תמיד היה רגיל מרן רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל לדבר בשבח בני ספרד, שכלם אוהבי תורה, וכאש להבה יוקדת בלבם לעבודת ה'. ופעם שמעתי מפיו שספר בהתפעלות, שבצעירותו הזדמן לבית כנסת של פשוטי עם בשעת ההקפות בשמחת תורה, וראה אותם שרים ורוקדים ואומרים בהתרגשות: התורה התורה! אנו כפרתך! התורה התורה! אנו כפרתך! קרא עליהם ויעמד כלם צדיקים", שכלם בשרשם אוהבי תורה.

ואגב אזכיר, כי בהקפות של שמחת תורה בשנת ה'תשס"ח, באמצע הפיוט "שמחת תורה יש יש", שר מרן ברנש רב: "שמחת סכה! שמחת לולב! שמחת אתרוג! שמחת הדס! שמחת ערבה!", והקהל ענו אחריו בשמחה עצומה, בראותם את הרב שמח כחנן ביום חפתו. (אביר הרועים ח"ב עמוד 92)

וזכורני, כי בעת ההקפות בשמחת תורה שנת ה'תשע"א, ומרן זצוק"ל היה כל פלו שמח ועומד בכל עת ההקפות על אף היותו כבר בגיל 90. ובאמצע ההקפות נכנס לפנים מן המחצה הגאון רבי דוד עטיה שליט"א בנו של מורנו הגדול רבנו עזרא עטיה זצוק"ל, ורקד וקפץ כאיל בפני מרן. ובעת זכות הדעות, בקש ממרן שירקד עמו גם כן, ענה לו מרן בבדיחותא: "נראה אותך כשתהיה בגילי..."

פעמונים

אף על פי שבכל שבת ויום טוב אסרו חכמים לרקד ולמחא כפיים, כמבאר במשנה (מסכת ביצה לו ע"ב) ובשלחן ערוך (סימן שלט סעיף ב), מכל מקום, לכבודה של תורה התירו חכמים בשמחת תורה לרקד ולמחא כפיים, ואפלו אם חל בשבת. ומכל מקום אסור לקשקש בפעמונים של ספר התורה, וכן אסור להריע בחוצרות [ובלאו הכי החוצרות מקצה]. וכן אסור להכות על השלחן או על בקבוק כדרך הרגילים להכות בשעת השירה, וכמו שפסקו הרמב"ם ומרו השלחן ערוך והרמ"א. ויש להעיר בנחת למקלים בזה מפאת חסר ידיעה. וכן כתב רבי חיים פלאגי שמוצה רבה לבטל מנהגם, וכן כתבו הפרי מגדים, הגאון רבנו זלמן, המשנה ברורה, והפך החיים ועוד. וכמבאר בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה". (תנה)

קדשה וטהרה

אין ספק, שעל כל רבני בתי הכנסת והאחראים להיות תמיד בעין פקוחה ולהשגיח שתהיה הפרדה גמורה בין הגברים לנשים, לבל תהיה מצוה הבאה בעבירה חס ושלום. ונשים הבאות לעזרת הנשים, עליהן להקפיד ולבדק אם לבושות הן בצניעות אמיתית "כרצון ה' יתברך" ולא בגדים צמודים וקצרים, ושלא תעשינה אספות מחוץ לבית הכנסת בעת יציאת הגברים מבית הכנסת, שגורמות מכשול לרבים, ודי בזה למבין. וכמו כן יש להזהיר את האמהות היקרות שילבישו את בנותיהן בצניעות, ויקפידו על כך כבר מגיל 3 ומעלה.

יש לשמור על הבנות לבל יכנסו לבית הכנסת, אלא יהיו בעזרת הנשים. ולצערנו, ישנן בנות קצת גדולות שנכנסות לבית הכנסת ומתערבות עם הבנים, ובודאי שלא נאה ולא יאה להיות כן, וכל שכן בבית ה'.

כבוד התורה

כתב מרן בשלחן ערוך (יורה דעה סימן רפב ס"א): "חייב אדם לנהג כבוד גדול בספר תורה... ולא יפשוט רגלו כנגדו, ולא יניחהו על ראשו כמשה, ולא יחזיר לו את אחריו, אלא ישב לפניו בכבוד ראש ויבראה ופחד, ויכבדנו כפי כחו". על כן יש לשים לב בעת הרקודים שלא ימסרו את ספר התורה מאחד לשני פעין זריקה, ושלא יתנוהו על הראש, וכיוצא בזה. וכן לא יתנו את הספר לילדים, שמה יפל מידם חס ושלום.

לעמד בעת ההקפות

כתב בשלחן ערוך (י"ד רפב ב) "הרואה ספר תורה כשהוא מהלך, חייב לעמוד לפניו, ויהיו הכל עומדים עד שיעמד זה שמוליכו ויגיענו למקומו, או עד שיתפסה מעיניהם". על כן, בשעת ההקפות, שרוקדים ומוליכים את ספרי התורה, על כל הקהל לעמוד לכבוד ספרי התורה, עד שיחזירו את ספרי התורה להיכל. אוילם זקנים, או הסובלים מחלשה ברגליהם, רשאים לשבת בין הקפה להקפה, ודי שיעמדו בעת הוצאת הספרים והחזרתם להיכל, ובעת ההקפה ממש בספר התורה סביב התבה. (תסח)

הגאון החזון איש זצ"ל היה יושב בעת ההקפות כשספר תורה קטן בידו, ופעם אחת התישב לידו רב אחד כדי לשוחח עמו בדברי תורה בעת ההקפות, וכשקם והלך, אמר לפני הסובבים הודו: כנראה שהלה שכח מההלכה שאסור לישוב בשעה שעומדים עם ספרי התורה. (תסו)

אם ישנם אנשים שטועים ויושבים בשעה שספרי התורה מסתובבים, כדאי שיניחו את הספרים על התבה וירקדו בלעדיהם, כדי להציל אותם ממכשול.

קריאת התורה בליל החג

יש מבני אשכנז שנוהגים לקרא בספר תורה בליל שמחת תורה לאחר הקפה ראשונה, ואם הזמן מי מבני ספרד לעליה לתורה, רשאי לעלות ולברך. וכן היה מעשה רב לפני למעלה מארבעים וחמש שנה, כשנבחר מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל לרב ראשי לתל אביב, הזמינוהו בליל שמחת תורה לבית הכנסת של בני אשכנז, ועלה לספר תורה וברך. (תנז)

יהי רצון

לאחר כל הקפה והקפה, טוב לומר את נסח בקשת 'יהי רצון' המובא בסדורים, שסדר הגאון החיד"א, לחיאק בעסק התורה ובמצוות ומעשים טובים. ויכון בזה מאד, וכמו שכתב הגאון רבי חיים פלאג'י בספרו מועד לכל חי (סימן כה אות א): "מאד יזהר האדם בתפלות של שמיני עצרת לאמרם בכונה גדולה, כי מלבד שכל תקון הימים שמראש השנה עד יום שמיני עצרת הוא נשלם, והכל תלוי ביום זה – עוד בה, כי אין בכל אלו הימים יום רצון לשמע ה' תפלתו בכל מה שרוצה האדם כהיום הזה, כמו שאמרו בזהר הקדוש (פרשת צו לא ע"ב): שכל מה ששואל האדם מהקדוש ברוך הוא ביום זה, מקבל תפלתו ועושה בקשתו". ע"כ.

אבל – מי שארע לו אבל בחג, מתר לו להשתתף בהקפות כנהוג בשמחת תורה,

ולרקוד ולשיר, שאם לא יעשה כן, הרי זו כאבלות בפרהסיא 3בבג. (מועד לכל חי, כף החיים, מנחת יצחק, גשר החיים, ספר רביעי בקודש, וכן נהג הגאון ממונקאטש. חזו"ע אבלות ב שסה)

חזרת ספרי התורה להיכל

כְּשֶׁמְחִזְרִים אֶת סְפָרֵי הַתּוֹרָה לַהֵיכָל, יְשִׁירוּ כָּל הַקְּהָל מִזְמוֹר "הוֹדוּ לַה' קְרָאוּ בְּשִׁמּוֹ", שְׁאֲמְרוּ דָּוִד הַמֶּלֶךְ בְּעַת שֶׁהִכְנִיס אֶת הָאָרוֹן. כְּמוֹבָא בְּדַבְרֵי הַזְּמִים (א טז). (תסה)

קדוש

מִזְכִּירִים בְּקִדּוּשׁ 'אֶת יוֹם שְׁמִינֵי חַג עֲצֵרַת הָהָא'. וְאִם טַעַה וְהִזְכִּיר 'אֶת יוֹם חַג הַסּוּכוֹת הָהָא', יִחְזַר וְיִתְקַן. וְאִם נִזְכַּר אַחַר שְׁשִׁים אֶת הַקִּדּוּשׁ, יִחְזַר וְיִקְדַּשׁ. (תנא)

מְבָרְכִים 'שֶׁחֲחִנּוּ' בְּקִדּוּשׁ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא חַג בְּפְנֵי עֲצֻמוֹ, וְאֵינוֹ קָשׁוּר לְחַג הַסּוּכוֹת.

תפלת שחרית

עַל הָאֲחֻרָאִים לְכוּן אֶת זְמַנֵּי הַתְּפִלוֹת בְּאִפְנוֹ שְׁיִסְפִּיקוּ הַצְּבוּר בְּמִשְׁךָ הַיּוֹם הַקִּדּוּשׁ וְהַנּוֹרָא הָהָא לְקַבֵּעַ בּוֹ עַת לְלִמּוּד הַתּוֹרָה. עַל כֵּן, נְכוּן לְהַקְדִּים מְעַט אֶת זְמַן תְּפִלַּת שַׁחֲרִית יוֹתֵר מִכָּל שְׁבֻת, מֵאַחַר וְסִדֵּר הַתְּפִלָּה אַרְבֵּי מָאָד, וּבִפְרָט כְּשֶׁחָל הַחַג בְּשֻׁבָת, וְצָרִיכִים לְהִסְפִּיק לְאָכַל גַּם סְעוּדָה שְׁלִישִׁית. (עיין מועד לכל חי סימן כה אות א)

קריאת התורה

מוֹצִיאִים שְׁלֹשָׁה סְפָרֵי תּוֹרָה; בְּסֵפֶר הָרֵאשׁוֹן קוֹרְאִים הַצְּבוּר וְחֲתַן תּוֹרָה בְּפִרְשֵׁת 'וְזוֹאת הַבְּרָכָה', בְּסֵפֶר הַשֵּׁנִי קוֹרֵא חֲתַן בְּרֵאשִׁית, וּבְסֵפֶר הַשְּׁלִישִׁי קוֹרֵא הַמַּפְטִיר. (תסט)

בְּכָל פַּעַם שְׁמוֹצִיאִים שְׁלֹשָׁה סְפָרֵי תּוֹרָה, כְּשֶׁמַּחַת תּוֹרָה אוֹ רֵאשׁ חֲדָשׁ טַבַּת, אָדָר, וְנִיסָן שְׁחָלוּ בְּשֻׁבָת, נִהְיָ לּוֹמֵר אֶת הַפְּסוּקִים דְּלֵהֲלוֹן בְּפִתִּיחַת הַהֵיכָל: יִרְמִיָּהוּ פָּרַק י' פְּסוּקִים, ז, י. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, אֲנָא ה' הוֹשִׁיעָה נָא. אֲנָא ה' הַצְּלִיחָה נָא. (הגר"ח פלאג'י, הלבוש)

הַמְּנַהֵג לְמִנּוֹת שְׁלֹשָׁה חֲתָנִים: 'חֲתַן מְעַנָּה', 'חֲתַן תּוֹרָה', 'חֲתַן בְּרֵאשִׁית'. חֲתַן מְעַנָּה עוֹלָה לְפָנֵי חֲתַן תּוֹרָה, וְהוּא כְּמוֹ שׁוֹשְׁבֵינֵי שְׁלוֹ. חֲתַן תּוֹרָה מְסִים אֶת הַתּוֹרָה, וְלֹאֲחֲרָיו מִיַּד עוֹלָה חֲתַן בְּרֵאשִׁית וּמִתְחִיל שׁוֹב אֶת הַתּוֹרָה מִבְּרֵאשִׁית. (תסט)

לֹא יִפְסִיקוּ בְּאַמִּירַת קִדִּישׁ בֵּין חֲתַן תּוֹרָה לְחֲתַן בְּרֵאשִׁית, כִּדִּי שְׁלֵא לְתַת פְּתַחוֹן פֶּה לְשִׁטּוֹ, שְׁיֵאמַר: כְּבָר סִימּוֹ אֶת הַתּוֹרָה וְאֵינִם חִפְצִים לְקִרְא עוֹד. וְלָכוֹן, מִיַּד בְּגִמַּר עֲלִית חֲתַן תּוֹרָה, עוֹלָה חֲתַן בְּרֵאשִׁית, וּבְסִיּוּם עֲלִית חֲתַן בְּרֵאשִׁית, יֵאמְרוּ שְׁנֵיהֶם חֲצֵי קִדִּישׁ. (תסט)

נִהְיָ שְׁחֲתוּ בְּרֵאשִׁית אוֹמֵר "בְּסִימְנָא טְבָא". וְיֵאמַר זֹאת קִדְּם שְׁיִבְרַךְ אֶת בְּרַכַּת הַתּוֹרָה, וְלֹא לְאַחַר הַבְּרָכָה קִדְּם הַקְּרִיאָה, שְׁהָרִי זֶה הַפֶּסֶק בֵּין הַבְּרָכָה לְקְרִיאָה. (תסט)

חֲתַן תּוֹרָה

מְעַלָּה גְדוֹלָה יֵשׁ לְחֲתַן תּוֹרָה, שְׁעַל יָדוֹ נַעֲשֶׂה כְּבוֹד לְתּוֹרָה בְּסִיּוּמָהּ, וְעָלָיו נֵאמַר:

"כי מכבדי אכבד", וזוהי שמתכפרים לו כל עוונותיו. על כן, מן הראוי לכבד בעליה זו את הרב מרא דאתרא או את רב בית הכנסת, המרביצים תורה בישראל. וכתב בספר פנסת הגדולה, שבמקומו היו נוהגים למכר את עלית חתן תורה בדמים מרבים, ועמדו גדולי הקהל ובטלו מנהגם, והנהיגו שהחתנים יהיו מן החשובים שבקהל. ועל כל פנים, ישנה אפשרות לחלק את הקהל לשני מינים, ובמנין אחד וכבדו את חשובי הקהל, ובמנין השני ימכרו את עליות החתנים. (תוס', תעב, תעג)

אשרי עין ראתה כל אלה

מה נפלא היה לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו, בבית מדרשו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, בשעה שמוכרים את עלית "חתן תורה", וכל אחד מעלה את המחיר גבוה יותר לכבודה של תורה, בהיותו יודע כי יזכה לכבד בה את מרן מלפא זצוק"ל לחתן תורה, כי לו נאה ולו יאה להיות מוכתר בכתר תורה. ובשעה שמרו קם מפסאו, כל הקהל עומדים על רגליהם, ופוצחים בשירה וזמרה בהתלהבות של קדושה ברשפי אש שלהבת יח, ונשארים על עמדם עד סיום הקריאה.

למה נקרא שמו "חתן תורה"?

במדרש שיר השירים (פרשה א אות ט) הובא משל לאהובו של מלך, שהיה בן בית בהיכלו של מלך, והיה עושה רבות ונצורות לכבודו של המלך. יום אחד קראו המלך ואמר לו: שאל ממני מה אתו לך, ואת בקשתך לא אשיב ריקם. חשב האהוב בלבו ואמר: אם אני שואל מן המלך כסף וזהב - הוא נתן לי; אם אבנים טובות ומרגליות - הוא נתן לי, אבל כמה עשירים יש בעולם. ואם אבקש ממנו שימנה אותי לשר - הוא מנה אותי, אך כמה שרים יש בעולם. נמלך בדעתו והשיב: אדוני המלך, שאלה אחת אבקש! יש לאדוני המלך בת יחידה, יפה פלבנה ברה פחמה, ואהבת עולם אהבתי, תן לי אותה לאשה, ואזכה להיות חתן המלך. נתנה לו המלך, וגם נתן לו נדוניה, אוצר של זהב ומרגליות, וגם מנהו שר. הרי ששאל בקשה יחידה - אך הכל נכלל בבקשתו. כך שלמה המלך, אמר לו הקדוש ברוך הוא: שאל ממני מה אתו לך? אמר שלמה: אם אשאל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות - הוא נתן לי, ומה בצע בכסף וזהב? אלא הריני מבקש את החכמה - והכל בכלל, שנאמר: "אך מיים בימינה, בשמאלה עשר וכבוד". על כן, גם המסים את התורה, יאה לו להקרא 'חתן תורה', שהכל פלול בו. (תוס')

רב עם הדרת מלך

נהגו להעלות את כל הקהל לספר תורה ביום זה, לכבודה של תורה, וחוזר וקורא החזן לכלם שלשה פסוקים "ולאשר אמר...". ואמנם, כאשר יש קהל גדול, כדי למנע טרח צבור, יוציאו עוד ספר תורה לחדר אחר סמוך, ויקרא שם קורא אחר לקהל הבאים עמו, וכשמסימים, מחזירים את ספר התורה להיכל, ועולים החתנים כשכל הקהל יחד בבית הכנסת. (תוס')

עין טובה

הגם שאין עולים אב ובנו או שני אחים זה אחר זה לספר התורה, משום חשש עין הרע, מפל מקום בשמחת תורה רשאים לעלות - זה חתן תורה, זה חתן בראשית, וזה מפטיר, מפני שיודעים שכלם עולים לכבודה של תורה, וגם מפני שקריאתם היא בשלשה ספרי תורה שונים, והרי זה נחשב כהפסק בין האחד לשני. (תעד)

שני כהנים

הגם שאין עולים שני כהנים זה אחר זה לספר תורה, מחשש שמא יאמרו שהכהן הראשון הוא פגום ולכן העלו כהן אחר אחריו, מכל מקום בשמחת תורה רשאים לעלות הכהנים זה אחר זה - זה חתן תורה, זה חתן בראשית, וזה מפטיר, מהטעם הנ"ל. והוא הדין בשנים או שלשה לזים זה אחר זה. (תעו)

כהן חתן תורה

כהן שקנה חתן תורה, ואין כהן אחר בבית הכנסת - רשאי לעלות גם עליה ראשונה של כהן וגם חתן תורה. אולם אם קנה חתן בראשית, לא יעלה לעלית כהן, אלא לחתן בראשית בלבד. מאחר ואין אדם אחד עולה בשני ספרי תורה מחשש שיאמרו שהספר הראשון פגום, ולכן עלה גם בספר השני. והוא הדין בכל זה ללוי. (תעו)

קטנים

גם הקטנים עולים לספר תורה, אולם רק לאחר שהגיעו לגיל חנוף ומגיל שש ומעלה, לפי שכלו וחרפו, אבל בפחות מזה אינו עולה. (ויב"א ח"ב סימן יג. ח"ט סימן קח אות קג. תעח)

יש לדעת ולהודיע לצבור, שאפלו קטן שהגיע לגיל חנוף, אם לא ברור לנו שגופו נקי כהגון, דהינו שמקנה עצמו היטב במים, אין לענות אחריו 'אמן'. (ע"פ מגן אברהם, ישועות יעקב, מגן גיבורים ועוד. וכתב הרב נצפרוד בספרו פאת השלחן: מאחר והברכה אינה יוצאת מגוף טהור, גרע יותר מברכה לבטלה שאסור לענות אמן אחריה.) ובקטן פחות מגיל שש, אפלו אם הוא ודאי נקי, אין עונים אחריו, ואינו מצטרף לזמון. ולצערנו, הרבה לא יודעים זאת, ונכשלים באסור עניית אמן יתומה, חס ושלום. וכמו שכתב הריב"ש, שאפלו הוא חריף ויודע למי מברכים ולמי מתפללים - אינו כלום, וחרוי הוא כמי שאין בו דעת. וכן דעת הראב"ד, הרשב"א, הטור, מהר"ש אבוהב, שלחן ערוך (רטו ס"ג), פרי מגדים, פתח הדביר, שרי פנסת הגדולה, הגר"א, מאמר מרדכי, הגר"ח פלאגי, חקרי לב, שדי חמד, ערוך השלחן, משנה ברורה, פה החיים ועוד. (ויב"א ח"ב סימן יג.)

המלאך הגאל

נוהגים להזמין ילדים רבים שאינם יודעים לברך, ומעלים את כלם לתורה בבת אחת, ופורסים טלית מעל ראשם, והגדול מברך ברכות התורה וקורא בעד כלם, ולאחר מכן השליח צבור מברך את כלם בפסוק: "המלאך הגאל אתי וכו'", ובברכת כהנים, ושאר פסוקי תורה שיש בהם הרבה ברכות, כמו: "וינתן לך האלקים וכו'", "ואל שדי ברך אתך וכו'". ומה שפורסים את הטלית, אין זה נחשב כעשית אהל עראי, מפני שאוחזים את הטלית בידם, וגם לא נעשה לצל, אלא לכבוד בלבד. (חזו"ע שבת ה רצז. תעח)

אונן - מי שמת לו מת בשמחת תורה, ואינו קוברו עד מוצאי החג, כיון שאינו אונן בחג, רשאי לעלות לספר תורה ככל שאר הצבור, כדי שלא תראה אבלות בפרהסיא. (כמבואר בחוברת "האבלות בהלכה ובאגדה")

משיב הרוח ומוריד הגשם

מתחילים לומר משיב הרוח ומוריד הגשם מתפלת מוסף. ואם טעה ואמר מוריד הטל, אם נזכר קדם שאמר ברוך אתה ה', טוב שיחזר ל'אתה גבור' ויאמר 'משיב הרוח', אבל אם נזכר אחר שאמר 'ברוך אתה ה'', אינו חוזר. (ילקו"י א רמב. תפח)

סְעוּדָה לְגִמְרָה שֶׁל תּוֹרָה

מְנַהֵג יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת סְעוּדָה לְכַבֻּדָּה שֶׁל תּוֹרָה, שְׁמַבְיָעִים אָנוּ בְּזֶה אֶת שְׂמִיחַתְנוּ שְׂזָכִינוּ לְהֵיטִיב בְּנִים שֶׁל מְלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שֶׁבָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים, וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרַתוֹ הַקְּדוֹשָׁה. וְכַתֵּב הָאֹרֶז זְרוּעַ (סוכה סימן שכ): וְעוֹשִׂים חֲתָנֵי הַתּוֹרָה סְעוּדָה לְכַבֻּד גַּמֵּר הַתּוֹרָה, וְיֵשׁ שְׁעוֹשִׂים סְעוּדָה גְּמוּרָה בְּמַאֲכָלִים טוֹבִים, אֲזִיזִים וְתִרְנֹגוּלִים. וּבְשִׁבְלֵי הַלֶּקֶט (סוכות שעב) כְּתַב: וּמְנַהֵג חֲתַן תּוֹרָה לַעֲשׂוֹת סְעוּדָה וְשִׂמְחָה וְלַחֲלֵק לְצַבּוֹר מְגִדִים וּמִיָּנִי מִתִּיקָה.

בְּתֵי כְּנִסֵּת אֲשֶׁר בְּכָל שַׁבַּת מְגִישִׁים כְּבוֹד לְצַבּוֹר לְאַחַר הַתְּפִלָּה, צְרִיכִים לְשִׂים לֵב בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה לְהוֹסִיף כִּי ה' הַטּוֹבָה עֲלֵיהֶם, בְּמַאֲכָל וּמִשְׁתֵּה חֲשׂוּבִים וּמְכַבְּדִים יוֹתֵר, כְּדִי לְהַרְאוֹת אֶת הַמַּעֲלָה וְהַחֲשִׁיבוֹת בַּיּוֹם הַזֶּה, וְלְהַבִּיעַ אֶת שְׂמִיחַתְנוּ לַתּוֹרָה. וְאִם אֵין בְּאֶפְשָׁרוֹתֵם שֶׁל הַחֲתָנִים לַעֲשׂוֹת סְעוּדָה כְּפִאוֹת, יַעֲשׂוּ כֵן הַגְּבָאִים מִקַּפְּת בֵּית הַכְּנִסֵּת, וְיִקְנוּ בַּיָּד רַחֲבָה לְכַבֻּדָּה שֶׁל תּוֹרָה, וְלֹא יִבְטְלוּ מְנַהֵג זֶה בְּשׂוֹם פְּנִים וְאִפְּו. וְכִבֵּר הַזְּהִיר עַל זֶה הָרַב מִשְׁנֵה בְּרוּרָה (סימן תרסט ס"ק ו) וְכַתֵּב: מֵהַר"ק הַאֲרִיז' מֵאֵד שְׁלֹא לְבַטֵּל שׂוֹם מְנַהֵג שְׁנֵהֲגוּ לְכַבֻּד שְׂמִיחַת הַתּוֹרָה. וְלָכֵן רָעָה עוֹשִׂים בְּהַרְבֵּה מִקּוֹמוֹת בְּמֵה שֶׁבְּטְלוּ מִקְּרוֹב שְׁלֹא לַעֲשׂוֹת מִשְׁתֵּה וְשִׂמְחָה בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. וּבְעוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים בְּזִיז כְּבוֹד הַתּוֹרָה גָּרַם זֶה, שֶׁהַתּוֹרָה מְנַחַת בְּקֶרֶן זְוִית וְאֵין דּוֹרֵשׁ וְאֵין מְבַקֵּשׁ, וּמִי יִתֵּן יוֹשִׁיב וִירַחֵם שֶׁבֵּר בֵּית יִשְׂרָאֵל, בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ, אָמֵן. (תסג)

אָבֵל – מִתֵּר לְאָבֵל לְלַכֵּת עִם כָּל הַצַּבּוֹר וְלְהַשְׁתַּתֵּף בְּסְעוּדָה הַנִּ"ל, אִף אִם לֹא עוֹרְכִים אוֹתָהּ בְּבֵית הַכְּנִסֵּת אֲלָא בְּבֵית הַחֲתָן תּוֹרָה.

כֵּן כְּנִסֵּת הַגְּדוֹלָה, וְשִׁכְּו רָאָה הַלְכָה לְמַעֲשֵׂה מִתְּלַמִּידֵי חֲכָמִים גְּדוֹלִים שֶׁהוֹרִו לְבַחֲרוּם אָבֵלִים לְהַשְׁתַּתֵּף בְּשִׂמְחַת סִיּוֹם מִסְּכַת, שֶׁהִיא סְעוּדַת מְצוּהָ. וְכַתֵּב רַבִּי אֲבָרָהם פְּלָאגִי, שֶׁסְעוּדָה לְגִמְרָה שֶׁל תּוֹרָה, אֵין לָךְ סְעוּדַת מְצוּהָ גְּדוֹלָה מֵזוֹ, וְעַדִּיכָה מִסְּעוּדַת סִיּוֹם מִסְּכַת. מָה גַם שֶׁשְׂמִיחָה זֹה, הִיא שְׂמִיחַת כָּל יִשְׂרָאֵל וְלֹא רַק לְחֲתַן תּוֹרָה בְּעַצְמוֹ. (חו"ע פּוֹרִים קפ. אבולות ב שנג)

רְקוּדִים בְּסְעוּדָה

גַּם בְּסְעֻדַת הַחֵג, מִתֵּר לְמַחֵא כְּפִים וְלְרַקֵּד לְכַבֻּדָּה שֶׁל תּוֹרָה. וְכֵן רְאִינוּ מַעֲשֵׂה רַב בְּפָנֵי מְרוֹ הָרֵאשׁוֹן לְצִיּוֹן זְצוּק"ל, כְּאֲשֶׁר זָכִינוּ לִיסַב עַל שְׁלִחְנוּ בְּסְעֻדַת הַחֵג בַּיּוֹם שִׂמְחַת תּוֹרָה, וְלְאַחַר בְּרַפְת הַמְּזוּז, עֲמַדְנוּ כָּל הַמְּסַבִּים וְרַקְדְּנוּ בְּמַעְגַל סָבִיב מְרוֹ, וְאֵז הַרְגִּשְׁנוּ יוֹתֵר וְיוֹתֵר מָה הִיא "שְׂמִיחַת הַתּוֹרָה", כְּשֶׁרוֹקְדִים לְפָנֵי סִפֵּר תּוֹרָה חֵי, שֶׁכָּל כָּלוּ תּוֹרָה וְתוֹרָה וְתוֹרָה. אֲשֶׁרֵי עֵין רְאֵתָה כָּל אֵלֶּה.

הַקְּפוֹת

הַמְּנַהֵג לְהַקְיֹף אֶת הַתְּבָה עִם סִפְרֵי הַתּוֹרָה גַּם בְּבִקְרָה, וְגַם לְאַחַר תְּפִלַּת הַמְּנַחָה, כְּמוֹ שֶׁהַקְיָפוּ בְּלִילָה. כֵּן כְּתַב מֵהַר"ח שֶׁכֵּן נִהַג רַבְּנֵי הָאֲר"י, וְכֵן כְּתַב מְרוֹ הַחִיד"א שְׂרָאָה לְהַרְש"ש שֶׁעָשָׂה כֵּן, וְאָמַר שֶׁיֵּשׁ בְּזֶה סוּדוֹת עֲלִיוֹנִים. (תנה, תס)

יֵשׁ שְׂמוּצִיאִים אֶת סִפְרֵי הַתּוֹרָה בְּעַת הַהַקְּפוֹת לְרַחֲוֵבָה שֶׁל עִיר, כְּדִי לְשַׁתֵּף אֶת כָּל שְׂכָבוֹת הָעָם בְּשִׂמְחַתָּה שֶׁל תּוֹרָה, לְרַקֵּד וְלְשַׂמַּח עִמָּהֶם, וְלְחַבְּבָה בְּעֵינֵיהֶם. (תס)

שְׂמִיחַת תּוֹרָה שֶׁחַל בְּשַׁבַּת – אוֹכְלִים סְעוּדָה שְׁלִישִׁית כְּכָל שַׁבַּת, עַל כֵּן יֵשִׁים לֵב לְאָכֵל מִקְּדָם מַעֲט אֶת סְעוּדַת הַבֶּקֶר, כְּדִי שִׂיאֲכַל סְעוּדָה שְׁלִישִׁית לְתַאֲבוֹן.

טוב ונכון לאכל את הסעודה השלישית לאחר תפלת מנחה [בסיום ההקפות]. ואולם, אם השעה מאחרת, או במקום שחלק מהצבור, לאחר שבאים לבית הכנסת לתפלת מנחה, אינם חוזרים שוב לביתם לאכל סעודה שלישית ונשארים בבית הכנסת עד לתפלת ערבית, אזי כדי לא להפסיד את מצות סעודה שלישית חס ושלום, יש ליעץ להם לעשות כך: לחלק את סעודת הבקר לשתי סעודות, והיננו שיטלו ידיהם ויאכלו כביצה [54 גרס] לחם עם סלטים [ומנה ראשונה], ויברכו ברפת המזון, ויסיחו דעתם מעט באיזה ענין, כיצאיה לחוץ, ואז יטלו את ידיהם שוב עם ברכה לסעודה שלישית, ויאכלו כביצה לחם עם התבשילים של החג, בשר שמן וכיוצא. ופשוט שכל זה כאשר אוכלים את הסעודה השלישית לאחר חצות היום, כי קדם חצות לא הגיע עדיו זמן הסעודה. (רצא ס"ג ובאחרונים שם)

מוצאי החג

הקפות שניות

נהגו להקריף את התבה עם ספרי התורה גם במוצאי שמחת תורה בלילה, וטוב להביא כלי נגינה, כיד ה' הטובה עליהם. כן כתב מהר"ח שכן נהג רבנו הא"י להקריף, וכן כתב החיד"א שראה להר"ש שעשה כן, ואמר שיש בזה סודות עליונים, וכן כתב הגר"ח פלאג'י, וכן היה מנהגו של מרו הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל. (תנה, תס)

מה שיש ערים שמארגנים בהן "הקפות שניות" בחוצות קריה מטעם העירייה, מאחר ולצערנו הרב, הנסיון הוכיח שיש שם תערבת אנשים ונשים, ורבות נשים באות בפריצות, אין ספק שאסור להשתתף בהקפות אלו, ושומר נפשו ירחק מהם, שאין השכינה שורה שם, אלא הסטרא אחרא, ה' יצילנו. ודי למבין.

תושב חוץ לארץ שנמצא בארץ ישראל במוצאי חג שמחת תורה, אף שאצלו עדיו יום טוב שני של גלויות, מתר לו לכתחלה להשתתף בשמחת "הקפות שניות" המתקמת עם כלי נגינה ולשמח ולרקוד עמהם. (חזו"ע שבת ה רלט)

אסרו חג

יום שאחרי שמחת תורה נקרא 'אסרו חג', ונוהגים להרבות בו קצת באכילה ושתייה לכבודו של היום. (הרמ"א סימן תכט סעיף ב)

כתב מרו החיד"א: יתאמץ ביום זה ביראת שמים ובבלמוד תורה לשמה, כי הוא תחלת השנה וסימן טוב לכל השנה. (מועד לכל חי סימן כה אות מח)

שירי מצוה

לאחר החג לא ישתמש בעצי הסכה שמוש של ביזון, ולכן לא ידרף עליהם ברגליו ולא ישליכם לאשפה, אלא יניחם במקום צנוע או בצדי הרחוב, ואף שלאחר מכן באים פועלי הנקיון וזורקים אותם לאשפה, אין בזה אסור. (צד, תמט)

הנה ישנה הלכה שגר חנכה שכבה בתוך חצי השעה הראשונה של ההדלקה, נאסר הנותר מהשמן לכל שמוש שהוא, מפני שהקצה [יחדו] למצותו, ועליו לשורפו כדי שלא ישתמשו בו בטעות. ויש להבין מדוע אם כן עצי הסכה אינם נאסרים גם הם בשמוש לאחר החג, והלא שניהם יחדם למצוה ועתה הם שירי מצוה [שהרי כשכבה הנר בתוך החצי שעה, כבר הסתיימה מצותו שהרי אין חובה להדליקו שוב, ועתה הוא רק שירי מצוה]?

ויש לישב, כי בנר חנכה מאחר ועשוי השמן שבכמות חצי שעה להתבער בלוי, נמצא שמתחלה

יחד את כל הפמוות הוא למצוה עד שתכלה ותתבער, שהרי אינו מצפה שיכבה הנר בתוך החצי שעה וישתמש בשמן, לכן אם נשאר מהשמן שבתוך זמן זה, הרי הוא אסור בשמוש, כי יחדו למצוה. לא כן בעצי הסכה שאינם עשויים להתכלות ולהתבער לגמרי, אלא להשתמש בהם בלבד בימי החג, לכך לאחר החג, שגמר להשתמש בהם למצותם, מתירים הם בכל שמוש. ועתה מובן, שאם כבה הנר לאחר החצי שעה, שמתר השמן בכל שמוש, מאחר ושמן זה הוא כמו עצי הסכה לאחר זמן מצותם שמתרים בשמוש, מאחר שלא הקצו אלא לזמן מצותם בלבד, כן גם השמן לא הקצה אלא בכמות של זמן מצותו בלבד, דהינו חצי שעה ולא יותר, והנותר לאחר חצי שעה, הוא שמן אחר שלא הקצה למצוה מעולם. (ראשוניים. בית יוסף ס"ס תרעז. חזו"ע חנוכה קא, קב, קסא)

ולפי האמור יש לישב מה שהקשה הגאון האבני נזר מהגמרא (מסכת סוכה מו ע"ב), אדם שהפריש שבעה אטרונים לשבעת ימי חג הסוכות, ובכל יום מנענע הוא באטרונג אחר, רשאי לאכל למחרת את האטרונג שנענע בו אטמול, אבל באותו יום אסור, כי מאחר שאינו למצותו שוב לנענע בו, איז הקצה למצותו לכל אותו היום. וקשה, הלוא גם בנר חנכה, השמן הנותר לאחר החצי שעה, ראוי למצותו שוב להדליק בו במשך הלילה, ואם כן נאסר את שארית השמן כל אותו הלילה? אך לפי האמור לעיל לא קשה, כי דוקא אטרונג זה שהקצה למצותו וראוי הוא למצותו במשך כל היום, לכך נאסר באכילה כל אותו היום, אבל בנר חנכה, השמן שהקצה להדליק הנר למשך חצי שעה, כבר חלף הלך לו והתבער מן העולם, ושאר השמן שנותר לאחר החצי שעה, מעולם לא הקצה למצוה, שאין מקצים אלא את השמן הצריך למצוה בלבד ולא יותר, לכן לא שייך לאוסרו לכל אותו הלילה. (חזו"ע חנוכה קב)

בעור האטרונג של שביעית

אטרונים הקדושים בקדשת שביעית, יש להקפיד לאחר החג שלא לזרוקם, וטוב לבשלם ולעשותם מרקחת [רבה] ולאכלם בקדשה. וישתדלו לאכלם עד ט"ו בשבט של השנה השמינית, שזה זמן בעורם. ואם נשאר לו מהאטרונים, טוב שיפקירם. [ויש אומרים שאין צריך להפקירם, מאחר וכל השנה יש אטרונג בעור.] ומכל מקום, אם יש לו רק שני אטרונים, אינו חייב להפקירם, כיון שאין בהם שעור של שלש סעודות. וכמבאר בהרחבה בחוברת "מצוות הארץ בהלכה ובאגדה" הלכות שביעית. (מנחת שלמה, משמרת השביעית)

מרקחת – רבה

נהגו ישראל קדושים לאחר החג לבשל את האטרונג עם מים וספר ולעשותו מרקחת [רבה], ולאכלו בט"ו בשבט, שהוא ראש השנה לאילנות, ולא יברכו עליו 'שהחיינו'. (כף החיים. תמט, תנ)

סגלות נפלאות

מעלות וסגלות רבות ישנן באטרונג שברכו עליו בכונה. ובדוק ומנסה שמועיל גם לאשה עקרה, שבעזרת ה' תזכה לפרי בטן. ומעשה בשתי נשים, אחת לא היו לה ילדים שמונה שנים, ואחת לא היו לה ילדים שנים עשרה שנה, וקבלו חתיכה מאטרונגו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, ובאותה שנה נקפדו בזרע של קימא, ברוך ה'. (תמט)

סגלה לנשים מעברות, שישנשו את הפטם של האטרונג, ויתנו צדקה לעניים, ויתפללו שיהיה להן הריון קל, ושתלדנה לחיים טובים ולשלום, ברוח ולא בצער. ולא ינשכו את האטרונג אלא לאחר שמחת תורה ולא קדם לכן, מאחר והאטרונג עדין אסור באכילה, כמבאר לעיל. (תמט)

סגלה למי שיש לו כאב לב, שיקח את האטרונג שברכו עליו בחג, ויבשל אותו עם מעט פמון, ויסנן את המים וישתה שבע לגימות כנגד שבעת ימי החג, ויהיה לו לב בריא וחזק לעבודת ה' יתברך. (סגולות ישראל. לבוש יוסף)

בְּזִכּוֹת הָאֶתְרוּגִים

מעשה באדם שהיה נותן צדקות לרב. פעם, ביום הושענא רבה, נתנה לו אשתו עשר מטבעות שיקנה משהו מהשוק לבני הבית. כאשר יצא, פגשו אותו גבאי צדקה ואמרו לו: עסוקים אנו עתה במצוה חשובה להשיא פלה יתומה. נתן להם את כל עשר המטבעות שהיו לו, והתבשר לחזר לביתו בידים ריקות. הלך לבית הכנסת וראה שם את האתרוגים של הילדים הקטנים שמשחקים בהם, לקח מהם ומלא את שקו באתרוגים. הלך אנה ואנה עד אשר נשאוהו רגליו למדינה אחרת. כיון שהגיע שם, פתאום קבל המלך של אותה מדינה כאבי מעים חזקים, וביאו אליו בחלום ואמרו לו, שלא יתרפא אלא אם יאכל מהאתרוגים של היהודים שמתפללים עמם בחג הסוכות ביום הושענא רבה. חפשו שליחי המלך מהאתרוגים הללו - ולא מצאו. לפתע מצאו את האיש הזה יושב על השק שלו, שאלוהו: מה יש לך בשק? אמר להם: איש מסכן אני, ואין לי כלום למכר. חפשו בשקו ומצאו מהאתרוגים הללו. אמרו לו: מאין אלה? אמר להם: מהאתרוגים שהיהודים מתפללים עמם בחג הסוכות. לקחו את השק והביאוהו לפני המלך. אכל המלך והתרפא. ופנו את השק מכל האתרוגים ומלאוהו דינרי זהב, וחזר לביתו בכבוד גדול. (ויקרא רבה לו ב)

לא יזרק את הלולב, ההדסים והערבות דרך גזיון. ועצה טובה להניחם בסמוך לפתח הבית לשמירה, ולהנצל מפל צרה. (יפה ללב, סדר היום. פסקי תשובות תנא. תמוט)

הערבות שחובטים בהן בהושענא רבה, לא יזרקו באשפה. וטוב שישמרו בביתו, כי יש בהן סגלה גדולה לפרנסה, ולהנצל מפחדים. וכן המפחד בלילות ומחלומות רעים, וניחו תחת הכרית שישן עליה, וירוח לו. ואין צורך להניח את כל הערבות תחת הכרית, אלא די שיתן עלה אחד בגליון נצמד, ושכב וערבה שנתו. (יפה ללב, המדות, פסקי תשובות תנא)

סגלה להפקד בזרע של קימא, לבשל את הערבות במים ולשתותם. (פסקי תשובות תנא)

בְּזִכּוֹת הָעֶרְבוֹת

מספר על רבנו מאיר שמחה הפהו זצ"ל [מחבר ספר אור שמח], שנתן עלים מהערבה שלו לחילים יהודים שגיסוס לצבא במלחמת העולם הראשונה, וכל אותם חילים שנטלו מערבות אלו, נצלו בנסים גלויים, וחזרו לבתיהם, ברוך ה', בריאים ושלמים. (לבוש יוסף)

שַׁבַּת בְּרֵאשִׁית

בשבת הראשונה שלאחר החג מתחילים שוב את התורה מחדש וקוראים בפרשת בראשית, וטוב שקדם הקריאה ישירו שירים לכבודה של תורה. ויש מקומות שמוכרים את העליה הראשונה בכסף רב, ונותנים את הכסף עבור המאור של בית הכנסת. (רב האי גאון, מהר"י קולון)

🕊️ תם ונשלם שבח לאל בורא עולם 🕊️